

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ KAPSAMINDA TÜRKİYE’NİN MEVCUT DURUM ANALİZİ PROJESİ

ANA RAPOR

Aralık 2017

Bu rapor T.C. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü ve TSKB Sürdürülebilirlik Danışmanlığı A.Ş. arasında imzalanan “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Kapsamında Türkiye’nin Mevcut Durum Analizi Projesi” Hizmet Alımı İşi Sözleşmesi kapsamında üretilmiştir. Bu çalışma T.C. Kalkınma Bakanlığının kurumsal görüşlerini yansıtmaz. Bu raporda yer alan içeriğin tamamı ya da bir kısmı atıfta bulunmak kaydıyla T.C. Kalkınma Bakanlığının izni olmadan kullanılabilir.

Escarus - TSKB Sürdürülebilirlik Danışmanlığı tarafından yürütülen proje, Escarus ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) uzman ekibi, akademisyenler ve hukuk ekibinden oluşan bir proje ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir. Escarus Genel Müdürü Hülya Kurt’un koordinasyonunda TSKB Ekonomik Araştırmalar Grup Yöneticisi Gülay Dincel’in proje liderliğinde, Escarus Yöneticileri Melis Bitlis ve Koray Aras tarafından proje yöneticiliği üstlenilmiştir. SKA Ara Raporlarının hazırlanmasında Escarus ve TSKB Uzmanları Yael Taranto, Dilara Ay Erişen, Aslı Hacımale, Gülşah İmre, Sercan Pişkin, İlke Özgüner, Seda Akça, Ulvi Abdullazada ve Dış Uzmanlar/Akademisyenler Canberk Erdiñç, Halil Agah, Leyla Gamze Tolun, Meltem Aran, Nilgün Ciliz, Merve Başar, Semra Cerit Mazlum, Cem Gündoğan görev almışlardır. Mithat Özgün Özok ve Furkan Kızmaz’ın yönetimindeki Hukuk Ekibi, mevzuat taraması ve değerlendirmesini gerçekleştirmiştir. Ana raporun hazırlanmasında da Escarus ve TSKB uzman ekibi görev almıştır. Proje, T.C. Kalkınma Bakanlığı tarafında Dr. İzzet Arı, Rıza Fikret Yıkmaç, Belma Üstünişik, Musa Rahmanlar, Selcen Altınsoy, Selen Arlı Yılmaz ve Selin Dilekli’den oluşan proje ekibi tarafından yürütülmüştür.

İçindekiler

Kısaltmalar	5
Yönetici Özeti.....	7
1. Giriş.....	15
2. SKA'lar Kapsamında Genel Görünüm	18
2.1. Küresel Görünüm.....	18
2.2. Türkiye	29
3. SKA'lar Bazında Gelişim Değerlendirmesi	31
3.1. SKA'lar Bazında Türkiye'nin Mevcut Durumu.....	33
3.1.1. SKA 1: Yoksulluğa Son.....	33
3.1.2. SKA 2: Açlığın Yok Edilmesi	42
3.1.3. SKA 3: Sağlık ve Refah.....	53
3.1.4. SKA 4: Kaliteli Eğitim	65
3.1.5. SKA 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	74
3.1.6. SKA 6: Sağlıklı Suya Erişim	84
3.1.7. SKA 7: Erişilebilir Temiz Enerji	92
3.1.8. SKA 8: İstihdam ve Ekonomik Büyüme	100
3.1.9. SKA 9: Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı.....	111
3.1.10. SKA 10: Eşitsizliklerin Azaltılması.....	122
3.1.11. SKA 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	128
3.1.12. SKA 12: Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim.....	138
3.1.13. SKA 13: İklim Değişikliğiyle Mücadele	147
3.1.14. SKA 14: Sudaki Yaşam.....	156
3.1.15. SKA 15: Karadaki Yaşam	163
3.1.16. SKA 16: Sulh ve Adalet.....	172
3.1.17. SKA 17: Uygulama Araçları	179
3.2. Sentezlenmiş İsy Haritası	193
3.3. Genel Değerlendirme	197
4. Kurumsal Çerçeve Önerisi	199
4.1. Mevcut Durum Değerlendirmesi	199
4.2. Ülke Değerlendirmeleri	200
4.3. Türkiye İçin Kurumsal Yapı Önerisi	207
5. SKA'lar Arası İlişki Analizi	213
6. Sonuç	225
7. Ekler.....	231

Ek - 1 Hedefler Bazında İlgili Kurumlar Listesi	231
Ek - 2 SKA'lar Arası İlişki Matrisi	250
8. Kaynakça.....	252

TASLAK

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BAGİS	Balıkçı Gemilerini İzleme Sistemi
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BİST	Borsa İstanbul
BKH	Binyıl Kalkınma Hedefi
BM	Birleşmiş Milletler
BMBÇS	Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi
BMİDÇS	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
BSTB	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
CEDAW	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
ÇEM	Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
ÇŞB	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
DALY	Sakatlığa Ayarlanmış Yaşam Yılları
DAP	Doğu Anadolu Projesi
DKKA	Deniz ve Kıyı Koruma Alanları
DOKAP	Doğu Karadeniz Projesi
DSİ	Devlet Su İşleri
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DUY	Doğrudan Uluslararası Yatırımlar
EAGÜ	En Az Gelişmiş Ülkeler
ECOSOC	Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi
EDC	Etkin Kalkınma İşbirliği
ETKB	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
FAO	Gıda Tarım Örgütü
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTHB	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
HLPF	Yüksek Düzeyli Siyasi Forum
INDC	Niyet Edilen Ulusal Katkı
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
KENTGES	Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı
KGM	Karayolları Genel Müdürlüğü
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOP	Konya Ovası Projesi
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KÖİ	Kamu Özel İşbirliği
KÖO	Kamu Özel Ortaklığı
MASAK	Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OSB	Organize Sanayi Bölgesi
OSİB	Orman ve Su İşleri Bakanlığı
PCD	Kalkınma için Politika Uyumu
PISA	Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı
RKY	Resmi Kalkınma Yardımları
SAKOM	Sağlık Afet Koordinasyon Merkezi
SKA	Sürdürülebilir Kalkınma Amacı
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
STEM	Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
STÜ	Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim
SUKAP	Su, Kanalizasyon ve Altyapı Projesi
SUMAE	Su Ürünleri Merkez Araştırma Enstitüsü
ŞÖNİM	Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDB	Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme
TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TFV	Toplam Faktör Verimliliği
TIMMS	Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TOKİ	Toplu Konut İdaresi
TSKB	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TZE	Tam Zaman Eşdeğeri
UDHB	Ulaştırma, Haberleşme ve Denizcilik Bakanlığı
UMKE	Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNIDO	Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü
VNR	Gönüllü Ulusal Gözden Geçirme
WEF	Dünya Ekonomik Forumu
YEGM	Yenilebilir Enerji Genel Müdürlüğü
YEKA	Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları

Yönetici Özeti

Türkiye, 1992'de Rio'da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'ndan sonra 1996'da sürdürülebilir kalkınma kavramını kamusal düzeyde gündemine almış, sonraki yıllarda bu kavramı Kalkınma Planlarına ve birçok politika belgesine yansıtmıştır. Kalkınma Planları ile birlikte sürdürülebilirlik kavramına yer veren sektörel ve tematik ulusal politika ve strateji belgeleri de Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma gündeminin önemli parçaları haline gelmiştir. Son olarak 10. Kalkınma Planında sürdürülebilirlik, planı şekillendiren başlıca kavram ve hakim temalardan birisi olmuştur.

25-27/09/2015 tarihlerinde gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler (BM) Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde dünya liderlerinin üzerinde uzlaştıkları Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi (2030 Agenda for Sustainable Development) perspektifi, 193 ülkenin imzası ile kabul edilmiştir. Her boyutuyla yoksulluğun ortadan kaldırılmasını sürdürülebilir kalkınmanın ayrılmaz bir parçası kabul eden, iklim değişikliğiyle mücadele çabalarını ekonomik ve sosyal kalkınma konularıyla aynı düzlemde buluşturan 2030 Gündemi, 2000 yılında hayata geçen Binyıl Kalkınma Hedeflerinin (BKH) devamı niteliğinde hazırlanmıştır. 2030 Gündemi kapsamında; insanlığın ekonomik refahının artırılması, dünya genelinde yoksulluğun azaltılması ve refahın yükseltilmesi çabalarına bütün toplumların dahil edilmesi hedeflenmiş, kültürel ve sosyal değerlerin korunması ve çevresel tahribatın engellenmesi konuları da öncelikli olarak ele alınmıştır. Bu yeni küresel kalkınma yaklaşımı içinde toplumsal cinsiyet eşitliği, kırılgan kesimlerin ihtiyaçlarının gözetilmesi, gıda israfının azaltılması, çölleşme ve kuraklıkla mücadele, biyoçeşitliliğin korunması gibi sosyal ve çevresel konular, belirgin biçimde sürdürülebilir kalkınma gündemine taşınmıştır.

Tüm dünyada kalkınmanın yönünün daha sürdürülebilir bir rotaya evrilmesini öngören 2030 Gündemi kapsamında, toplam 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı (SKA) tanımlanmıştır. SKA'ların temel amacı; 2015-2030 dönemi boyunca, "kimseyi geride bırakmama" sloganı ile hiçbir ülkenin kalkınma sürecinde geride kalmamasını sağlamaktır. Toplamda 169 hedefi olan ve sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutunu (ekonomik, sosyal ve çevresel) da kapsayan SKA'lar, BKH'lere göre daha geniş bir kapsam sunmakta ve kalkınmaya yönelik evrensel ihtiyaca değinerek BKH'lerin ötesine geçmektedir. Eşitsizliklerin giderilmesi, ekonomik büyümenin ve istihdamın güçlendirilmesi, şehirler ve yerleşim alanlarının iyileştirilmesi, sanayileşmenin sağlanması, okyanusların ve ekosistemlerin korunması, enerjinin daha sürdürülebilir biçimde üretilmesi ve tüketilmesi, iklim değişikliğinin önlenmesi, sürdürülebilir üretim ve tüketimin geliştirilmesi ve insan haklarının güçlendirilmesi hedeflerini benimseyen SKA'lar, BKH'lerin başarısı ve ilerleme ivmesini temel alan bir zemin oluşturmaktadır.

"Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Kapsamında Türkiye'nin Mevcut Durum Analizi Projesi", Türkiye'nin öncelikleriyle örtüşen hedeflerde politika ve proje eksikliği bulunan alanların tespit edilmesini ve politika önerilerinin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Proje kapsamında her bir SKA için Türkiye'nin mevcut durumu değerlendirilmiş, elde edilen bulgular ve yapılan tespitler ışığında boşluklar ve iyileştirme ihtiyacı bulunan alanlar ortaya konulmuştur.

Öne çıkan temel bulgular, aşağıda maddeler halinde sıralanmaktadır.

Temel Bulgular

1) Tüm paydaşları kapsayıcı bir politika üretme aracı olarak Kalkınma Planlarının varlığı, konunun çıkış tarihi olan 1992 yılından itibaren Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma perspektifine uyum sağlamasını kolaylaştırmıştır. Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri, çeşitli düzey ve derecelerde ilgili dönemlerin Kalkınma Planlarında yer almış, benzer şekilde bazı alanlardaki politika ve strateji belgelerinde yansıma bulmuştur. Kurumsal deneyimler ve beşeri sermaye ile birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'nin SKA'larla uyumlu bir yol haritası belirlemek açısından güçlü bir birikime ve altyapıya sahip olduğu mütalaa edilmektedir.

2) SKA'lar esas alınarak Türkiye'deki meri mevzuat, kurumsal çerçeve ve 2000-2016 dönemine ait politika ve uygulamalar incelendiğinde, Türkiye'nin konuya hızlı uyumunun bir sonucu olarak, hedeflerin büyük bölümünün mevcut politika dokümanlarında doğrudan ya da dolaylı bir şekilde kapsandığı görülmektedir. Bununla birlikte, söz konusu hedeflerin Türkiye'nin öncelikleriyle uyumunun artırılması, hedeflerin tam anlamıyla kapsanmasının, izlemeye uygun bir şekilde içerilmesinin ve kurumsal çerçevenin bu doğrultuda geliştirilmesinin önemli bir ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

3) Yoksulluğun azaltılması, eşitsizliklerin giderilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, başta sağlık, enerji ve içmesuyu olmak üzere temel hizmetlere erişim gibi başlıklarda sosyal politikaların da desteğiyle çok önemli bir ilerleme kaydedildiği, birçok hedef açısından dünya ortalamalarının üzerine çıktığı ve bazılarında gelişmiş ülkelere yakınsandığı görülmektedir. Özellikle mevzuat açısından uyum ihtiyacının az olduğu ve Türkiye'nin gerekli birçok düzenlemeyi hayata geçirdiği tespit edilmektedir. Bununla birlikte, bazı alanlarda somutlaşmış uygulama düzeyinin, mevzuatın ve çeşitli politika belgelerinin gerisinde kaldığı izlenmektedir.

4) 2030 hedefleri çerçevesinde yapılması gerekenler dikkate alınarak gerçekleştirilen analizler ışığında Türkiye'nin politika-strateji, mevzuat ve kurumsal çerçeve açısından orta ve ortanın üzerinde bir düzeyde olduğu, küresel ortalama baz alındığında ise orta-ileri düzeye tekabül ettiği değerlendirilmektedir. Proje stoku ve göstergelere dayalı gerçekleştirmeler üzerinden bakıldığında ise, Türkiye'nin yine orta ve ortanın üstünde bir görünüm sergilediği, ancak SKA'ların bir bölümünde hedeflerle daha fazla örtüşen projeler geliştirilmesinin ve uygulamaların güçlendirilmesinin gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

5) Türkiye özelinde yapılan değerlendirmeler ışığında bazı SKA'ların diğer SKA'ları güçlü biçimde etkileme potansiyeline sahip olduğu öngörülmektedir. Bu çerçevede SKA 4 (Kaliteli Eğitim), SKA 8 (Ekonomik Büyüme ve İstihdam) ve SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik, Altyapı), diğer SKA'lardaki gelişimi yüksek düzeyde etkileme gücüne sahip odak konular olarak öne çıkmaktadır. Kadınların işgücüne katılımının artırılması, eğitim müfredatıyla işgücü piyasasının hızlı değişen şartlarının uyumlu hale getirilmesi, bölgesel eşitsizliklerin azaltılması gibi başlıkların her birinde sözü edilen üç SKA'ya yönelik politika ve uygulamaların etkili olacağı beklenmektedir. Diğer yandan, bütün SKA'ların diğer SKA'lardaki gelişmelerden şiddeti değişen oranlarda etkilendiği, dolayısıyla SKA'ların bir bütün olarak ve makro bir perspektifle değerlendirilmesinin büyük önem taşıdığı not edilmektedir.

SKA'lar bazında analizler raporun genelinde ayrıntılı olarak sunulmakla birlikte, tanımlı hedefler özelinde öne çıkan konular aşağıda kısaca özetlenmektedir.

SKA'lar Bazında Özet Bulgular

1) SKA 1 (Yoksulluğa Son): Türkiye, uluslararası karşılaştırmalarda 2000-2016 döneminde yoksulluğun azaltılması konusunda en yüksek ilerlemeyi gösteren ülkelerden birisidir. 2030 Gündeminin en somut hedeflerinden biri olan aşırı yoksulluğun ortadan kaldırılması, Türkiye için aşılmış bir hedeftir. Bu SKA kapsamında öne çıkan başlıca ihtiyaçlar; kırılgan kesimlere yönelik özelleşmiş yardımların kapsamının genişletilmesi, çalışabilir durumdaki kişileri işgücü piyasasına kazandırmaya yönelik desteklerin artırılması, sosyal koruma harcamalarının etkinleştirilmesi, göreceli yoksullukla ilgili daha çok veri üretilmesi ve bu verilere göre ayrıştırılmış politikaların geliştirilmesidir.

2) SKA 2 (Açlığın Yok Edilmesi): Türkiye, uluslararası karşılaştırmalarda 2000-2016 döneminde açlığın azaltılması konusunda ilerleme sağlayan ülkelerin başında gelmektedir. İlerlemenin sürdürülebilir kılınması ve güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu SKA kapsamında öne çıkan başlıca ihtiyaçlar; beslenmenin niteliğinin yükseltilmesi, yeterli beslenme için gereken gıda çeşitliliğinin yerli üretimle sağlanması, tarımsal üretkenliğin artırılması, dayanıklı tarım uygulamaları konusunda iyileşmelerin sürdürülmesi, fiyat dalgalanmalarının kontrol altında tutulması, kırsal yoksulluğun azaltılması, hassas tarım teknolojilerinin yaygınlaştırılması, genetik çeşitliliğin korunması ve biyolojik, biyoteknolojik, genetik saldırılara karşı tedbir alınmasıdır.

3) SKA 3 (Sağlık ve Refah): Başta anne ve bebek ölümleri ile bulaşıcı hastalıklar olmak üzere Türkiye birçok hedefte küresel hedef ve ortalamaların oldukça ilerisindedir. Özellikle son 15 yılda çok sayıda gösterge açısından iyi bir performans sergilenmiştir. Bu SKA kapsamında öne çıkan başlıca ihtiyaçlar; bulaşıcı olmayan hastalıklarla mücadelenin güçlendirilmesi, nüfus başına düşen sağlık personelinin yükseltilmesi, iklim değişikliği başta olmak üzere gelişen riskler çerçevesinde çevre sağlığıyla ilgili politikaların tahkim edilmesi, gıda zehirlenmeleri ve gıda kökenli hastalıkların önlenmesine yönelik tedbirlerin artırılmasıdır.

4) SKA 4 (Kaliteli Eğitim): Zorunlu eğitimin önce 8 yıla, ardından 12 yıla çıkarılmasının ve temel eğitime erişimde gelişim kaydedilmesinin sonucunda Türkiye, SKA 4 hedeflerinin bir bölümünde önemli bir ilerleme sağlamıştır. Ancak dezavantajlı kesimlerin kapsanması, nitel gelişim ve özellikle işgücü piyasasının ihtiyaçlarına uyum başlıklarında gelişim ihtiyacı sürmektedir. Bu SKA kapsamında öne çıkan diğer ihtiyaçlar; okul öncesi eğitime erişimin artırılması, öğrencileri dijital dönüşüme ve Sanayi 4.0 devrimine hazırlayacak nitelikte bir müfredatın geliştirilmesi, gelecekte rekabetçi olabilecek iş kollarına yönelik insan gücünün yetiştirilmesi ve öğretmenlerin niteliğini yükseltmeye yönelik programların sürdürülmesidir.

5) SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği): Türkiye son yirmi yılda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesi açısından önemli ölçüde iyileşme kaydetmiştir. Bu gelişmelere rağmen Türkiye, çeşitli göstergelere göre OECD ülkeleri arasında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin görece yüksek olduğu ülkelerden biridir. Bu SKA kapsamında öne çıkan başlıca ihtiyaçlar; siyasi temsil, ekonomik etkinlik, işgücüne katılım, mesleki-teknik eğitim ve teknoloji kullanımı alanlarında belirginleşen cinsiyet eşitsizliklerini gidermeye yönelik politikaların güçlendirilmesi, kadına yönelik şiddetin yok edilmesi ve insan ticareti ile etkin mücadelenin devamıdır.

6) SKA 6 (Sağlıklı Suya Erişim): Şebeke suyuna ve kanalizasyona erişim, Türkiye'nin 2000-2015 yılları arasında sürekli iyileşme sağladığı hedeflerdir. Arıtma tesisi sayısı ve arıtılan su miktarındaki gelişmeler de olumludur. Türkiye'nin bu kapsamda en önemli ihtiyacı entegre su kaynakları yönetiminin geliştirilmesidir. Hızlı kentleşme, ekonomik gelişme ve iklim değişikliğinin olası etkilerinin su kaynaklarının yönetimiyle ilgili politika üretiminde daha entegre bir yaklaşımla dikkate alınması gerekmektedir.

7) SKA 7 (Erişilebilir Temiz Enerji): Türkiye enerjiye kesintisiz erişim konusunda bölgesel arası farklılıkları gidermiş, kaynak çeşitlendirmesini güçlendirerek arz güvenliğini büyük ölçüde garantiye almış bir ülkedir. Yenilenebilir kaynaklardan elektrik üretiminde son yıllarda izlenen artış ve enerji verimliliğinin geliştirilmesi için yürütülen çalışmalar, tanımlanan hedefler çerçevesinde Türkiye'nin görece iyi bir noktada olduğunu ortaya koymaktadır. Bu SKA kapsamında öne çıkan başlıca ihtiyaçlar; yenilenebilir enerji santrallerinin şebeke bağlantı işlemlerinin kolaylaştırılması, temiz enerji kaynaklarının ısınma ve ulaştırma gibi alanlarda kullanımının teşvik edilmesi, sanayi tesislerinde ve binalarda enerji tüketiminin optimize edilmesine yönelik programlar yürütülmesidir.

8) SKA 8 (İstihdam ve Ekonomik Büyüme): Ekonomik büyüme başlığı altında değerlendirilebilecek hedefler açısından Türkiye; küresel gelişmeler, uygulanan makroekonomik ve yapısal politikalar, demografik yapıdaki değişimler gibi faktörler de hesaba katıldığında 2000-2016 döneminde ilerleme sağlamıştır. Benzer bir ilerleme, insan yakışır işler ve kapsayıcı istihdam açısından da söz konusudur. Ancak bölgesel, sektörel ve cinsiyet bazlı istihdam açısından halen ilerleme ihtiyacı mevcuttur. Geline aşamada teknolojik dönüşüm, verimlilik artışı, nitelikli istihdam ve çevre dostu büyüme konuları önem kazanmıştır. Bu SKA kapsamında öne çıkan başlıca ihtiyaçlar; toplam faktör verimliliğinin yükseltilmesi, KOBİ'lerin işletme verimliliğinin iyileştirilmesi, üretim ve tüketimde kaynak verimliliği sağlamaya dönük bütünsel bir yaklaşımın geliştirilmesi, kadın ve genç istihdamının artırılması, düzensiz emek göçünün yönetilmesidir.

9) SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı): Sanayi sektöründe süregiden pek çok yeni yatırıma rağmen sanayi üretiminin GSYH içindeki payı artmamış, yüksek teknolojiye doğru hedeflenen düzeyde bir yapısal dönüşüm yaşanmamıştır. Yenilikçilik başlığında, Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payında iyileşme, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimde ise hızlı bir ilerleme görülmektedir. 2000-2016 döneminde Türkiye'de ulaştırma altyapısına önemli miktarda kaynak ayrılmış ve bir bölümü büyük ölçekli projeler olmak üzere pek çok yatırım gerçekleştirilmiştir. Bu SKA kapsamında öne çıkan başlıca ihtiyaçlar; sanayi üretiminin teknoloji seviyesinin yükseltilmesi, Sanayi 4.0'a yönelik araştırma ve uygulamaların teşvik edilmesi, bilgi teknolojileri alanında yapılacak yatırımların (genişbant, veri merkezi, bulut, büyük veri, nesnelerin interneti) önceliklendirilmesi ve lojistik altyapısının güçlendirilmesidir.

10) SKA 10 (Eşitsizliklerin Azaltılması): Türkiye, 2000-2016 döneminde gelir dağılımı, mutlak ve görece yoksulluğun azaltılması, emeğin GSYH içindeki payı gibi göstergeler üzerinden değerlendirildiğinde eşitsizliklerin azaltılmasında ilerleme kaydetmiştir. Bu SKA kapsamında öne çıkan başlıca ihtiyaçlar; eşitsizliklerin azaltılması çalışmalarının bölgesel, sektörel ve kırılgan kesimler bazında sürdürülmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve ayrımcılığın azaltılması politikalarının bütünsel bir anlayışla ele alınmasıdır.

11) SKA 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar): Türkiye sürdürülebilir şehirleşme alanında sahip olduğu politikalar ve planlar ile SKA 11 hedeflerini gerçekleştirmek için gerekli altyapıya hazırdır;

ancak hedeflerin Türkiye özelinde yorumlanması ve ilgili politikaları hayata geçirecek projelerin çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bu SKA kapsamında öne çıkan başlıca ihtiyaçlar; akıllı şehirlere yönelik altyapı gelişiminin sağlanması, kent bilgi sistemlerinin güçlendirilmesi ve iklim değişikliğinin afet yönetimi süreçlerine entegre edilmesidir.

12) SKA 12 (Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim): Türkiye’de SKA 12 hedeflerine ilişkin bir dizi politika, mevzuat, kurumsal düzenleme ve uygulama örneği bulunmaktadır ve hedefler tek tek değerlendirildiğinde önemli bir ulusal kapasite mevcuttur. Bununla birlikte, konu bütünleşik olmayan bir yaklaşımla yönetilmektedir. Bu SKA kapsamında öne çıkan başlıca ihtiyaç; doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ve etkin kullanımının, kimyasal ve atık yönetiminin, temiz üretim/eko-verimlilik uygulamalarının ve Ar-Ge faaliyetlerinin bütünleşik bir anlayışla ele alınmasıdır.

13) SKA 13 (İklim Değişikliğiyle Mücadele): Politika, mevzuat, kurumsal çerçeve, proje stoku açısından Türkiye, iklim değişikliğiyle mücadele alanında önemli ilerlemeler kaydetmiştir. İklim değişikliği bağlantılı tedbirlerin ulusal politikalara, stratejilere ve planlara entegrasyonu da belirli bir olgunluğa erişmiştir. Bu SKA kapsamında öne çıkan başlıca ihtiyaçlar; standart göstergelerin yanında yerel/sektörel uyum ve iklim risk planları gibi farklı ve kritik göstergelerin izlenmesi, tarımda suyun tasarruflu kullanımının teşvik edilmesi, tarım arazilerinin korunması, çayır/mera alanlarının ıslahı, erozyonla mücadele, risklerin erken algılanması ve bitkisel ve hayvansal üretimde kuraklığa dayanıklı türlerin seçimi gibi konularda yeni stratejiler geliştirilmesidir.

14) SKA 14 (Sudaki Yaşam): Türkiye’de deniz kirliliğinin azaltılması, deniz ve kıyı ekosistemlerinin iyileştirilmesi konularında önemli bir mesafe kat edilmiştir. Su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı ve yönetimi konusunda ise gelişme alanları mevcuttur. Bu SKA kapsamında öne çıkan başlıca ihtiyaçlar; Deniz ve Kıyı Koruma Alanları Ulusal Strateji ve Eylem Planının genişletilmesi, balık stoklarının korunması ve geliştirilmesi, açık deniz balıkçılığının desteklenmesi ve iyi tarım uygulamalarının teşvik edilmesidir.

15) SKA 15 (Karadaki Yaşam): Türkiye 2000-2016 yılları arasında iddialı bir ağaçlandırma programı yürütmüş ve arazi tahribatının dengelenmesine yönelik önemli çalışmalar başlatmıştır. Ancak son yıllarda gerek şehirleşmenin ve gerekse iklim değişikliğinin olumsuz etkileri nedeniyle SKA 15’in etki alanlarına yönelik olumsuz baskılar artmaktadır. Karayolları, ulaşım sistemleri, yeni konut, sanayi, enerji ve madencilik alanları nedeniyle korunan alanlarda yapılan faaliyetler, tüm bu olumlu çabaları etkilemektedir. Bu SKA kapsamında öne çıkan başlıca ihtiyaçlar; toprak, bitki, orman, deniz, tatlı su gibi doğal kaynakların iyi korunması, kaçak avlanmanın engellenmesi, biyoçeşitliliğin ve gen kaynaklarının muhafaza edilmesidir.

16) SKA 16 (Sulh ve Adalet): Türkiye, AB üyelik süreci kapsamında gerçekleştirdiği kurumsal, hukuki, siyasi reformlar doğrultusunda, SKA 16 hedeflerinin önemli bir bölümünde 2000’li yıllar boyunca hızlı bir gelişim sergilemiştir. Ancak Türkiye için geçerli olan SKA 16 hedeflerinde gelişim alanı bulunmakta ve iyileşme ihtiyacı sürmektedir. Bu SKA kapsamında öne çıkan başlıca ihtiyaçlar; suçun önlenmesi konusuna daha fazla odaklanılması, mali suçların analizi konusunda daha gelişmiş bir mekanizma kurulması, dezavantajlı gruplar için ayrıştırılmış verilerin üretilmesi ve bunlardan hareketle yeni politikaların geliştirilmesidir.

17) SKA 17 (Uygulama Araçları): SKA 17 kapsamındaki uygulama araçları diğer hedeflerin uygulamaya geçirilmesi için ihtiyaç duyulan ekonomik ortam, finansal kaynaklar, uluslararası işbirliği

ve kurumsal kapasite gibi konuları kapsamaktadır. SKA 17 hem gelişmekte olan hem de en az gelişmiş ülkelere sağlanan yardımların artması ve kaynak olarak çeşitlendirilmesi, bu ülkelerin mali sistemlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve kalkınmanın sürdürülebilir finansmanının sağlanmasına yönelik bir çerçeve sunmaktadır. Türkiye 2011 yılı sonrasında resmi kalkınma yardımlarının (RKY) hacmini ve GSYH içindeki payını sürekli artırmış, yükselen donör ülkeler arasına girmiştir. 2016 yılında Türkiye, RKY/GSYH oranı %0,7'yi aşan birkaç ülkeden biri olmuştur. Türkiye, ayrıca, Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği Altyapısının Geliştirilmesi Programı dokümanında en az gelişmiş ülkeler için kapasite geliştirme faaliyetlerinin artırılmasına yer vererek bu konudaki rolünü detaylı bir biçimde tanımlamıştır. Bu SKA kapsamında öne çıkan başlıca ihtiyaçlar; Uluslararası Teknoloji Bankası'nın Türkiye'deki kurulum sürecinin tamamlanması, Addis Ababa Eylem Gündeminin yakından izlenmesi, komşu ülkelerle çok paydaşlı ortaklıkların geliştirilmesine yönelik özel planların oluşturulması, enerji/kaynak verimliliği ve yenilenebilir enerji yatırımlarının finansmanı gibi konularda geçmişe yönelik analiz yapmaya imkan sağlayacak bir veri tabanının oluşturulması, elektronik haberleşme ve telekomünikasyon alanlarındaki düzenlemelerin dijital dünyanın, teknolojilerin ve pazar eğilimlerinin gerektirdiği dinamizmi yansıtacak şekilde esnek bir yapıya kavuşturulmasıdır.

Proje süresince ve raporun hazırlık aşamasında gerçekleştirilen çalışmalarla birlikte yaklaşık 150 kurumu temsilen 300'den fazla uzman ve yöneticinin katıldığı, 6'sı geniş katılımlı yuvarlak masa toplantısı olmak üzere toplam 20 toplantı gerçekleştirilmiş ve iş dünyasına yönelik özel bir oturum da dahil olmak üzere tüm paydaşlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Son dört Kalkınma Planı ve 2000-2016 dönemindeki Yıllık Programlar başta olmak üzere çok sayıda politika belgesi, kamu kuruluşlarına ait stratejik planlar, çeşitli temalara yönelik strateji belgeleri ve eylem planları incelenmiş, ara raporlara yönelik öneriler ile ana rapora mesnet teşkil eden taslak çalışma kapsamında sunulan geribildirimler mukayeseli analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışma esnasında yapılan ikili ve çoklu görüşmeler, toplantılar, yuvarlak masa toplantıları, mevzuat taramaları, proje incelemeleri, uluslararası karşılaştırmalar ve politika analizleri çerçevesinde öne çıkan değerlendirme ve öneriler aşağıda maddeler halinde sıralanmaktadır.

Değerlendirme ve Öneriler

- 1) Uzun yıllardır gerek Kalkınma Planları gerekse de diğer politika dokümanları vasıtasıyla çeşitli sektör ve alanlardaki iyileşmeleri ve gelişme ihtiyaçlarını yakından izleyen Türkiye'nin, sahip olduğu bu değerli birikimi kullanarak 2030 Gündemi çerçevesindeki SKA'ları yeni bir gözle değerlendirmesi ve daha sistematik biçimde izlemesi gerekli ve önemli görülmektedir.
- 2) Türkiye'nin SKA'lar kapsamında kaydedeceği ilerlemelerin değerlendirilebilmesi için, baz yılların tespit edilmesi ve yıllara yayılacak bir izleme sisteminin kurulması gerekmektedir. Bunun sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için de veriye erişimin güçlendirilmesi ve uygun göstergelerin üretilmesi önem taşımaktadır. Bu açıdan, SKA göstergelerinin üretilmesi kapsamında yapılacak çalışmaların yakından takip edilmesi ve geliştirilmesi önerilmektedir. TÜİK'in başlatmış olduğu çalışmalar, Türkiye'nin hem ulusal ilerlemesini takip edebilmesi hem de uluslararası örneklerle kıyaslayarak kendi durumunu değerlendirebilmesi açısından faydalı olacaktır. Bu veri setlerinden de yararlanarak göstergelerin üretilmesi için kurumlar arası koordinasyonun hızlı ve etkin bir şekilde sağlanması da öncelikli bir başlık olarak dikkat çekmektedir.

3) Sürdürülebilir kalkınmanın SKA'lar doğrultusunda sağlanması, bu alanda geliştirilecek yeni modeller, projeler ve sürdürülecek çalışmalar ile mümkün olabilecektir. SKA hedefleri bağlamında Türkiye'de öncelikli olarak şu konularda yeni ve kapsayıcı projelere ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir: Yoksul ve kırılgan kesimlerin afetlere karşı dayanıklılığının artırılması, iş yaşamında ve siyasette toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin azaltılması, genç istihdamının desteklenmesi, engellilerin ve diğer dezavantajlı grupların kapsanması doğrultusunda yerel yönetimlerin harekete geçirilmesi, temel hak ve özgürlükler ile kamu hizmetlerinin etkinliğinin geliştirilmesi, gıda kayıplarının azaltılması, tohum, bitki ve evcil hayvan türlerinin genetik çeşitliliğinin korunması, bitki ve hayvan gen bankalarının geliştirilmesi, küçük ölçekli olta balıkçılığının teşvik edilmesi, entegre orman yönetiminin yaygınlaştırılması, kentsel mekânsal standartların iyileştirilmesi, akıllı şehirlere yönelik altyapının kurulması, bilgi teknolojilerindeki gelişimin desteklenmesi, sürdürülebilir turizm uygulamalarının güçlendirilmesi ve sanayi tesislerinde kaynak verimliliğinin artırılması.

4) Önümüzdeki dönemde, Türkiye'nin orta gelişmişlik düzeyinden yüksek gelişmişlik düzeyine geçiş sürecinde, ekonomik büyümenin hızıyla birlikte niteliğini de artıracak şekilde Sanayi 4.0 ve teknolojik gelişim alanlarında dönüşüm sağlamasının pek çok açıdan belirleyici olacağı değerlendirilmektedir. Sanayi 4.0 devrimi ve teknolojiye dönüşümün, pek çok hedefi derinden etkileyecek niteliğiyle öne çıktığı ve bu iki konuya öncelikli olarak odaklanılmasının büyük önem arz ettiği görülmektedir. Bu kapsamda, sanayi ve yenilikçilik başlıklarında her türden verimliliğe yönelik çeşitli uygulama programlarının geliştirilmesi, her düzeyde eğitimin güçlendirilmesi, ulusal ve uluslararası işbirliklerinin artırılması gerekli görülmektedir. Bu konuların istihdama katılım, kaliteli eğitim, Ar-Ge kapasitesinin yükseltilmesi, endüstriyel tarım ve çevre koruma başlıklarıyla ilişkili ve çok taraflı bir yaklaşımla ele alınması bir diğer önemli husus olarak mütalaa edilmektedir. Diğer yandan, orta-uzun vadeli gelecekte sağlıklı bir sosyal gelişim açısından eğitimin niteliği, üretken iş ve faaliyetlerin güçlendirilmesi, gençlerin ve kadınların işgücüne katılımının artırılması başlıklarının da kritik önemi haiz olduğu değerlendirilmektedir.

5) Sayılan konu ve alanlar başta olmak üzere ve bunlarla sınırlı kalmamak kaydıyla, hem projelerin uygulanması hem de ulusal programların hayata geçirilebilmesi için finansman kaynaklarının geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın finansmanı için daha nitelikli ve farklı finansman araçlarının geliştirilmesi de aynı kapsamda değerlendirilmelidir. Sürdürülebilir kalkınma finansmanına yönelik mali kaynakların uygun gelişme başlıklarına yönlendirilmesi önem arz eden bir başka konudur. Diğer yandan, finansal kurumların sürdürülebilir kalkınma finansmanına sağladıkları kredi destekleri ile bunların çevre, ekonomi ve sosyal konulardaki sonuçlarını izleme göstergeleri ekseninde açıklamaları, hem finansal kurumların sürdürülebilir kalkınmadaki portföylerinin hacmini hem de ülke genelindeki büyük resmi görebilmek için gereklidir. Finansal raporlama süreçlerine sürdürülebilirlik etki ve sonuç kriterlerinin eklenmesi ile ülke genelinde sürdürülebilirlik raporlamalarının teşvik edilmesi de bu başlık kapsamında önem taşıyan diğer hususlardır.

6) SKA'larla ilgili uluslararası kalkınma işbirliği bağlamında Türkiye'nin hareket alanını çift yönlü geliştirmesi gerekli görülmektedir. Türkiye bir taraftan en az gelişmiş ülkelere destek sağlamaya, diğer yandan özellikle finans ve teknolojiyle ilgili konularda görece daha yüksek birikime sahip gelişmiş ülkelerle işbirliğini geliştirmeye devam etmelidir. En az gelişmiş ülkelere yönelik resmi kalkınma yardımlarının, kurumsal kapasite geliştirme ile deneyim ve bilgi aktarımı alanlarına odaklanması beklenmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin; yoksullukla mücadele, temiz içme suyuna

ve elektriğe erişim, modern altyapı hizmetleri, sanayi ve teknoloji politikaları, çölleşmeyle mücadele, ormanların korunması, halk sağlığı, sağlık altyapısının güçlendirilmesi, temel ve teknik eğitim gibi alanlardaki birikimlerini en az gelişmiş ülkelere aktarmasının sistematik bir niteliğe kavuşturulması önemli görülmektedir. İlişkinin diğer yönünde ise, Türkiye'nin özellikle iklim değişikliğiyle mücadele, yeni enerji teknolojileri, su yönetimi, sürdürülebilir şehirler gibi başlıklarda gelişmiş ülkelerle yeni işbirliği alanları bulunduğu, küresel gelecek senaryoları ve Türkiye'nin sahip olduğu avantajlar dikkate alınarak bu işbirliklerinin yeniden şekillendirilebileceği düşünülmektedir.

7) 2030 Gündemi çerçevesinde vurgulanan kritik hususlardan biri, sürdürülebilir kalkınma çabalarında toplumsal kesimlerin mümkün olan en yüksek oranda sürece dahil edilmesidir. Bu çerçevede, toplumsal farkındalığı artırma ve tüm paydaşları kapsama amacıyla özel sektör, sivil toplum, eğitim kurumları, yerel yönetimler ve araştırma kurumlarının, projeler ve programlar özelinde daha fazla rol ve sorumluluk almaları önemli görülmektedir. Keza ikili ilişkiler ve uluslararası işbirliklerinde, özel sektörün uluslararası ticari ve ekonomik deneyiminden istifade edilmesinin, proje ve programların başarısını artıracakları değerlendirilmektedir.

8) SKA'larla uyumlu sürdürülebilir kalkınma adımlarının atılabilmesi için, güçlü bir kurumsal kapasiteye ve etkili bir koordinasyona ihtiyaç duyulmaktadır. SKA'lar genelinde yapılan incelemede, her bir SKA'nın odak konusunun bir veya birden çok kuruluşun faaliyet ve sorumluluk alanında yer aldığı tespit edilmiştir. Bu kurumların cari mevzuat ve mevcut politika belgeleri ile belirli görevleri yürütmekten sorumlu kılındıkları göz önüne alındığında, Türkiye'de ilgili kurum yapılanmasının SKA gelişim çerçevesi için yeterli düzeyde olduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak SKA'ların öngörülen doğrultuda hayata geçirilmesi için, kurumlar arasında koordinasyonun artırılması ve sürekli hale getirilmesi konusu bir gelişme alanı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, her bir SKA için kurumlar arası iletişim ve etkileşimi artırmayı sağlayacak, kamu kurumları koordinasyonunu daha tanımlı ve etkin hale getirecek bir kurumsal çerçeveye ihtiyaç bulunduğu değerlendirilmektedir. Söz konusu tespitlerden hareketle, Kalkınma Bakanlığı'nın başkanlık edeceği ve bütün ilgili bakanların temsil edileceği bir Ulusal Koordinasyon Kurulu ile konunun ulusal bazda yönetilmesi önerilmektedir. Kurulun SKA'lar ve tema bazında çalışma grupları aracılığı ile aktif çalışmalar gerçekleştirmesi öngörülmekte, çalışma gruplarının ihtiyaç duyduklarında kamu sektörü, özel sektör, akademi ve sivil toplum kuruluşu (STK) temsilcileriyle görüş alışverişinde bulunabilecekleri bir kurumsal model ortaya konulmaktadır. Maliyet-etkin yöntemlerle sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi açısından, ortaya konulan kurumsal model çerçevesinde koordinasyon faaliyetlerinin yürütülmesi önerilmekte, konunun yüksek düzeyde takibinin büyük önem taşıdığı mütalaa edilmektedir.

9) Sürdürülebilir kalkınma perspektifinin başta 11. Kalkınma Planı olmak üzere ilgili tüm politika dokümanlarına entegre edilmesi ve söz konusu yaklaşımın uygulamada da başat bir unsur haline getirilmesi, Türkiye'nin kalkınma çabaları için çok anlamlı bir adım olacaktır. Bu bağlamda, 11. Kalkınma Planında SKA hedeflerini kapsayan bir yaklaşım geliştirilmesi, plan dışı strateji dokümanlarında yer bulan bazı politikaların SKA hedefleri ile eşleştirilerek ve SKA'lar özelindeki ulusal önceliklendirmeler dikkate alınarak Planda bu konulara yer verilmesi önerilmektedir. Geçerli olduğu saptanan SKA'larda kaydedilen gelişmelerin ve tespit edilen ilerleme ihtiyaçlarının değerlendirildiği bu rapor sonrasında, yeni Planda ilgili temaların altında sürdürülebilirlik hedeflerine ilişkin politikalara daha belirgin biçimde yer verilmesi de önemli görülmektedir. Benzer şekilde, Yıllık

Programlarda gerçekleştirmeler değerlendirilirken hedeflere ve göstergelere yer verilmesi de tavsiye edilmektedir.

1. Giriş

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Kapsamında Türkiye'nin Mevcut Durum Analizi Projesi ile, ülkemizin mevcut durumunun küresel Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA'lar) bağlamında incelenmesi, bu hedeflerden ülkemizin politika ve öncelikleriyle örtüşenler ile Türkiye'de hedefler bağlamında politika ve proje eksikliği olan alanların tespit edilmesi ve politika önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Proje her bir SKA için Türkiye'deki durumu değerlendiren 17 ara rapor ve 1 ana rapordan oluşmaktadır. Bu rapor, 17 SKA için hazırlanan ara raporlardaki değerlendirmeler ışığında SKA'lar kapsamında Türkiye'nin mevcut durum analizinin gerçekleştirildiği ana rapordur.

Mevcut durum analizi yapılırken hedefler bazında politikalar, stratejiler, ilgili mevzuat, kurumsal çerçeve işleyişleri ve hedeflerle örtüşen projeler değerlendirilerek boşluklar ve gelişime açık alanlar belirlenmeye çalışılmıştır. Söz konusu başlıklarda değerlendirme yapılırken fiiliyatta olan uygulamalar ve bu uygulamaların gerçekleşme düzeyleri de analiz edilmiştir. Değerlendirmelerde masa başı çalışmaya dayalı doküman ve envanter taramaları ile yuvarlak masa toplantılarının sonuçlarına ve birebir görüşmeler ile paydaşlardan elde edilen bilgilere de yer verilmiştir.

Çalışmanın başlangıç aşamasında, kamu kesimi, özel sektör, sivil toplum kuruluşları (STK'lar), üniversiteler başta olmak üzere her bir SKA kapsamında ilgili olabilecek paydaşlar belirlenmiş, bu paydaşlar proje hakkında bilgilendirilmiş ve işbirlikleri talep edilmiştir. SKA'lar arasındaki ilişki ve etkileşim ağı değerlendirilerek 6 SKA grubu oluşturulmuştur. Paydaş grupları da bu grupta çerçevesinde İstanbul ve Ankara'da düzenlenen yuvarlak masa toplantılarına davet edilmiştir. Toplantılarda SKA'lar özelinde paydaşların görüş ve değerlendirmeleri alınmış, ek görüşlerini de yazılı olarak paylaşmaları istenmiştir. Bu toplantıların değerlendirilmesi neticesinde, doğrudan ilgili paydaşlarla birebir ek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Proje süresince ve raporun hazırlık aşamasında gerçekleştirilen çalışmalarla birlikte yaklaşık 150 kurumu temsilen 300'den fazla uzman ve yöneticinin katıldığı, 6'sı geniş katılımlı yuvarlak masa toplantısı olmak üzere toplam 20 toplantı gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan 6 SKA grubu aşağıda listelenmektedir:

SKA Grubu	SKA'lar
1	SKA1: Yoksulluğa Son SKA2: Açlığın Yok Edilmesi SKA5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği SKA10: Eşitsizliklerin Azaltılması
2	SKA8: İstihdam ve Ekonomik Büyüme SKA9: Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı SKA11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar SKA12: Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim
3	SKA3: Sağlık ve Refah SKA4: Kaliteli Eğitim
4	SKA6: Sağlıklı Suya Erişim SKA7: Erişilebilir Temiz Enerji SKA13: İklim Değişikliğiyle Mücadele
5	SKA14: Sudaki Yaşam SKA15: Karadaki Yaşam
6	SKA16: Sulh ve Adalet SKA17: Uygulama Araçları

Hedefler bazında politika, strateji, mevzuat, kurumsal çerçeve ve proje değerlendirmesi yapılırken masa başı çalışmaları ile mevcut durum analiz edilerek boşluklar belirlenmiştir. Her bir hedef bazında proje gerçekleşme ve ilerleme durumunu değerlendirmek üzere göstergeler ve ek veriler üzerinden kantitatif analiz yapılmıştır. Bu masa başı çalışmasından hareketle her bir hedef bazında politika-strateji, mevzuat, kurumsal çerçeve, uygulama-gerçekleşme başlıkları altında tespitler ortaya konulmuştur. Bu tespitler yuvarlak masa toplantılarında ve birebir görüşmelerde paydaşlara genel hatlarıyla sunulmuş, onların değerlendirmeleri alınmıştır. Paydaşlardan alınan görüşler ve masa başı çalışmalarından elde edilen bulgular kalitatif analiz bölümünde kullanılmıştır. Tüm bu çalışmaların birlikte değerlendirilmesi sonucunda her bir hedef bazında gelişimin değerlendirildiği bir ısı haritası hazırlanmış, politika ve strateji ağırlıklı öneriler geliştirilmiştir.

Politika ve strateji değerlendirmesi yapılırken 1996-2017 dönemini kapsayan Kalkınma Planları ve Yıllık Programlar ana politika dokümanları olarak dikkate alınmış, söz konusu dokümanlarda her bir SKA'nın hedefleriyle ilişkili politikalar taranmış, politika gelişim alanları tespit edilmiştir. Kalkınma Planları ve Yıllık Programlara ek olarak 10. Kalkınma Planı kapsamında hazırlanan Öncelikli Dönüşüm Programları, strateji belgesi ve eylem planı gibi politika dokümanları da ilgili hedefler bağlamında incelenmiştir. Politika dokümanlarında ve strateji belgelerinde yer alan politikalar, uygulama ve gerçekleştirmelerle birlikte gözden geçirilerek her bir SKA'nın hedefleri bazında politika boşlukları saptanmıştır.

Her bir SKA'nın hedefleriyle ilişkili mevzuat taranmış, mevcut mevzuat kanun ve yönetmelikler düzeyinde ortaya konulmuş, böylece meri mevzuattaki eksiklikler hedefler bazında tespit edilmiştir.

Türkiye'deki mevcut yapılanmalar dikkate alınarak ve uluslararası örnekler incelenerek SKA'ların gerçekleştirilmesi için uygulamada rolü olacak kamu kurum ve kuruluşlarının koordinasyonunu tanımlayan kurumsal bir yapı önerilmiştir. Bu kapsamda hedef bazında sorumlu ve ilgili kurum ve kuruluşlar saptanarak paydaş haritası oluşturulmuştur.

Proje envanteri, ilgili kurumların/paydaşların açık kaynaklarının taranmasından elde edilen bilgiler ve iletilen envanter formunu yanıtlayan paydaşların sunduğu katkılar birleştirilerek meydana getirilmiştir. Projelerin hedeflerle eşleştirmesi yapılmış ve sonuçları değerlendirilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, tüm başlıklarda elde edilen bulgular ve boşluk analizi sonuçları, yuvarlak masa toplantıları ve birebir görüşmelerde genel hatlarıyla paydaşlara iletilmiş, mümkün olan durumlarda paydaşların ilave katkıları alınmıştır.

Bu çalışmaların sonucunda hazırlanan ilk taslak rapor, Kalkınma Bakanlığı tarafından sürece katkı sağlayan bütün kurum ve kuruluşlarla paylaşılmıştır. Raporu inceleyen kurum ve kuruluşların sağladığı geri bildirimler, düzeltme ve ekleme önerileri titizlikle incelenmiştir. Bahse konu öneriler; raporun bütünlüğü, izlenen yöntemlerle uygunluk, rapor formatı gibi faktörler açısından ve başka kurum ve kuruluşlardan gelen müşterek veya karşıt görüşler dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Anılan değerlendirme sürecinin sonunda rapor, nihai hale getirilmiştir.

Rapor altı bölümden oluşmaktadır.

Giriş Bölümünde projenin kapsamı ve izlenilen yöntemden bahsedilmektedir.

İkinci Bölümde SKA'lar kapsamında genel küresel görünüm ve Türkiye'nin SKA'ların gelişme sürecinde yürüttüğü çalışmalar açıklanmaktadır.

Üçüncü Bölümde ara raporlardan faydalanarak SKA'lar bazında Türkiye'nin görünümüne ilişkin genel bir değerlendirme yapılmakta, 169 hedef için geçerlilik, ilerleme düzeyi gibi konular ele alınmaktadır. Ardından her bir SKA bazında politika, strateji, mevzuat yapısı, kurumsal çerçeve, yürütülen projeler ve gösterge bazındaki gerçekleştirmeler ışığında uygulama performansı değerlendirilmektedir. Bölüm sonunda ise her bir ara raporda ulaşılan çıktılardan hareketle "sentezlenmiş ısı haritası" ile Türkiye'nin her bir SKA'daki görünümü özetlenmektedir.

Dördüncü Bölümde sürdürülebilir kalkınma ile ilgili mevcut kurumsal yapının kısa bir değerlendirmesi yapılmakta, ülke örnekleri incelenerek bir kurumsal yapı önerisi kurgulanmaktadır.

Beşinci Bölümde SKA'lar ve SKA'ların hedefleri arasındaki doğrudan ve dolaylı bağlantılar, etkileme-etkilenme boyutu çerçevesinde değerlendirilmektedir. Her bir ara raporda uzmanlar tarafından ilgili SKA hedeflerine yönelik hazırlanan ilişki matrisleri bu bölümde konsolide edilerek ve Türkiye'nin özgün şartları dikkate alınarak hedefler arası ilişkiyi gösteren kapsamlı bir ilişki matrisi haline getirilmiştir.

Altıncı Bölümde, bulguların genel bir değerlendirmesine ve tüm saptamalar ışığında SKA'lar perspektifinden Türkiye'ye özel politika önerilerine yer verilmektedir.

2. SKA'lar Kapsamında Genel Görünüm

2.1. Küresel Görünüm

Eylül 2015'te dünya liderleri tarafından Birleşmiş Milletler (BM) Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündemi (2030 Agenda for Sustainable Development) çalışmasına istinaden 17 adet SKA ile ilgili olarak 1 Ocak 2016 tarihinde BM tarafından resmi uygulama süreci başlatılmıştır. SKA'ların temel amacı, herkes için evrensel olarak uygulanacak olan bu yeni hedefler ile dünyada yoksulluğa son verme, eşitsizliklerle savaşıma ve iklim değişikliğiyle mücadele çabalarını harekete geçirmek ve bu bağlamda belirlenen "kimseyi geride bırakmamak-no one left behind" sloganı ile hiçbir ülkenin kalkınma sürecinde geride kalmamasını sağlamaktır.

SKA'lar temel olarak BM tarafından her türlü yoksulluğa son verme hedefiyle, 2000 yılında 189 ulusun temsiliyle hayata geçen bir inisiyatif olan Binyıl Kalkınma Hedeflerinin (BKH) devamı olarak kabul edilmiştir.

Toplamda 169 hedefi olan ve sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutunu (ekonomik, sosyal ve çevresel) da kapsayan SKA'lar, BKH'lere göre daha geniş kapsamlı olup yoksulluğun köklü nedenlerine ve tüm insanlar için eşit şartlarda kalkınmaya yönelik evrensel ihtiyaca değinerek BKH'lerin ötesine geçmektedir. Eşitsizliklerin giderilmesi, ekonomik büyümenin ve istihdamın güçlendirilmesi, şehirler ve yerleşim alanlarının iyileştirilmesi, sanayileşmenin sağlanması, okyanusların ve ekosistemlerin korunması, enerjinin daha sürdürülebilir biçimde üretilmesi ve tüketilmesi, iklim değişikliğinin önlenmesi, sürdürülebilir tüketimin geliştirilmesi ve insan haklarının korunması hedeflerini benimseyen SKA'lar, BKH'lerin başarısı ve ilerleme ivmesini temel alan bir zemin oluşturmaktadır. 17 başlıkta toplanan SKA'lar aşağıda sıralanmaktadır:

SKA'lar		
SKA1: Yoksulluğa Son	SKA7: Erişilebilir Temiz Enerji	SKA13: İklim Değişikliğiyle Mücadele
SKA2: Açlığın Yok Edilmesi	SKA8: İstihdam ve Ekonomik Büyüme	SKA14: Sudaki Yaşam
SKA3: Sağlık ve Refah	SKA9: Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	SKA15: Karadaki Yaşam
SKA4: Kaliteli Eğitim	SKA10: Eşitsizliklerin Azaltılması	SKA16: Sulh ve Adalet
SKA5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	SKA11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	SKA17: Uygulama Araçları
SKA6: Sağlıklı Suya Erişim	SKA12: Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim	

BKH'ler yalnızca gelişmekte olan ülkelerde harekete geçmeye yönelik iken SKA'lar evrensel bir şekilde tüm ülkelerde benimsenmiştir. Ayrıca, SKA'ların diğer temel bir özelliği, uygulama araçları (finansal kaynaklar, kapasite geliştirme ve teknoloji) üzerine de yoğunlaşmasıdır.

SKA'lar, gezegeni koruyarak refahı artırmak için en az gelişmiş ve diğer ülkelerin harekete geçmesi çağrısında bulunması bakımından oldukça önemli bir konuma sahiptir. Bu yaklaşımla yoksulluğun; iklim değişikliğiyle mücadele ve çevrenin korunması gündemi ile, ekonomik büyüme yaratan eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve iş imkanları da dahil olmak üzere bir dizi sosyal ihtiyaca hitap eden stratejilerle birlikte ele alınması gerektiği kabul edilmiştir.

SKA'lar yasal olarak bağlayıcı olmamakla birlikte, hükümetlerden, 17 Amacı (SKA'yı) başarmak için sahiplik göstermeleri ve ulusal çerçeveler kurmaları beklenmektedir. SKA'ların uygulanmasında kaydedilen ilerlemenin takibi ve gözden geçirilmesinin birincil sorumluluğu ülkelere aittir. Ulusal düzeydeki analizlere dayanarak bölgesel takip ve gözden geçirme yapılacak, bu da küresel düzeyde izleme ve incelemeye katkıda bulunacaktır.

Hükümetler, şirketler ve sivil toplum kuruluşları, BM ile işbirliği içinde, 2030 Gündemi hedeflerine ulaşmak için harekete geçmeye başlamıştır.

BM, SKA'lar ve 2030 Gündeminin takibi ve gözden geçirilmesi için Yüksek Düzeyli Siyasi Forum (High Level Political Forum-HLPF) ile BM üye devletlerinin sürece tam ve etkili katılımını sağlamayı amaçlamaktadır.

HLPF'nin BM Genel Kurulu bünyesinde, ilerleme yolunda fikir birliği oluşturmak ve uluslararası kabul görmüş hedeflere ulaşım amaçlı çalışmaları koordine etmek gibi bir misyonu bulunmaktadır. Bu kapsamda HLPF, ülkelerin süreç boyunca kaydettikleri başarıları, yaşadıkları güçlükleri ve edindikleri tecrübeleri paylaşımlarını temin eden faaliyetler yürütmekte, sürecin takibi için siyasi liderlik ve rehberlik önerileri sunmaktadır. Aynı zamanda, sürdürülebilir kalkınma politikalarının küresel sistem çapında tutarlılığını ve koordinasyonunu sağlama görevini icra etmektedir. HLPF, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC) ve diğer ilgili organlar ve forumlarla eşgüdümlü bir şekilde çalışarak, küresel düzeyde izleme ve inceleme süreçlerinin denetlenmesi gibi merkezi bir role sahiptir.

11-20/07/2016 tarihlerinde gerçekleştirilen ilk HLPF toplantısında aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 22 ülke, 2030 Gündeminin ve SKA'ların uygulanmasına ilişkin Gönüllü Ulusal Gözden Geçirmelerini (VNR) sunmuştur. VNR'lar, ülkelerin 2030 Gündemini uygulamaya yönelik çabalarını, karşılaştıkları güçlükleri, tespit ettikleri politika eksiklerini, elde ettikleri başarıları ve kazandıkları tecrübeleri içermektedir.

Ülkelerin 2030 Gündemini ele alış yöntemleri sunulan VNR'lar çerçevesinde değerlendirildiğinde, yaklaşımların 3 kategoride toplanabilecek şekilde kümelendiği görülmektedir. Fransa, Norveç, Almanya gibi gelişmiş ülkeler SKA'ları bütüncül bir yaklaşımla temel politika dokümanlarına entegre etmekte, sosyo-ekonomik gelişmişliklerinin de yardımıyla iklim değişikliği, toplumsal cinsiyet eşitliği, eğitim gibi başlıklarda seçilmiş hedefleri öncelikli olarak gündemlerine almaktadır. Buna ek olarak, uluslararası kalkınma işbirliği konusu da bu ülkelerin küresel politikaları doğrultusunda değişik ağırlıkta öne çıkmaktadır. Örneğin Almanya, hayata geçirdiği küresel bir fon ile gelişmekte olan ülkelere sağlık ve iş güvenliği kapsamında kapasite geliştirme için destek sağlamaktadır.

İkinci kategoride az gelişmiş ülkeler yer almaktadır. Bu ülkeler için yoksulluğun azaltılması ile ekonomik ve sosyal kalkınma başlıklarındaki hedefler diğer hedeflere kıyasla öncelik taşımakta ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik kurumsal kapasite ve politika çerçevesinin oluşturulması önemli olmaktadır.

Üçüncü kategori ise; Brezilya, Meksika, Türkiye gibi gelişmekte olan ancak benzeri ülkelere önemli oranda farklılaşmış ülkelerin meydana getirdiği kümeyi kapsamaktadır. Bu ülkelerde, diğer gelişmekte olan ülkelere göre daha bütüncül bir yaklaşım öne çıktığı, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin kalkınma politikalarına doğrudan entegre edilmesine ve kurumsal yapıların etkinleştirilmesine önem verildiği saptanmaktadır.

Proje kapsamında, Türkiye'nin oluşturacağı yol haritası için ipuçları sunabilecek dört ülke (Almanya, Brezilya, Finlandiya, Güney Kore) ile seçilmiş bazı ülkelerin VNR raporlarında yer verdikleri dikkat çeken uygulamalar aşağıda anahatlarıyla özetlenmektedir:

1) Almanya¹

Almanya, 2016 yılında yeni oluşturduğu Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi ile her bir SKA ile ilgili eylemleri tanımlamaktadır. Bu doğrultuda, her SKA için gösterge temelli en az bir politika oluşturulması prensibi benimsenmiştir. Bunlar, Almanya'nın SKA'lara ulaşılmasında önemli katkılarda bulunabileceği alanları yansıtmaktadır. Ulusal göstergeler, bahse konu alanda ilgili eylemin nerede gerekli olduğunu belirleyen ve ortaya çıkaran kilit göstergeler olarak görülmektedir. Hedefler ve göstergeler geliştirilirken, her bakanlık SKA'lar açısından adım atılması gereken alanları analiz etmiştir. SKA'ların bütünlük yapısı nedeniyle SKA'lardan etkilenen tüm bakanlıkların birlikte çalışmasına ve hedefe ulaşma yolları konusunda ortak öneriler sunmasına yönelik bir yaklaşım benimsenmiştir.

Almanya Federal Çevre Bakanlığı'nın Uluslararası İklim İnisiyatifi, 2008 yılından bu yana gelişmekte olan ülkelerdeki iklim ve biyoçeşitlilik projelerini finanse etmektedir. Bu inisiyatif, aynı zamanda, ülkenin SKA'lar kapsamında gelişmekte olan ülkelere yönelik hedeflerini de desteklemektedir. Örneğin, Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı tarafından başlatılan küresel bir fon olan "The Vision Zero Fund", yoksul ülkelerdeki imalat tesislerinde iş güvenliği ve işçi sağlığı konusunda kapasite geliştirmek için destek programları yürütmektedir.

2) Brezilya²

Brezilya Federal Hükümeti, SKA'ların gerçekleştirilmesine katkıda bulunmayı taahhüt etmiştir. SKA'ların uygulanması ve 2030 Gündeminin ülkede içselleştirilmesi ve yerelleştirilmesi süreci ülkenin stratejilerine de yansıtılmıştır. Brezilya SKA'lara ilişkin eylemlerin yapılandırılması ve koordine edilmesi amacıyla, atılması gereken adımları aşağıdaki şekilde tanımlamıştır:

- Ulusal Yönetişim: Federasyon kuruluşları ve sivil toplum ile entegrasyon, katılım ve diyalog alanı oluşturma, 2030 Gündemi uygulama sürecini içselleştirme, yayma ve bunlara şeffaflık kazandırmayı amaçlayan bir danışma kurumu olan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Ulusal Komisyonu'nun oluşturulması.
- Hedeflerin Yeterliliği: Küresel hedeflerin Brezilya gerçeğine uygunluğu ve yeterliliğinin bölgesel çeşitlilik, Brezilya Hükümeti'nin öncelikleri, ulusal kalkınma planları, mevcut mevzuat ve ülkenin sosyo-ekonomik durumu dikkate alınarak belirlenmesi.
- Ulusal Göstergelerin Tanımı: Verilerin kullanılabilirliğinin iyileştirilmesi ile ulusal ve yerel düzeyde izleme olanağı göz önüne alınarak göstergelerin tanımlanması.

Brezilya'da SKA'ların yerelleştirilmesi sürecinde hükümetin ve sivil toplumun inisiyatifiyle oluşturulan SKA'ların planlanmasını ve yaygınlaştırılmasını destekleyecek araçlardan bazılarını aşağıda yer verilmektedir:

- DialogaBrasil: SKA'lara ulaşmak için belirlenen kamu politikalarının tartışıldığı ve vatandaşların geliştirme önerilerinde bulunabileceği dijital katılım platformu.³

¹ Report of the German Federal Government to the High Level Political Forum on Sustainable Development, 2016

² Brazil Voluntary National Review on the Sustainable Development Goals, 2017

³ <http://dialoga.gov.br/>

- SKA Stratejisi: SKA'lar ile ilgili tartışma platformu oluşturmak ve 2030 Gündemi için uygulama araçlarını harekete geçirmek, tartışmak ve öneriler geliştirmek amacıyla sivil toplumu, özel sektörü, federal hükümetleri ve akademiye temsil eden kurumları bir araya getiren bir elektronik web sitesi.⁴
- 2030 Gündemi Platformu: Üç eksene oturtulmuş bir platform şu sütunlara dayanmaktadır: i) bilgi paylaşımı – SKA'ların takibinin geliştirilmesi süreci ve Brezilya'daki 2030 Gündemi hakkında yayınlar ve içerikler sunulması; ii) izleme ve gözden geçirme – Göstergeler hakkında bilgi sağlanması ve kamu kuruluşlarındaki SKA sonuçları ile ilgili grafikler ve veri tabanı sunulması; iii) katılım – SKA'larla ilgili tartışmaları ve ilerlemeleri takip etmek isteyen tüm paydaşların katılımı.⁵

3) Finlandiya⁶

Finlandiya 2030 Gündeminin tutarlı, bütünleşik ve katılımcı bir şekilde uygulanmasının, Finlandiya için kritik öncelik taşıdığını belirtmektedir. Hazırlanan VNR raporunda sivil toplumun, akademik çevrelerin, özel sektörün ve yerel yönetimlerin tümünü kapsayan geniş tabanlı ve çok yönlü katılımı içerecek çalışma yöntemleri geliştirmeye vurgu yapılmıştır.

Finlandiya, 2030 Gündeminin kapsamlı ve kapsayıcı bir şekilde uygulanmasına hazırlanmaktadır. 2016 yılında Hükümet Programında, 2030 Gündemi için ulusal bir uygulama planının hazırlandığı belirtilmiştir. Hükümet politikasının 2030 Gündemi ile uyumlu dört önceliği;

- Kadın haklarını geliştirmek,
- Gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri için daha çok istihdam yaratmak, gelir kaynaklarını geliştirmek ve refah düzeyini artırmak için güçlendirmek,
- Vergilendirme kapasitesi de dahil olmak üzere demokratik ve iyi işleyen toplum yapısı tesis etmek,
- Gıda güvenliğini, su ve enerjiye erişimi güçlendirmek ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlamaktır.

Mart 2016'da, bakanlıklardan SKA'ların uygulanmasına ilişkin rapor istenmiş ve hedeflerin neredeyse üçte ikisi için en az bir eylemin hayata geçirildiği belirlenmiştir. Listelenen eylemler; programlar, mevzuat, eylem planları ve stratejilerden daha ayrıntılı aksiyonlara kadar çeşitlilik göstermektedir. Finlandiya ile doğrudan ilgili olmayan 53 hedef için ulusal bir politika olmadığı belirlenmiştir.

4) Güney Kore⁷

Güney Kore Ocak 2016'da, beş yılda bir güncellenen Sürdürülebilir Kalkınma için 3. Ulusal Temel Plan dokümanını 26 bakanlık ile istişarelerde bulunarak oluşturmuştur. Bu Planda çevre, toplum ve ekonominin uyumlaştırılmış bir gelişimi öngörülmektedir. Güney Kore Hükümeti, bu Planda SKA'lar ile sinerji yaratacak şekilde 140 hükümet politikası belirlemiştir. Bu politikalar arasında ekonomik kalkınmayla ilgili 42, sosyal kalkınmayla ilgili 52, çevreyle ilgili 13 ve yönetime ilişkin 23 hedef yer almıştır.

3. Ulusal Temel Plan kapsamında belirlenen 14 strateji ve 50 eylem ile çevre, toplum, ekonomi ve uluslararası işbirliği alanlarında dört ana hedef alanı oluşturulmuştur. SKA 3, 4, 5 ve 8 başta olmak üzere

⁴ <http://www.estrategiaods.org.br/>

⁵ <http://www.agenda2030.com.br/>

⁶ National Report on the Implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development Finland, 2016

⁷ Year One Implementing the SDGs in the Republic of Korea, 2016 National Voluntary Review

ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerini içerecek şekilde kapsam genişletilmiştir. Ayrıca, özellikle çevresel konularla ilgili olarak gerileme göstermiş olan alanlara daha fazla önem verilmektedir. 3. Ulusal Temel Plan özellikle enerji kaynakları, yenilenebilir enerji, kadınların ekonomik hayata katılımı, cinsiyete göre ücretler ve resmi kalkınma yardımları (RKY) ile ilgilenmektedir. Ayrıca, yaşam beklentisi, beş yaş altı ölüm hızı, temel eğitim ve internet erişimi gibi gelişmiş seviyelere ulaşmış olan hedeflere daha az öncelik verilmesi gerektiği Planda belirtilmektedir. Planda gelir dağılımı adaletsizliği, bölgesel farklılıklar, işsizlik, düşük doğurganlık ve yaşlanma gibi konulara yönelik sosyal kaygılar göz önüne alınmıştır.

Çin⁸

Mart 2016'da onaylanan 13. Beş Yıllık Plan yenilikçi, eşgüdümlü, çevre odaklı, şeffaf ve paylaşımcı kalkınmayı hedeflemektedir. Ülke VNR'ı önümüzdeki yıllarda Çin'in, yenilikçi bir gelişme izlemeyi ve kalkınmanın kalitesini ve verimliliğini artırmayı hedeflediğini belirtmektedir.

Bu bağlamda Çin, 2030 Gündemi'nin uygulanmasına yönelik dokuz öncelikli alan belirlemiştir:

- Tarımsal üretim kapasitesini ve gıda güvenliğini artırarak hedeflenen tedbirlerle yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması,
- Yenilik odaklı kalkınma stratejilerinin uygulanması ile sürdürülebilir ve istikrarlı ekonomik büyüme için ivme kazanılması,
- Sanayileşmeye kentsel ve kırsal alanlar arasında eşgüdümlü olarak ivme kazandırılması,
- Temel kamu hizmetlerine eşit erişim sağlamak için sosyal hizmetlerin geliştirilmesi,
- İnsanların refahını artırmak ve çok yönlü insani kalkınmayı teşvik etmek için eşitlik ve sosyal adaletin sağlanması,
- Çevrenin korunması ve eko-güvenlik için koruyucu önlemlerin artırılması,
- İklim değişikliğinin aktif biçimde ele alınması ve iklim değişikliği eylemlerinin ulusal kalkınma stratejilerine entegrasyonunun sağlanması,
- Kaynakların ve sürdürülebilir enerjinin etkin kullanımının teşvik edilmesi,
- Hukukun üstünlüğüne uygun ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması.

Çin'de, uygulamanın takibi için 43 devlet dairesinden oluşan iç koordinasyon mekanizması kurulmuştur. Ulusal kaynakları seferber etmek, halkın SKA'lar ile ilgili bilgi seviyesini artırmak ve uygulamaların gerçekleştirilmesi için uygun bir sosyal çevre yaratmak için çeşitli projeler hayata geçirilmiştir. Önümüzdeki 5 yıl içinde Çin, yoksulluk sınırının altında yaşayan yaklaşık 56 milyon nüfusunun kalkınmasını sağlamayı ve GSYH'sini ve kişi başına düşen gelirini 2010 yılının iki katına çıkarmayı hedeflemektedir.

Estonya⁹

Estonya SKA'ların uygulanmasının takibi için Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu, Bakanlar Arası Sürdürülebilir Kalkınma Çalışma Grubunu ve İstatistik Bürosunu oluşturmuştur. SKA'ların uygulanması da bu kurumlar tarafından üzerinde anlaşmaya varılan sürdürülebilir kalkınma göstergeleri seti vasıtasıyla izlenmektedir. Göstergeler seti düzenli olarak yenilenmekte ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili tüm konuları kapsamaktadır.

Estonya İstatistik Bürosu, SKA göstergeleri ile ilgili olarak ön bir çalışma gerçekleştirmiş ve göstergelerin yaklaşık %14'ünün ölçülebilir olduğunu belirlemiştir. Bu bağlamda, SKA göstergeleri ile ilgili yapılan çalışma ile SKA'lardaki ilerlemelerin ölçülmesine yardımcı olan göstergelerin oluşturulması

⁸ UN ECOSOC Executive Summaries of Voluntary National Reviews, 2016

⁹ Review on the Implementation of the 2030 Agenda in Estonia

hedeflenmektedir. Böylece, Estonya'nın SKA'lar ile ilgili performansı hakkında güvenilir bilgi sağlanacağı ifade edilmektedir.

Estonya hükümetinin politikaları ile ilgili olarak SKA'lar kapsamında yapılan değerlendirmeler sonucunda, kapsamda olmayan sadece birkaç hedef (çölleşmeyle mücadele ve dağlardaki ekosistemin korunması gibi) tespit edilmiştir. Biyoçeşitlilik koruma politikası, ısıtma alanında yenilenebilir enerjinin yüksek payı, e-hizmetler yoluyla kamu hizmetlerine hızlı ve kapsamlı erişim, eğitimin kalitesi ve erişilebilirliği Estonya'nın güçlü yönleri olarak ön plana çıkmaktadır.

Bununla birlikte, Estonya hükümeti SKA'ların uygulanmasındaki başlıca zorlukları verimlilik artışı, enerji ve kaynak verimliliği, kişi başı CO₂ emisyonlarının düşürülmesi, düşük gelir grubundaki insanların geçim koşullarının iyileştirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele edilmesi olarak belirlemiştir.

Fas¹⁰

BKH taahhütlerinin önemli bir kısmını yerine getirerek sürdürülebilir kalkınma kapsamında aşama kaydeden Fas, 2014 yılı sonrasında UNDP ve UNESCO işbirliği ile, 2015 sonrasında ise Fas Dışişleri Bakanlığı inisiyatifinde sürdürülebilir kalkınma perspektifleri üzerine ulusal istişareler gerçekleştirmiştir.

2030 Gündemi kapsamında Fas, öncelikli olarak ülke içinde ulusal istişareler yoluyla SKA'larla ilişkili ulusal öncelikleri tanımlamıştır. Bu bağlamda, yalnızca merkezi kamu kurumlarını değil, aynı zamanda yerel ve bölgesel kurumlar ile sivil toplumu da içeren katılımcı bir yaklaşım benimsemiştir. Bu ulusal istişareler sonucunda Fas hükümeti, SKA'ların gerçekleştirilebilmesi için üst düzey taahhütte bulunmuştur.

Fas, SKA'nın hedeflerine ulaşabilmesi için altı tema belirlemiştir:

1. Tema: SKA'nın sahipliğini genişletmek

- Ulusal önceliklerin tanımlanması, SKA'ların uygulanması konusunda tüm paydaşlarla (kamu, vatandaşlar, sivil toplum ve özel sektör) istişarede bulunulması ve onların katılımlarının sağlanması,
- SKA'lar üzerine oluşturulan kamu politikalarının merkezden yaygınlaştırılması,
- Kamu kuruluşları ve yerel yönetimlerdeki personelin kapasitesinin geliştirilmesi.

2. Tema: SKA'nın ulusal önceliklerle uyumlaştırılması

- 2011 Anayasası'nda yer alan ekonomik ve sosyal çerçeve ile 2000 yılından bu yana başlatılan yeni bölgeselleşme ve kamu politikasının, demokratik yönetimine dayanan yeni reformlar bağlamında SKA'lara uygulanması,
- Ulusal öncelikleri yansıtabilecek şekilde kamu stratejilerini SKA'lar ile stratejik olarak uyumlaştırmak amacıyla ulusal kalkınma stratejilerinin analiz edilmesi,
- Sürdürülebilirlik için SKA'ların ulusal ekonomik modele entegre edilmesi ve sinerji yaratılması.

3. Tema: Kamu politikası koordinasyonunun yönetimi

- Sektörel kalkınma politikaları arasındaki entegrasyonu ve tutarlılığı teşvik eden bir sektörel yaklaşımın benimsenmesi,

¹⁰ UN ECOSOC Executive Summaries of Voluntary National Reviews 2016

- Çok boyutlu yaklaşımların ve çok paydaşlı ortaklıkların yönetilmesi,
- Ülkenin kalkınma modelinin konsolide edilmesi ve tutarlılığının güçlendirilmesi,
- Farklı kurumlar arasındaki koordinasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi,
- “Yüksek Komisyon” tarafından geliştirilen planlama ve tahmin araçlarıyla elde edilen faydaların artırılması.

4. Tema: İstatistiksel bilgi sistemi

- SKA'lara ulaşılmasına yönelik ilerlemenin izlenmesi için göstergelerin kritik öneme sahip olması,
- Göstergelerin vatandaşlar tarafından anlaşılacak ve medyanın kullanabileceği kadar basit bir şekilde sunulması,
- Göstergelerin geliştirilmesinde uluslararası kıyaslama konusunun dikkate alınması.

5. Tema: SKA'lara ulaşılmasına yönelik ilerlemenin izlenmesi ve değerlendirilmesi

- Kamu politikalarının sistematik olarak izlenmesi,
- Kamu politikalarının tutarlılığını ve uyumluluğunu geliştirerek BKH'ler için kurulan izleme ve değerlendirme mekanizmasının güçlendirilmesi ve teknik bir modelleme aracının geliştirilmesi.

6. Tema: Finansman

- Sadece RKY'ye bağlı olarak bugüne kadar yapılan yardımın SKA'ların finansman ihtiyaçlarını karşılamayacağı dikkate alınarak yenilikçi finansman ve kamu-özel sektör ortaklığı gibi yöntemlerle özel sektör kaynaklarının finansmandaki rolünün ön plana çıkarılması,
- Finansman modellerinin, ulusal insani kalkınma girişimi ile yerli ve yabancı kaynakların harekete geçirilmesi bağlamında hayata geçirilen kamu-özel sektör ortaklıklarından elde edilen başarılı deneyimler üzerine inşa edilmesi.

Fransa¹¹

Fransa, öncelikli olarak SKA'lar için ulusal eylem planı oluşturmuştur. Ülkedeki tüm paydaşları kapsayacak şekilde tanımlama, uygulama, izleme, değerlendirme ve düzenli inceleme başlıkları altında tarafların birlikte çalışacağı ulusal bir eylem planı geliştirmiştir. SKA'lar ile ilgili olarak ayrıntılı bir kamu politikası değerlendirmesi yapan Fransa, bu çalışmalar ışığında bazı alanları önceliklendirerek planlar hazırlamıştır.

2030 Gündemini güçlü bir şekilde destekleyen Fransa, 2013 yılında aşağıdaki üç önceliği temel olarak işsizlikle mücadele planını sunmuştur:

- Acil istihdam planı: Bu plan ile 2016 yılında işe alınacak bir milyon kişinin sosyal güvenlik maliyetlerinin azaltılması hedeflenmiştir.
- Mesleki eğitimin iyileştirilmesi: 2016 yılında alınan tedbirlerle ulusal mesleki eğitim sisteminin reformu ve iş arayanlar için eğitim kurslarının sayısının ikiye katlanması ile toplam 1 milyon kişi için mesleki eğitimin iyileştirilmesi amaçlanmıştır.
- Genç istihdamının artırılması: 2020 yılına kadar her yıl ortalama 600 bin çalışanın emekli olmasına rağmen, her yıl toplam 700 bin gencin istihdama dahil olması beklenen Fransa'da, 1 Mart 2013'te yürürlüğe giren kanun ile gençlerin istihdamını artırmak için kuşaklar arası sözleşme başlatılmıştır. Eylül 2015'te, 100 binden fazla çalışan kuşaklar arası sözleşme imzalamıştır.

¹¹ Report on the Implementation by France of the Sustainable Development Goals on the Occasion of France's National Voluntary Review of the UN High Level Political Forum on Sustainable Development 2016

Ayrıca, Fransa 2030 Gündemi içindeki hedeflerden 3., 5., 11., 13. ve 16. SKA'ları yüksek öncelikli olarak belirleyerek bu bağlamda kalkınma politikalarını desteklemeye karar vermiştir. SKA 3 ile ilgili olarak, sağlık sektöründeki girişimcilere projeleri konusunda destek olmak ve sağlık alanındaki yeniliklerin yaygınlaştırılmasını teşvik etmek için 340 milyon Avroluk bir bütçeye sahip olan "Sağlık Sistemi Yenilikçi Yatırım Fonu" aktif olarak kullanılmaktadır. SKA 5 kapsamında, "İşyerlerinde Eşitlik" projesi ile anakara ve denizaşırı Fransa'da işyerlerinde cinsiyete dayalı eşitlik için bakanlıklar arası bir plan hazırlanmıştır. SKA 11 ile ilgili olarak da, "Enerji Verimli Meskenler" projesi kapsamında konutların enerji verimliliğini iyileştirecek şekilde yenilenmesi planı, teşvikler ve krediler ile desteklenmektedir. Bu program ile 2017 yılı sonuna kadar 500 bin konut biriminin yenilenmesi ve 2020 yılına kadar inşaat sektöründe enerji tüketiminin %38 oranında azaltılması amaçlanmaktadır.

Gürcistan¹²

Gürcistan Hükümeti, SKA'nın ulusal düzeyde uygulanmasını kolaylaştırmak ve ulusallaştırma süreci hakkında görüşmek üzere çeşitli bakanlıklar ve Ulusal İstatistik Bürosu uzmanlarını içeren ortak bir teknik çalışma grubu oluşturmuştur. Bu gruplar tarafından Gürcistan için geçerli amaçları ve hedefleri belirlemek ve ülkenin politika ve planlarıyla bağlantılarını ilişkilendirmek üzere çalışmalar gerçekleştirilmiştir. SKA'lar, ulusal politikalara uyum sağlanarak stratejik bir belge olan Yıllık Hükümet Çalışma Planı ve diğer ulusal, çok sektörlü stratejiler ve eylem planlarına entegre edilmiştir. Gürcistan, SKA'lar arasından 14 amaç ve 88 hedefi önceliklendirmiştir.

İsviçre¹³

İsviçre Federal Konseyi, Aralık 2015'te, 2030 Gündeminin hem ulusal hem dış politikada anlamlı bir şekilde uygulanmasına karar vermiştir. Ocak 2016'da Federal Konsey, sürdürülebilir kalkınmaya duyulan ihtiyacın tüm politika alanlarının ortak özelliği olduğunu vurgulayan 2016-2019 Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi'ni kabul etmiştir. Bu kapsamda İsviçre'nin uluslararası katılımı, özellikle gelecekteki uluslararası işbirliği ve sektörel dış politikalar, SKA'lara uygun olarak yönlendirilecektir.

2016/2017 yılındaki "geçiş aşaması" sırasında kapsamlı bir çalışma programı uygulanmaya başlanmıştır. Bu program, bakanlıklar arası bir çalışma grubu tarafından yönetilmek üzere aşağıdaki hedeflerden oluşmaktadır:

- 2030 Gündeminin etkin bir şekilde uygulanması ve takip edilmesi için Federal Yönetimin kurumsal düzenlemelerinin, süreçlerinin ve sorumluluklarının açıklanması,
- 2030 Gündemini uygulamak için gelecekteki eylem alanlarının tanımlanması ve SKA'lara yönelik bir boşluk analizi çalışması yapılması,
- SKA göstergelerinin yaygınlaştırılması ile etkin izleme ve raporlamanın sağlanması.

Kolombiya¹⁴

Kolombiya, 169 hedefin 92'sini ulusal kalkınma planına dahil etmiş olup ulusal performansı, izleme ve değerlendirme sisteminde tanımlanan göstergelerle izlenmektedir.

¹² First Voluntary National Review on Implementation of the Sustainable Development Goals Georgia

¹³ Switzerland's Initial Steps Towards the Implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development

¹⁴ UN ECOSOC Executive Summaries of Voluntary National Reviews 2016

2030 Gündeminin uygulanması için kurulan Yüksek Seviyeli Kurumlar Arası Komisyon, (a) göstergeler, (b) bölgesel konular, (c) kaynak akışı, (d) uluslararası meseleler ve (e) iletişim konularına odaklanan beş çalışma grubuna sahiptir.

Hazırlanan Yeşil Büyüme Stratejisi sürdürülebilir üretim ve tüketim, iklim değişikliğinin hafifletilmesi, ekosistemlerin korunması ve doğal deniz ve karasal kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik etmekte ve SKA'ların 86'sı ile ilgili somut eylemler önermektedir.

Komisyon ayrıca, politika ve programlar, göstergeler ve 2030 Gündeminin finansmanı üzerine odaklanan üç ana eylem planı ile bir uygulama stratejisi geliştirmiştir. Aynı zamanda, Kolombiya, 1., 3., 8. ve 13. SKA'ları önceliklendirerek bu SKA'lara odaklı bir inceleme gerçekleştirmiştir.

Madagaskar¹⁵

Madagaskar'ın ulusal kalkınma politikasına ait çerçeve dokümanları SKA'lar ile uyumlu hale getirilmiş ve SKA'lar bağlamında başarılı olabilmek için gereken şartlar aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- Tüm paydaşların seviyelerine uygun olarak SKA'ları sahiplenmesi ve güçlü taahhütlerde bulunması,
- SKA'lardaki öncelikli hedefleri gerçekleştirmek için sektörel politikaların ve stratejilerin uygulanmasında bakanlıkların sektörler arası ilişkilerinin güçlendirilmesi,
- Başbakanlık tarafından güçlü liderlik gösterilmesi,
- Kaynakları harekete geçirmeye yönelik çabaların devam ettirilmesi,
- SKA'lar kapsamında kurulan Yönlendirme ve İzleme Komitesinin gözetiminde ve Teknik Komitenin desteği ile bir köprü yapının oluşturulması.

Tüm paydaşların ve özellikle de politika yapıcı rolündeki kamu sektörünün ve kalkınma için bir itici güç rolünde olan özel sektörün teknik ve kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi için gerekenler aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- Yeni kalkınma gündeminin reel sektörün katma değer üretmesini ve hem çevresel hem de sosyal yönlerini ele almasını gerektirmesinden hareketle, SKA'lara ulaşmak için özel sektörün birincil aktör olduğunu göz önünde bulundurmak,
- İş ortamını iyileştirmek ve sürdürülebilir kalkınmayı garanti eden karşılıklı güveni yeniden sağlamak için kamu ve özel diyalogu kolaylaştırmak,
- Etkin bir bilgi sistemini kurmak ve uygulamak,
- Farklı sektörlerde uzmanlar yetiştirmek,
- Sivil toplum kuruluşlarının temsil gücünü artırmaya devam etmek,
- Yoksulluğun ortadan kaldırılması ve eşitsizliklerin azaltılması, gençler ve kadınlar için istihdam yaratılması, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim ve çevreye ilişkin olarak ülkenin ihtiyaçlarına uyarlanmış hedeflenen kalkınma yardımına yönelik fon akışlarını optimize ederek korumak.

Meksika¹⁶

Meksika, 2030 Gündemine ulaşma stratejisinin Cumhurbaşkanlığı liderliğinde olması gerektiğinin altını çizmektedir. Meksika'nın sunduğu VNR'da, BKH'leri uygulama tecrübesinden de hareketle, 2030 Gündeminin en üst düzeyde bir devlet taahhüdü olarak kabul edilmesi halinde hedeflere ulaşmanın daha mümkün olacağı belirtilmektedir.

¹⁵ UN ECOSOC Executive Summaries of Voluntary National Reviews 2016

¹⁶ UN ECOSOC Executive Summaries of Voluntary National Reviews 2016

Meksika BKH'lerin uygulanmasını izlemek için bir bilgi teknolojisi platformu geliştirmiştir. Platform özerk bir yapı tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Mevcut durumda SKA'lar ile ilgili tüm bilgileri içeren yeni bir platform üzerinde çalışılmaktadır ve bunun cinsiyet, yaş, coğrafi konum ve eğitim temelinde verileri tarama ve ayrıştırma olanağı sunan bir platform olması planlanmaktadır.

2030 Gündemi konusundaki farkındalığı ve toplumdaki bilinirliğini artırmak amacıyla Meksika, bu konularla ilgili bilgileri en üst düzey yetkililerin faaliyet ve tablolarına dahil etmek için çaba göstermektedir. Temel amaç, 2030 Gündeminin iletişiminin yalnızca federal düzeyde değil, aynı zamanda eyalet düzeyinde ve belediye düzeyinde de etkili olmasını sağlamaktır.

Norveç¹⁷

Norveç, SKA'lar kapsamında ulusal düzeyde aşağıdaki öncelikli alanları belirlemiştir:

- Bulaşıcı olmayan hastalıkların azaltılması ve zihinsel sağlığın teşvik edilmesi,
- Lise bitirme oranlarının artırılması,
- Kadınlara ve kızlara yönelik her türlü şiddetin ortadan kaldırılması,
- İstihdam ve eğitim kapsamında olmayan gençlerin oranının azaltılması,
- Sürdürülebilir altyapının sağlanması,
- Nüfusun %40'lık en düşük gelirli bölümünde ulusal ortalamanın üzerinde bir oranda gelir artışının sağlanması,
- Kentsel hava kalitesinin artırılması,
- Gıda atıklarının ortadan kaldırılması ve atık oluşumunun azaltılması,
- İstilacı yabancı türlerin etkisinin azaltılması,
- Her türlü şiddet ve buna bağlı ölüm oranlarının düşürülmesi ve organize suçlarla mücadele edilmesi.

Norveç, katılımcı, kapsayıcı ve temsilci karar vermeyi, iyi işleyen bir toplum için temel olarak görmektedir. SKA'ların etkin ve şeffaf bir şekilde takibi için gerekli olan ulusal sahipliğin sağlanması için katılımın altını çizmektedir.

BM Deniz Kanunu Sözleşmesi ve sorumlu deniz ekosistemleri yönetimini sağlamak için yapılan diğer anlaşmalar, denizcilik faaliyetlerinin geliştiği Norveç için büyük önem taşımaktadır.

Değerlendirme

SKA'lar kapsamında uluslararası uygulamalar ve raporlar incelendiğinde, ülkelerin 2015 öncesinde mevcut olan politika, strateji ve uygulamalarını SKA'lar bağlamında değerlendirerek bunların sağladığı katkıyı 2030 Gündemi çalışmalarına dahil ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda, mevcut durumun SKA'lar perspektifi ile değerlendirmesinin önem arz ettiği anlaşılmaktadır.

Bunlara ek olarak, ülkelerin 2015 sonrasında SKA'lara ulaşmak için yeni çalışmalar gerçekleştirirken ülke çapında bu çalışmaların koordinasyon ve takibini sağlayacak yapılar kurdukları gözlenmektedir. Yürütülen çalışmaların takibi, sonuçların değerlendirilmesi ve bunlara yönelik gelecek dönem planlamalarının sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için, 2030 Gündeminin ülke nezdinde özel bir kurumsal yapı ile yönetilmesi, bütün ülkelerin hemfikir oldukları bir konu olarak öne çıkmaktadır. Diğer yandan, incelenen her ülkenin, kendi siyasi, ekonomik ve sosyal durum ve ihtiyaçlarından yola çıkarak kendine özgü bir yapı kurguladığı anlaşılmaktadır.

¹⁷ Initial Steps Towards the Implementation of the 2030 Agenda Voluntary National Review Norway

Ülkeler ayrıca SKA'ları yapılandırırken yerel önceliklere vurgu yapmaktadır. Konunun periyodik takibinin yapılmasına ve raporlamaya özel bir önem verildiği de dikkat çekmektedir.

VNR raporları incelenen ülkelerin SKA'lara ilişkin uygulamaları aşağıdaki tabloda özetlenmektedir:

Ülke	VNR yılı	SKA'ların önceliklendirilmesi (Evet/Hayır)	Politikalarda SKA'lara yönelim (Evet/Hayır)	SKA'ların kurumsal yapıya entegrasyonu (Evet/Hayır)	Yorum
Almanya	2016	Evet	Evet	Evet	Almanya, 2030 Gündeminin gerçekleştirilmesi için küresel ortaklığı ön planda tutarak temel ilkeler belirlemiştir.
Brezilya	2017	Evet	Evet	Evet	Brezilya'da SKA'ların yerelleştirilmesi sürecinde, SKA'ların planlanmasını ve yaygınlaştırılmasını destekleyecek araçlar oluşturulmuştur.
Finlandiya	2016	Evet	Evet	Evet	Finlandiya, sivil toplumun, akademik çevrelerin, özel sektörün ve yerel yönetimlerin tümünü kapsayan geniş tabanlı ve çok yönlü katılımı içerecek çalışma yöntemleri geliştirmiştir.
Güney Kore	2016	Evet	Evet	Evet	Güney Kore'de, 3. Ulusal Temel Plan kapsamında 14 strateji ve 50 eylem ile çevre, toplum, ekonomi ve uluslararası işbirliği alanlarında dört ana hedef alanı oluşturmuştur.
Çin	2016	Evet	Evet	Evet	Çin, 2030 Gündeminin uygulanmasına yönelik dokuz öncelikli alan belirlemiştir.
Estonya	2016	Hayır	Evet	Evet	Estonya, SKA'ların uygulanmasındaki başlıca zorlukları, enerji ve kaynak verimliliği, toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele gibi alanlar olarak belirlemiştir.
Fas	2016	Evet	Hayır	Hayır	Fas, SKA hedeflerine ulaşılabilmesi için altı tema belirlemiştir.
Fransa	2016	Evet	Evet	Evet	Fransa, 2030 Gündemi içindeki hedeflerden 3., 5., 11., 13. ve 16. SKA'ları yüksek öncelikli olarak belirleyerek bu bağlamda kalkınma politikalarını desteklemektedir.
Gürcistan	2016	Evet	Evet	Hayır	Gürcistan, SKA'lar arasından 14 amacı ve 88 hedefi önceliklendirerek belirlemiştir.
İsviçre	2016	Evet	Evet	Evet	İsviçre, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik olarak 2016-2019 Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisini kabul etmiştir.
Kolombiya	2016	Evet	Evet	Evet	Kolombiya'da, 2030 Gündeminin uygulanması için kurulan Yüksek Seviye Kurumlar Arası Komisyon, 1., 3., 8. ve 13. SKA'ları önceliklendirmiştir.
Madagaskar	2016	Hayır	Evet	Hayır	Madagaskar, ulusal kalkınma politikasına ait çerçeve dokümanları SKA'lar ile uyumlu hale getirmiştir.
Meksika	2016	Evet	Hayır	Evet	Meksika, SKA'lar ile ilgili tüm bilgileri içeren verileri tarama ve ayırtırma olanağı sunan yeni bir platform üzerinde çalışmaktadır.
Norveç	2016	Evet	Evet	Hayır	Norveç, SKA'lar kapsamında ulusal düzeyde öncelikli alanları belirlemiştir.

2.2. Türkiye

Türkiye'nin insan merkezli kalkınma yaklaşımında sürdürülebilir kalkınma kavramı, makro düzeyde tüm ulusal politika ve öncelikleri belirleyen Kalkınma Planlarında ana hatlarıyla yer almakta olup çeşitli politika alanlarının ve sektörlerinin ilgili yasalarına, yönetmeliklerine ve eylem planlarına entegre edilmiştir.

Türkiye 1992 yılında Rio'da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'ndan sonra 1996'da sürdürülebilir kalkınma kavramına somut olarak 7. Kalkınma Planında yer vermiş ve konuyu kamusal düzeyde gündemine almış, sonraki yıllarda bu kavramı Kalkınma Planlarına ve birçok politika belgesine yansıtmıştır. Kalkınma Planları ile birlikte sürdürülebilirlik kavramına yer veren ve odağına alan sektörel ve tematik ulusal politika ve strateji belgeleri de Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma gündeminin önemli parçalarıdır.

En son plan olan 10. Kalkınma Planı'nda ise sürdürülebilirlik, planı şekillendiren başlıca kavram ve hakim temalardan birisi olmuştur.

Özellikle kurumsal kapasitenin gelişmişliği ve bunun önemli çıktılarında biri olan tüm paydaşları kapsayıcı bir politika üretme aracı olarak Kalkınma Planlarının varlığı, 1992 yılından, yani konunun küresel düzeyde tartışılmaya başladığı tarihten itibaren Türkiye'nin "sürdürülebilir kalkınma" perspektifine uyum sağlamasını kolaylaştırmıştır. Bu süreçte BKH'ler de ilgili dönemin Kalkınma Planlarında yer almıştır. BKH'lerin izlenmesine ilişkin raporlar Kalkınma Bakanlığı'nın koordinasyonunda hazırlanmıştır.

SKA çerçeve politika dokümanları, mevzuat ve kurumsal çerçeve incelendiğinde hedeflerin büyük bölümünün doğrudan ya da dolaylı bir şekilde kapsandığı görülmektedir. Bununla birlikte, SKA'ların Türkiye'nin öncelikleriyle uyumunun artırılması, izlemeye uygun bir şekilde içerilmesinin sağlanması ve kurumsal çerçevenin geliştirilmesi ihtiyaçları önem arz etmektedir.

Türkiye halihazırda 11. Kalkınma Planı'nın hazırlık döneminindedir. Bu kapsamda uzun vadeli kalkınma vizyonunu güncelleme sürecindedir. Türkiye, SKA'ları uzun vadeli vizyonunun bir parçası ve Kalkınma Planının temel girdilerinden biri olarak almayı hedeflemektedir.

Türkiye'nin ulusal kalkınma planlarının hazırlanmasından Kalkınma Bakanlığı sorumludur. Bakanlığın SKA'lar ile ilgili koordinasyon rolünün temelinde, Kalkınma Planı hedeflerinin SKA'larla uyumlu ve tutarlı olması gerekliliği bulunmaktadır. Bununla birlikte, SKA'ların hayata geçirilmesinde sorumluluk tüm ilgili bakanlıkların ve kurumların uhdesindedir. Bu yapı, SKA'ların merkezi ve yerel düzeydeki tüm ilgili strateji ve politika belgelerine entegrasyonu ve işleyişi açısından bir avantaj oluşturmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin aksine finansal açıdan bağıtlanmış bir sorumluluğu bulunmayan Türkiye'nin kalkınma işbirliği alanında bir donör olarak sağladığı resmi kalkınma yardımları (RKY) son yıllarda hızla artmaktadır. 2016 yılı verilerine göre, Türkiye tarafından sağlanan RKY 6 milyar Dolar'a ulaşmış ve 2015 yılına göre reel bazda %66'lık bir artış göstermiştir. 2013 yılında %0,40 olan RKY'nin GSYH'ya oranı 2016 yılında %0,76'ya yükselmiştir.¹⁸ Türkiye 2011 yılında kabul edilen Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname uyarınca kalkınma işbirliği sağlamakta olup, TİKA bu bağlamda Türkiye'nin ikili kalkınma işbirliği faaliyetlerini diğer bakanlıklar,

¹⁸ Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2016

özel sektör ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği içinde yürütmekte, projeler tasarlamakta ve koordine etmektedir.

BM izleme ve gözden geçirme çerçevesine uygun bir çerçeve geliştirmeyi planlamakta olan Türkiye, SKA'ları ulusal düzeyde izlemek açısından 2000 yılından beri 10 kategoride 132 göstergeden oluşan bir dizi ulusal sürdürülebilir kalkınma göstergesine sahiptir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), göstergeler konusunda BM çalışmalarını yakından takip etmektedir ve kısa sürede veri boşluğunu kapatmayı hedeflemektedir. SKA göstergelerinin izlenmesi sorumluluğuna sahip olan TÜİK tarafından henüz veri üretilemeyen göstergelerin oluşturulması için atılan ilk adımlar Türkiye'nin bu konudaki kararlılığını göstermektedir. TÜİK, 2030 Gündeminin izleme bölümünün küresel göstergeler temelinde merkezi bir role sahiptir.

Türkiye, 2030 Gündeminin uygulama aşamasında, siyasi sahipliğin başarılı sonuçlar için elzem olduğunun bilincindedir. Bu nedenle, kapsamlı ve evrensel bir niteliği bulunan SKA'ların küresel vizyonunu ulusal sürdürülebilir eyleme dönüştürmek için, mümkün olan en yüksek seviyedeki siyasi sahiplik ve tüm paydaşlar arasındaki etkin koordinasyonu sağlamayı hedeflemektedir. 2030 Gündemi, yalnızca hükümetlere değil, aynı zamanda iş dünyasına, sivil toplum kuruluşlarına ve akademik dünyaya da sorumluluk yüklemektedir. Türkiye, SKA'ların planlanması, uygulanması ve gözden geçirilmesi için tüm paydaşların katkılarını etkin olarak kapsayan ulusal bir ortam sağlamayı amaçlamaktadır.

Yeni kalkınma gündemi bağlamında, Türkiye, temel eksenini eşitlik ve sürdürülebilirlik olan insan odaklı kalkınma yaklaşımının hayati olduğuna inanmaktadır. Herkes için onurlu bir yaşam kalitesi sağlamak için yoksullukla mücadele Türkiye'nin en büyük önceliğidir. Buna ek olarak Türkiye, barışçıl toplumları, hukukun üstünlüğünü ve iyi yönetimi desteklemektedir. Türkiye, yönetim ve güçlü kurumsal kapasiteyi sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir parçası olarak görmektedir. Bu nedenle, ilgili kurumların kapasitesinin geliştirilmesi için ortaklıklar oluşturulması herkes için yüksek önceliğe sahiptir.

3. SKA'lar Bazında Gelişim Değerlendirmesi

Bu bölümün ilk kısmında her bir Sürdürülebilir Kalkınma Amacı bazında Türkiye'nin mevcut durumu özetlenmekte, boşluklar ve bu doğrultuda öneriler ortaya konulmaktadır. SKA'ların kapsadığı hedeflere ilişkin değerlendirmenin ana unsurları olarak politika ve stratejiler, mevzuat, proje stoku, göstergeler bazında gerçekleştirmeler ve kurumsal çerçeve bütünlüklü bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

SKA bazındaki değerlendirmeler, büyük ölçüde, hedefler bazında kapsamlı incelemelerin yapıldığı, konunun uzmanları tarafından hazırlanan ara raporlardaki tespitlere dayanmaktadır.

Değerlendirmelerde aşağıdaki yapı izlenmeye çalışılmaktadır:

Her bir SKA değerlendirmesinin girişinde kapsam, küresel durum, içerdiği hedefler, hedeflerin geçerlilik durumu ele alınmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin ilgili hedef kapsamındaki mevcut durumuna istinaden hedefin Türkiye için geçerli olup olmadığı belirlenmiştir. Eğer hedefte belirtilen durum Türkiye tarafından aşılmışsa veya hedef Türkiye'nin içinde olmadığı bir ülke grubunu (EAGÜ'ler vb.) kapsıyorsa, hedefin Türkiye için geçersiz olduğuna karar verilmiştir. Türkiye için geçersiz olan hedefler listesi ve geçersizlik gerekçeleri aşağıda tablo olarak ayrıca paylaşılmıştır.

Hedef No	Türkiye için Geçersiz olan SKA Hedefleri	Geçersizlik Gerekçesi
1.1	2030'a kadar, halihazırda günlük 1,25 \$'dan daha az gelire yaşayanlar olarak tanımlanan aşırı yoksulluğun herkes için her yerde ortadan kaldırılması	Günlük geliri uluslararası düzeyde belirlenmiş aşırı yoksulluk sınırının altında bulunan fert sayısı ihmal edilebilir düzeydedir. Bu nedenle hedef, Türkiye için aşılmıştır ve dolayısıyla geçersizdir.
3.1	2030'a kadar, küresel anne ölüm oranının 100.000 canlı doğumda 70'in altına düşürülmesi	2016 yılı verilerine göre, Türkiye'de anne ölüm oranı 100.000 canlı doğumda 14,7'dir. ¹⁹ Küresel hedefin çok altına inildiği için söz konusu hedef aşılmıştır ve geçersizdir.
3.2	2030'a kadar, tüm ülkelerde yenidoğan ölüm oranının 1.000 canlı doğumda en azından 12'ye, 5 yaş altı çocuk ölüm oranının da 1.000 canlı doğumda en azından 25'e düşürülmesi amacıyla, yenidoğan ve 5 yaş altı çocukların önlenabilir ölümlerinin sonlandırılması	2016 yılı verilerine göre, Türkiye'de yenidoğan ölüm oranı 1.000 canlı doğumda 6,2, 5 yaş altı çocuk ölüm oranı ise binde 11,9'dur. Her iki oran da 2030 hedefinin altında olduğu için aşılmıştır ve hedef geçersizdir.
10.c	2030'a kadar göçmen işçi dövizini havale işlem bedellerinin yüzde 3'ün altına düşürülmesi ve bedeli yüzde 5'ten yüksek olan işçi dövizini havale yöntemlerinin sona erdirilmesi	Gelişmiş ülkelere yönelik bir hedef olduğu için geçersizdir.
13.a	BMİDÇS'ye taraf olan gelişmiş ülkelerin, çerçeve sözleşme kapsamında geliştirmekte olan ülkelerin anlamlı azaltım faaliyetleri gerçekleştirebilmeleri için ihtiyaçlarının karşılanması, bu bağlamdaki uygulamalarda şeffaflık sağlanabilmesi ve Yeşil İklim Fonu'nun olabildiğince çabuk faaliyete geçirilmesi için bu ülkelere 2020 itibarıyla yılda 100 milyar Dolar iklim finansmanı sağlama yükümlülüğü için gereken finansmanın mobilizasyonu	Gelişmiş ülkelere yönelik bir hedef olduğu için geçersizdir.
13.b	En az gelişmiş ülkelerde ve küçük ada ülkelerinde iklim değişikliği bağlamında etkin planlama ve yönetim için kapasite geliştirilmesi için kadın, genç, yerel ve marjinalize edilmiş topluluklara da odaklanan süreç ve mekanizmaların desteklenmesi	En az gelişmiş ülkelere yönelik bir hedef olduğu için geçersizdir.
14.3	Okyanus asitleşmesinin etkilerinin, her seviyede bilimsel işbirliğinin geliştirilmesi yolunu da içerecek şekilde, ele alınması ve en aza indirilmesi	Okyanusa kıyısı olan ülkeler tarafından gündemdedir, Türkiye için geçersizdir.

¹⁹ Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2016

14.7	2030'a kadar, Gelişmekte olan Küçük Ada Devletlerinin ve En Az Gelişmiş Ülkelerin, balıkçılık, su ürünleri yetiştiriciliği ve turizmin sürdürülebilir yönetimi dahil, su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımından sağladığı ekonomik faydanın artırılması	Ada devletleri ve EAGÜ için geçerlidir, Türkiye'yi kapsamamaktadır.
14.a	Okyanus sağlığının iyileştirilmesi ve gelişmekte olan ülkelerin, özellikle Küçük Ada Devletleri ve En Az Gelişmiş Ülkelerin kalkınmasına deniz biyolojik çeşitliliğinin katkısının artırılması amacıyla, Deniz Teknolojisi Transferine İlişkin Hükümetler arası Oşinografi Komisyonu Kriterleri ve Rehberleri doğrultusunda, bilimsel bilginin artırılması, araştırma kapasitesinin geliştirilmesi ve deniz teknolojilerinin transfer edilmesi	Okyanusa kıyısı olan ülkelerin gündemindedir.
14.c	"İstedığımız Gelecek" belgesinin 158. paragrafında da belirtildiği üzere, okyanuslar ile kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunda yasal çerçeveyi belirleyen BMDHS'de yansıtıldığı şekilde okyanuslar ile kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımının geliştirilmesi	Türkiye için geçerli değildir.
16.9	2030'a kadar, herkese, doğum kayıtları da dahil olmak üzere yasal kimliklerin sağlanması	Türkiye için sağlanmıştır, geçerli değildir.
16.b	Sürdürülebilir kalkınma için ayrımcı olmayan yasa ve politikaların yaygınlaştırılması ve uygulanmasının sağlanması	Türkiye'de Anayasa başta olmak üzere tüm yasal çerçeve ayrımcılığa izin vermeyen, eşitlikçi düzenlemelere yer vermektedir.
17.2	En az gelişmiş ülkelere %0,15-0,20'si ayrılacak şekilde milli gelirin %0,7'sinin RKY olarak sağlanmasını da içermek üzere gelişmiş ülkelerin RKY taahhütlerini tamamen uygulaması	Gelişmiş ülkelere yönelik bir hedef olduğu için Türkiye açısından geçersizdir.
17.18	2020'ye kadar, ulusal kapsamda cinsiyet, yaş, etnik köken, göçmenlik durumu, engel, coğrafi konum ve diğer karakteristiklerce ayrıştırılmış yüksek kaliteli, zamanlı ve güvenilir verinin elde edilebilirliğini kayda değer miktarda artırmak için, en az gelişmiş ülkeleri ve gelişmekte olan küçük ada devletleri de dahil olmak üzere gelişmekte olan ülkelere verilen kapasite geliştirme desteğinin artırılması	Gelişmiş ülkeler için geçerlidir.

Geçerli hedeflere ilişkin 7., 8., 9. ve 10. Kalkınma Planları, ilgili Yıllık Programlar ve incelenen dönemdeki diğer temel kamu dokümanları taramasından hareketle politika ve stratejiler değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme çerçevesinde ilgili SKA'nın bütününe yönelik politika ve strateji eksikliği bulunup bulunmadığı ve hedefler bazında öne çıkan boşluklar belirlenmiştir.

Politika-strateji değerlendirmesi sonrası mevzuat özetlenmiş ve boşluklara yer verilmiştir.

Proje stoku değerlendirmesi uzman ekiplerin taramaları ve kamu kurumları başta olmak üzere paydaşlardan gelen bilgiler ışığında hedef eşleşmesi de gözetilerek yapılmıştır.

Hedeflere ilişkin BM göstergeleri ve ek veriler dikkate alınarak temel göstergeler bazında ilerleme durumu incelenmiştir.

Kurumsal çerçevede ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının sorumlulukları belirlenmiştir.

Sonuç bölümünde ise ilgili SKA'nın bütününe ilişkin özet değerlendirme ve öneriler yer almaktadır.

SKA bazındaki değerlendirmeleri izleyen ikinci kısımda SKA'lar temel alınmış, hedeflerin ağırlığı da göz önünde bulundurularak SKA'lar için Türkiye'nin gelişim düzeyi bir kompozit ısı haritası ile özetlenmiştir. Değerlendirmeye baz oluşturan ana unsurlar, politika-strateji, mevzuat, proje stoku, gösterge gerçekleştirmeleri, kurumsal çerçeve bağlamında her bir SKA için bir renk skalası üzerinden ilerleme durumu gösterilmektedir.

Bölümün son kısmı ise tüm tespit ve analizlerden hareketle ulaşılan sonuçların özetlendiği, öne çıkan noktaların vurgulandığı genel değerlendirmeden oluşmaktadır.

3.1. SKA'lar Bazında Türkiye'nin Mevcut Durumu

3.1.1. SKA 1: Yoksulluğa Son

SKA 1, “Her türlü yoksulluğu her yerde bitirmek” kapsamında, öncelikli olarak küresel ölçekte 2030 yılına kadar “günlük 1,25 Dolar’dan daha az gelirle yaşamak” olarak tanımlanan aşırı yoksulluğun herkes için her yerde ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Yine 2030 yılına kadar ulusal ölçekteki tanımlara göre her yaştan ve cinsiyetten yoksulluk içinde yaşayanların oranının en az yarıya indirilmesi, sosyal koruma sistemlerinin geliştirilmesi ve yoksul/kırılgan kesimlerin kapsanmasının sağlanması, bu kesimlerin ekonomik faaliyetlere katılımının ve şoklara karşı dayanıklılıklarının artırılması hedefleri, SKA 1’in ana bileşenleridir.

Uluslararası yoksulluk sınırı Dünya Bankası kriteri doğrultusunda 2011 yılı satın alma gücü paritesine göre 1,90 Dolar altı olarak tanımlanmaktadır. Küresel ölçekte 1999-2013 arasında yoksulluk sınırının altında yaşayanların oranı %28’den %11’e gerileyerek önemli bir düşüş göstermiştir. Geçmiş 10 yıldaki gelişim hızı devam ederse 2030 yılında uluslararası yoksulluk sınırının altında yaşayanların oranının %4 civarında olacağı tahmin edilmektedir. Buna karşın, 2030 yılına kadar aşırı yoksulluğun tamamen ortadan kaldırılabilmesi için daha yüksek ivmeli bir gelişim sağlanması gerekli görülmektedir.

SKA 1 kapsamında 7 hedef bulunmaktadır. “2030’a kadar, halihazırda günlük 1,25 Dolar’dan daha az gelirle yaşamak olarak tanımlanan aşırı yoksulluğun herkes için her yerde ortadan kaldırılması”nı içeren Hedef 1.1 Türkiye için aşılmıştır ve bu nedenle geçerli değildir. TÜİK verilerine göre 2015 yılı itibarıyla kişi başı günlük harcaması 2,15 Dolar’ın altında olan fertlerin nüfusa oranı %0,06 ile ihmal edilebilir düzeydedir. SKA 1 kapsamındaki diğer altı hedef Türkiye için geçerlidir.

Ulusal tanımlara göre yoksulluğun, kırılgan kesimler için yarıya indirilmesi, sosyal koruma sistemleri ve önlemlerinin yoksul ve kırılgan kesimleri önemli ölçüde kapsamasının sağlanması, yoksul kesimlerin ekonomik kaynaklara ve temel hizmetlere erişiminin artırılması hedeflerine yönelik olarak Türkiye 2000-2016 döneminde politika, mevzuat, proje geliştirme başlıklarında ciddi adımlar atmış, gerçekleştirmeler de değerlendirildiğinde uygulama konusunda önemli bir mesafe kat etmiştir. Bu yönüyle Türkiye, uluslararası düzeyde de en hızlı ilerleme sağlayan ülkeler arasında yer almaktadır. Ancak 2030 hedefleri doğrultusunda ilerleme sağlanmaya devam edilmesi ihtiyacı saptanmaktadır.

SKA 1		
Her türlü yoksulluğu her yerde bitirmek		
Hedefler	Türkiye İçin Geçerlilik	Gerekeçe
1.1 2030'a kadar, halihazırda günlük 1,25 Dolar'dan daha az gelire yaşamak olarak tanımlanan aşırı yoksulluğun herkes için her yerde ortadan kaldırılması	✗ Geçersiz	Günlük geliri uluslararası düzeyde belirlenmiş aşırı yoksulluk sınırının altında bulunan fert sayısı ihmal edilebilir düzeydedir. Bu nedenle Türkiye için aşılmıştır ve dolayısıyla geçersizdir.
1.2 2030'a kadar ulusal tanımlara göre tüm boyutlarıyla yoksulluk içinde yaşayan her yaşta erkek, kadın ve çocuk oranının en az yarıya indirilmesi	✓ Geçerli	Dezavantajlı kesimler, özellikle de kadın ve çocuk yoksulluğu, Türkiye için ilerleme sağlanması gereken başlıklar durumundadır.
1.3 Ulusal şartlara uygun sosyal koruma sistemlerinin ve önlemlerinin herkes için uygulanması ve 2030'a kadar yoksul ve kırılgan kesimin önemli ölçüde kapsanmasının sağlanması	✓ Geçerli	Dezavantajlı kesimlerin kapsanmaya devam etmesi, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi ve sosyal koruma sistemlerinin etkinliğinin artırılması ihtiyaçlarına binaen geçerlidir.
1.4 2030'a kadar, başta yoksul ve kırılgan durumdakiler olmak üzere bütün erkek ve kadınların ekonomik kaynaklara ulaşma, temel hizmetlere erişim, toprak ve diğer mülk türlerine sahip olma ve hükmetme, miras, doğal kaynaklar, uygun yeni teknolojiler ve mikrofinansı da kapsayan finansal hizmetler gibi konularda eşit haklara sahip olmalarının sağlanması	✓ Geçerli	Görel yoksulluğun azaltılması, dezavantajlı kesimlerin güçlendirilmesi temelinde özellikle kadınların işgücüne katılımı başta olmak üzere istihdamın artırılması, güçlendirilmesi gerekmektedir.
1.5 2030'a kadar, yoksul ve kırılgan durumda olanların dayanıklılık kazanmalarının sağlanması ve iklimle ilgili aşırı olaylara ve diğer ekonomik, sosyal ve çevresel şoklara ve afetlere maruz kalmalarının ve bunlara karşı kırılganlıklarının azaltılması	✓ Geçerli	İklim değişikliği başta olmak üzere yoksul ve kırılgan kesimlerin dayanıklılığının artırılması ihtiyacı sürmektedir.
1.a Özellikle en az gelişmiş ülkeler olmak üzere, gelişmekte olan ülkeler için yeterli ve öngörülebilir araçlar geliştirmek ve yoksulluğun tüm yönleriyle bitirilmesine yönelik politika ve programlar uygulayabilmek için, geliştirilmiş kalkınma işbirliği de dâhil olmak üzere farklı kaynaklardan gelen imkanların önemli ölçüde harekete geçirilmesinin sağlanması	✓ Geçerli	Türkiye'nin 2000-2016 döneminde SKA 1 kapsamındaki ilerlemesinden hareketle politika-strateji, mevzuat, proje stoku ve kurumsal çerçeve başlıklarında kalkınma işbirliği çerçevesinde en az gelişmiş ülkelere deneyim aktarması mümkündür. Ayrıca, hem mali kaynaklardan yararlanan hem de mali destekte bulunan bir ülke olarak Türkiye için geçerlidir.
1.b Yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik yatırımların hızlandırılması için, yoksul odaklı ve toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı kalkınma stratejilerine dayalı ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde sağlam politika çerçevelerinin oluşturulması	✓ Geçerli	1.a ile aynı kapsamda geçerli değerlendirilmektedir.

SKA 1 kapsamındaki hedeflerin tamamı inceleme konusu dönemdeki (2000-2016 dönemi) Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda değişik boyutlarda ele alınmış, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı sorumluluğunda hazırlanan strateji belgeleri başta olmak üzere farklı politika dokümanlarında ana politikalar detaylandırılmıştır.

SKA 1	Hedef	Stratejik Plan ve Belgeler
1	(1.2)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, ASPB Stratejik Planları
2	(1.3)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, ASPB Stratejik Planları
3	(1.4)	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planı, Ulusal İstihdam Stratejisi Belgesi, Ulusal Genç İstihdamı Strateji Belgesi, Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018)
4	(1.5)	İklim Değişikliği Strateji Belgesi
5	(1.a)	10. Kalkınma Planı - Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği Programı
6	(1.b)	10. Kalkınma Planı - Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği Programı

BM perspektifi çerçevesinde yoksulluğun azaltılması açısından SKA 1'in odak noktaları "bölgesel eşitsizlikler ve kırılgan kesimler gözetilerek yoksulluğun azaltılması", "sosyal koruma sistemlerinin geliştirilmesi", "yoksullukla mücadelede küresel işbirliklerinin ve sağlam politika çerçevelerinin oluşturulması" olarak üç başlıkta toplanmaktadır. Bu başlıklardan ilk ikisinde ele alınan dönemde Türkiye'nin önemli bir gelişim kaydettiği görülmektedir. Üçüncü başlık ise başarılı ulusal deneyimin kalkınma işbirlikleri çerçevesinde paylaşımı açısından önem taşımaktadır.

Politika ve Stratejiler

SKA 1 kapsamındaki hedeflerin incelenen dönemde hazırlanan Kalkınma Planlarında ve ilgili dönemlerin Yıllık Programlarında ele alındığı görülmektedir. Aynı zamanda her bir hedefin ele alındığı farklı politika dokümanları da bulunmaktadır. Hedef 1.1, 1.2, 1.3, 1.4 ve 1.5'e yönelik olarak incelenen dönemde ilerleme sağlanmasına yardımcı olacak politikaların üretildiği görülmektedir. Söz konusu politika üretimine paralel olarak uygulama araçlarının da geliştirilmesi aynı zamanda Hedef 1.a ve 1.b kapsamında ulusal ölçekte gerekli ilerlemenin sağlanması anlamına gelmektedir.

"Yoksulluğun azaltılması" başlığında 7 ve 8. Plan dönemlerinde makroekonomik istikrarın sağlanması ve vergi düzenlemeleri başta olmak üzere mali politikalar öne çıkmıştır. 9 ve 10. Plan dönemlerinde ise dezavantajlı kesimlere, kırsal yoksulluğa yönelik politikalara da yer verilmiştir. Hedef 1.3 ve 1.5 kapsamında 7. Plan'da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu'nun yeni bir organizasyonla etkin bir yapıya kavuşturulması hedefi yer almış, izleyen planlarda da sosyal koruma sistemlerinin ve önlemlerinin geliştirilmesine yönelik politikalar konusunda gelişim sağlanmıştır. 10. Kalkınma Planı'nda sosyal koruma sistemi değerlendirilirken özellikle sistemin etkinliği konusunun değerlendirilmesi gerekliliği saptanmaktadır.

Hedef 1.1, Türkiye için geçersiz olmakla birlikte geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler özelindeki gelişimin takip edilmesi, söz konusu nüfusun kalıcılığı durumunda yaratacağı doğrudan ve dolaylı etkiler değerlendirilerek ek politika geliştirilmesi ihtiyacı saptanmaktadır.

"Yoksulluğun azaltılması" kapsamında Hedef 1.2 ve Hedef 1.4'e yönelik olarak kır-kent, çocuk-yetişkin, kadın-erkek ayrımları, yaşlılar, engelliler gibi dezavantajlı kesimler ve geçici koruma kapsamındakiler dikkate alındığında bu kesimlere odaklanmış politika geliştirmeye ve uygulamalara ihtiyacın sürdüğü düşünülmektedir. Kişi başı günlük harcaması 4,3 Dolar'ın altında olan nüfusun oranı kentlerde %0,64 iken kırsal bu oran %5,13'tür. Hedef 1.2'de yer alan yoksulluk içinde yaşayanların oranının yarıya indirilmesi hedefi açısından bu oranın düşürülmesine yönelik politika ve uygulamalara ağırlık verilmesi önemli görülmektedir. Benzer şekilde çocuklar, kadınlar ve engellilere yönelik olarak da 2030 perspektifi gözetilerek ayrı hedefler belirlenmesi, farklılaşmış politikalar ve uygulamaların kuvvetlendirilmesi ihtiyacı tespit edilmektedir. Göreli yoksulluk oranında iyileşme sağlanması ihtiyacı

ise önemli bir başlık olarak gündemdedir. Hedef 1.4 kapsamında ekonomide üretken faaliyetlerin ve işlerin artırılmasına yönelik politikalarla birlikte kadınların işgücüne katılımı, kırsal kesimde düşük eğitimli kesimlerin üretkenlik düzeyinin artırılması gibi uygulamalardan yararlanılması gerekmektedir.

10. Kalkınma Planı'nda vurgulanan sosyal koruma harcamalarının etkinleştirilmesi başlığı önümüzdeki dönem için öne çıkmaktadır. Transferlerin kırılgan kesimler başta olmak üzere hedef kitleye ulaşması ve transferlerin çalışabilir durumdaki kişileri işgücü piyasasına kazandıracak yapıda düzenlenmesi, bugüne kadar yapılan sosyal koruma harcamalarına ilişkin daha kapsamlı analizler yapılmasına ve politika geliştirilmesine ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir.

Mevzuat

2000-2016 döneminde SKA 1 kapsamında, özellikle Hedef 1.1, 1.2, 1.3, 1.4 ve 1.5 açısından önem taşıyan yasal düzenlemeler arasında İşsizlik Sigortası Fonu'nun oluşturulması ve işsizlik maaşı uygulamasının başlatılması, Genel Sağlık Sigortası ile sağlık hizmet erişiminin kolaylaştırılması gibi düzenlemeler yer almaktadır. Ayrıca zorunlu eğitim süresinin 7. Kalkınma Planı döneminde 8 yıla, 9. Plan döneminde 12 yıla çıkarılması da ortalama eğitim süresinin artması, dezavantajlı kesimlerin eğitime erişimi boyutlarıyla düşünüldüğünde yoksullukla mücadelede "kuşaklar arası geçişi" önlemek açısından kritik olmuştur.

Hedef 1.1, 1.2, 1.3 ve 1.4 mevzuat açısından yeterli bir görünüm sergilerken Hedef 1.5 kapsamında iklim değişikliğiyle mücadele stratejisi doğrultusunda mevzuat ihtiyacı bulunduğu saptanmaktadır. Hedef 1.a ve 1.b'de ise mevzuat, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve BM nezdindeki taahhütleri çerçevesinde büyük ölçüde kapsamaktadır.

Proje Envanteri

Yapılan taramalar ve kamu kurumları başta olmak üzere paydaşlar tarafından paylaşılan bilgilerden yararlanılarak yapılan değerlendirmede, SKA 1 hedefleri açısından proje envanterinin Hedef 1.2, Hedef 1.3, Hedef 1.4'te yoğunlaştığı, buna karşılık Hedef 1.5'e yönelik projelerin yetersiz kaldığı görülmektedir. Ayrıca SKA perspektifinden, ulusal deneyimi aktarma odaklı projelerin Hedef 1.a ve Hedef 1.b kapsamında geliştirilebileceği düşünülmektedir.

Hedef 1.2 ve 1.4 kapsamında mutlak ve göreceli yoksulluğun azaltılmasına yönelik istihdamı destekleyici, kız çocuklarının ve engellilerin eğitime erişimini kolaylaştırıcı, kırsal kesimde yeni iş olanakları sağlamaya dönük projelerin yanı sıra Sosyal Destek Programı (SODES) gibi sosyal yardım projeleri de bulunmaktadır. Türkiye'de kırılgan kesimlere yönelik çok sayıda proje uygulanmaktadır. Kadının iş piyasasındaki etkinliğini artırmak ve sosyal hayatta karşılaştığı zorlukları azaltmak için uygulanan kadınlara yönelik projeler, kırılgan kesimlere ait projelerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ile Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı bu konudaki çalışmalarıyla öne çıkmaktadır. Bu projelerin bazıları kadınlara iş piyasasında geçerli yetkinlikler kazandırarak onları iş gücüne dahil etmeye yönelikken, bazıları ise kadınların evdeki yükünü azaltarak onlara daha fazla vakit yaratma ve onları iş piyasasına yönlendirme amacıyla hazırlanmıştır.

Hedef 1.3 ve 1.5 kapsamında farklı kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan sosyal destek ve yardımların Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı altında birleştirilmesi ile birlikte, bakanlığa bağlı olan Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü bu konuda projeler üreten en önemli kuruluş olarak öne çıkmaktadır. Kapsamında gıda yardımları, yakacak yardımları, eğitim yardımları, doğum yardımları, aile yardımları

gibi uygulamalar bulunan bu projelerin temel amacı yoksul kesimleri kalkındırarak refah seviyelerini yükseltmek ve yoksulluktan çıkarmaktır. Bu projeleri uygularken yoksul kesimin doğru bir şekilde belirlenmesi gerekliliği önemini korumaktadır. Yapılan transferlerin bu aileleri yoksulluktan çıkarmaya yetecek nicelikte ve etkide olması gerekmektedir.

SODES, kapsamı en geniş ve aynı zamanda incelenen dönemde etkisi yüksek programlardan biri durumundadır. SODES'te önümüzdeki dönemde istihdam sağlayıcı projelerin ağırlığının artmasına odaklanılması öne çıkmaktadır.

Sosyal Destek Programı (SODES)	
SKA Hedefleri	1.2 - 1.3 - 1.4
Proje Yürütücüsü Kurumlar	T.C. Kalkınma Bakanlığı - ASPB
Proje Adı	Sosyal Destek Programı (SODES)
Projenin Amacı	Dezavantajlı bölgelerin beşeri sermayesini güçlendirmek ve toplumsal bütünleşme sürecine destek olmak amaçlanmaktadır. SODES, GAP Eylem Planının Sosyal Gelişiminin Sağlanması bileşeni altında 2008 yılında 9 GAP ilinde uygulamaya konulmuş, 2017 yılı itibarıyla kapsamdaki il sayısı 34'e ulaşmıştır.
Projenin Bileşenleri	İstihdam, Sosyal İçerme, Kültür, Sanat ve Spor olmak programın üç bileşeni bulunmaktadır.
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2008 - devam ediyor
Çıktılar	Projeler
Etki	2008-2015 döneminde %14'ü istihdam, %40'ı kültür, sanat ve spor, %46'sı da sosyal içerme olmak üzere 7 bin 977 proje desteklenmiştir.

Göstergeler Bazında Kantitatif Değerlendirme

SKA 1 hedefleri kapsamında Hedef 1.5'in 3 göstergesi haricindeki göstergeler, doğrudan üretilmekte ya da onları ikame edecek veriler bulunmaktadır.

2002-2015 döneminde kişi başı günlük harcaması 2,15 Dolar'ın altında olanların nüfusa oranı %3 civarından %0,06'ya düşmüş, kişi başı günlük harcaması 4,3 Dolar'ın altında olanların oranında da %30,3'ten %1,58'e gerileme olmuştur. Kişi başı günlük 4,3 Dolar'ın altı gelir ulusal mutlak yoksulluk sınırı olarak kabul edilirse, önümüzdeki dönemde %1,58'lik oranın da ihmal edilebilir düzeye ineceği tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, kent-kır özelinde bir farklılaşma görülmekte, kişi başı günlük harcaması 4,3 Dolar'ın altında olan nüfusun oranının kentlerde %0,64 iken kırdaki %5,13 olması dikkat çekmektedir.

Hedef 1.2 bağlamında Türkiye'nin 2030 hedeflerinde kır-kent, çocuk-yetişkin, kadın-erkek ayrımları, yaşlılar, engelliler gibi dezavantajlı kesimler ve göçmenler dikkate alındığında mutlak yoksulluk konusunda bu kesimlere odaklanmış politika geliştirmeye ve uygulamalara ihtiyacın sürdüğü düşünülmektedir.

2000-2016 döneminde yoksulluğun azaltılması konusunda nicel göstergeler açısından önemli bir ilerleme sağlanmış olmakla birlikte Türkiye, göreceli yoksulluğun en yüksek olduğu OECD ülkeleri arasında yer almaktadır. OECD ülkelerinde medyan gelirin %50'sinin altında gelire sahip (göreceli yoksulluk içinde yaşayan) nüfus ortalama %11 civarında iken Türkiye için bu oran %17,2'dir. Bu ise Türkiye'nin en yüksek

oranda görelî yoksulluk riskine sahip ABD, İsrail, Şili, Meksika gibi ülkeler arasında yer aldığını göstermektedir. Türkiye tüm yaş grupları görelî yoksulluk riski açısından OECD ortalamasının üzerindedir. Dahası, Türkiye’de görelî yoksulluk açısından 2014 itibarıyla yaklaşık her dört çocuktan biri (%25,3) ve her beş yaşlıdan biri (%18,9) risk altındadır. Genç nüfusun %14,1’i, yetişkinlerin ise %12,9’u medyan gelirin %50’si olarak tanımlanan yoksulluk eşliğinin altında yer almaktadır. Türkiye’de çocuklar için görelî yoksulluk oranı diğer yaş gruplarına göre daha yüksektir.

Görelî yoksulluk oranları eğitim durumuna göre incelendiğinde okur-yazar olmayanlar ve bir okul bitirmeyenler bazında %35 civarında bir yoksulluk oranı söz konusudur. Yoksul olarak nitelenen 15 yaş üstü nüfusun sayısı 2015 yılında 10,9 milyon kişi civarındadır. Söz konusu 10,9 milyon kişinin %55’ini lise altı eğitimliler, %20’sini okur-yazar olmayanlar, %13’ünü de bir okul bitirmeyenler oluşturmaktadır.

Görelî yoksulluk oranlarına bölgesel bazda bakıldığında TR Düzey 1 sınıflamasında 2006-2015 döneminde tüm bölgelerde iyileşme görülmektedir. Görelî yoksulluk oranının en yüksek olduğu bölge Akdeniz Bölgesi iken, onu Güneydoğu Anadolu Bölgesi izlemektedir. İki bölgede de iç göçün etkili olduğu düşünülmektedir.

2000-2015 döneminde sosyal kamu harcamaları ve önemli bir bileşen olarak sosyal koruma harcamaları hızlı bir gelişim sergilemiştir. 2000-2015 döneminde sosyal koruma harcamaları cari fiyatlarla 13,5 milyar TL seviyesinden 249 milyar TL’ye çıkmıştır. 2015 yılında sosyal kamu harcamalarının GSYH içindeki payı %20,4’e ulaşırken sosyal koruma harcamalarının payı da %12 olmuştur.

2015 yılında toplam nüfusun yaklaşık %17’si sosyal koruma kapsamında maaş ya da yardım almaktadır. Sosyal koruma harcamalarının yaklaşık %65’i emekli/yaşlı/dul/yetim maaşlarından oluşurken %29’luk bölümü de sağlık hizmetleridir.

Kurumsal Çerçeve

Kurumsal düzenleme anlamında dönemin en öne çıkan ve SKA 1’in tüm hedeflerini etkileyen iki gelişmesi sosyal yardımların koordinasyonunda ana odak olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu’nun etkin hale getirilmesi ile farklı genel müdürlüklerin bir araya getirilerek Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurulması olmuştur.

SKA 1’in bütününde kurumsal çerçeve açısından Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Koordinatör Kurum olarak öne çıkmaktadır. SKA 1 bazında hedef bazında sorumlu ve ilgili kurumlar aşağıdaki tabloda paylaşılmaktadır.

SKA1 Koordinatör: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı		
Hedef	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
1.1	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	-
1.2	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı
1.3	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Milli Eğitim Bakanlığı
1.4	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcılığı Maliye Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı Sağlık Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İŞKUR
1.5	AFAD	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İŞKUR
1.a	TİKA	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Maliye Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı
1.b	TİKA	Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İçişleri Bakanlığı İŞKUR

Sonuç

Türkiye, uluslararası karşılaştırmalarda 2000-2016 döneminde yoksulluğun azaltılması konusunda en yüksek ilerlemeyi gösteren ülkelerin başında gelmektedir. SKA 1 kapsamında BM 2030 hedeflerindeki en somut başlıklardan biri olan aşırı yoksulluğun ortadan kaldırılması, Türkiye için aşılmıştır. Mutlak yoksulluğun azaltılması, aşırı yoksulluğun ortadan kaldırılması konusunda Türkiye, dünyanın en hızlı ilerleme sağlayan ülkesi olmuştur.²⁰ Hem ekonomik büyüme hem sosyal koruma sistemindeki gelişmeler bu başarıda etkili olmuştur.

SKA 1 çerçevesinde “bölgesel eşitsizlikler ve kırılgan kesimler gözetilerek yoksulluğun azaltılması” ve “sosyal koruma sistemlerinin geliştirilmesi” başlıklarında iyileşmenin sürdürülmesi ihtiyacının devam ettiği görülmektedir.

Aşılmış olmakla birlikte Hedef 1.1’i, geçerli hedeflerden de Hedef 1.2 ve Hedef 1.4’ü kapsayan “bölgesel eşitsizlikler ve kırılgan kesimler gözetilerek yoksulluğun azaltılması” başlığında makroekonomik istikrarın sağlanması, ekonomideki büyüme ve sosyal transferlerdeki artışla birlikte önemli bir iyileşme sağlanmıştır. Hedef 1.2’de yer alan kırsal alanlarda yoksulluk içinde yaşayanların oranının yarıya indirilmesi hedefi açısından politika ve uygulamalara ağırlık verilmesi önemli görülmektedir. Benzer şekilde çocuklar, kadınlar ve engelliler başta olmak üzere dezavantajlı kesimlere yönelik olarak da 2030 perspektifiyle ayrıştırmış hedefler, politikalar ve uygulamalara ihtiyaç olduğu tespit edilmektedir. Göreli yoksullukta AB ortalamasının 4-5 puan üzerinde bir oran söz konusu olduğu²¹ için bu alanda

²⁰ Dünya Bankası “Atlas of Sustainable Development Goals 2017” Raporu

²¹ OECD

iyileşme sağlanması ihtiyacı önemini korumaktadır. Ekonomide üretken faaliyetlerin ve işlerin artırılmasının yanı sıra kadınların işgücüne katılımı, kırsal kesimde düşük eğitimli kesimlerin üretkenlik düzeyinin artırılması gibi başlıklarda iyileşme sağlanması bu bağlamda önem taşımaktadır.

Hedef 1.3 ve Hedef 1.5'i kapsayan "sosyal koruma sistemlerinin geliştirilmesi" başlığında 2000-2016 dönemi boyunca sosyal koruma sisteminin hem mevzuat hem de kurumsal anlamda yeniden yapılandırılması, sosyal koruma harcamalarının artırılması ve kapsayıcılığın geliştirilmesi konusunda önemli bir mesafe alınmıştır. 10. Kalkınma Planı'nda vurgulanan sosyal koruma harcamalarının etkinleştirilmesi başlığı önümüzdeki dönem için öne çıkmaktadır.

Hedef 1.5 kapsamında iklim değişikliğiyle mücadele stratejisi doğrultusunda mevzuat ihtiyacı ile bu alanda proje geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Hedef 1.a ve 1.b'yi kapsayan "yoksullukla mücadelede küresel işbirliklerinin ve sağlam politika çerçevelerinin oluşturulması" başlığı, yoksullukla mücadele politikalarını kalkınma stratejisine dayalı bir yaklaşımla geliştirmiş, uluslararası ölçekte en iyi ilerlemelerden birini sağlamış bir ülke olarak Türkiye'nin ulusal deneyimini az gelişmiş ülkelere politika, uygulama araçları gibi boyutlarda aktarması açısından gündemdedir. Bu hususun SKA 10, SKA 16 ve SKA 17 kapsamında ele alınan uluslararası kalkınma işbirliklerinin geliştirilmesi bağlamında değerlendirilebileceği, hazırlıkları sürmekte olan "Kalkınma İşbirliği Temel Politika ve Strateji Belgesi"nde konuya yer verilebileceği düşünülmektedir. Keza, söz konusu perspektif 11. Kalkınma Planında kalkınma işbirliği politikalarına entegre edilebilir.

Kırılgan kesimlere yönelik, özelleşmiş yardımların ya da çalışabilir durumdaki kişileri işgücü piyasasına kazandırmaya yönelik desteklerin çok sınırlı kaldığı izlenmektedir. Göreli yoksulluğun azaltılmasına ve özellikle kırılgan kesimlerin işgücü piyasasına giriş olanaklarının artırılmasına yönelik olarak mali politikalar ve sosyal transferler dışında orta-uzun vadeli yapısal önlemler konusunun daha doğrudan hedeflenmesi, özellikle SKA 8 ve SKA 9 bağlamında ekonomi politikalarına teknolojik dönüşümle birlikte yerleştirilmesi yerinde olacaktır.

Görelî yoksulluk konusunda daha fazla verinin üretilmesi ve kapsamlı çalışmaların yapılması, sonuçlardan hareketle eşitsizliklerin giderilmesine yönelik ek politikaların belirlenmesi önerilmektedir.

Sosyal koruma harcamalarının etkinleştirilmesi başlığı, önümüzdeki dönem için öne çıkmaktadır. Transferlerin kırılgan kesimler başta olmak üzere hedef kitleye ulaşması ve transferlerin çalışabilir durumdaki kişileri işgücü piyasasına kazandıracak yapıda düzenlenmesi için, bugüne kadar yapılan sosyal koruma harcamalarına ilişkin daha kapsamlı analizler gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Sosyal harcamaların etkinliğiyle ilgili veriye ve saha çalışmalarına dayalı detaylı etki analizleri yapılarak ve bunlara dayanarak gelecek 10-15 yıla yönelik bir stratejik planlamanın oluşturulması önerilmektedir.

Yoksulluğun azaltılmasında önemli role sahip olma potansiyeli taşıyan vergi politikaları ve bu politikaların yoksullukla ilişkisi daha kapsamlı bir şekilde ele alınmalı, uygulamalar geliştirilmelidir.

Bunlara ek olarak, SKA 1 hedeflerinin diğer SKA hedefleriyle ilişkisi ele alınmış, en yüksek etkileşimde olunan hedef ve SKA'lar saptanmıştır. Söz konusu belirlemeler ışığında, bu raporun 5. Bölümünde tüm hedeflerin birbiriyle etkileşimi karşılıklı incelenerek konsolide edilmiştir. Bu konsolidasyondan hareketle göre, SKA 1 kapsamındaki hedeflerin, tüm SKA hedefleri içinde diğer kalkınma amaçlarından en yüksek oranda etkilenen hedefler olduğu saptanmaktadır. SKA 8 (İstihdam ve Ekonomik Büyüme), SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı) ve SKA 10 (Eşitsizliklerin Azaltılması), SKA 1 kapsamındaki

hedeflerin tamamı üzerinde etkili olmaktadır. Bu alanlarda geliştirilen politikaların bu etkileri dikkate alması önem taşımaktadır. Diğer taraftan SKA 1 kapsamındaki hedefler, SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği) ve SKA 13 (İklim Değişikliği ile Mücadele) hedeflerini güçlü biçimde etkilemekte, bu hedeflerle ve SKA 4 (Kaliteli Eğitim) ve SKA 8 hedefleriyle de bir çift yönlü ilişki içinde bulunmaktadır.

Türkiye özelinde SKA 1 kapsamındaki hedefler SKA 10 (Eşitsizliklerin Azaltılması) kapsamındaki hedeflerle yer yer örtüşmekte ya da çok yakından ilişkili bulunmaktadır. Bu çerçevede iki SKA'nın bir arada ve bütünlüklü bir şekilde ele alınması önerilmektedir.

SKA 2 (Açlığın Yok Edilmesi), SKA 3 (Sağlık ve Refah), SKA 4 (Kaliteli Eğitim) ve SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği) başlıkları altındaki hedeflerin de SKA 1 ve SKA 10 ile bir arada ele alınacağı bir koordinasyon yapısının oluşturulması ile kapsamlı, yatay alanların tümünü birlikte değerlendiren bir politika dokümanının geliştirilmesi, uygulamaya yönelik odaklanma ve etkinlik açısından yarar sağlayacaktır.

TASLAK

3.1.2. SKA 2: Açlığın Yok Edilmesi

“Açlığı bitirmek, gıda güvenliği ve iyi beslenmeyi sağlamak ve sürdürülebilir tarımı desteklemek” başlıklı SKA 2 kapsamında, 2030 yılına kadar açlık ve yetersiz beslenmenin her biçiminin sona erdirilmesi, başta çocuklar olmak üzere tüm insanların yıl boyunca yeterli besine sahip olmasının sağlanması hedeflenmektedir. SKA 2 kapsamında yeterli gıdanın ve gıda çeşitliliğinin sağlanabilmesi için tarımsal üretkenliğin artırılmasına ve dayanıklı tarım uygulamalarına, genetik kaynaklarının korunmasına, fiyat dalgalanmalarının sınırlandırılmasına, ulusal politikalarla küresel ihtiyaçların uyumlu hale getirilmesine yönelik hedefler de yer almaktadır.

Küresel ölçekte, SKA 2'nin en net hedefi olan “2030 yılına kadar açlığa son verilmesi” konusunda son 20 yılda önemli bir iyileşme sağlanmış, yetersiz beslenen insanların sayısı yarıdan fazla azalmıştır.²² Ancak 2030 yılına kadar açlığa son verilebilmesi için geçmiş 20 yıldan daha hızlı bir gelişime ihtiyaç olduğu saptanmaktadır. Açlığın sona erdirilmesi için, yeni alanların tarıma açılması ve verimlilik artışı yoluyla tarımsal üretimin genişletilmesi önem taşımaktadır. Ancak bu ekseninde iklim değişikliğinin olumsuz etkileri, fiyat dalgalanmaları başta olmak üzere tarımsal ürün ve gıda ticaretinde gelişmeler, izlenmesi gereken değişkenler olarak öne çıkmaktadır.

SKA 2 kapsamında 8 hedef bulunmaktadır ve hedeflerin tamamı Türkiye için geçerlidir. Türkiye, beslenme açısından gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkelerin sorunlarını bir arada barındırmaktadır. Halkın beslenme alışkanlıklarında bölgesel, mevsimsel, sosyo-ekonomik, kent-kır ayrımı gibi değişkenlere göre farklılıklar görülmektedir. Yetersiz beslenme, beslenmenin niteliği, aşırı beslenme başlıkları Türkiye açısından sorun alanları olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda son 15 yılda uluslararası uyum ve iç dinamiklere bağlı olarak kapsamlı düzenlemelerin gerçekleştiği tarım alanında, önümüzdeki dönemin öne çıkan yapısal ve konjonktürel başlıkları, iklim değişikliği ile mücadele, tarımsal üretkenliğin artırılması, fiyat dalgalanmalarının sınırlandırılması gibi konulardır. Genetik kaynakların korunması, çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi de Türkiye'nin önemli gelişim alanları arasında yer almaktadır.

²² Dünya Bankası “Atlas of Sustainable Development Goals 2017” Raporu

SKA 2		
Açlığı bitirmek, gıda güvenliği ve iyi beslenmeyi sağlamak ve sürdürülebilir tarımı desteklemek		
Hedefler	Türkiye için Geçerlilik	Gerekçe
2.1 2030'a kadar, açlığın bitirilmesi ve özellikle yoksullar ve bebekler de dahil kırılgan durumda olan kişiler başta olmak üzere herkesin yıl boyunca güvenli, besleyici ve yeterli gıdaya erişiminin sağlanması	✓ Geçerli	Bölgesel eşitsizlikler, çocuk yoksulluğu ve geçici koruma altındakilere yönelik iyileşme sağlanması gerektiği için geçerli olarak değerlendirilmektedir.
2.2 Beş yaş altındaki çocukların aşırı zayıflıkları ve büyümesini engelleyen nedenlere ilişkin uluslararası düzeyde kabul edilmiş 2025 yılı hedeflerinin gerçekleşmesi de dahil olmak üzere 2030'a kadar, her türlü yetersiz beslenme şekillerinin bitirilmesi ve gençlik çağındaki kızların, hamile ve emziren kadınların ve yaşlıların beslenme ihtiyaçlarının ele alınması	✓ Geçerli	Türkiye'de 2008-2013 döneminde 5 yaş altındaki çocuklarda bodurluk oranı ortalama %9,5'tir. ²³ Aşırı beslenme de dahil olmak üzere yetersiz beslenme ya da beslenme bozukluklarının tümü dikkate alındığında hedef geçerli durumdadır.
2.3 2030'a kadar küçük ölçekli gıda üreticilerinin, özellikle kadınların, yerlilerin, çiftçilerin, çobanların ve balıkçıların; araziye, girdilere ve diğer üretken kaynaklara, bilgiye, mali hizmetlere, pazara ve katma değer fırsatları ile tarım dışı istihdam olanaklarına eşit ve güvenli erişim yoluyla gelirlerinin ve tarımsal üretkenliğinin ikiye katlanması	✓ Geçerli	İyi tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması başta olmak üzere çeşitli uygulamalarla tarımsal üretkenliğin artırılması ihtiyacı Türkiye için can alıcı bir konudur, hedef bu nedenle geçerlidir.
2.4 2030'a kadar, sürdürülebilir gıda üretim sistemlerinin sağlanması ile verimliliği ve üretimi artıran, ekosistemlerin korunmasına yardımcı olan, iklim değişikliği, aşırı hava koşulları, kuraklık, sel ve diğer afetlere uyum kapasitesini güçlendiren ve arazi ve toprak kalitesini artıran bir şekilde iyileştiren dayanıklı tarım uygulamalarının gerçekleştirilmesi	✓ Geçerli	Türkiye'nin yarı kurak iklim şartlarının etkisinde bulunması, dayanıklı tarım uygulamalarının önemini güncel tutmaktadır.
2.5 2020'ye kadar ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde sağlıklı yönetilmiş ve çeşitlendirilmiş tohum ve bitki bankalarını da içerecek şekilde, tohumların, kültür bitkilerinin, çiftlik ve evcil hayvanların ve onların yabancı türlerinin genetik çeşitliliğinin korunması ve uluslararası kabul edildiği şekilde genetik kaynakların ve ilgili geleneksel birikimin kullanımından elde edilen faydalara erişimin ve bu faydaların adil ve hakkaniyetli paylaşılmasının desteklenmesi	✓ Geçerli	Hedefin kapsadığı gen kaynaklarının korunması ve tarımsal biyoteknoloji sektörü başlıklarında Türkiye gelişim aşamasındadır.
2.a Başta en az gelişmiş ülkeler olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretim kapasitesinin artırılması için, geliştirilmiş uluslararası işbirliğini de içerecek şekilde, kırsal altyapı, tarımsal araştırma ve yayın hizmetleri, teknoloji geliştirme ile bitki ve hayvan gen bankalarına yatırımın artırılması	✓ Geçerli	Konu gelişim aşamasındadır.
2.b Doha Kalkınma Gündemi direktifi ile uyumlu olacak şekilde, her türlü tarımsal ihracat sübvansiyonlarının ve eşdeğer etkili tüm ihracat tedbirlerinin paralel olarak kaldırılmasını da içerecek şekilde, dünya tarım piyasalarındaki ticari kısıtlamalar ve aksaklıkların düzeltilmesi ve önlenmesi	✓ Geçerli	Türkiye müzakerelere taraftır ve süreç devam ettiği için gündemde olmaya devam etmektedir.
2.c Gıda emtia piyasaları ve türevlerinin düzgün işlemesi için tedbir alınması ve gıda fiyatlarının aşırı dalgalanmasının sınırlandırılmasına yardımcı olmak üzere gıda rezervlerini de içerecek şekilde piyasa bilgilerine zamanında erişimin kolaylaştırılması	✓ Geçerli	Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi fiyat artışlarının nedenlerinin saptanması ve kontrolüne yönelik tedbirler konusunda çalışmaktadır. Tarımsal üretim kaynaklı yapısal nedenlerin ağırlıklı olduğu düşünüldüğünde hedef geçerlidir.

²³ 2013 Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması. Bilindiği üzere TNSA, 2013 yılı dahil önceki 5 yılın ortalamasını verdiği için, halihazırda bu değer daha da düşük olduğu düşünülmektedir.

SKA 2 kapsamındaki hedeflerin tamamı, incelenen dönemdeki (2000-2016 dönemi) Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda değişik boyutlarda ele alınmış, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın sorumluluğunda hazırlanan strateji belgeleri başta olmak üzere farklı politika dokümanlarında ana politikalar detaylandırılmıştır.

SKA 2	Hedef	Stratejik Plan ve Belgeler
1	(2.1 – 2.2)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, 10. Kalkınma Planı - Sağlıklı Yaşam ve Hareketlilik Programı, Sağlık Bakanlığı Stratejik Planları, Nüfus ve Sağlık Araştırması, UNICEF Dünya Çocuklarının Durumu
2	(2.3 – 2.4)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Stratejik Planları, 2008-2012 Tarım Vizyonu, Milli Tarım Projesi
3	(2.5 – 2.a)	Biyoteknoloji Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018)
4	(2.b)	Dünya Ticaret Örgütü Tarım Antlaşması
5	(2.c)	10. Kalkınma Planı

SKA 2'nin odak noktaları “yeterli gıdaya erişim ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması”, “tarımsal üretkenliğin artırılması ve dayanıklı tarım uygulamaları”, “genetik kaynaklarının ve geleneksel birikimlerin paylaşımı”, “tarımda sübvansiyonların kaldırılması ve piyasa bilgilerine erişim” olarak dört başlıkta toplanmaktadır. Ele alınan dönemde bu başlıklardan ilk ikisinde Türkiye'nin önemli bir gelişim kaydettiği, ancak iyileşme ihtiyacının devam ettiği görülmektedir.

Politika ve Stratejiler

SKA 2 kapsamındaki hedeflerin 7. Kalkınma Planı'ndan başlayarak izleyen Kalkınma Planlarında en genel hatlarıyla ele alındığı görülmektedir. Aynı zamanda her bir hedefin ele alındığı farklı politika dokümanları da bulunmaktadır.

“Yeterli gıdaya erişim ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması” kapsamındaki Hedef 2.1 ve Hedef 2.2, 7., 8., 9. ve 10. Kalkınma Planları'nda yoksulluğun giderilmesine yönelik hedefler kapsamında ele alınmıştır. 10. Kalkınma Planı'nda erken çocukluk gelişiminin desteklenmesi konusu doğrudan yer bulmuştur. 10. Kalkınma Planı çerçevesinde hazırlanan “Sağlıklı Yaşam ve Hareketlilik Programı” bu konuda en somut doküman olmuştur. Bu Programda Hedef 2.2'ye yönelik olarak “5 yaş altı çocuklarda bodurluk oranının yüzde 7,5'e indirilmesi” hedefine yer verilmiştir. Ayrıca Sağlık Bakanlığı Stratejik Planlarında da anne-çocuk sağlığı bağlamında Hedef 2.2 kapsamı ele alınmaktadır. Ancak yetersiz beslenme konusuna politika düzeyinde yeterince yer verilmediği görülmektedir.

“Tarımsal üretkenliğin artırılması ve dayanıklı tarım uygulamaları” kapsamındaki Hedef 2.3, temel politika dokümanlarında tarım istihdamının gelişimi ve etkinliği ile tarım işletmelerinin ölçek ve etkinlik sorunları bağlamında ele alınmaktadır. Ancak özellikle tarımsal üretkenlik konusunda ek politika geliştirilmesi, bu konunun daha detaylı ele alınması ihtiyacı devam etmektedir.

2000-2016 döneminde tarımda yapısal dönüşüm ve gıda güvenliği düzenlemeleri kapsamında önemli bir ilerleme sağlanmıştır.²⁴ Tarım politikaları ve bu kapsamda destekleme politikalarında demografik gelişmeler, ekonomik kalkınma, kırsal yoksulluğun azaltılması, yeterli beslenme için gereken gıda çeşitliğinin sağlanması gibi iç dinamikler ile birlikte AB üyelik süreci kapsamında AB Ortak Tarım

²⁴ Bu kapsamda 2000-2016 döneminde yapılan tüm düzenlemeler proje kapsamında SKA 2 perspektifinde değerlendirilmiştir.

Politikası (OTP) ve Türkiye'nin taraf olduğu DTÖ Tarım Anlaşması dış dinamikler olarak belirleyici olmuştur. Destekleme politikasında etkinlik sağlamak üzere doğrudan gelir desteği modeline geçilmiş, sağlıklı tarım istatistikleri ve envanter oluşturmak üzere bir dizi adım atılmış, "Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi", "Milli Tarım Politikası" gibi kapsamlı politika dokümanları hazırlanmıştır.

Hedef 2.4'e yönelik olarak ise Kalkınma Planları başta olmak üzere temel politika dokümanlarında mevcut tarım alanlarının korunması ve etkin kullanılması, sulama alanlarının genişletilmesi, teknolojinin daha etkin ve yaygın kullanımı çerçevesinde politika ve öneriler yer almaktadır. İklim değişikliğinin etkileri politika dokümanlarına girmiş, İklim Değişikliği Strateji Belgesi başta olmak üzere konunun değişik boyutlarına yönelik politikaların geliştirildiği dokümanlar hazırlanmış olmakla birlikte tarımsal üretimin korunması ve geliştirilmesine yönelik daha bütünlüklü bir ek politika dokümanı ihtiyacı saptanmaktadır.

"Hassas tarım teknolojileri" Türkiye'nin topografya ve miras hukukuna dayalı yapıdan kaynaklanan dezavantajlarını aşmaya olanak tanımaktadır. Hassas tarım teknolojileri uygulamalarının kolaylaştırılması ve yaygınlaştırılması da Hedef 2.4 bağlamında önem taşımaktadır. Bu bağlamda hem politika hem de mevzuat düzeyinde söz konusu kavram çerçevesinde ek düzenlemelere ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

"Genetik kaynaklarının ve geleneksel birikimlerin paylaşımı" kapsamındaki Hedef 2.5 ve 2.a, 7. Kalkınma Planı'nda sadece yerli ırk hayvanların gen kaynağı olarak korunması biçiminde yer almış, 8. ve 10. Kalkınma Planlarında genel olarak gen kaynaklarının korunması, saklanması konusu vurgulanmış, 9. Kalkınma Planı'nda ise yer almamıştır. Ayrıca TÜBİTAK tarafından hazırlanan Biyoteknoloji Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018)'de 6 hedeften biri "Tarımsal Biyoteknoloji Sektörünü Geliştirmek" olarak belirlenmiştir. Hedef 2.5 ve 2.a'da politika ve strateji gelişiminin devam etmesinin gerekli olduğu görülmektedir.

"Tarımda sübvansiyonların kaldırılması ve piyasa bilgilerine erişim" başlığı altındaki Hedef 2.b ve 2.c ise politika geliştirmeye devam edilen hedeflerdir.

Hedef 2.b kapsamında tarımsal sübvansiyonların azaltılması konusu, Türkiye ve birlikte hareket ettiği G-33 Grubu için Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) taahhütleri kapsamında bir müzakere başlığıdır.

Hedef 2.c kapsamında ise gıda fiyat artışlarının kontrolüne yönelik olarak Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi oluşturulmuştur. Söz konusu Komite, fiyat artışlarının nedenlerinin belirlenmesi ve gerekli tedbirlerin üretilmesi konusunda çalışmaktadır. Özellikle tarımsal üretimin yapısal sorunlarına yönelik politikaların geliştirilmesi ihtiyacının bu hedefi de etkileyeceği düşünülmektedir.

Mevzuat

Hedef 2.1, 2.3, 2.4 ve 2.5 mevzuat açısından yeterli bir görünüm sergilerken Hedef 2.2, 2.b ve 2.c'de doğrudan mevzuat eksikliği çarpıcı bir şekilde öne çıkmaktadır.

Hedef 2.2 ile ilgili olarak "Sağlıklı Yaşam ve Hareketlilik Programı"nda yer verilen "5 yaş altı çocuklarda bodurluk oranının yüzde 7,5'e indirilmesi" hedefiyle uyumlu mevzuat düzenlemelerinin yapılması ihtiyacı eksiklik olarak saptanmaktadır.

Hedef 2.b'de DTÖ müzakere süreci ve Avrupa Birliği (AB) ile Gümrük Birliği'nin güncellenmesi başlıkları yeni mevzuat düzenlemesi ihtiyacını gündemde tutmaktadır.

Hedef 2.c kapsamında Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi'nin çalışmalarının sonucunda hem tarımsal üretim ve gıda sanayine yönelik hem de ürün dağıtım kanallarına yönelik olarak yeni düzenlemeler söz konusu olacaktır.

Mevcut durumuyla önemli bir mevzuat eksikliği bulunmamakla birlikte Hedef 2.3 ve Hedef 2.4 kapsamında, özellikle hassas tarım teknolojilerinin uygulanmasında bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımına yönelik olarak ek düzenleme ihtiyacı olabileceği saptanmaktadır. (Hassas tarım teknolojilerinin önemli unsurlarından biri olan “drone”ların kullanımı konusu güvenlik açıkları üzerinden tartışmalıdır ve henüz düzenleme aşamasındadır.)

Hedef 2.c kapsamında özellikle piyasa bilgilerine erişim konusunda Hal Kayıt Sistemi önemli fonksiyonlar üstlenmektedir. 5957 sayılı “Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanuna” istinaden 2012 yılı başında Gümrük ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde kurulan Hal Kayıt Sistemi ile sebze ve meyve ticaretine ilişkin güncel veri tabanının oluşturulması, sebze ve meyve ticaretinin elektronik ortamda takip edilmesi, meslek mensuplarının kayıt altına alınması, sektördeki kayıt dışılığın önlenmesi, hesap verilebilirlik ile saydamlığın sağlanması amaçlanmaktadır. Sistem üzerinden sebze ve meyvelerin işlem miktarları, ihracat miktarları ve satış fiyatları gibi bilgiler takip edilebilmektedir. 5957 sayılı Kanun çerçevesinde arz ve talep derinliğine göre belirlenebilecek su ürünleri, et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri gibi diğer gıda maddelerinin de sistem kapsamına alınması mümkün bulunmaktadır.

Ayrıca, Türkiye’de ve dünyada artan nüfusa bağlı olarak yeni konut, sanayi, turizm alanları ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu da tarım alanlarının üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Ülkemizdeki tarım arazilerinin korunması, kullanılması ve zorunlu hallerde amaç dışı kullanımı ile ilgili yasal düzenleme yapılmıştır. Bu yasal düzenleme, ülkemizin gıda ve yem kaynaklarının yegâne üretim ortamı olan toprakların korunması, geliştirilmesi ve planlı arazi kullanımını hedeflemektedir. Yine bu yasal düzenleme, toprak varlığımızın yoğun ve yaygın bir şekilde kaybolmasına neden olan yasal boşluğu gidermek ve tarımın en önemli unsuru olan toprağın, tarımın diğer konularıyla birlikte ele alınmasını ve hizmetlerin bütünlük içerisinde yürütülmesini sağlamak amacıyla hizmet etmektedir.

Proje Envanteri

SKA 2 hedefleri açısından proje envanterinin Hedef 2.1, Hedef 2.2, Hedef 2.3 ve Hedef 2.4’te yoğunlaştığı, Hedef 2.5, Hedef 2.a, Hedef 2.b ve Hedef 2.c’ye yönelik özel amaçlı projelerin bulunmadığı ya da çok yetersiz kaldığı görülmektedir. Hedef 2.1 ve 2.2 kapsamındaki projelerde sağlık ve beslenme araştırmaları öne çıkmakta, beslenmenin niteliği ve söz konusu hedeflerde ilerleme sağlanması gereken alanlara ilişkin projelerin bulunmadığı dikkat çekmektedir. Hedef 2.3 ve 2.4 kapsamındaki projeler ise ağırlıklı olarak kırsal kalkınma projeleri, havza gelişim projeleri, arazi toplulaştırması, organik tarım, iyi tarım uygulamaları, gübre kullanımı, modern sulama teknolojilerinin yaygınlaştırılması, çevre amaçlı tarım arazilerinin korunması, kuraklık yönetimi, tarım sigortalarının kullanımı gibi projelerden oluşmaktadır. Her iki hedefe yönelik olarak daha bütüncül bir yaklaşımla, “hassas tarım teknolojileri” gibi başlıklarda farkındalık oluşturmaya ve uygulamaya yönelik projelerin geliştirilmesi ihtiyacı saptanmaktadır.

Toprak ve Su Kaynakları Araştırma Projesi, geniş kapsamda ve ayrıca incelenen dönemde etkisi yüksek projelerden biri durumundadır. Projede, önümüzdeki dönemde gıda güvenliğinin sağlanması açısından toprak ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımına ve toprak verimliliğinin artırılmasına odaklanılması öne çıkmaktadır.

Toprak ve Su Kaynakları Araştırma Projesi	
SKA Hedefleri	2.1 - 2.3 - 2.4
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, Toprak ve Su Kaynakları Araştırmaları Daire Başkanlığı
Proje Adı	Toprak ve Su Kaynakları Araştırma Projesi
Projenin Amacı	<ul style="list-style-type: none"> Kısıtlı su koşullarında sulama suyunun optimum kullanımı için uygun teknoloji ve sulama programlarının oluşturulması, Sulamada ileri teknik ve teknolojilerin geliştirilmesi, bu teknolojilerin sulamada kullanım stratejilerinin oluşturulması, Topraklarda karbon yönetimi, verimlilik, toksik element kapsamının belirlenmesi, mevcut verilerin toplanması, yeni verilerin elde edilmesi ve "Ülkesel Toprak Bilgi Sistemi" oluşturulması.
Projenin Bileşenleri	Toprak ve Su Kaynakları Araştırmaları ana başlığı altında yürütülen tüm projeler; mevcut durum analizini, saha araştırmasını, kurum görüşmelerini, arazi ve laboratuvar çalışmalarını, raporlama çalışmalarını ve elde edilen çıktılarının çeşitli platformlarda sunulmasını (toplantı, kongre, sempozyum, vb.) kapsamaktadır.
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2012 - 2018
Çıktılar	<ul style="list-style-type: none"> Türkiye Ulusal Toprak Organik Karbon Haritasının oluşturulması (2015), Türkiye Bor Haritasının oluşturulması (2010), Türkiye Topraklarının Bitki Besin Elementi ve Toksik Element Kapsamlarının belirlenmesi (2013- devam), İklim değişikliği ile ilgili politikaları, stratejileri ve uyumu konularına, iklim Değişikliği Eylem Planı'na ve ulusal kapasite geliştirilmesine katkı, Kuraklık, arazi bozulumu ve çölleşme ile mücadele konularına katkı, çeşitli mücadele yöntemlerinin geliştirilmesi (su hasadı teknikleri, su ve rüzgar erozyonu ile mücadele teknikleri, vb.), Suyun etkin kullanımını sağlayan modern sulama tekniklerinin araştırılması, biyolojik gübre üretimi, Toprak, bitki, su ve gübre analiz metotlarının geliştirilmesi, Doğal kaynakları korumaya yönelik yeni tarım tekniklerinin araştırılması ve uygulanması (hassas tarım teknikleri).
Etki	Proje; gıda güvenliğinin sağlanması açısından toprak ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımına, toprak verimliliğinin artırılmasına, arazi bozulumu, çölleşme ve kuraklık ile mücadeleye, iklim değişikliğinin tarım üzerindeki etkilerinin azaltılmasına ve adaptasyona, tarımda suyun etkin kullanımına katkı yapmaktadır.

Göstergeler Bazında Kantitatif Değerlendirme

Türkiye, SKA 2 hedeflerinden hareketle amacın bütününde 2000-2016 döneminde ilerleme kaydetmiş olup uluslararası ortalamadan daha iyi bir görünüm sergilemektedir. Uluslararası ortalamadan daha iyi bir görünüm sergilenmesinde yapısal avantajların da etkisi bulunmaktadır.

Hedefler bazında değerlendirildiğinde "gıda yoksulluğu-açlık" verilerindeki iyileşme, yetersiz beslenmenin azaltılmasında daha belirgin bir ilerleme sağlanırken (Hedef 2.1, 2.2), tarımsal üretimde

hem nicel hem de nitel gelişim açısından (Hedef 2.3, 2.4, 2.5 ve 2.a) hedeflenenin gerisinde bir gelişim sergilenmiştir. Ancak yine de Hedef 2.3, 2.4 ve 2.5'te tarım sektöründeki yapısal avantajlar, uluslararası entegrasyon ve yeni düzenlemelerin katkısıyla Türkiye, uluslararası düzeyde ortalamanın üzerinde görünüme sahiptir.

Hedef 2.1 kapsamında "gıda yoksulluğu-açlık" sınırı konusunda kullanılabilir gösterge, kişi başı günlük harcaması 4,3 Dolar'ın altındakilerin oranında 2007-2015 döneminde önemli bir iyileşme gerçekleşmiş olmasıdır. 2007 yılında kişi başı günlük harcaması 4,3 Dolar'ın altında olanların nüfus içindeki oranı %8,41 iken, 2015 yılında bu oran %1,58'e gerilemiştir.

Hedef 2.2'de yetersiz beslenmeye bağlı olarak büyüme geriliğine sahip 5 yaş altı çocuk oranının ülkenin batısında OECD ortalamasına yakınsadığı, az gelişmiş bölgelerde ise yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Ancak 1998-2003-2008 yıllarında yapılan araştırmalara göre büyüme geriliğinin göstergesi olan bodurluk oranında tüm bölgelerde yıllar içinde iyileşme sağlandığı görülmektedir. 1998 yılında 5 yaş altı çocukların %16'sı büyüme geriliği gösterirken, 2003 yılında bu oran %12'ye, 2008 yılında ise %10 civarına gerilemiştir.

Özellikle çocukların beslenme durumunun iyileşmesinde anne sütüyle emzirmenin teşvikini, tamamlayıcı beslenmeyi, mikro-besin destek programlarını (demir ve D vitamini desteği, tuzun iyotlanması programları) içeren resmi politikaların da etkisi olmuştur. Bu programlar sayesinde; çocuklarda demir eksikliği anemisi görülme oranı %30'lardan % 6,3'e gerilemiş, D vitamini eksikliği annelere göre çocuklarda %50 oranında azaltılmıştır.²⁵ Okul çağı çocuklarda idrar iyot konsantrasyonu 105 mcg/dl'ye çıkmıştır.

Hedef 2.3 ve 2.4'le ilgili olarak 2000-2016 döneminde Türkiye'nin toplam tarımsal alanı hemen hemen sabit kalırken, işlenen tarımsal alanlar azalmış, %67 civarından %60'a gerilemiştir. Bu gelişimde; hızlı kentleşme sonucunda tarım arazilerinin bir bölümünün yapılaşmaya açılması, tarımdaki yapısal dönüşüm ve destekleme sistemindeki değişim sonucunda piyasa koşulları açısından verimsiz tarımsal faaliyetlerin tasfiye olması, aşırı fiyat dalgalanmalarının olumsuz etkileri gibi faktörler etkili olmuştur. Aynı dönemde tarımsal üretimin GSYH içindeki payı da gerilemiştir. Tarımsal üretkenlikte artış sağlanamamıştır.

Kurumsal Çerçeve

SKA 2'nin bütününde kurumsal çerçeve açısından Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı koordinatör kurum olarak öne çıkmaktadır. SKA 2 için hedef bazında sorumlu ve ilgili kurumlar aşağıdaki tabloda paylaşılmaktadır.

²⁵ SB-6-17 Ay Bebek ve Çocuklarda Demir ve D vitamini Eksikliği Durum Belirleme ve Yeni Müdahale Programları Geliştirme Araştırması, 2011

SKA2 Koordinatör: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı		
Hedefler	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
2.1	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Maliye Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı
2.2	Sağlık Bakanlığı	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Merkez Bankası
2.3	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Maliye Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü) Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı
2.4	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Maliye Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı TÜBİTAK
2.5	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı TÜBİTAK Üniversiteler
2.a	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı İçişleri Bakanlığı TİKA TÜBİTAK Üniversiteler
2.b	Ekonomi Bakanlığı	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
2.c	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Ekonomi Bakanlığı Maliye Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı

Sonuç

Türkiye, uluslararası karşılaştırmalarda 2000-2016 döneminde açılışın azaltılması konusunda ilerleme sağlayan ülkelerin başında gelmektedir. Ancak SKA'nın bütününe yönelik olarak, özellikle tarımsal üretkenliğin artırılması, gen kaynaklarının korunması ve çeşitliliğinin sağlanması gibi başlıklarda uluslararası karşılaştırma yapmak hem verilerin yetersizliği hem de nitel analiz gerektirmesi nedeniyle

güçtür. Aynı zamanda bu başlıklar, uluslararası düzeyden bağımsız olarak, Türkiye'nin sahip olduğu avantajlar yanında gelişim sağlaması gereken alanlar olarak saptanmaktadır.

Hedef 2.1, 2.2, 2.3 ve 2.4'e ilişkin incelenen dönemde gelişim sağlanmasına yardımcı olacak politikalar üretildiği, önümüzdeki dönemde ilerleme sağlanması ihtiyacı yüksek olan başlıklara (“beslenmenin niteliği”, “tarımsal verimliliğin artırılması”, “dayanıklı tarım uygulamaları ve hassas tarım teknolojileri” gibi başlıklara) yönelik politika üretilmesi gerekliliği saptanmaktadır.

Hedef 2.5 ve 2.a'ya ilişkin politikaların ise çok genel ve yetersiz kaldığı, veri üretimi ve envanter oluşumu ile desteklenerek bu hedeflere ilişkin politika geliştirmeye devam edilmesi gerektiği görülmektedir.

Hedef 2.b'de SKA 2'nin diğer hedefleriyle uyumu da gözetilerek DTÖ Tarım Anlaşması müzakerelerinin sürdürülmesi gerekliliği öne çıkmaktadır.

Hedef 2.c ise mevcut politika ve uygulama araçlarının geliştirilmeye devam edilmesi gereken bir hedef durumundadır.

Hedef 2.1 ve Hedef 2.2'yi kapsayan “yeterli gıdaya erişim ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması” başlığında ekonomik gelişme, kentleşme ve toplumsal değişimin bir sonucu olarak ilerleme sağlanmıştır. Ekonomik ve sosyal politikaların katkısıyla yoksullukla mücadele, gelir dağılımının iyileştirilmesi, çocuk beslenme bozukluklarının giderilmesi konularında önemli adımlar atılmıştır. Ancak Türkiye'de yetersiz beslenmeye maruz kalan, demir, iyot ve vitamin gibi mikrobesein eksiklikleriyle sağlık sorunu ve riskleriyle yaşayan çocuk oranı hala yüksektir ve bu konu Hedef 2.2 kapsamında iyileşme sağlanması gereken bir alan olarak öne çıkmaktadır.

Hedef 2.3 ve Hedef 2.4 kapsamında; Türkiye'deki nüfus artış hızı, hızlı kentleşme, iç ve dış göç türünden demografik hareketler, tarımdaki mülkiyet yapısı, toprağın verimlilik düzeyi, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri gibi gelişmelere bağlı olarak tarımsal üretkenliğin artırılması ve dayanıklı tarım uygulamaları konusunda iyileşme sağlamaya devam edilmesi gerekli görülmektedir. Tarımsal üretim artış hızının nüfus artış hızını emecek düzeye getirilmesi, ithalat bağımlılığının azaltılması ve yeterli beslenme için gereken gıda çeşitliliğinin yerli üretimle sağlanması, yapısal bir sorun olan ancak iklim değişikliğiyle artış gösteren kuraklık ve diğer afetlere yönelik çözümlerin üretilmesi, kırsal yoksulluğun azaltılması, üretimde verimliliği iyileştirmek üzere teknolojik uygulamalar başta olmak üzere iyi tarım uygulamalarının artırılması, başlıca gelişim alanları olarak öne çıkmaktadır.

“Hassas tarım teknolojileri” gibi yenilikçi uygulamalardan verimlilik artışı için yararlanmak ve buna yönelik politika geliştirmek de önem arz etmektedir.

Hedef 2.5 ve 2.a'yı kapsayan “genetik kaynaklarının ve geleneksel birikimlerin paylaşımı” başlığı, küresel gelişmeler ve ihtiyaçlarla da birlikte değerlendirildiğinde yerel ölçekte henüz gelişim aşamasındadır. Dolayısıyla, uygulamalarda ilerleme sağlanması ihtiyacı diğer başlıklara göre daha yüksektir.

Küresel ölçekte BM gündemine 1992 Rio Zirvesi ile giren biyolojik çeşitlilik, hemen tüm ülkelerin imzaladığı “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi” (BMBÇS) ile ortak bir hedef haline gelmiştir. BM 2011-2020 yılları arasında “Biyolojik Çeşitlilik On Yılı” olarak ilan etmiştir. İklim değişikliği ve tarım arazilerinin azalması bu başlığa ilişkin en önemli tehditlerdir.

Hedef 2.b ve 2.c'yi kapsayan "tarımda sübvansiyonların kaldırılması ve piyasa bilgilerine erişim", diğer gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye için de önemli bir gelişim alanıdır.

Bir bölümü kendi yapısal ve konjonktürel gelişmelerinden, ancak bir bölümü de küresel gelişmelerden kaynaklanan fiyat dalgalanmaları Türkiye için ilerleme sağlanması gereken önemli bir başlık durumundadır.

Hedef 2.b kapsamında Aralık 2015'te gerçekleştirilen DTÖ Nairobi Bakanlar Konferansı'nda alınan kararlar kapsamında, Türkiye'nin de dahil olduğu Gelişme Yolundaki Ülkeler (GYÜ'ler), en son üç bildirimlerinde yer alan ürünlerde ihracat sübvansiyonlarını 2022 yılında, ara indirim yapmadan, kaldırmayı taahhüt etmiştir. Ayrıca, son üç bildirimde yer almayan ürünlerde ihracat sübvansiyonu verilmesi hakkı 2018 yılı bitiminde sonlandırılmaktadır. Aynı şekilde, sadece GYÜ'lerin uygulayabildiği, DTÖ Tarım Anlaşması'nın 9.4 maddesinde yer alan ihracat sübvansiyonlarının (ihracat ürünlerinde kalite iyileştirme, pazarlama, navlun destekleri) 2023 yılı sonunda kaldırılması gerekmektedir.

SKA 2 kapsamında Türkiye'nin 2030 yılına kadar bölgesel ve gelir durumunu dikkate alarak yetersiz beslenme sorunuyla karşı karşıya bulunan kesimlere yönelik özel politika ve uygulama araçları geliştirmesi gerekli görülmektedir. Aynı zamanda kentlerde artan aşırı beslenme sorunlarına da daha fazla yoğunlaşmak önem taşımaktadır.

Hedef 2.1 ve 2.2 Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı'nın daha kuvvetli bir işbirliği içerisinde, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinasyonunu sağlayarak bütüncül bir yaklaşımla ele alması gereken hedeflerdir. Hedef 2.3-2.4-2.5-2.a-2.b-2.c ise diğer SKA'lar altındaki ilgili hedeflerle de ilişkisi kurularak ulusal düzeyde Kalkınma Bakanlığı'nın yakın desteğiyle koordine edilmesi gereken, her bir hedefe yönelik adımların önceliklendirilmesinin önem taşıdığı hedeflerdir. Tarım arazilerinin, gen kaynaklarının korunması, iklim değişikliğinin etkileriyle mücadele, tarımda üretkenliğin artırılması ve buna yönelik teknoloji kullanımının geliştirilmesi, küçük üreticilerin teşvik edilmesi, yerli üretimin nüfus artış hızına uygun bir şekilde artırılması gibi başlıklarda daha bütünlüklü bir yol haritası ihtiyacı saptanmaktadır.

Ayrıca, mevcut gen kaynaklarının korunması ve tarımsal biyoteknoloji sektörünün geliştirilmesi konusuna ilave olarak; gerek yetiştiricilik (bitkisel ve hayvansal üretim), gerek üretim, işleme, dağıtım aşamalarında ve ithal ürünlerde özellikle gıda/yem/diğer tarım ürünleri vb. ürünlerde biyolojik/biyoteknolojik/genetik saldırılara karşı tedbir alınması hususları da önem arz etmektedir. Aynı zamanda, gıda fiyatlarının kontrol edilebilmesi amacıyla, tarımda üretim planlamasına geçilmesi ve desteklerin bu plana göre uygulamaya aktarılması büyük önem taşımaktadır.

Bunlara ek olarak, SKA 2 hedeflerinin diğer SKA hedefleriyle ilişkisi ele alınmış, en yüksek etkileşimde olunan hedef ve SKA'lar saptanmıştır. Söz konusu belirlemeler ışığında, bu raporun 5. Bölümünde tüm hedeflerin birbiriyle etkileşimi karşılıklı incelenerek konsolide edilmiştir. Bu konsolidasyondan hareketle açlığın yok edilmesi hedefi diğer SKA hedeflerinden önemli ölçüde etkilenen hedefler arasında yer almakta, etkilenme özelliği diğer hedefleri etkileme özelliğinden daha fazla öne çıkmaktadır. En yüksek sayıda SKA 2 hedefi SKA 17'den (Uygulama Araçları) etkilenmektedir. SKA 17 kapsamında iç kaynakların, dış ticaretin, uluslararası işbirliklerinin geliştirilmesine yönelik hedefler SKA 2 hedefleri açısından özellikle önem taşımaktadır. SKA 13 (İklim Değişikliğiyle Mücadele), SKA 6 (Sağlıklı Suya Erişim), SKA 15 (Karada Yaşam) amaçları da SKA 2 (Açlığın Yok Edilmesi) üzerinde önemli etkiye sahiptir ve bu alanlarda politikaların SKA 2 ile uyumu önem taşımaktadır. Gıdaya erişim, iyi tarım

uygulamaları gibi hedefleri de barındıran SKA 2 ile SKA 15 ve SKA 14 arasında, hedef sayısının ötesinde nitel olarak çok güçlü bir bağlantı söz konusudur. Diğer taraftan SKA 8 (İstihdam ve Ekonomik Büyüme) ve SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı), SKA 13 ile birlikte SKA 2'ye hem etki etmekte, hem de ondan etkilenmektedir.

TASLAK

3.1.3. SKA 3: Sağlık ve Refah

SKA 3, “Herkes için her yaşta sağlıklı bir yaşam sağlamak ve esenliği desteklemek” kapsamında dört ana tema yer almaktadır. İlk tema; anne-çocuk sağlığı, bulaşıcı hastalıklarla mücadele, bulaşıcı olmayan hastalıklarla mücadele, akıl sağlığı, cinsel sağlığa ve üreme sağlığına ilişkin hedefleri içeren “sağlık programları”dır. İkinci tema, alkol, madde ve tütün bağımlılığının önlenmesi, trafik kazalarından kaynaklanan ölüm ve yaralanmaların azaltılması hedeflerini içeren “önleyici programlar”dır. Üçüncü tema “sağlıkta kaynak kullanımı” olup işgücü, yatırımların ve hizmetlerin finansmanı, genel sağlık sigortası ve ilaca erişim hedeflerini içermektedir. Dördüncü tema ise “erken uyarı, risk azaltımı ve küresel sağlık risklerinin yönetimi” ve “çevre sağlığı” ile ilişkilidir.

Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) yaptığı hesaplamalara göre 2015 yılında küresel ölçekte 303 bin anne gebelik veya doğum komplikasyonları nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Bu da, her 100.000 canlı doğumda 216 annenin yaşamını yitirdiği anlamına gelmektedir. Sahra Altı Afrika’da ise bu oran küresel ortalamasının iki katından fazladır. Sahra Altı Afrika ve Güney Asya’da doğumların yalnızca yarısına uzman sağlık personeli katılmakta ve yenidoğan ölümleri oldukça sık (her 1.000 doğumda 30) gerçekleşmektedir.²⁶ SKA 3, bu konuların yanı sıra erken ölümlerin diğer nedenlerini içermekte ve bireyleri finansal riskten korumaya yönelik olarak kapsayıcı sağlık sigortasına vurgu yapmaktadır.

SKA 3 kapsamında 13 hedef bulunmaktadır. Hedef 3.1 (“2030’a kadar küresel anne ölüm oranının 100.000 canlı doğumda 70’in altına düşürülmesi”) ve Hedef 3.2 (“2030’a kadar, tüm ülkelerde yenidoğan ölüm oranının 1.000 canlı doğumda en azından 12’ye, 5 yaş altı çocuk ölüm oranının da 1.000 canlı doğumda en azından 25’e düşürülmesi amacıyla, yenidoğan ve 5 yaş altı çocukların önlenebilir ölümlerinin sonlandırılması”) Türkiye için aşılmış bulunmaktadır ve geçersizdir. Her iki hedefte de ulusal strateji planlarındaki hedefler doğrultusunda bölgesel farklılıkların giderilmesi başta olmak üzere iyileşme sağlayıcı uygulamaların sürmesi beklenmektedir. Hedef 3.1 ve 3.2 dışındaki diğer 11 hedef Türkiye için geçerlidir.

2000-2016 döneminde Türkiye, SKA 3 hedeflerinin tamamında önemli ilerlemeler sağlamıştır. Nitekim TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırmasına göre 2003 yılında bireylerin %39,5’i sağlık hizmetlerinden memnun olduğunu belirtirken bu oran 2016 yılında %75,4’e yükselmiştir. Türkiye, başta anne ve bebek ölümleri ile bulaşıcı hastalıklar olmak üzere birçok hedefte küresel hedef ve ortalamaların oldukça ilerisindedir. 2000-2016 arası dönemde yıllar itibarıyla gelişim değerlendirildiğinde Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın da etkisiyle neredeyse hedeflerle ilişkili tüm göstergelerde iyileşme sağlandığı görülmektedir. Ülke performansı açısından bu alanda önemli bir gelişim sağlansa da birçok göstergede bölgeler arası dengesiz dağılımın devam ettiği görülmekte ve bu konuya temel politika ve strateji belgelerinde vurgu yapılmaktadır.

²⁶ Dünya Bankası “Atlas of Sustainable Development Goals 2017” Raporu

SKA 3		
Sağlıklı bir yaşamı sağlamak ve her yaşta esenliği/refahı desteklemek		
Hedefler	Türkiye İçin Geçerlilik	Gereğe
3.1 2030'a kadar küresel anne ölüm oranının 100.000 canlı doğumda 70'in altına düşürülmesi	✗ Geçersiz	2016 yılı verilerine göre Türkiye'de anne ölüm oranı 100.000 canlı doğumda 14,7'dir. ²⁷ Küresel hedefin çok altına inildiği için söz konusu hedef aşılmıştır ve geçersizdir.
3.2 2030'a kadar, tüm ülkelerde yenidoğan ölüm oranının 1.000 canlı doğumda en azından 12'ye, 5 yaş altı çocuk ölüm oranının da 1.000 canlı doğumda en azından 25'e düşürülmesi amacıyla, yenidoğan ve 5 yaş altı çocukların önlenbilir ölümlerinin sonlandırılması	✗ Geçersiz	2016 yılı verilerine göre, Türkiye'de yenidoğan ölüm oranı 1.000 canlı doğumda 6,2, 5 yaş altı çocuk ölüm oranı ise binde 11,9'dur. Her iki oran da 2030 hedefinin altında olduğu için aşılmıştır ve hedef geçersizdir.
3.3 2030'a kadar AIDS, tüberküloz, sıtma ve ihmal edilmiş tropik hastalık salgınlarının bitirilmesi ve hepatit, su kaynaklı hastalıklar ve diğer bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmesi	✓ Geçerli	Bulaşıcı hastalıkların önemli bölümünde ciddi ilerlemeler sağlanmış olmakla birlikte bölgesel düzeyde bulaşıcı hastalıklara mücadelenin devam etmesi gerekli görülmektedir.
3.4 2030'a kadar koruma ve tedavi yoluyla bulaşıcı olmayan hastalıklardan kaynaklanan erken ölümlerin üçte bir oranında azaltılması ve akıl sağlığı ile esenliğin desteklenmesi	✓ Geçerli	Ulusal Hastalık Yükü Çalışması 2013 sonuçlarına göre Türkiye'de Bulaşıcı Olmayan Hastalıkların yükünde (DALY) artışın olduğu görülmektedir. Bu nedenle hedef geçerlidir.
3.5 Uyuşturucu madde ve alkolün zararlı kullanımı dahil olmak üzere madde bağımlılığının engellenmesi ve tedavisinin güçlendirilmesi	✓ Geçerli	Türkiye'de uyuşturucu madde ve alkol tüketimi OECD ortalamasının altında olmakla birlikte mücadelenin sürmesi gerekmektedir.
3.6 2020'ye kadar, karayollarındaki trafik kazalarından kaynaklanan ölüm ve yaralanmaların dünya çapında yarıya indirilmesi	✓ Geçerli	Karayolu altyapısının iyileşmesine bağlı olarak trafik kazasına bağlı ölümlerde azalma sağlanmakla birlikte hala yüksek bir oran söz konusudur ve iyileşme ihtiyacı sürmektedir.
3.7 2030'a kadar, cinsel sağlık ve aile planlamasını da kapsayan üreme sağlığı hizmetlerine ve bu konuda bilgi ve eğitime evrensel erişimin sağlanması ve üreme sağlığının ulusal stratejilere ve programlara entegre edilmesi	✓ Geçerli	Nüfusun tamamının kapsanması başta olmak üzere iyileşme ihtiyacı sürmektedir, ayrıca geçici koruma altındakilere yönelik çalışmalar devam etmektedir.
3.8 Finansal riskten korumayı, kaliteli temel sağlık bakım hizmetlerine erişimi ve herkesin güvenli, etkili, kaliteli ve uygun fiyatlı zaruri ilaç ve aşılarla erişimini de kapsayan genel sağlık sigortasının oluşturulması	✓ Geçerli	Sosyal güvenlik kapsamında önemli bir iyileşme sağlanmış olmakla birlikte iyileşme ihtiyacı sürmektedir.
3.9 2030'a kadar tehlikeli kimyasallardan ve hava, su ve toprak kirliliği ve kontaminasyonundan kaynaklanan ölüm ve hastalıkların kayda değer miktarda azaltılması	✓ Geçerli	Artan kentleşme ve sanayileşmeye bağlı sorunların giderilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.
3.a Dünya Sağlık Örgütü Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi'nin tüm ülkelerde, uygun görüldüğü şekilde uygulanmasının güçlendirilmesi	✓ Geçerli	Tütün kullanımı, izlenen azalma eğilimine rağmen, hala yüksek oranlardadır. Ayrıca,

²⁷ Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2016

		uluslararası bir halk sağlığı anlaşması olan TKÇS'nin kapsamlı olarak uygulanması yükümlülüğü geçerlidir.
3.b	Özellikle gelişmekte olan ülkeleri etkileyen bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklar için ilaç ve aşıların araştırılmasının ve geliştirilmesinin desteklenmesi, halk sağlığının korunması ve özellikle herkesin ilaçlara erişiminin sağlanması amacıyla gelişmekte olan ülkelerin Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşmasının tüm şartlarını kullanabilmesini onaylayan Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) ve Kamu Sağlığına İlişkin Doha Deklarasyonuna uyumlu olacak şekilde satın alınabilir zaruri ilaç ve aşıların erişiminin kolaylaştırılması	✓ Geçerli ilaç ve tıbbi cihazda yerli üretimin artırılması başta olmak üzere gelişim alanı bulunmaktadır.
3.c	Özellikle en az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan küçük ada devletleri olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde sağlık finansmanının ve sağlık işgücünün işe alınımının, geliştirilmesinin, eğitimi ile idamesinin kayda değer miktarda artırılması	✓ Geçerli Sağlık insan gücünün bölgesel dağılımında dengenin sağlanması, sağlık çalışanlarının iş memnuniyeti ve sağlık insan kaynağı kapasitesinin iyileştirilmesi başlıklarında gelişim ihtiyacı bulunmaktadır.
3.d	Başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm ülkelerin ulusal ve küresel sağlık risklerine karşı erken uyarı, riski azaltma ve risk yönetimi kapasitelerinin güçlendirilmesi	✓ Geçerli Gelişim ihtiyacı sürmektedir.

SKA 3 kapsamındaki hedeflerin tamamı 2000-2016 döneminde Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda değişik boyutlarda ele alınmıştır. Ayrıca SKA 3 hedeflerinin Sağlık Bakanlığı'nın strateji dokümanlarına entegre edildiği görülmektedir. Ancak diğer temel politika dokümanlarıyla birlikte bu konunun daha somut bir çerçevede ve ayrı bir başlıkla ele alınması ihtiyacı bulunduğu saptanmaktadır.

SKA 3	Hedef	Stratejik Plan ve Belgeler
1	Tüm Hedefler	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, 10. Kalkınma Planı - Sağlıklı Yaşam ve Hareketlilik Programı, Sağlık Endüstrilerinde Yapısal Dönüşüm Programı, Kamu Harcamalarının Rasyonelleştirilmesi Programı (Sağlık Harcamalarının Etkinleştirilmesi)
2	Tüm Hedefler	Sağlık Bakanlığı Stratejik Planı (2010-2014, 2013-2017), Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Stratejik Planı (2014-2017), Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu Stratejik Planı (2014-2018)
3	Tüm Hedefler	Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu (2003-2011)
4	Tüm Hedefler	Biyoteknoloji Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018)
5	3.8	Sosyal Güvenlik Kurumu Stratejik Planı (2010-2014, 2015-2019)
6	3.b	Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu Stratejik Planı (2013-2017), Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu Akılcı İlaç Kullanımı Ulusal Eylem Planı (2013-2017), Türkiye İlaç Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2015-2018)
7	3.a	Ulusal Tütün Kontrol Programı ve Eylem Planı (2015-2018)
8	3.5	Ulusal Uyuşturucu ile Mücadele Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2016-2018)
9	3.6	Karayolları Trafik Güvenliği Stratejisi ve Eylem Planı (2012-2020), Trafik Güvenliği Uygulama Politika Belgesi (2017)

Politika ve Stratejiler

SKA 3 kapsamındaki hedeflerin 7. Kalkınma Planı'ndan başlayarak izleyen Kalkınma Planlarında ve ilgili dönemlerin Yıllık Programlarında ele alındığı görülmektedir. Aynı zamanda Sağlık Bakanlığı Stratejik Planları ve Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın değerlendirildiği raporlar da temel politika dokümanları olarak her bir hedefin kapsandığı metinlerdir. SKA 3, 2000-2016 döneminde çok yoğun ve detaylı politika üretimine konu olmuştur. Sağlanan ilerlemede "Sağlıkta Dönüşüm Programı" başta olmak üzere politika zenginliği ve çeşitliliğinin etkisi yüksektir.

2018-2030 dönemi için;

- "bulaşıcı olmayan hastalıklarla mücadele" kapsamında (Hedef 3.4) meslek hastalıkları,
- "uyuşturucu madde ve alkol kullanımıyla mücadele" kapsamında (Hedef 3.5) alkol ve madde bağımlılığında tedaviye erişim, sosyal destek sistemleri ve rehabilitasyon faaliyetlerini güçlendirme,
- "trafik kazalarından kaynaklanan ölüm ve yaralanmaların azaltılması" kapsamında (Hedef 3.6) Karayolları Trafik Güvenliği Stratejisi ve Eylem Planı da göz önünde bulundurularak yapılacak bir mevcut durum analizi,
- "sağlığın finansmanı ve sağlık işgücü" kapsamında (Hedef 3.c) sağlık işgücünün bölgeler arasında dengeli dağılımına yönelik politikalar geliştirilmesi,
- Hedef 3.b kapsamında yerli ilaç ve tıbbi cihaz üretiminin desteklenmeye devam edilmesi

öne çıkan gelişim alanları olarak saptanmaktadır.

"Sağlık programları" kapsamında Hedef 3.4'ün kapsadığı "bulaşıcı olmayan hastalıklarla mücadele" başlığı 7., 8., 9. ve 10. Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, Sağlık Bakanlığı 2010-2014 ve 2013-2017 Stratejik Planı, 2003-2011 arası dönem için Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın değerlendirildiği Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu'nda ağırlığı gittikçe artarak ele alınmıştır.

Akıl sağlığı ve esenliğini birlikte ele alan bütüncül bir yaklaşım ise 10. Kalkınma Planında görülmektedir. Bununla beraber, özellikle 10. Kalkınma Planı kapsamında uygulanan Öncelikli Dönüşüm Programlarından biri de doğrudan bu başlıkta değerlendirilebilecek Sağlıklı Yaşam ve Hareketlilik Programıdır.

Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında 2003-2011 döneminde Türkiye Kalp ve Damar Hastalıklarını Önleme ve Kontrol Programı, Türkiye Diyabet Önleme ve Kontrol Programı, Türkiye Kronik Hava Yolu Hastalıklarını (Astım-KOAH) Önleme ve Kontrol Programı, Türkiye Obezite ile Mücadele Programı ve Ulusal Eylem Planı, Tütünle Mücadele, Ulusal Kansere Kontrol Programı, Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı hazırlanmıştır.

Hedef 3.4 kapsamında bulaşıcı olmayan hastalıklardan kaynaklanan erken ölümlerin azaltılmasına ilişkin politikalarda meslek hastalıkları gelişim alanı olarak saptanmıştır. Ayrıca, bu kapsamdaki politika belgelerinde yer alan faaliyetlerin kuruluşlar arası işbirliği ve koordinasyon içerisinde, tutarlı bir şekilde yürütülmesi ve konulan hedeflere ulaşılması temel ihtiyaç olarak görülmektedir.

"Önleyici programlar" kapsamında uyuşturucu madde ve alkol kullanımının engellenmesine yönelik Hedef 3.5; 7., 8. ve 9. Kalkınma Planlarında güvenlik yaklaşımıyla ele alınırken, 10. Kalkınma Planı ile birlikte sağlıklı yaşam kapsamında değerlendirilen bir konuya dönüşmüştür.

Alkol ve madde bağımlılığıyla mücadele kapsamında 11/06/2013 tarihinde alkolle ilgili yapılan mevzuat düzenlemeleriyle DSÖ'nün ülkelere önerdiği alkol kontrol politikaları ülkemizde kapsamlı bir şekilde ve başarıyla uygulanmaya başlanmıştır.

Diğer taraftan, uyuşturucu ile mücadele kapsamında 2014 yılı itibarıyla kurumlar arası güçlü işbirliğini ve en üst düzeyde kararlılığı gösteren yeni bir yaklaşıma geçilmiştir. Başbakan Yardımcısı başkanlığında ilgili tüm kurumların, sivil toplum örgütlerinin katılımıyla çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda 2015 Uyuşturucu ile Mücadele Acil Eylem Planı ve 2016-2018 Ulusal Uyuşturucu ile Mücadele Eylem Planı hazırlanmış olup çalışmalar ilgili eylem planları çerçevesinde sürdürülmektedir.

Bu başlıkta alkol ve madde bağımlılığında tedaviye erişim, sosyal destek sistemleri ve rehabilitasyon faaliyetlerini güçlendirmeye yönelik politikalar gelişim alanları olarak öne çıkmaktadır.

Hedef 3.6'ya yönelik olarak "trafik kazalarının yol açtığı ölüm ve yaralanmaların azaltılması"na ilişkin Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda bir yandan karayollarının iyileştirilmesi, diğer yandan daha etkin denetim ve toplumsal farkındalık artışına dayalı trafik güvenlik sistemlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. 8. ve 9. Plan dönemlerinde bölünmüş yol yapımındaki hızlı ilerlemeyle birlikte karayollarının iyileştirilmesi kapsamında büyük bir mesafe kat edilmiştir.

Ancak hala can kaybının gelişmiş ülke ortalamalarına göre çok yüksek olması nedeniyle denetim sisteminin müstakil hale getirilmesi tartışılmaktadır. Karayolları Trafik Güvenliği Stratejisi ve Eylem Planı bu başlıkla ilgili kritik bir politika belgesidir. Hedef 3.6'da önemli bir iyileşme ihtiyacı bulunmaktadır. Karayolları Trafik Güvenliği Stratejisi ve Eylem Planını da dikkate alarak yapılacak bir mevcut durum analizi, bu alanda politika geliştirmeye devam etmek için önemli görülmektedir.

"Sağlıkta kaynak kullanımı" kapsamında Hedef 3.8 (genel sağlık sigortası) 7.Plandan itibaren gündeme girmiş olup sonraki temel belgelerde oldukça sistematik bir ilerleyişten söz etmek mümkündür. 2000-2016 dönemi boyunca Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Sağlık Bakanlığı Stratejik Planlarında sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında toplanması, genel sağlık sigortası sisteminin oluşturulması, kapsamın genişlemesi ve bireylerin finansal riskten korunması odaklı politikalar üretilmiştir.

Sağlık hizmetlerinin finansmanında hakkaniyet sağlanmasına ve bireylerin finansal riskten korunmasına katkıda bulunmak üzere politika geliştirme ihtiyacı saptanmaktadır.

Hedef 3.b (sağlıkta Ar-Ge, ilaç erişim ve akılcı ilaç kullanımı) Kalkınma Planları ve Yıllık Programlar ile temel sağlık politika dokümanlarında ele alınmış, ayrıca Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Türkiye İlaç Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2015-2018) ile Akılcı İlaç Kullanımı Ulusal Eylem Planı (2014-2017) hazırlanmıştır. 2000-2016 dönemi boyunca akılcı ilaç kullanımına yönelik politikalar geliştirilirken, 10. Kalkınma Planı kapsamında hazırlanan "Sağlık Endüstrilerinde Yapısal Dönüşüm Programı" ile ilaç ve tıbbi cihazda yerli üretimin artırılması hedeflenmiştir. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Türkiye İlaç Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2015-2018) çerçevesinde ilaç sektörünün uzun dönemli vizyonu "ilaç sektöründe Ar-Ge, üretim ve yönetim merkezi olan bir Türkiye" olup, genel amaç "ilaç sanayiini uluslararası rekabet gücüne sahip, dünya ihracatından daha fazla pay alan küresel bir oyuncu haline getirmek" olarak belirlenmiştir. Buna yönelik olarak Sağlık Bakanlığı koordinasyonunun önemine vurgu yapılmıştır.

Hedef 3.c (sağlığın finansmanı ve sağlık işgücü) kapsamında, 7. Plandan itibaren özel sektörün sağlık alanında faaliyetlerinin özendirilmesi gündeme alınmış, 8. Planda sağlık hizmet sunumu ile finansmanının birbirinden ayrılması hedeflenmiş, 9. Planda hastanelerin idari ve mali açıdan özelleştirilmesi vurgulanmış, Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) ile yapılacak yatırımların temelini oluşturan politikalar geliştirilmiş, 10. Kalkınma Planında KÖİ modelinin yaygın olarak uygulanması ve kamunun sağlık sektöründeki payının azaltılması hedeflenmiştir.

Sağlık işgücüne yönelik olarak da daha etkin insan kaynağı planlaması, insan kaynağı kalitesinin artırılması için hizmet içi eğitimlere ağırlık verilmesi yönünde politikalar geliştirilirken 10. Planda performansa dayalı ödeme sistemi önerisi getirilmiştir.

Sağlık personelinin bölgeler arası dengeli dağılımına yönelik politikaların geliştirilmesi ihtiyacı sürmektedir.

Ayrıca sağlık hizmeti alanların memnuniyetini artırırken sağlık çalışanlarının çalışma koşullarından duydukları memnuniyeti artırmaya yönelik politikalar ve insan kaynakları planlama kapasitesinin güçlendirilmesi ihtiyacı tespit edilmektedir.

“Risklerin azaltımı ve çevre sağlığı” kapsamında Hedef 3.9 (çevre sağlığı); 7., 8., 9. ve 10. Kalkınma Planları ile planların yıllık gelişiminin değerlendirildiği Yıllık Programlarda hedefteki bağlamda ele alınmamıştır. Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında konu, su güvenliği kapsamında ele alınmıştır. Sağlık Bakanlığı Stratejik Planlarında Hedef 3.9’un da stratejik hedeflere entegre edildiği görülmektedir. 11. Kalkınma Planında konunun Hedef 3.9 kapsamında yer alması gerektiği saptanmaktadır.

Hedef 3.d (risk azaltımı ve yönetimi) 7., 8., 9. ve 10. Kalkınma Planları ile Yıllık Programlarda ayrıca ele alınmamıştır. Hedef 3.d, Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Sağlık Bakanlığı Strateji Planlarında hem politika hem de uygulama düzeyinde ele alınmıştır. 2000-2016 döneminde Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi’nin (UMKE) kurulması, 112 Acil hizmetlerinin kara, hava ve deniz ambulanslarıyla desteklenmesi ve güçlendirilmesi, “Sağlık Afet Koordinasyon Merkezi” (SAKOM) kurulması gibi adımlarla afetlere hazırlık kapasitesi artırılmıştır.

Mevzuat

2000-2016 döneminde SKA 3 kapsamında, özellikle Hedef 3.4, 3.5, 3.7, 3.8, 3.b, 3.c ve 3.d açısından önem taşıyan yasal düzenlemeler arasında Genel Sağlık Sigortası’nın oluşturulmasına yönelik bir dizi yeni düzenleme ve değişiklik gelmektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, Sigortacılık Kanunu, Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu ve bu kanunlardaki düzenlemelere paralel yapılan yönetmelik değişiklikleri başlıca düzenlemeler olarak sayılabilir.

Karayolları Trafik Kanunu (Hedef 3.6) ve Çevre Kanunu (Hedef 3.9 ve 3.d) dönem boyunca çeşitli düzenlemeler yapılan ve ek yönetmelikler çıkarılan kanunlardır.

Hedef 3.7 kapsamında aile planlamasına yönelik gelişkin politikalara karşın cinsel sağlık/üreme sağlığı konusunda farkındalığı artırmaya yönelik ihtiyacın yanı sıra bu konuların mevcut müfredata entegrasyonu ise önemli bir gelişim alanı olarak değerlendirilmektedir.

Hedef 3.c kapsamında bölgeler arası dağılım, insan kaynağının niteliği ve motivasyonunu artırmaya yönelik düzenlemelere ihtiyaç bulunduğu saptanmaktadır.

Proje Envanteri

SKA 3 hedeflerine yönelik olarak Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen ve bir kısmı DSÖ, BM Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Bankası tarafından desteklenen çok sayıda proje gerçekleştirilmiş, bu projelerin büyük bölümü zaman içinde genel yapılanmaya ve rutin programlara entegre edilmiştir. Özellikle Sağlıkta Dönüşüm kapsamında hayata geçirilen “Sosyal Güvenlik Reformu” ve “Aile Hekimliği” uygulamaları en temel reformlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, Aile Hekimliği uygulaması kapsamında birinci basamak sağlık hizmetlerinin verildiği ve koordine edildiği merkezler olan Toplum Sağlığı Merkezleri bu alandaki uygulamalar olarak ön plana çıkmaktadır.

Yine Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen cinsel sağlık ve üreme sağlığı, doğum öncesi bakım, bağışıklama, okul sütü programı, beslenme dostu okul programı, kanser kontrol programı ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele programları hem proje kapsamında hem de rutin programlar olarak değerlendirilebilir.

Sağlık Bakanlığı ayrıca 2008'de OECD ve Dünya Bankası'na Türkiye'nin Sağlık Sistem İncelemesini, 2011 yılında da DSÖ Sağlık Sistemi Performans Değerlendirmesi çalışmasını yaptırmış, bu kapsamdaki yeni Sağlık Sistemi Performans Değerlendirmesi projesi için de 2016 yılında DSÖ ile çalışmalara başlamıştır.

Rutin olarak yürütülen programlar zaman zaman ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar doğrultusunda önce pilot projelerle desteklenmekte, daha sonra yine ihtiyaç değerlendirmeleri sonucu projelerin bir bölümü süreklilik kazanmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları ve Yeşilay gibi yarı-kamusal kuruluşların yanı sıra şirketler de sosyal sorumluluk çerçevesinde özellikle anne-çocuk sağlığı, bebek ölümlerinin azaltılması, madde bağımlılığının önlenmesi, trafik kazalarının önlenmesi, sağlıklı yaşam bilincinin artırılması gibi konularda projeler yürütmektedir.

Ayrıca, Sosyal Güvenlik Kurumu çocuklarda önlenemez ev kazalarına dikkat çekerek farkındalık oluşturmakta, 0-6 yaş çocukların beslenme eksiklerine bağlı gelişen “malnütrisyon” durumunun tespiti konusunda sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte çalışmalar yürütmekte, beslenme bozuklukları olan çocuklara beslenme ürünü desteği sağlamakta, ayrıca koruyucu ve önleyici sağlık hizmetleri için gerekli düzenlemeleri de yapmaktadır.

Yürütülen projelerin etkisi; projelerin büyüklüğü, süresi, yaygınlığı, bütçesi gibi birçok etkene bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Sistemik planlama, izleme ve değerlendirme Sağlık Bakanlığı ve uluslararası kalkınma kuruluşları tarafından yürütülen tanımlı projelerde uygulanmaktadır.

Anne Dostu Hastane Programı ve Misafir Anne Projesi	
SKA Hedefleri	3.1 - 3.2
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Sağlık Bakanlığı
Proje Adı	Anne Dostu Hastane Programı ve Misafir Anne Projesi
Projenin Amacı	Gebe ve lohusa izlemesi ile tüm doğumların hastanede güvenli koşullarda gerçekleştirilmesini sağlamak, anne ve bebek ölümlerini azaltmak amacıyla başlatılmıştır. Belirlenen 10 kriteri yerine getiren hastane "Anne Dostu Hastane" unvanı almaktadır. Misafir Anne Projesi ile riskli gebelerin güvenli ortamlarda misafir edilmesine başlanmıştır.
Projenin Bileşenleri	Anne sağlık hizmetlerinin nitelik ve niceliğinin artırılması, kaliteli doğum hizmetine erişim, mahremiyete dayalı tek kişilik "doğum üniteleri"nin oluşturulması, normal doğumun özendirilmesi.
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2014 - devam ediyor
Çıktılar	2016 sonu itibarıyla 4 ilde 7 hastane Anne Dostu Hastane unvanı almış, 10 ilde 15 hastane de unvan çalışmalarını tamamlamıştır.
Etki	2000-2016 döneminde anne ve çocuk ölüm oranlarında sağlanan iyileşmede doğrudan katkısı olmuştur.

Göstergeler Bazında Kantitatif Değerlendirme

SKA 3 hedefleri kapsamında 26 gösterge bulunmakta ve bu göstergelerden 21'i üretilmektedir. Göstergeler açısından SKA 3 Türkiye'nin en iyi durumda olduğu amaçlardan biridir.

SKA 3 kapsamında en fazla iyileşme ihtiyacı bulunan Hedef 3.4'te; kalp, kanser, diyabet ve solunum hastalıklarına bağlı ölüm oranında 2000-2015 döneminde iyileşme sağlanmakla birlikte (%23'ten %17'ye gerileme²⁸) Sakatlığa Ayarlanmış Yaşam Yılları (DALY) baz alınarak yapılan çalışmalarda 2013 yılında 2000 yılına göre bulaşıcı olmayan hastalıklarda %14'lük artış tespit edilmiştir. Bu artışta diyabet, Alzheimer ve diğer Demans hastalıkları, kas ve iskelet sistemi hastalıkları fazla paya sahip olan hastalık gruplarıdır.

Hedef 3.5 kapsamında 2005-2015 döneminde kişi başı alkol tüketiminin düştüğü görülmektedir. Aynı zamanda OECD ve AB ortalamalarına kıyasla Türkiye'de alkol tüketimi düşüktür.

Hedef 3.6 göstergelerinde trafik kazaları nedeniyle ölüm oranının 2000-2016 döneminde her 100.000 kişi için 11,7'den 9,2'ye gerilediği görülmektedir.²⁹ Ancak bu rakamlar OECD ve AB ortalamalarının çok üzerindedir ve hızlı iyileşme ihtiyacı sürmektedir.

Hedef 3.7, cinsel sağlık ve üreme sağlığı göstergelerinden biri olan adolesan doğurganlık hızı 2015 yılı için binde 25'tir. Bu değer ile Türkiye, yer aldığı orta-üst gelir grubu ülkeler (%32) ile dünya (%44) ortalamalarından daha düşük adolesan doğurganlık hızına sahip olsa da hala DSÖ Avrupa Bölgesi (%18) ve üst gelir grubu ülkelerin (%15) ortalamalarının üzerindedir.³⁰ Hedef 3.8'in iki göstergesinde de (aşılama hızı ve sosyal güvenlik kapsamı) güçlü iyileşme olduğu görülmektedir. 2002-2016 döneminde

²⁸ WHO World Health Statistics

²⁹ World Bank SDG Global Database, TÜİK Trafik Kaza İstatistikleri 2016

³⁰ Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2015

beşli karma aşı (DaBT3) üçüncü doz aşılama hızı %78'lerden %98'lere³¹ çıkarken sosyal güvenlik kapsamı da 2000-2016 döneminde %70'lerden %86'lara ulaşmıştır.³²

Hedef 3.9 göstergesi hava kirliliğine bağlı ölüm oranında 100.000 kişide 36,5 ile Türkiye hem küresel ortalamasının hem de Avrupa ortalamasının altındadır.³³ Diğer gösterge güvenilir olmayan su ve hijyen eksikliğine bağlı ölüm oranları 100.000 kişide 0,8 ile Türkiye 12,4 olan küresel ortalamasının çok altında seyretmekte, 0,6 olan Avrupa ortalamasına yakınsamaktadır. Son gösterge olan kasıtsız zehirlenmeye bağlı ölüm oranı da 0,5 ile çok düşüktür. Söz konusu göstergeler Hedef 3.9'un da Türkiye için geçersiz sayılması gerektiğini düşündürmekle birlikte her üç göstergede de zaman serisi yetersizdir ve ölçüm eksikleri bulunmaktadır. Ekonomik ve sosyal gelişmeler de göz önüne alındığında bu göstergelerin daha iyi ölçülmesi, hedef gerçekleşmesinin daha iyi takip edilmesi gerekli görülmektedir.

Hedef 3.a göstergesi, 15 yaş üstü nüfusta her gün tütün ve tütün ürünü kullananların oranı, 2016 yılında 2003 yılına göre iyileşme sağlayarak %32,1'den %26,5'e düşmüştür.³⁴ Önemli bir iyileşme sağlanmakla beraber söz konusu oran hala yüksektir.

Hedef 3.c'de 2000-2016 döneminde kişi başına düşen sağlık personeli sayısında önemli bir gelişim sağlanmıştır. Bölgeler arası dengeli dağılım gelişim alanı olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, kamu kaynaklarına ilave olarak sağlık yatırımlarının KÖİ yöntemiyle de gerçekleştirilmesi amacıyla yasal düzenleme yapılmış ve bu yolla başta büyük şehirlerde olmak üzere 2013 yılı Mayıs ayı itibarıyla yaklaşık 30 bin yatak kapasitesine sahip hastane yapımı için süreç başlatılmıştır.³⁵ Bu kapsamda, Ekim 2017 itibarıyla 4 şehir hastanesi işletmeye açılmıştır.

Kurumsal Çerçeve

SKA 3 hedefleri kapsamında genel sağlık sigortasına yönelik düzenlemeler ve bu düzenlemelerin uzantısı olarak yapılan kurumsal değişiklikler 2000-2016 döneminin en önemli kurumsal çerçeve değişiklikleri olmuştur.

SKA 3'ün bütününde kurumsal çerçeve açısından Sağlık Bakanlığı koordinatör kurum olarak öne çıkmaktadır. Ancak her bir hedef için koordinasyon eksikliği saptanmakta ve değişik düzeylerde sorumlu kurumların daha gelişkin bir koordinasyon içinde çalışması gerekli görülmektedir. SKA 3 için hedef bazında sorumlu ve ilgili kurumlar aşağıdaki tabloda paylaşılmaktadır.

³¹ Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2016

³² SGK İstatistikleri, TÜİK (Aktif sigortalılar + Pasif (aylık alan) sigortalılar + Bağımlılar + Özel sandıklar; Hesaplamada 2002-2006 arası nüfus, TÜİK nüfus tahmini olup; 2007-2016 arası nüfus, ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi)'den alınmıştır.)

³³ Washington Üniversitesi Institute for Health Metrics and Evaluation kurumunun hazırladığı Küresel Hastalık Yükü 2016 sonuçlarına göre.

³⁴ Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2011, TÜİK Sağlık Araştırması 2016

³⁵ 10. Kalkınma Planı

SKA3 Koordinatör: Sağlık Bakanlığı		
Hedefler	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
3.1	Sağlık Bakanlığı	-
3.2	Sağlık Bakanlığı	-
3.3	Sağlık Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
3.4	Sağlık Bakanlığı	Üniversiteler
3.5	Sağlık Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Gençlik ve Spor Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı TAPDK Üniversiteler Sivil Toplum Kuruluşları
3.6	Emniyet Genel Müdürlüğü	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (Karayolları Genel Müdürlüğü)
3.7	Sağlık Bakanlığı	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
3.8	Sosyal Güvenlik Kurumu	Sağlık Bakanlığı
3.9	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Sağlık Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
3.a	Sağlık Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı TAPDK
3.b	Sağlık Bakanlığı	Sağlık Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Sosyal Güvenlik Kurumu TÜBİTAK
3.c	Sağlık Bakanlığı	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Sosyal Güvenlik Kurumu
3.d	Sağlık Bakanlığı	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

Sonuç

SKA 3'te başta anne ve bebek ölümleri ile bulaşıcı hastalıklar olmak üzere Türkiye birçok hedefte küresel hedef ve ortalamaların oldukça ilerisindedir. Özellikle son 15 yılda çok sayıda gösterge açısından iyi bir performans sergilenmiştir.

Başta sağlık personeli olmak üzere kaynakların bölgeler arası dağılımında son yıllarda önemli iyileşmeler görülse de buradaki dengesizlik bir problem olmaya devam etmektedir. Halihazırda bu konu pek çok politika ve strateji belgesinde yer almaktadır. Diğer yandan, G-20, OECD, AB, DSÖ Bölgeleri ortalamalarına kıyasla Türkiye'nin konumu göstergelere göre değişim göstermektedir. Ancak birçok gösterge açısından Türkiye'nin DSÖ Avrupa bölgesine yakınsadığı görülmektedir.

Geçerli hedeflerden Hedef 3.3, Hedef 3.4 ve Hedef 3.7'yi kapsayan "sağlık programları" başlığında bulaşıcı olmayan hastalıklarla mücadele, Türkiye için önemini koruyan, ilerleme sağlanması gereken konular arasında yer almaktadır. Hem küresel ölçekte hem de Türkiye için ölümlerin kaynağı, bulaşıcı

hastalıklardan bulaşıcı olmayan hastalıklara doğru kaymaktadır. Türkiye’de bu konuda farkındalık sağlanmış ve buna yönelik politika ve stratejiler geliştirilmiştir. Önümüzdeki dönemde bu başlıkta politika, strateji ve uygulamaların güçlendirilmesi önem arz etmektedir. 2000-2016 döneminde ilerleme kaydedilen Hedef 3.7’de (cinsel sağlık ve üreme sağlığı) ilerleme sağlanmaya devam edilmesi ihtiyacı saptanmaktadır.

Hedef 3.5, 3.6 ve 3.a’yı kapsayan “önleyici programlar”da, tütün ve tütün ürünlerinin kullanımıyla mücadelede Türkiye önemli bir ilerleme sağlamıştır.

Diğer yandan, trafik kazalarından kaynaklanan ölümlerin azaltılması hususu Türkiye’nin hedeflenen doğrultuda ilerleme kaydedemediği bir alandır.

Hedef 3.8, 3.b ve 3.c’yi kapsayan “sağlıkta kaynak kullanımı” başlığında finansal riskten koruma ve genel sağlık sigortası oluşturulması, incelenen dönem için Türkiye’nin öncelikleri arasında yer almış ve hayata geçirilmiştir. Mevcut durumda, mali sürdürülebilirliği de dikkate alarak geri ödeme kapsamında olmayan hizmetler için tamamlayıcı sağlık sigortası gibi alternatif modeller üretildiği görülmektedir.

Son yıllarda sağlıkta altyapı projelerinde Kamu Özel Ortaklığı (KÖO) modeli geliştirilmiş ve finansmanda kamunun yükünün azaltılması hedeflenmiştir.

Sağlık insan kaynağı açısından ise Türkiye, söz konusu dönem için nüfus başına düşen sağlık personelinin artırmayı başarmış olmakla birlikte, uluslararası karşılaştırmalarda hala oldukça geride kalmaktadır. Diğer yandan, ülke içinde bölgeler arasındaki dengesiz dağılım da sağlık insan kaynağında dikkat çeken bir konudur.

Hedef 3.9 ve 3.d’yi kapsayan “çevre sağlığı” konusunda ilerleme sağlanmıştır; ancak, ekonomik ve sosyal gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni sorunlar ve iklim değişikliği başta olmak üzere artan riskler, bu konuda gelişim alanı bulunduğunu göstermektedir.

Gıda zehirlenmeleri ve gıda kökenli hastalıkların önlenmesinde; halk sağlığının korunmasına yönelik hedef ve tedbirlerin artması, tedavi amaçlı sağlık harcamalarının çok büyük oranda azalmasına büyük katkı sağlayacaktır. Bu amaçla, tüm kamu kurum/kuruluşları bazında, diğer resmi kontroller de dahil olmak üzere, özellikle halk sağlığının korunmasına yönelik olarak yürütülen resmi kontrol sistemlerinin ISO 17020 (EN 45004) gerekliliklerine uyumunun sağlanması hem halk sağlığı açısından, hem de uluslararası ticaretin geleceği ve sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Tüm bu faaliyetlerde çalışanlara devlet tarafından “sorumluluk sigortası” sağlanması konusu da oldukça önemlidir.

Önümüzdeki dönem, Türkiye’nin performansı açısından mevcut durum analizi ve ihtiyaçların tespitinden hareketle oluşturulacak somut bir yol haritasının yanı sıra Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının ilgili kurum ve kuruluşlarca benimsenmesi, SKA 3 altındaki 13 hedefin kamu, özel sektör ve STK’lar başta olmak üzere ilişkili tüm kesimlerin plan ve hedeflerine adaptasyonu önemli görülmektedir.

Bunlara ek olarak, SKA 3 hedeflerinin diğer SKA hedefleriyle ilişkisi ele alınmış, en yüksek etkileşimde bulunan hedef ve SKA’lar saptanmıştır. Söz konusu belirlemeler ışığında, bu raporun 5. Bölümünde tüm hedeflerin birbiriyle etkileşimi karşılıklı incelenerek konsolide edilmiştir. Bu konsolidasyondan hareketle SKA 3’ün diğer hedeflerle ilişkisi ağırlıklı olarak etkilenme yönündedir. SKA 3 üzerinde güçlü

etkisi olan başlıca SKA'lar, SKA 17 (Uygulama Araçları), SKA 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar), SKA 4 (Kaliteli Eğitim) ve SKA 1 (Yoksulluğa Son) olarak görülmektedir.

TASLAK

3.1.4. SKA 4: Kaliteli Eğitim

“Herkes için kapsayıcı ve adil nitelikli bir eğitimi sağlamak ve yaşam boyu öğrenim fırsatlarını özendirme” başlıklı SKA 4; temel olarak eğitimde yaygınlık, eşitlik ve yaşam boyu eğitime erişim gibi üç ana temada toplanabilecek 10 hedeften oluşmaktadır. Nitelikli eğitim sisteminin geliştirilmesi ve iyileştirilmesini sağlama amacını güden SKA 4’ün yoksulluğun azaltılmasından nitelikli istihdama, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden ekonomik büyümeye hemen hemen tüm SKA’ları ileri taşıyacak potansiyeli bulunmaktadır. Eğitim kapsamındaki hedeflerin küresel anlamda ülke politika ve strateji dokümanlarına entegre edilmesi bu açıdan önem arz etmektedir.

Küresel ölçekte 2000 yılından itibaren temel eğitim ve ortaöğretim kademelerinde eğitime katılım oranında artış izlenmektedir. 2013 yılında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde temel eğitimi tamamlama oranı %90’ın üzerine ulaşmıştır. Ortaöğretim düzeyinde ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki fark azalmasına rağmen 2013 yılında gelişmiş ülkeler için tamamlanma oranı ortalaması %91, gelişmekte olan ülkeler ortalaması ise %72 seviyesindedir.

Zorunlu eğitimin önce 8 yıla, ardından da 12 yıla çıkmasıyla birlikte Türkiye’de 2000-2016 döneminde eğitime erişim ve ortalama eğitim süresinde önemli bir iyileşme gözlenmektedir. Ancak SKA 4’ün tüm hedefleri Türkiye için geçerliliğini korumaktadır.

SKA 4		
Herkes için kapsayıcı ve adil bir nitelikli eğitimi sağlamak ve yaşam boyu öğrenim fırsatlarını özendirmek		
Hedefler	Türkiye İçin Geçerlilik	Gereğe
4.1 2030'a kadar tüm kız ve erkek çocuklarının, yerinde ve etkili eğitim çıktılarını üreten ücretsiz, eşit ve kaliteli ilk ve ortaöğretimi bitirmelerinin sağlanması	✓ Geçerli	Eğitimde kalitenin iyileştirilmesi ve fırsat eşitliğinin artırılması başlığında bölgesel eşitsizliklerin ve cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılması, nitelikli işgücü ihtiyacına yönelik eğitim olanaklarının geliştirilmesi, öğretmen sayısının artırılması ve dağılımının dengeli hale getirilmesi başlıklarında iyileşme ihtiyacı sürmektedir.
4.2 2030'a kadar tüm kız ve erkek çocuklarının, ilköğretime hazır hale getirilmesi için, nitelikli erken çocukluk gelişimi bakım ve hizmetleri ile okul öncesi eğitimine erişiminin sağlanması	✓ Geçerli	Okul öncesi eğitimin daha yaygın hale getirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.
4.3 2030'a kadar tüm kadın ve erkeklerin karşılanabilir kaliteli teknik ve mesleki eğitim ile üniversite dahil yükseköğretime eşit erişiminin sağlanması	✓ Geçerli	İşgücü piyasasının ihtiyaçlarıyla mesleki eğitimin uyumunun sağlanması ihtiyacı sürmektedir.
4.4 2030'a kadar istihdam, insana yakışır işler ve girişimcilik için teknik ve mesleki beceriler de dahil olmak üzere gerekli yeteneklere sahip genç ve yetişkin sayısının büyük oranda artırılması	✓ Geçerli	Sanayi ve hizmetlerde teknolojik dönüşüm ihtiyacı çerçevesinde nicel ve nitel gelişim ihtiyacı bulunmaktadır.
4.5 2030'a kadar eğitimdeki cinsiyet eşitsizliklerine son verilmesi ve engelliler, yerliler ve savunmasız çocuklar da dahil olmak üzere tüm kırılgan kesimlerin her seviyede öğretime ve mesleki eğitime eşit erişiminin sağlanması	✓ Geçerli	Önemli iyileşmeler sağlanmakla birlikte özel politika gerektiren gruplara yönelik gelişim ihtiyacı sürmektedir.
4.6 2030'a kadar gençlerin tamamının ve kadın ve erkek yetişkinlerin çoğunun okur-yazar olması ve sayısal beceriler kazanmasının sağlanması	✓ Geçerli	İşgücü piyasasının ihtiyaçlarıyla uyumu gözeterek işgücünün eğitim düzeyinin geliştirilmeye devam etmesi gerekmektedir.
4.7 2030'a kadar sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir yaşam tarzları için eğitim, insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, barışçıl olma ve şiddete başvurmama kültürünün geliştirilmesi, dünya vatandaşlığı ve kültürel çeşitliliğin ve kültürün sürdürülebilir kalkınmaya katkısının değerinin bilinmesi ile tüm öğrenciler tarafından sürdürülebilir kalkınmanın iletilmesi için gereken bilgi ve becerinin kazanımının sağlanması	✓ Geçerli	Küresel gelişmeleri daha iyi takip eden nesillerin yetiştirilmesi ve yabancı dil eğitiminin iyileştirilmesi alanlarında gelişim ihtiyacı sürmektedir.
4.a Çocuğa, engelliye ve cinsiyete duyarlı eğitim tesislerinin inşa edilmesi ile geliştirilmesi ve herkes için güvenli, şiddet içermeyen, kapsayıcı ve etkili öğrenme ortamının sağlanması	✓ Geçerli	Altyapının iyileştirilmesi ihtiyacı sürmektedir.
4.b 2020'ye kadar gelişmiş ve diğer gelişmekte olan ülkelerdeki mesleki eğitim, bilgi ve iletişim teknolojileri, teknik, mühendislik ve bilimsel programları kapsayan yükseköğrenim programları için en az gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan küçük ada devletleri ve Afrika ülkeleri başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelere kayıt olanağı sunan burs sayısının dünya çapında önemli miktarda artırılması	✓ Geçerli	EAGÜ'lere destek çerçevesinde geçerlidir.
4.c 2030'a kadar, en az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan küçük ada devletleri başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelere, öğretmen eğitimine yönelik uluslararası işbirliğini içerecek şekilde nitelikli öğretmen arzının önemli miktarda artırılması	✓ Geçerli	EAGÜ'lere destek çerçevesinde geçerlidir.

SKA 4 kapsamındaki hedeflerin tamamı 2000-2016 döneminde Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda değişik boyutlarda ele alınmış, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) başta olmak üzere ilgili kurumların sorumluluğunda hazırlanan strateji belgeleri ve farklı politika dokümanlarında ana politikalar detaylandırılmıştır.

SKA 4	Hedef	Stratejik Plan ve Belgeler
1	Tüm alt hedefler	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, 10. Kalkınma Planı - Temel ve Mesleki Becerileri Geliştirme Programı
2	Tüm alt hedefler	MEB Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2015-2019)
3	(4.3)- (4.4)- (4.6)	Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi (2014-2018)
4	(4.3)- (4.4)	YÖK Strateji Belgesi (2016-2020)
5	(4.3)- (4.4)- (4.6)	Mesleki ve Teknik Eğitim Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2018)
6	(4.6)	Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020)
7	(4.6)	Vizyon 2023 Strateji Belgesi (TÜBİTAK)
8	(4.c)	Öğretmen Strateji Belgesi (2017-2023)

Politika ve Stratejiler

Tüm Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda eğitimde kalitenin artırılması kapsamında yenilikçiliği ve araştırıcılığı esas alan müfredat programlarının ülke geneline yaygınlaştırılması yönünde hedeflere yer verilmiştir. 7. Kalkınma Planı döneminde zorunlu eğitim süresi 8 yıla çıkarılırken, 9. Kalkınma Planı döneminde 12 yıla çıkarılmıştır. 9. Kalkınma Planından itibaren okul öncesi eğitimde okullaşma oranının düşük olduğu vurgulanmakta olup, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması amacıyla öğretmen ve fiziki altyapı ihtiyacının karşılanacağı, toplumsal farkındalık düzeyinin artırılacağı ifadesi güçlendirilmiştir. Kalkınma Planlarında hayat boyu öğrenme perspektifinin bireyler tarafından benimsenmesi kapsamında yaygın eğitimin geliştirilmesinin hedeflendiği, bu kapsamda eğitim dışında kalan bireylerin yeniden eğitime katılım oranının yükseltilmesi, meslek edindirme faaliyetlerinin artırılması ile söz konusu bireylerin iş yaşamına entegre edilmesi planlanmakta olup bu kapsamda iyileştirmeler sağlandığı ifade edilmektedir. Tüm Kalkınma Planlarında özel eğitime ihtiyaç duyan engellilerin ve özel yetenekli bireylerin, bütünleştirme eğitimi doğrultusunda, uygun ortamlarda eğitimlerinin sağlanması amacıyla beşeri ve fiziki altyapının yeterli düzeyde olmadığına ve güçlendirilmesi gerektiğine değinilmektedir. MEB'in 2019 yılında tüm okulları engelli dostu hale getirme hedefi bulunmaktadır.

Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi, Mesleki ve Teknik Eğitim Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, Vizyon 2023 Strateji Belgesi (TÜBİTAK) vb. raporlarda okuma-yazma oranının artırılması ve hayat boyu öğrenme kapsamında tüm yaş gruplarında okuryazarlığın, temel seviyede matematik becerisinin geliştirilmesi hedefleri yer almaktadır. Örgün eğitimin yanı sıra yaygın eğitim kanalıyla gençlere ve yetişkinlere yönelik okuma yazma kurslarının sayısının artırılması bu hedefe yönelik eylem planları arasında yer almaktadır.

2016-2017 eğitim öğretim yılının ilk dönemi itibarıyla okul öncesi eğitimde net okullaşma oranı 4-5 yaş grubu için %45,7 seviyesine yükselmiştir. 10. Kalkınma Planı kapsamında 2018 yılı hedefleri arasında söz konusu yaş grubunun net okullaşma oranının %70 seviyesine çıkması hedeflenmektedir.

Politikaların hayata geçirilebilmesi için kamu kuruluşları, STK'lar, özel sektör başta olmak üzere tüm paydaşların kuvvetli bir işbirliği ve koordinasyon içinde olması gerekli görülmektedir.

Eğitime erişimde kısmen de olsa iyileştirme sağlanmış olmakla birlikte nitelikli eğitime olan ihtiyaç devam etmektedir. Nitelikli eğitim hem politika hem de uygulamalar anlamında bir gelişim alanı olarak

öne çıkmaktadır. Dijital dönüşüm ve Sanayi 4.0 devriminin giderek daha fazla gündemde olacağı bir dönemde Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik (STEM) konusunun önceliklendirilmesi önem taşımaktadır.

Kadın nüfusunun nitelikli işgücü içerisindeki payının yükseltilmesi ve toplumsal, ekonomik, sosyal faaliyetlere entegre edilebilmesi için kız çocuklarının, ailelerinin, okul yönetiminin ve toplumun bu konudaki farkındalığının artırılması gerekmektedir, söz konusu aktörlerin sürekli teşvik edilmeleri önem arz etmektedir. Bu konuda uygulamaya konulan politika ve stratejilerin hayata geçme hızı ve gelişimi sık aralıklarla izlenmelidir.

Mevzuat

Türkiye'nin taraf olduğu İnsan Hakları Bildirgesi ve Çocuk Hakları Sözleşmesi başta olmak üzere, çeşitli yol gösterici kanun ve yönetmelikler eşit, ücretsiz ve kaliteli eğitime erişim hakkının sağlanmasına yönelik düzenlemeler getirmektedir. Milli Eğitim Temel Kanunu, Özel Eğitim Kurumları Kanunu ve Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği kapsamında, her bir bireyin eğitim hakkı; kadın ve erkek ayırt etmeksizin, dil, ırk, engellilik ve din ayırımı gözetmeksizin, hiçbir kişiye ve zümreye imtiyaz tanınmadan güvence altına alınmaktadır. Milli Eğitim Temel Kanunu, Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği ve MEB Mesleki Açık Öğretim Lisesi Yönetmeliği uyarınca, çalışma ve girişimciliğe yönelik teknik ve mesleki becerilere sahip gençlerin ve yetişkinlerin okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumları kapsamında verilen eğitimin yanında veya dışında yaygın eğitim kapsamında fırsat ve imkan eşitliği çerçevesinde eğitim görme hakkı güvence altına alınmıştır.

Engelli çocuklar ve mülteciler gibi kırılgan kesimler başta olmak üzere tüm çocukların eğitim sistemine entegre edilmesi için kullanılan kaynaştırma uygulamalarının yasal düzenlemeler ile uyumunun güçlendirilmesi gerekmektedir. Öğretmenlerin pedagojik yeteneklerinin geliştirilmesi, psikolojik ve sosyal konularda eğitim vermesinin sağlanması ile özellikle kırılgan kesimin eğitime entegre edilmesi ve eğitimde devamlılığının sağlanması önem arz etmektedir.

Mevzuatta yapılacak iyileştirmelerle, meslekte aidiyet duygusunun geliştirilmesi, çalışma koşullarının düzenlenmesi, öğrenci başına verilen desteğin artırılması sağlanarak eğitimde kalite standardının yükseltilmesi mümkündür ve söz konusu iyileştirmeler, teknik eğitimden mezun olan ve kendi alanlarında istihdam edilen nitelikli öğrencilerin artmasına katkı sağlayacaktır.

Proje Envanteri

Eğitimde niteliğin ve niceliğin artırılması kapsamında ağırlıklı olarak STK'lar ve kamu kuruluşları tarafından projeler yürütülmektedir. Dezavantajlı çocukların okullaşması, okul öncesi eğitim gibi başlıklar da dahil olmak üzere tüm hedefler bazında çalışmalar yapılmaktadır.

Hedef 4.1 kapsamında, Türkiye'de yaşayan zorunlu eğitim çağındaki bireylerin ücretsiz, hakkaniyetli ve kaliteli ilk ve ortaöğretimden faydalanabilmesi kapsamında MEB'in ve bazı STK'ların özellikle eğitime ulaşamayan bireylerin eğitime ulaşmasını ve eğitimden erken ayrılan bireylerin eğitime devam etmesini desteklemek için yürüttüğü projeler bulunmaktadır. MEB'in hazırlamış olduğu "İlköğretim Kurumlarına Devam Oranlarının Artırılması Projesi", "Ücretsiz Ders Kitabı Projesi", UNICEF tarafından hazırlanan "Tarlardan Okula Projesi" bu kapsamda öne çıkan projeler olarak sayılabilir. Hedef 4.2 kapsamında erken çocukluk eğitimine yönelik olarak AÇEV tarafından başlatılan, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Eğitim Reformu Girişimi, Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı, Türkiye Eğitim

Gönüllüleri Vakfı, Türk Eğitim Vakfı, Vehbi Koç Vakfı'nın dahil olduğu kapsamlı bir kampanya yürütülmüş ve oldukça etkili olmuştur. Hedef 4.3 ve 4.4 kapsamında, mesleki eğitimin geliştirilmesine yönelik olarak ASPB, UNDP ve Limak Vakfı tarafından yürütülen "Türkiye'nin Mühendis Kızları" projesi, MEB tarafından yürütülen Türkiye'de Hayat Boyu Öğrenmenin Geliştirilmesi I ve II Projeleri, MEB, Koç Holding ve Vehbi Koç Vakfı tarafından yürütülen "Meslek Lisesi, Memleket Meselesi", Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (BSTB) ve MEB tarafından hazırlanan "300 OSB'ye 300 Meslek Lisesi" gibi projeler bulunmaktadır.

300 OSB'ye 300 Meslek Lisesi Projesi	
SKA Hedefleri	4.3 - 4.a
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Bilim, Sanayi, Teknoloji Eğitimi Dairesi - Milli Eğitim Bakanlığı
Proje Adı	300 OSB'ye 300 Meslek Lisesi Projesi
Projenin Amacı	Proje Türkiye'nin uluslararası alanda rekabet gücünü ve refahını artırmak üzere bilim, teknoloji ve sanayi politikaları doğrultusunda ihtiyaç duyulan insan profilini geliştirme odaklıdır. Proje kapsamında 300 Organize Sanayi Bölgesi (OSB) içinde en az 300 teknik kolej kurulması hedeflenmektedir.
Projenin Bileşenleri	<ul style="list-style-type: none"> • OSB'ler içerisinde mesleki ve teknik eğitim veren teknik kolejler kurulması • Teknik kolejlerin bina, derslik, atölye ve laboratuvar ihtiyaçlarının karşılanması • Teknik kolejlerde görev alacak eğitimcilerin eğitimi ve öğrencilerin de OSB'lerde staj yapma imkanının kolaylaştırılması
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2017 - devam ediyor
Çıktılar	OSB'lerde var olan sektörlere yönelik atölye ve laboratuvar öğretmenlerine uygulama eğitimi verilmesine yönelik planların yanı sıra OSB'lerdeki işletmelerde öğrencilere staj imkanının sağlanması ve mevcut çalışanlara yönelik meslek geliştirme ve uyum kurslarının açılması planlanmaktadır.
Etki	Teknik kolejlerde uygulanacak teorik ve pratik eğitim programları sayesinde, nitelikli ara elemanın yetiştirilmesi hedeflenmektedir.

Göstergeler Bazında Kantitatif Değerlendirme

Hedef 4.1 kapsamında 2000-2016 döneminde zorunlu eğitimin önce 8 yıla, ardından da 12 yıla çıkarılmasına bağlı olarak öğrenci sayısı ve net okullaşma oranında ilerleme sağlanmıştır. Eğitimin kalitesine ilişkin ölçütler açısından ise Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) ve Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması (TIMMS) sonuçları ile öğretmen başına düşen öğrenci sayısında iyileşmeler görülmektedir. Ancak Türkiye'nin başka ülkelerle karşılaştırıldığında hem okuma becerileri hem de matematik okuryazarlığında ekonomik gelişmişlik düzeyinin gerisinde kaldığı da dikkat çekmektedir. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısındaki gerileme, eğitimde niteliğin iyileşmesi için olumlu bir gösterge durumundadır ancak söz konusu oran OECD ortalamasının üstündedir.³⁶

³⁶ MEB, PISA 2015 Ulusal Raporu

Hedef 4.2, her çocuğun erken dönem gelişimini ve bakımını sağlayarak, olabildiğince erken dönemde olmak üzere (en azından okula başlamadan bir yıl önce) ücretsiz ve zorunlu okul öncesi eğitime katılımını teşvik etmek amacıyla oluşturulmuştur. Ailelerin sosyoekonomik koşullarından kaynaklanan eşitsizliğin giderilmesi ve eğitimin ileri kademelerindeki başarıyı olumlu yönde etkilediği düşünülen okul öncesi eğitimin kısıtlı hane ve bölgeler desteklenerek yaygınlaştırılması önemini korumaktadır. Kaliteli erken çocukluk eğitimi dönemi, çocukların zihinsel, duygusal gelişimleri ve dil becerileri kazanmasına yardımcı olmaktadır. 2009-2015 dönemine ait verilere sahip 58 ülkenin çoğunluğunda, erken çocukluk eğitimi alan 3-4 yaş arasındaki çocukların yarısından fazlasında fiziksel, sosyal ve duygusal gelişim, okuryazarlık ve matematik konularının en az üçünde gelişim görülmüştür.

Hedef 4.3 ve 4.4 kapsamında mesleki ve teknik eğitim alan bireylerin gerekli olan temel mesleki becerilerinin ve iş dünyasına entegrasyonun artırılması amaçlanmaktadır. Avrupa ülkelerinin hayat boyu öğrenmeye katılma oranları (özellikle kuzey ülkeleri İsveç, Norveç ve Danimarka ile İsviçre gibi ülkelerin) Türkiye'ye kıyasla daha yüksek seviyelerde (%28-32 civarında) seyretmektedir. Bu durumun, hayat boyu öğrenme perspektifinin gelişmiş toplumlarda daha yaygın olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bununla birlikte, gelişmiş ülkeler sınıfında yer alma noktasında önemli ilerlemeler kaydeden Türkiye'nin hayat boyu öğrenmeye katılım oranları incelendiğinde, hesaplama dâhil edildiği 2007 yılından bu yana %222'lik bir artış ivmesi yakalayarak bu alanda en hızlı ilerleme gösteren ülke konumunda olması önem arz eden bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Hanelerde internet erişimi ise 2004 yılında %7 seviyesindeyken hızlı bir artışla 2016 yılında %76 seviyesine yükselmiştir; söz konusu oran, AB'de ortalama %85 seviyesindedir.

Hedef 4.5, eğitime eşit erişim koşullarının sağlanması, eşitsizliklerin ölçülmesi ve kapsayıcı eğitim konularına odaklanan bir hedeftir. Kız çocuklarının eğitime eşit erişiminin sağlanması; sosyal gelişimle birlikte kadınların işgücüne katılımının artması, kalifiyeli işlerde yer alması, bilinçli şekilde çocuk sahibi olması, erken yaşta evlenmemesi ve gelecekte çocuklarına daha iyi sağlık bakımı ve eğitimi vermesi vb. konular açısından da büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı %50'nin altında seyretmektedir, bu oranının artması sürdürülebilir büyümeye önemli katkı sağlayacaktır. Benzer şekilde kırılğan kesimlerin eğitime erişimi hem yoksulluk ve eşitsizliklerin azaltılması hem de bu kesimlerin ekonomik ve sosyal yaşama dahil olabilmeleri açısından kritik bir konudur. Aynı zamanda %40'ı eğitim çağındaki 18 yaş altı nüfustan oluşan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin eğitime entegrasyonu da bu kapsamda ele alınmaktadır. MEB'in Suriyeli çocukların eğitimi için yol haritası belirlemesinin de etkisiyle, Şubat 2016'da %37 seviyesinde olan okullaşma oranı, Aralık 2016 itibarıyla %60'a yükselmiştir.

Hedef 4.6'da okuryazarlık ve aritmetik becerilerde işlevsel açıdan en az belirli bir düzeyde yeterliliğe sahip bireyler yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Kadın ve erkek okuryazar oranları kıyaslandığında aradaki farkın giderek azalmasına rağmen hala devam ettiği görülmektedir.

Hedef 4.7 ile küresel vatandaşlık ve sürdürülebilir kalkınma eğitimi sağlanması amaçlanmıştır. Küresel vatandaşlık ve global anlamdaki gelişmelerin daha iyi takip edilebilmesi için yabancı dil eğitiminin geliştirilmesine önem verilmelidir. Ayrıca girişimcilik, liderlik, yaratıcılık, medya okuryazarlığı, bilgi iletişim teknolojileri, çevre bilgisi, eşitlik konularının eğitimin ilk yıllarından itibaren öğrencilere aktarılması önem arz etmektedir. Özellikle önümüzdeki dönemde dünyayı etkileyecek küresel ısınma ve çevre konularına duyarlılık geliştirmiş, enerji tasarrufu ve verimliliğine hassasiyet gösteren, Sanayi 4.0'ın getireceği dönüşümlere uyumlu teknolojik gelişmeleri yakından izleyen ve bu konularda katma

değer yaratabilen bireylerin yetiştirilmesi, ancak eğitim sistemine bu gibi konuların daha fazla dahil edilmesi ile mümkün olabilecektir. Teknolojinin sürekli değiştiği ve geliştiği dikkate alınarak sadece öğrencilerin değil, öğrencilere eğitim veren öğretmenlerin de sürekli eğitim programlarına dahil edilmesi ve başarı oranlarının sık aralıklarla izlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, halihazırda toplumsal cinsiyet eşitliğine dair yaygın bir eğitim olmadığı da gözlenmektedir.

Hedef 4.a ile UNICEF tarafından tanıtılan Çocuk Hakları Sözleşmesine dayalı çocuk dostu okullar inşa edilmesi hedeflenmektedir. Küresel ölçekte izlenmesi zor olabileceği düşünülen hedef kapsamında; okulda altyapı, bilgi ve iletişim teknolojisi ve okullarda şiddet ve saldırıların önlenmesi olmak üzere, küresel izleme potansiyeline sahip çocuk dostu okulların üç yönü üzerinde durulmaktadır.

Hedef 4.c ile her çocuğun, eşit ve kaliteli eğitime ulaşması konusunda öncelikler arasında olan nitelikli öğretmen arzının artırılması amaçlanmaktadır. Öğretmen Strateji Belgesi (2017-2023)'nde öğretmenlerin, yetiştirilmelerinden istihdama kadar tüm süreçte ve sonrasında meslek hayatları boyunca kendilerini sürekli güncel tutmaları hedefi yer almaktadır.

Kurumsal Çerçeve

SKA 4'ün bütününde kurumsal çerçeve açısından MEB, temel sorumlu, ana koordinatör kurum olarak öne çıkmaktadır. SKA 4 için hedef bazında sorumlu ve ilgili kurumlar aşağıdaki tabloda paylaşılmaktadır.

SKA4 Koordinatör: Milli Eğitim Bakanlığı		
Hedefler	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
4.1	Milli Eğitim Bakanlığı	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
4.2	Milli Eğitim Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
4.3	Milli Eğitim Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı YÖK
4.4	Milli Eğitim Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı Gençlik ve Spor Bakanlığı İŞKUR
4.5	Milli Eğitim Bakanlığı	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
4.6	Milli Eğitim Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
4.7	Milli Eğitim Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Gençlik ve Spor Bakanlığı
4.a	Milli Eğitim Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
4.b	Milli Eğitim Bakanlığı	Maliye Bakanlığı YÖK
4.c	Milli Eğitim Bakanlığı	Maliye Bakanlığı

Sonuç

SKA 4 hedefleri bütünsel olarak, diğer SKA hedefleri üzerinde etkisi güçlü hedefler olarak öne çıkmaktadır. Zorunlu eğitimin önce 8 yıla, ardından 12 yıla çıkarılmasının ve temel eğitime erişimde gelişim kaydedilmesinin sonucunda Türkiye, SKA 4 hedeflerinin bir bölümünde önemli bir ilerleme sağlamıştır. Bu anlamda Türkiye, küresel ölçekte iyi gelişim sağlayan ülkeler arasındadır. Ancak dezavantajlı kesimlerin kapsanması, nitel gelişim ve özellikle işgücü piyasasının ihtiyaçlarına uyum başlıklarında gelişim ihtiyacı saptanmaktadır.

Temel eğitime erişim kapsamındaki Hedef 4.1, Hedef 4.2 ve Hedef 4.5'te eğitime erişimde iyileşme sağlanmış olmakla birlikte nitelikli eğitime olan ihtiyaç devam etmektedir. Nitelikli eğitim hem politika hem de uygulamalar anlamında bir gelişim alanı olarak öne çıkmaktadır. Özellikle okul öncesi eğitime erişimin artırılması konusu, akademik başarı üzerindeki etkisi ve nitelikli işgücünün gelişimi açısından önem taşımaktadır.

Mesleki eğitimin geliştirilmesi ve nitelikli işgücü yetiştirilmesi kapsamındaki Hedef 4.3, Hedef 4.4, Hedef 4.6 ve Hedef 4.7, sanayi ve hizmet sektörlerinde teknolojik dönüşüm ihtiyacı başta olmak üzere Türkiye'nin ekonomik ve sosyal ihtiyaçları doğrultusunda işgücünün yetiştirilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda dijital dönüşüm ve Sanayi 4.0 devriminin giderek daha fazla gündemde olacağı bir dönemde STEM konusunun önceliklendirilmesi önem taşımaktadır.

Fiziksel ve beşeri altyapının sağlanması kapsamındaki Hedef 4.a ve 4.c, teknolojik uygulamalarla donatılmış fiziksel altyapının iyileştirilmesi, nitelikli eğitime uygun insan kaynağı kapasitesinin geliştirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Kaliteli eğitim kapsamındaki hedeflerin uygulanabilmesi için toplumun tüm kesimlerinde farkındalığı artırmak, bu süreçte tüm paydaşları kapsamak öncelikli hedef olmalıdır. Sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümeye katkı sağlamak amacıyla nitelikli işgücü açığının kapatılmasının, bu çerçevede eğitimin her kademesinde yaşanan nicel artışın yanı sıra nitelik açısından da iyileştirmeler yapılmasının Türkiye için önemini korumakta olduğu gözlenmektedir. SKA 4 hedefleriyle uyumlu olarak Kalkınma Planları, Yıllık Programlar ve strateji belgelerinde, bireylerin erken çocukluk döneminden itibaren yaşam boyu eğitime entegre edilmesi konusu vurgulanmaktadır.

Eğitim konusunda başarılı ülke örnekleri ve bu ülkelerde izlenen politikalar incelenerek geliştirilen müfredatın ve eğitim sisteminin uygulama sonuçlarının düzenli aralıklarla takip edilmesi, aksaklıkların giderilmesi gerekmektedir. Uygulanan iyileştirici politika ve eylemlerin çocukların gözünden de takip edilmesi gerekmekte olup, bu konuda STK'lardan faydalanılması yararlı olacaktır. Özellikle bölgesel farklılıkların azaltılması ve engelli bireylerin okullara gidebilmesi için fiziki koşulların iyileştirilerek eğitime herkesin erişebilmesinin sağlanması, öğretmenlerin niteliğinin artırılması hedefleri konusunda atılacak adımlar önem arz etmektedir.

Ayrıca, değişen ve dijitalleşen dünyaya uygun olarak eğitim sistemi kapsamında ileride rekabetçi olabilecek iş kollarının belirlenmesi ve gerekli insan gücünün bu yönlerde yetişmesi için gerekli adımların atılması da ayrı bir önem taşımaktadır.

Bunlara ek olarak, SKA 4 hedeflerinin diğer SKA hedefleriyle ilişkisi ele alınmış, en yüksek etkileşimde olunan hedef ve SKA'lar saptanmıştır. Söz konusu belirlemeler ışığında, bu raporun 5. Bölümünde tüm hedeflerin birbiriyle etkileşimi karşılıklı incelenerek konsolide edilmiştir. Bu konsolidasyondan hareketle SKA 4'ün diğer SKA hedeflerini etkileme özelliği ağır basmaktadır. SKA 4 özellikle SKA 1

(Yoksulluğa Son), SKA 2 (Açlığın Yok Edilmesi), SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği), SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı), SKA 10 (Eşitsizliklerin Azaltılması) ve SKA 13 (İklim Değişikliğiyle Mücadele) üzerinde kuvvetli etkide bulunmaktadır. SKA 1 ve SKA 3 (Sağlık ve Refah) ile SKA 4 arasında çift yönlü ilişki bulunmakta, dolayısıyla yoksullukla mücadele ve sağlık politikaları ile eğitim politikalarının koordinasyonu özel önem taşımaktadır. Diğer taraftan SKA 8 (İstihdam ve Ekonomik Büyüme), SKA 4 hedefleri üzerinde en güçlü etkiye sahip bir SKA olarak ön plana çıkmaktadır.

TASLAK

3.1.5. SKA 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

SKA 5, “Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınları ve kız çocuklarını güçlendirmek” başlığı; kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması, kadınlara yönelik şiddetin ve istismarın önlenmesi, kadınların sosyal, siyasi ve ekonomik yaşama katılımını güçleştiren unsurların ortadan kaldırılması, cinsel sağlık ve üreme sağlığı haklarına erişim gibi hedefleri kapsamaktadır. Söz konusu hedeflerin hem kendi içlerinde, hem de diğer sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle yakın ilişki içinde olduğu görülmektedir. Bu yönüyle SKA 5’in doğrudan bir sürdürülebilir kalkınma amacı olduğu kadar, aynı zamanda diğer hedefler için geliştirilen politikalarda ve projelerde dikkate alınması gereken bir yatay amaç olduğu söylenebilir.

Küresel ölçekte son yıllarda çocuk yaşta evliliklerde, eğitime ve istihdama erişimde ve üreme sağlığı/cinsel sağlıkta küresel anlamda belirgin gelişmeler yaşanmış olmasına rağmen toplumsal cinsiyet eşitliği hemen hemen bütün ülkeler için önemli bir müdahale alanı olmaya devam etmektedir. 2014 itibarıyla 143 ülke toplumsal cinsiyet eşitliğine anayasasında yer vermiştir. 132 ülkede ise kadın ve erkek için ortalama ilk evlenme yaşı eşittir.³⁷

SKA 5 kapsamında 9 hedef bulunmaktadır ve tümü Türkiye için geçerlidir.

5a başlıklı hedef; kadınların ekonomik kaynaklara ulaşma, toprak ve diğer mülk türlerine sahip olma ve üzerlerinde kontrol kurabilme, finansal hizmetler, miras ve doğal kaynaklara erişimleri gibi konuları kapsamaktadır. Türkiye’de bu haklara erişim kadınlar için yasalarla garanti edilmiştir; ancak kadınların gerek kredi imkânlarına erişimlerinde, gerekse kendi üstlerine mülk edinmede yasalarda bir ayrımcılık olmamasına rağmen uygulamada ayrımcılık yaşadıkları bilinmektedir. Uygulamada iyileşmeye ihtiyaç duyulduğu için izleme amacıyla bu hedef geçerli sayılmıştır. İhtiyaç olması durumunda yasalarda iyileştirmeler yapılması, Türkiye’de kadınların ekonomik kaynaklara ulaşımının garanti edilmesi açısından çok önemli görülmektedir. Diğer yandan, 5c hedefi de toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi için tahsis edilen kamu ödeneklerinin takip edilmesi, ayrıca kadınların güçlenmesi için izleme sistemlerinin kurulması açılarından önemli görülmüş ve geçerli bir hedef olarak kabul edilmiştir.

Türkiye’de son yirmi yıla bakıldığında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesi açısından önemli ölçüde iyileşme kaydedildiği gözlenmektedir. Ancak bu gelişmelere rağmen Türkiye OECD ülkeleri arasında, Meksika ile birlikte, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin halen görece yüksek olduğu ülke konumundadır.³⁸ Toplumsal cinsiyet alanında pek çok uluslararası endeks yayınlanmaktadır ve sonuçlar çoğunlukla birbirine yakındır. Örneğin Dünya Ekonomi Forumu (WEF) “Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi”ne bakıldığında Türkiye 144 ülke arasında 130. sırada yer almaktadır. Türkiye’de 2016 itibarıyla özellikle sağlık alanındaki göstergeler bazında toplumsal cinsiyet uçurumu neredeyse söz konusu değilken, eğitim alanında son derece az bir fark gözlenmektedir. İktisadi katılım ve fırsatlar açısından uçurum, hem çalışma yaşamına katılım hem de çalışma yaşamı içinde yükselme-fırsatlar açısından kadınların en dezavantajlı olduğu alandır. Kadınların ve erkeklerin kazanımlarındaki eşitsizliklere ve ülkelerin kadın sağlığı açısından konumlarına göre değerlendirme yapan bir diğer endeks BM’nin “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi”dir. Bu endekse bakıldığında Türkiye 188 ülke

³⁷ Dünya Bankası “Atlas of Sustainable Development Goals 2017” Raporu

³⁸ OECD

arasında 71. sırada yer almaktadır. Siyasi güçlendirme konusunda son yıllarda özellikle parlamento düzeyinde artış yaşansa da, oranların yeterli olmadığı görülmektedir.

SKA 5		
Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınları ve kız çocuklarını güçlendirmek		
Hedefler	Türkiye İçin Geçerlilik	Gereke
5.1 Kadınlar ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığın her yerde bitirilmesi	✓ Geçerli	Yasal altyapı yeterli olmakla birlikte uygulamalara iyileşme sağlanması gerekmektedir.
5.2 Kamu alanları ve özel alanlarda, tüm kadınlar ve kız çocuklarına yönelik, kadın ticareti, cinsel ve her türlü istismarı da kapsayan şiddetin her türünün yok edilmesi	✓ Geçerli	Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de iyileşme sağlanması ihtiyacı sürmektedir.
5.3 Çocuk evliliği, erken yaşta ve zorla evlendirilme ile kadın sünneti gibi tüm zararlı uygulamaların yok edilmesi	✓ Geçerli	Kadın sünneti Türkiye için geçersiz olmakla birlikte erken yaşta evlendirme konusunda iyileşme ihtiyacı bulunmaktadır.
5.4 Ulusal şartlara uygun şekilde kamu hizmetlerinin, altyapının ve sosyal koruma politikalarının sağlanması ile hanehalkı ve aile içerisinde sorumlulukların paylaşımının teşvik edilmesi yollarıyla ücretsiz bakım ve ev işlerinin tanınması ve değer atfedilmesi.	✓ Geçerli	Ücretsiz bakım ve ev işleri için kadınların ayırdıkları zaman çok fazladır, iyileşme sağlanması gerekmektedir.
5.5 Kadınların siyasi, ekonomik ve sosyal hayatta, karar alma süreçlerinin her seviyesinde tam ve etkili katılımı ile liderlik edebilmeleri için eşit fırsatlar sağlanması	✓ Geçerli	İyileşme sağlanmakla birlikte kadınların işgücüne katılımının, iş dünyası ve siyasi temsilinin artırılması ihtiyacı sürmektedir.
5.6 Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı, Pekin Eylem Platformu ve bunların gözden geçirme konferanslarının sonuç dokümanları çerçevesinde mutabık kalınan şekilde cinsel ve üreme sağlığına ve üreme haklarına evrensel erişimin sağlanması	✓ Geçerli	İyileşme ihtiyacı sürmektedir.
5.a Kadınların ulusal yasalarla uyumlu olacak şekilde toprak ve diğer mülk türlerine sahip olma ve hükmetme, mali hizmetler, miras ve doğal kaynaklara erişimlerinin sağlanmasını da kapsayacak şekilde ekonomik kaynaklar konusunda eşit haklara sahip olmaları için reformlar yapılması	✓ Geçerli	Bahsi geçen haklara erişim kadınlar için yasalarla garanti edilmiş olmasına rağmen, uygulamadaki sonuçların takip edilmesi ve yasalarda da iyileştirmeler yapılması Türkiye'de kadınların ekonomik kaynaklara ulaşımının garanti edilmesi açısından önemlidir.
5.b Kadınların güçlendirilmesini destekleyen teknolojilerin, özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının artırılması	✓ Geçerli	İyileşme ihtiyacı sürmektedir.
5.c Toplumsal cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi ile kadınların ve kız çocuklarının her seviyede güçlendirilmesi için sağlam politikalar ile uygulanabilir mevzuatların kabul edilmesi ve güçlendirilmesi	✓ Geçerli	Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi için kamu ödeneklerinin takip edilmesi ve kadınların güçlenmesi için izleme sistemlerinin kurulması açılarından önemlidir.

SKA 5 kapsamındaki hedeflerin tamamı 2000-2016 döneminde Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda değişik boyutlarda ele alınmıştır. 2000 Yıllık Programı'nda ilk defa kadınların durumunun iyileştirilmesi politikalarının AB politikalarına entegre edilmesine vurgu yapılmıştır. Ayrıca ASPB başta olmak üzere ilgili bakanlıkların strateji dokümanları ve eylem planları ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yayınlanan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013) ve Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020) SKA 5 hedefleri açısından temel politika dokümanları niteliği taşımaktadır.

SKA 5	Hedef	Stratejik Plan ve Belgeler
1	Tüm Hedefler	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, 10. Kalkınma Planı - Toplumsal Cinsiyet Çalışma Grubu Raporu
2	Tüm Hedefler	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Stratejik Planı (2013-2017)
3	Tüm Hedefler	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013), Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) ve Eylem Planları (2017-2019)
4	Tüm Hedefler	Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018), Ulusal E-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı (2016-2019)
5	5.2, 5.3, 5.6	Sağlık Sektörü İçin Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Ulusal Stratejik Eylem Planı (2005-2015)
6	5.2, 5.3	Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2012-2015), (2016-2020)
7	5.1, 5.4, 5.5	KOSGEB Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı (GİSEP), Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) ve Eylem Planları (2017-2019)
8	5.2, 5.3	Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2007-2010), Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)
9	5.2, 5.3	Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2007-2010), Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)

Politika ve Stratejiler

7. Plan'dan başlamak üzere incelenen Kalkınma Planlarında kadının güçlendirilmesi hususunda en çok vurgulanan konuların başında kadınların eğitim ve istihdam alanlarında güçlendirilmesi gelmektedir. En çok vurgulanan diğer politika alanı ise kadına yönelik şiddetin önlenmesidir. Ancak kadına yönelik şiddetin önlenmesi için önerilen politikalar ağırlıklı olarak toplumsal bilincin artırılması ile sınırlı kalmıştır. 10. Kalkınma Planında erken evliliklerin önlenmesi, tek ebeveynli ailelerin sorunlarının çözülmesi, kadının bakım yükünün kurumsal hizmetlerle azaltılması gibi daha çeşitli sorunlara cevap verecek geniş bir yelpazede politikalar önerilmiştir. Hemen hemen bütün Kalkınma Planlarında kadının güçlendirilmesinin aile içerisindeki yeri bağlamında ele alınması da ortak hususlardan biridir.

Çoğunlukla kadınların ebeveyn olduğu tek ebeveynli ailelerin sorunlarının tespiti ve çözümlerine yönelik politikalar önerilmesi de 10. Kalkınma Planının özgün yönlerindedir. Kadının bakım yükünü azaltmak üzere yaşlı ve çocuk bakımı konusunda alternatif hizmet modelleri geliştirilmesi, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeye geçilmesi, kadına yönelik şiddetin önlenmesi için toplumsal bilincin artırılması ve kadınların karar alma mekanizmalarına daha fazla katılımının sağlanması yer verilen diğer politikalarlardır. 10. Kalkınma Planı kapsamında hazırlanan Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Öncelikli Dönüşüm Programı, kadına yönelik ihmal ve istismar, doğum ve süt izinleri konusunda ve kadın refahı anlamında önemli ve olumlu politikalar öngörmüştür.

Son yıllarda kadına yönelik şiddetin önlenmesi de giderek öne çıkan politika öncelikleri arasındadır. Söz konusu politikalar yasal korumanın güçlendirilmesi ve toplumun bilinçlendirilmesi eksenindedir. 2016 Yılı Programı'nda genel politika çerçevesini belirleyen hususların yanı sıra özel olarak şiddeti önleme faaliyetleri vurgulanmıştır. Bu bağlamda Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması bulgularına dayalı politika geliştirilmesi ve Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinin (ŞÖNİM) sayısının artırılması ve niteliğinin geliştirilmesi öne çıkmaktadır. 2017 Yılı Programında kadın politikaları kalkınma, aile ve toplum ekseninde ele alınmış ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi, eğitim ve istihdam olanaklarının güçlendirilmesi politikaları yinelenmiştir.

Ayrıca şiddet mağduru kadın ve beraberindeki çocukların güvenli bir barınma yerine hızlı ve kolay erişimini sağlamak üzere kadın konukevlerinin sayı ve kapasiteleri artırılmakta, ülke geneline yaygınlaştırılması amacıyla ihtiyaç duyulan illerde yeni kadın konukevleri açılmaktadır. Kadın konukevlerinden hizmet alan farklı ihtiyaç gruplarına daha etkin hizmet sunumu amacıyla ihtisaslaşma çalışmaları yürütülmektedir. İhtisaslaşma çalışmaları ile kadın konukevlerinin kurumsal kapasitesinin geliştirilmesi, sunulan hizmetlerin verimliliğinin artırılması, hizmet sunan personelin niteliğinin geliştirilmesi, kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması hedeflenmektedir. Kadın konukevi hizmet sunumunda yaşanan sorunların tespiti ve çözümüne yönelik politika geliştirmek amacıyla Aile Bilgi Sistemine “Kadın Modülü” entegrasyon çalışmaları devam etmektedir.

ASPB Strateji Planında da kadının güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için; kadın, çocuk, engelli, yaşlı, şehit yakını ve gazilerin haklarının korunmasına, fırsat ve imkanlardan eşit şekilde yararlanmasına ilişkin toplumsal bilinci yükseltmek ve koruma altındaki kadınların gelişimlerini sağlamak alt hedeflerine yer verilmiştir. Ayrıca Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2007-2010), Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2012-2015) ve Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020) hazırlanmıştır. 2016-2020 Eylem Planı ile; mevzuat düzenlemeleri, farkındalık yaratma ve zihniyet dönüşümü, koruyucu ve önleyici hizmet sunumu ve şiddet mağdurlarının güçlenmesi, sağlık hizmetlerinin düzenlenmesi ve uygulanması, kurumlar arası işbirliği ve politika olmak üzere 5 temel alanda iyileştirmeler hedeflenmektedir.

Hedef 5.3’ün kapsamını oluşturan erken ve zorla evliliklerin önlenmesine yönelik politikalar Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda özel vurgu yapılan konular arasında yer almamaktadır. Bu hedefle ilgili yasal düzenlemeler Medeni Kanun çerçevesinde yapılmış olmakla birlikte uygulamada farklı durumlar söz konusu olabilmektedir. Erken evliliklerin önlenmesine özel bir başlık olarak ilk kez 10. Kalkınma Planında yer verilmiştir. Ayrıca, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020) dokümanında da bu hedefe yönelik alınması gereken tedbirler tatad edilmiştir. Diğer taraftan, birçok politika dokümanında yer alan kadının eğitim seviyesinin yükseltilmesine, cinsel sağlığın geliştirilmesine, şiddetin önlenmesine, istihdama ve kadın-erkek eşitliğine yönelik politikaların bu doğrultuda katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda 5.1, 5.2, 5.5 ve 5.6 numaralı hedeflere yönelik politika ve eylemler bu hedefle ilişkilidir. Bununla birlikte doğrudan bu hedefe yönelik plan, politika ve eylemlerin eksik kaldığı görülmektedir. Ayrıca 7. Kalkınma Planında politikalara dahil edilen ve sonrasında uygulamaya geçirilen 8 yıllık zorunlu eğitim ile 9. Kalkınma Planı döneminde uygulamaya geçirilen 12 yıllık zorunlu eğitim, erken yaşta evlilikleri önleme konusunda katkı sunan düzenlemelerdir.

SKA 5 bağlamında Türkiye için özel önem taşıyan konulardan biri kadınların işgücüne katılım oranının artırılmasıdır. Bu kapsamda Hedef 5.4’e (“Ücretsiz bakım ve ev işlerinin kamu hizmetleri, altyapı ve sosyal koruma politikalarının sağlanması ve hane ve aile içinde sorumluluğun ulusal açıdan uygun bir biçimde paylaşılmasının geliştirilmesi yoluyla tanınması ve değer görmesi”) ilişkin politikaların özellikle 9. Kalkınma Planı döneminde geliştiği görülmektedir. 10. Kalkınma Planında kadının bakım yükünü azaltmak üzere yaşlı ve çocuk bakımı konusunda alternatif hizmet modelleri geliştirilmesi vurgulanmaktadır. Aynı zamanda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanan Ulusal İstihdam Stratejisi ve ASPB tarafından hazırlanan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı da bu kapsamda politikalar içeren önemli dokümanlardır.

Kadınların yerel yönetimler ve ulusal parlamentoda temsilinin artırılmasına yönelik politikalar (Hedef 5.5) 9. ve 10. Kalkınma Planlarında dile getirilmekte olup ayrıca kadınlara seçme ve seçilme hakkı

tanıyan mevzuat 1934'ten beri yürürlüktedir. Ancak çeşitli uluslararası endekslerde değinildiği üzere Türkiye'de siyasi güçlendirme konusunda cinsiyet eşitsizliği son derece yüksektir. Uygulamayı güçlendirici politika geliştirmeye ihtiyaç bulunduğu saptanmaktadır.

Cinsel sağlık ve üreme sağlığı haklarına erişime (Hedef 5.6) yönelik politikalar 7., 8., 9. ve 10. Kalkınma Planları ile Yıllık Programlarda ele alınan konular arasında yer almaktadır. Özellikle anne-çocuk sağlığı ve üreme sağlığı ile ilgili politikalar tüm Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda vurgulanmaktadır. Kalkınma Planları ve Yıllık Programların yanı sıra Türkiye Üreme Sağlığı Programı (2003-2007) ve Sağlık Sektörü İçin Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Ulusal Stratejik Eylem Planı (2005-2015) temel politika dokümanı niteliği taşımaktadır.

Kadınların bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimi (Hedef 5.b) konusunda erkeklerin gerisinde olduğu görülmektedir. Hedef 5.b, Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda genel politika düzeyinde yer almakla birlikte, Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018)'de diğer kırılgan gruplar ile birlikte kadınlar da bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımında yakından izlenmesi ve özel önem verilmesi gereken gruplar arasında sayılmıştır.

Hedef 5.c kapsamında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme (TCDB) konusu 10 Kalkınma Planında, TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'nun doğrudan bu konuyla ilgili ve önerileri de içeren bir raporda ve Ulusal İstihdam Stratejisinin 1. Eylem Planında (2014-2016) açık bir tedbir olarak yer almaktadır.

Mevzuat

2000-2016 döneminde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla başta Anayasa olmak üzere Türk Ceza Kanununda, Türk Medeni Kanununda ve İş Kanununda pek çok düzenleme gerçekleştirilmiştir. Öne çıkan yasal ve kurumsal düzenlemeler;

- Evlilik ve Aile Hayatına İlişkin Düzenlemeler,
- İş Hayatına İlişkin Düzenlemeler,
- Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine İlişkin Düzenlemeler,
- Kadının Güçlendirilmesine İlişkin Diğer Düzenlemeler

başlıkları altında yapılmıştır.

01/01/2002 tarihinde yürürlüğe giren Yeni Türk Medeni Kanunu kadın-erkek eşitliğini gözeten ve cinsiyet ayrımcılığına son veren bir anlayışla hazırlanmıştır. Yeni Medeni Kanun ile "aile reisi kocadır" hükmü değiştirilerek "evlilik birliğini eşler beraber yönetirler" hükmüne yer verilmiştir. 10/03/2003 tarihinde yürürlüğe giren yeni İş Kanununda; iş sözleşmesinin yapılmasında, uygulanmasında ve sona erdirilmesinde cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapılamayacağı, cinsiyet nedeniyle eşit değerde iş için daha düşük ücret verilemeyeceği gibi hükümler başta olmak üzere cinsiyet ayrımcılığını engellemeye dönük hükümler yer almıştır. 25/02/2011 tarihinde yürürlüğe giren 6111 sayılı Kanun ile doğum ve ebeveyn izinlerinde düzenlemeler yapılmıştır. 6111 sayılı Kanun ile İş Kanununun 74. maddesinin birinci fıkrasında mevcut doğum izni kadınlar lehine yeniden düzenlenmiştir. Bununla birlikte, doğum izni bağlamında erkeklerin rolünün artırılması gerektiği ihtiyacı halen devam etmektedir.

Kadına yönelik şiddetin önlenmesi kapsamında 09/01/2003 tarihinde "Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun" kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Kadına Karşı Her Türü

Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), Türkiye'nin 1985 yılında onaylaması ile 19/01/1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Sözleşmeye ilişkin olarak hazırlanan İhtiyari Protokol, Türkiye tarafından 30/07/2002 tarihinde onaylanmış ve 29/01/2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu alanda değinilmesi gereken diğer mevzuat, 14/01/1998 tarih ve 4320 sayılı "Ailenin Korunmasına Dair Kanun" (mülga) ile 08/03/2012 tarih ve 6284 sayılı "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun"dur.

Hedef 5.1, 5.5, 5.6, 5.a ve 5.c'de mevzuatın yeterli olduğu saptanmaktadır. Hedef 5.2 ve 5.3'te gelişim alanı bulunmaktadır. Özellikle kadına yönelik şiddet kapsamında (Hedef 5.2) kadınlara yönelik psikolojik, manevi ve ekonomik şiddet ve bunun önlenmesine ilişkin mevzuattaki mevcut düzenlemeler yetersiz kalmaktadır. Erken yaşta evlendirme (Hedef 5.3) kapsamında ise 16-18 yaş arasındaki çocukların evlendirilmesinde "olağanüstü durumda veli izni" konusunda "olağanüstü durum" ifadesi muğlaklık taşımakta ve bu hususun tanımlanmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Hedef 5.4'te mevzuat yetersizdir. Hedef 5.b'de ise konuya özel bir düzenleme bulunmamaktadır.

Proje Envanteri

2000-2016 arasında kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için merkezi kamu kuruluşları, yerel yönetimler, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve özel sektör tarafından pek çok alanda projeler uygulanmıştır. Kamu kurumlarının uyguladığı projeler çoğunlukla yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi ekseninde şekillenmiştir. Uluslararası kuruluşların projeleri, kamu kurumları ortaklığında ve daha çok toplumsal bilinç ve duyarlılık artırma amacındadır. Sivil toplum kuruluşları, AB ve diğer ülkelerin teknik işbirliği programları kapsamındaki hibe programları ile finansal kaynak temin etmiş ve ağırlıklı olarak farkındalık artırma ve istihdam edilebilirlik temalı projeler yürütmüşlerdir. Tekil örnekler dışında yerel yönetimlerin ortaya koyduğu belirgin projelere rastlanılmamıştır. Özel sektör kuruluşlarının yürüttüğü projelerin önemli bir kısmı daha çok şirket içinde eşitliği sağlamaya yönelik projeler olmakla birlikte, ulusal çapta etki yaratacak projelere de rastlanmaktadır.

2000-2016 dönemi değerlendirilirken ilk yarıda kız çocukların eğitime katılımını artırmaya yönelik projeler öne çıkarken, zorunlu eğitimin önce 8 yıl, ardından da 12 yıla çıkmasıyla konunun ağırlığı görece azalmıştır. Özellikle 10. Kalkınma Planı döneminde ekonomik ve sosyal gelişme açısından kritik bir faktör olarak değerlendirilen kadının işgücüne katılımı bağlamında kadın istihdamını destekleyen projeler ağırlık kazanmıştır.

Proje stokunun tamamı ele alındığında ise, ağırlıklı olarak uygulanan programların veya projelerin ana bir amaca hizmet eden ve birbirini tamamlayan bir nitelik arz etmedikleri; dağınık ve küçük ölçekli, ulusal etki yaratmadan uzak ve parçalı bir nitelikte oldukları söylenebilir.

Haydi Kızlar Okula!	
SKA Hedefleri	5.1 - 5.3 - 5.4 - 5.5 - 5.a - 5.b - 5.c
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı - UNICEF
Proje Adı	Haydi Kızlar Okula!
Projenin Amacı	Okullaşma düzeyinin en düşük olduğu 53 ilde kaliteli eğitim imkanı sağlayarak ilköğretim düzeyi okullaşmadaki cinsiyet açığını kapatmaktır.
Projenin Bileşenleri	Türkiye’de eğitimin genel durumunu toplumsal cinsiyet açısından ele alan bir araştırma, amaç ve hedefleri belirlemek üzere paydaşlar toplantısı, kampanya koordinasyon merkezi oluşturulması, saha ziyaretleri, okula gitmeyen kız çocuklarının belirlenmesi ve aileleri ile görüşme.
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2003-2005
Çıktılar	“Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Durumu” Raporu, kampanyalar
Etki	İlgili dönemde kız çocuklarının okullaşmasına katkısı olmuştur.

Göstergeler Bazında Kantitatif Değerlendirme

SKA 5 hedefleri kapsamında 14 gösterge bulunmakta ve bu göstergelerden 9’u üretilmektedir.

BMKP Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (Gender Inequality Index-GII) üzerinden Türkiye’de son yirmi yıla bakıldığında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesi açısından önemli ölçüde iyileşme kaydedildiği gözlenmektedir. Ancak bu gelişmeler yine de Türkiye’yi OECD ülkeleri arasında, Meksika ile birlikte, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin işgücüne katılım oranı boyutunda halen görece yüksek olduğu ülke konumundan kurtarmamaktadır.³⁹ Alt bileşenler bazında bakıldığında, bu iyileşme genel olarak sağlık boyutu ile ilişkilendirilebilir. Nitekim anne ölüm oranlarının 2002 yılında her 100.000 canlı doğumda 64 iken 2016 itibarıyla 14,7 olarak gerçekleşmesi, 15-19 yaş grubu genç kadınları kapsayan adolesan doğurganlık hızının 2000’den bugüne yarı yarıya azalması (2000’de binde 53 iken 2015 itibarıyla binde 25’e düşmesi) söz konusu olmuştur.⁴⁰ Öte yandan eğitim ve işgücüne katılım alanındaki göstergeler, eşitsizliklerin giderilmesi konusunda çok fazla ilerleme kat edilmediğine işaret etmektedir. Benzer biçimde, siyasi yaşama katılım konusunda Türkiye’de parlamentoda kadın milletvekili oranı 2000 yılı ile kıyaslandığında 15 yılda üç katına çıkmış olsa da halen dünya ortalamasının altındadır.

Hedef 5.1’e ait gösterge mevzuat açısından cinsiyet ayrımcılığını farklı boyutlarda engellemeye yönelik düzenlemelerin mevcut olup olmadığını irdelemektedir. Şiddet ve taciz ile ilgili mevzuat konularına bölgesel olarak bakıldığında, mevzuata dair göstergeler, Türkiye’nin dahil olduğu Avrupa ve Orta Asya bölgesi ortalamalarına yakın değerlere sahiptir.

Hedef 5.2’in ilk göstergesi olan 15 yaş üstünde partneri tarafından şiddete maruz kalan kadınların oranına ilişkin Türkiye’de ilk kapsamlı çalışma 2008 yılında yürütülen “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması”dır ve bu araştırma 2014 yılında da tekrarlanarak verilerin karşılaştırılabilir biçimde derlenmesi söz konusu olmuştur. Bu veriler ışığında, Türkiye’de 2014 yılı itibarıyla yaşamının

³⁹ UNDP Gender Inequality Index 2016

⁴⁰ Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2011, 2015, 2016

herhangi bir dönemde eşi ya da partneri tarafından fiziksel ya da cinsel şiddete maruz bırakılmış kadınların oranı ortalama %37,5, son 12 ay içinde şiddete maruz kalanların oranı ise ortalama %11'dir. 2008 yılı ile karşılaştırıldığında, şiddetin yaygınlığının her iki gösterge temelinde ortalama olarak azaldığı görülmektedir. Fiziksel ve cinsel şiddet verilerine ayrı ayrı bakıldığında fiziksel şiddet gördüğünü beyan eden kadınların oranı 2008'de %39,3 iken, 2014'te %35,5'tir; cinsel şiddete maruz kaldığını beyan eden kadınların oranı ise 2008'de %15,3 iken, 2014'te %12 ile düşüş eğilimindedir. İkinci gösterge ise partneri dışındaki kişiler tarafından şiddete maruz kalma oranıdır. Türkiye'de ortalama 100 kadından 3'ü yakın ilişkide olduğu erkekler dışında kişilerin cinsel şiddetine maruz kaldığını belirtmektedir. 2008'de %3,3 olan bu oran 2014'te %2,9 olarak düşük de olsa bir azalma eğilimi göstermektedir. 2008-2014 döneminde ilerleme görülmekle beraber Hedef 5.2, SKA 5 kapsamındaki en önemli gelişim alanları arasında yer almaktadır.

Hedef 5.3'ün iki göstergesinden "kadın sünneti" Türkiye için geçersizdir. Diğer gösterge, 15 ve 18 yaşından önce evlilik oranında ise 2012 yılı itibarıyla toplam evliliklerin %6,7'sinin 18 yaş altı kız çocuklarının evliliği olduğu ve evlenen kız çocuğu sayısının 2005 yılından itibaren önemli ölçüde azalma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Hedef 5.4'ün göstergesi "cinsiyet, yaş ve yere göre ücretsiz ev işleri ve bakıcılık için harcanan zamanın oranı"dır. Türkiye ücretsiz işe ayrılan zaman açısından OECD ülkeleri arasında Meksika ile birlikte en yüksek cinsiyet eşitsizliğine sahip ülke olarak görülmektedir.

Hedef 5.5'in göstergeleri yerel yönetimler ve ulusal parlamentolardaki kadınların sandalye oranı ve yöneticilik pozisyonlarındaki kadınların oranıdır. Ulusal meclisteki kadın vekil oranlarına bakıldığında, 2000-2016 yılları arasında önemli bir ilerleme kaydetmiş olmakla birlikte Türkiye'nin halen bu gösterge açısından OECD ortalamasının çok altında kaldığı görülmektedir. Nitekim 2000 yılında parlamentoda temsil edilen kadın sayısı 2016 itibarıyla üç katına kadar yükselmiş olmasına rağmen toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaktan son derece uzak bir tablo sunmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü verilerine göre Türkiye'de orta ve üst düzey yöneticilik pozisyonunda bulunanlar, 2015 itibarıyla kadın istihdamının yüzde 14,4'ünü oluşturmaktadır. Kadın istihdamı ve kadınların işgücüne katılımları ile yönetici konumunun gerektirdiği bilgi ve beceri açısından etkisi olabilecek eğitim durumları üzerinden bu durum, AB ülkeleri ve Türkiye açısından farklılaşmaktadır. AB ülkelerinde kadın yönetici oranı, son 10 yıl içinde ortalama %29 ile %32 arasında değişen değerler almaktadır.

Hedef 5.6'nın göstergeleri; gebelik önleyici uygulamaların kullanımı, cinsel ilişki ve üreme sağlığına ilişkin kendi bilinçli kararlarını veren 15-49 yaş arası kadınların oranı, 15-49 yaş arası kadınlara cinsel sağlık ve üreme sağlığına ilişkin bilgi ve eğitime erişimi kanun ve yönetmeliklerle garanti eden ülkelerin sayısıdır. Gebelik önleyici yöntem kullanımı açısından, Türkiye'de 15-49 yaş grubundaki kadınların neredeyse tamamına yakını en az bir yöntemi bilmektedir. Türkiye'de cinsel sağlık ve üreme sağlığına ilişkin politika ve programlar Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü tarafından koordine edilmiştir. 2003-2007 yılları arasında uygulanan Türkiye Üreme Sağlığı Programı ve 2005-2015 döneminde uygulanan Sağlık Sektörü İçin Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Ulusal Stratejik Eylem Planı çerçevesinde bilgilendirme ve eğitim faaliyetlerinin sivil toplum kuruluşları, özel sektör gibi çeşitli paydaşlarla işbirlikleri dahilinde yaygınlaştırılması söz konusu olmuştur.

Hedef 5.b'nin göstergesi (cinsiyet bazında cep telefonu sahibi bireylerin oranı) ayrıştırılmış olarak bulunmamaktadır. Ancak internet erişiminin cinsiyet bazında kısıtlıdır. Söz konusu veri

kadınlarla erkekler arasında erkekler lehine fark olduğuna, ancak 2004-2013 döneminde farkın kapandığına işaret etmektedir.

Kurumsal Çerçeve

SKA 5, doğrudan bir sürdürülebilir kalkınma amacı olduğu kadar, aynı zamanda diğer hedefler için geliştirilen politikalarda ve projelerde dikkate alınması gereken bir yatay amaç olmasından ötürü koordinasyon ihtiyacının en yüksek olduğu SKA'lardan biri durumundadır.

SKA 5'in bütününde kurumsal çerçeve açısından ASPB koordinatör kurum olarak öne çıkmaktadır. SKA 5 için hedef bazında sorumlu ve ilgili kurumlar aşağıdaki tabloda paylaşılmaktadır.

SKA5 Koordinatör: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı		
Hedefler	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
5.1	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Adalet Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı Sağlık Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
5.2	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Adalet Bakanlığı İçişleri Bakanlığı
5.3	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Adalet Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı
5.4	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
5.5	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Adalet Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
5.6	Sağlık Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
5.a	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Adalet Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
5.b	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
5.c	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Adalet Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Sonuç

Türkiye'de kadın-erkek eşitsizliğinin en yüksek olduğu alanlar siyasi temsil, ekonomik etkinlik, işgücüne katılım, mesleki-tekniik eğitim ve teknoloji kullanımı olarak saptanmaktadır. Çocuk bakımı ve ev işlerinde iş yükünün dağılımı önemli boyutta eşitsizlik sergilemekte ve zaman içinde çok az değişim göstermektedir. Bu konu kadınların eğitim, istihdam, siyasi ve ekonomik etkinlik alanlarındaki gelişiminin önünde en büyük engellerden biri olarak nitelendirilmektedir. Türkiye'de kadına yönelik şiddetin çok yüksek düzeyde olması ve erken yaşta evliliklerin sürmesi de Türkiye'nin uluslararası düzeydeki kadın-erkek eşitliği statüsüne olumsuz yansımaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik politikaların gelişiminde yukarıda belirtilen odak noktalarının göz önünde bulundurulması, politika, program ve projelerin bütünlüklü bir yaklaşımla ele alınarak uygun kurumsal yapıların oluşturulması önem taşımaktadır. Bu bağlamda politika, program, proje ve eylemlerin ana amaçlar ve öncelikler doğrultusunda planlanarak uygulamaya geçirilmesine ve kamu, uluslararası kalkınma kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör arasında koordinasyonun sağlanabilmesi için mekanizmaların oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Hedeflere ulaşılabilmesi için toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının gelir eşitliğine ve yoksulluğun azaltılmasına yönelik politikalarla entegre edilmesine, eğitim ve istihdam politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyici şekilde düzenlenmesine ve politika ve projelerin sonuçlarının izlenmesine özel önem verilmesi gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki çalışmaların uygulanması noktasında, STK'lara önemli bir rol düşüğünün de unutulmaması gerekmektedir.

Ayrıca, Türkiye, insan ticareti suçunun önlenmesi ve cezalandırılması, mağdurlarının tespiti ve korunması alanlarında normatif, idari ve operasyonel adımları etkin bir biçimde atmaktadır. İnsan ticareti ile etkin mücadelenin devamı önem arz etmektedir. Türkiye, kurumlar arası eşgüdüm içinde, bu konudaki çalışmalarını hassas durumdaki göçmenlere yardım çerçevesinde sürdürmektedir.

Bunlara ek olarak, SKA 5 hedeflerinin diğer SKA hedefleriyle ilişkisi ele alınmış, en yüksek etkileşimde olunan hedef ve SKA'lar saptanmıştır. Söz konusu belirlemeler ışığında, bu raporun 5. Bölümünde tüm hedeflerin birbiriyle etkileşimi karşılıklı incelenerek konsolide edilmiştir. Bu konsolidasyondan hareketle SKA 5, diğer SKA hedeflerinden en çok etkilenen SKA'lar arasında yer almaktadır. SKA 5 hedefleri üzerinde en güçlü etkiye sahip SKA'lar SKA 1 (Yoksulluğa Son), SKA 2 (Açlığa Son), SKA 3 (Sağlık ve Refah), SKA 4 (Kaliteli Eğitim), SKA 8 (İstihdam ve Ekonomik Büyüme), SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı), SKA 10 (Eşitsizliklerin Azaltılması), SKA 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar), SKA 16 (Sulh ve Adalet) ve SKA 17 (Uygulama Araçları)'dir. Dolayısıyla, söz konusu SKA'lar öncelikli olmak üzere hemen hemen tüm SKA'ların toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında ele alınması, cinsiyete duyarlı bütçeleme kavramı gibi bütünlüklü yaklaşımlara önem verilmesi gerekli görülmektedir. Diğer taraftan, SKA 5; SKA 1, SKA 8 ve SKA 9 hedeflerini önemli ölçüde etkilemekte, bu bağlamda kadın istihdamına yönelik politikalar ön plana çıkmaktadır.

3.1.6. SKA 6: Sağlıklı Suya Erişim

SKA 6, “Herkes için su ve atıksu hizmetlerinin erişilebilirliğini ve sürdürülebilir yönetimini sağlamak” başlığı altında üç ana temayı kapsamaktadır: Şebeke suyu ve kanalizasyon erişimi, içme suyu erişimi için altyapı sağlanması, su verimliliği/su kaynaklarının verimli kullanımı ve su kaynakları yönetimi/tüm su kaynaklarının sürdürülebilir olarak kullanılmasını ve korunması.

Dünya nüfusunun %90'ından fazlası iyileştirilmiş içme suyu kaynaklarına erişebilmektedir. Geçtiğimiz 25 yılda 2,1 milyar insan için iyileştirilmiş kanalizasyon sistemlerine erişim sağlanmıştır. Aynı zamanda, açık havada dışkılama yapan kişilerin payı %27'den %13'e düşmüştür. Bu gelişmeler ile bu hizmetlere herkesin erişimi yolunda ilerleme kaydedilirken, su ve kanalizasyon hizmetleri henüz tüm dünya nüfusuna ulaştırılamamaktadır. Bu bağlamda SKA 6, su ve kanalizasyon hizmetlerine güvenli, adil ve evrensel erişimi sağlamak için yeni ve daha kapsamlı bir izleme çerçevesi getirmektedir.

SKA 6 kapsamında 8 hedef bulunmaktadır ve tümü Türkiye için geçerlidir. Türkiye, SKA 6 hedefleri bazında gelişme kaydetmiş bir pozisyonda olmakla birlikte, iyileşme ihtiyacı sürmektedir. Entegre su kaynakları yönetimi anlayışının kamu düzeyinde merkezleştirilmesi ve su verimliliği alanındaki tespit ve ölçüm çalışmalarının artırılması öne çıkan iyileştirme alanlarıdır. Ayrıca, yerel yönetimleri daha etkin bir şekilde organize ederek su kaynaklarının yönetimi konusundaki çalışmaların güçlendirilmesi ön plana çıkmaktadır.

SKA 6 Herkes için su ve atıksu hizmetlerinin erişilebilirliğini ve sürdürülebilir yönetimini sağlamak		
Hedefler	Türkiye için Geçerlilik	Gerekçe
6.1 2030'a kadar herkes için güvenilir ve satın alınabilir içme suyuna evrensel ve adil biçimde erişimin elde edilmesi	✓ Geçerli	Güvenilir içme suyuna erişim kapsamında Türkiye'de önemli ilerlemeler sağlanmış olmakla birlikte artan nüfusa paralel olarak artacak altyapı ihtiyacı ile yatırımların devam etmesi gerekli görülmektedir.
6.2 2030'a kadar herkes için yeterli ve adil kanalizasyon hizmetleri ile sıhhi koşullara erişimin sağlanması ve kadınların, kız çocuklarının ve kırılgan durumda olan kişilerin ihtiyaçlarına özel ilgi göstererek kamuya açık alanlarda dışkılamanın sona erdirilmesi	✓ Geçerli	Kanalizasyon hizmetlerine erişim kapsamında Türkiye'de önemli ilerlemeler sağlanmış olmakla birlikte artan nüfusa paralel olarak artacak altyapı ihtiyacı ile yatırımların devam etmesi gerekli görülmektedir.
6.3 2030'a kadar, kirliliği azaltarak, çöp dökümünü engelleyerek, zararlı kimyasalların ve maddelerin suya karışımını en aza indirgeyerek, arıtılmamış atık su oranını yarıya indirerek, geri dönüşümü ve güvenli tekrar kullanımı dünya çapında büyük ölçüde artırarak su kalitesinin yükseltilmesi	✓ Geçerli	Su kaynaklarındaki kirliliğin önlenmesi ve atık su yönetiminin geliştirilmesi ihtiyacından dolayı geçerlidir.
6.4 2030'a kadar tüm sektörlerde su kullanım verimliliğinin büyük ölçüde artırılması, su kıtlığı sorununu çözmek için sürdürülebilir tatlısu tedarikinin sağlanması ve su kıtlığından mağdur insan sayısının önemli ölçüde azaltılması	✓ Geçerli	Sınırlı olan su kaynaklarının verimli kullanımı ve verimlilik alanında gerçekleştirilecek yatırımlar nedeniyle geçerlidir.
6.5 2030'a kadar uygun olduğu takdirde sınır ötesi işbirliği dahil olmak üzere her düzeyde entegre su kaynakları yönetiminin uygulanması	✓ Geçerli	Uluslararası platformların etkin kullanımı ile entegre su kaynakları prensiplerinin hayata geçirilmesi ihtiyacından dolayı geçerlidir.
6.6 2020'ye kadar dağlar, ormanlar, sulak alanlar, nehirler, akiferler ve göller dahil olmak üzere suyla	✓ Geçerli	Su ekosistemlerinin her türlü kirleticiden korunması oldukça

	ilgili ekosistemlerin korunması ve eski haline getirilmesi		önemlidir, bu sebeple hedef geçerlidir.
6.a	2030'a kadar, gelişmekte olan ülkelerde su toplama, tuzdan arındırma, su verimliliği, atıksu arıtma, geri dönüşüm ve tekrar kullanım teknolojilerini de içerecek şekilde su ve atıksu ile ilgili eylemler ve programlar konusunda uluslararası işbirliğinin ve kapasite artırma desteğinin genişletilmesi	✓ Geçerli	İçme suyu ve kanalizasyon hizmetleri yatırımları ve su kaynaklarının verimli kullanımı alanlarındaki ihtiyaçlara uygun uluslararası desteklerin artırılması kapsamından dolayı geçerlidir.
6.b	Su ve atıksu yönetiminin iyileştirilmesi için yerel katılımın desteklenmesi ve güçlendirilmesi	✓ Geçerli	Bu amaçtaki hedeflerin hayata geçirilmesinde yerel katılımın öneminden dolayı geçerlidir.

Türkiye'de çevre sorunlarına duyarlı politikalar, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde yürütülmüş; kurumsal yapı, mevzuat ve standartlar geliştirilmiştir. Yerleşim yerlerinin temiz ve sağlıklı hale gelmesi ve toplumun refahının sağlanması açısından kentsel altyapı yatırımlarına önem verilmiş, başta içme suyu, kanalizasyon ve atık su hizmetleri olmak üzere, nüfusun bu hizmetlere erişiminde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

SKA 6 kapsamındaki Hedef 6.1, 6.2, 6.3, 6.4, 6.c 2000-2016 döneminde Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda değişik boyutlarda ele alınmıştır. Plan ve programlara ek olarak Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Stratejik Planı (2017-2021), İller Bankası A.Ş. Stratejik Planı (2015-2019), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Stratejik Planı (2013-2017), 10. Kalkınma Planı Su Kaynakları Yönetimi ve Güvenliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ulusal Havza Yönetim Stratejisi (2014-2023) diğer temel politika dokümanlarıdır.

SKA 6	Hedef	Stratejik Plan ve Belgeler
1	(6.1 – 6.2 – 6.b)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, Devlet Su İşleri (DSİ) Stratejik Planı (2017-2021), İller Bankası A.Ş. Stratejik Planı (2015-2019)
2	(6.2)	Sağlık Bakanlığı Stratejik Planı (2013-2017), İller Bankası A.Ş. Stratejik Planı (2015-2019)
3	(6.3 – 6.4)	DSİ Stratejik Planı (2017-2021), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB) Stratejik Planı (2013-2017), İller Bankası A.Ş. Stratejik Planı (2015-2019), Su Kalitesi Eylem Planları, Sektörel Su Tahsis Planları, Ulusal Havza Yönetim Stratejisi (2014-2023), Atıksu Eylem Planı (2015-2023)
4	(6.5 – 6.6)	Kalkınma Bakanlığı Su Kaynakları Yönetimi ve Güvenliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2014), Ulusal Havza Yönetim Stratejisi (2014-2023), İçme Suyu Koruma Planları, Tarımda Su Kullanımının Etkinleştirilmesi Programı ve Eylem Planı (2014-2018)
5	(6.a)	10. Kalkınma Planı, TİKA Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu (2015), İller Bankası A.Ş. Stratejik Planı (2015-2019)

Politika ve Stratejiler

Hedef 6.1'e yönelik içme suyuna erişimin sağlanması kapsamında politika, program ve strateji belgelerinde olumlu yönde mesafe kaydedildiği ve altyapı yatırımlarının devam ettiği görülmektedir.

Hedef 6.2 kapsamındaki kanalizasyon hizmetlerine erişime yönelik olarak da özellikle kırsal nüfusun erişiminin artırılmasına yönelik altyapının yatırımlarının devam ettiği saptanmaktadır.

Hedef 6.3'e yönelik olarak Kalkınma Planlarında ve Yıllık Programlarda arıtma tesislerinin yaygınlaştırılması ve standartlarının yükseltilmesi, Hedef 6.4 kapsamında su kayıplarının önlenmesi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, tarım sektöründe üretim planlaması, su kısıtı dikkate alınarak

yapılmakta olan havza bazlı destekleme modeli ile yönetilmektedir. Ayrıca sektörde sulama suyunun daha verimli kullanılmasına yönelik sulama sistemlerinin kurulması Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından destekleme yoluyla teşvik edilmektedir. Diğer yandan, tarım sektöründe kullanılan sulama suyunun verimliliğini artırmak için de Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı faaliyetlerini sürdürmektedir.

Hedef 6.5'in kapsadığı entegre su kaynakları yönetimi ve Hedef 6.6'nın kapsadığı su ekosistemlerinin korunması başlıkları ise 10. Kalkınma Planı ile birlikte ele alınan konular arasındadır.

Suyun verimli şekilde yönetilmesi, kullanılması ve havzalara yönelik yapılması gerekenlerin bir an önce hayata geçirilmesi amacıyla ilk aşamada 2013 yılı itibarıyla 25 havza için Havza Koruma Eylem Planları tamamlanmıştır. Öte yandan, Su Çerçeve Direktifinin gerekliliklerinin yerine getirilmesi ve havza yönetiminin tam anlamıyla sağlanması amacıyla, Havza Koruma Eylem Planlarının Nehir Havza Yönetim Planlarına dönüştürülmesi gerekmektedir. Mevcut durumda, Susurluk, Büyük Menderes, Konya ve Meriç-Ergene Havzalarına ait Nehir Havza Yönetim Planlarının hazırlanmasına "Havza Koruma Eylem Planlarının Nehir Havza Yönetim Planlarına Dönüştürülmesi Projesi" ile 2014 yılının Aralık ayında başlanmış olup projenin 2017 yılı sonu itibarıyla tamamlanması planlanmaktadır. Gediz, Küçük Menderes, Akarçay, Batı Akdeniz, Yeşilirmak, Kuzey Ege, Burdur Nehir Havza Yönetim Planı hazırlanması çalışması da hâlihazırda devam etmektedir. 2023 yılına kadar ise tüm havzalar için Nehir Havza Yönetim Planlarının hazırlanması hedeflenmektedir. Bu sayede bütün havzalar, havza bazında yönetilmiş olacaktır.

Uluslararası kapasite geliştirme başlığını kapsayan Hedef 6.a, 10. Kalkınma Planında ve TİKA 2015 Türkiye Kalkınma Yardımları Raporunda yer almaktadır. 10. Kalkınma Planında, kalkınma işbirliğinin politika çerçevesi ile idari ve hukuki altyapısının geliştirileceği, bu kapsamda Kalkınma İşbirliği Stratejisi oluşturulacağı ve Kalkınma İşbirliği Kanunu hazırlanacağı belirtilmektedir.

SKA 6'nın bütününde aşağıdaki başlıklarda politika geliştirilmesi önem taşımaktadır:

- Havza yatırımları ve uygulamalarının etkilerinin ve sonuçlarının izlenmesi ve değerlendirmesini etkinleştirecek, oluşturulması planlanan coğrafi bilgi sistemi tabanlı "Ulusal Havza Entegre Yönetim Bilgi Sistemi"nin hayata geçirilmesi,
- Geliştirilmesi planlanan bölgesel kalkınma projelerinin su kaynakları ile ilgili hedefleri içerecek şekilde ele alınması,
- İklim değişikliğinin etkileri göz önüne alınarak su kaynaklarının yönetilmesi, bu doğrultuda yerel yönetimlerin entegre su kaynakları yönetimi, su verimliliği, vb. konularda bilinçlendirilmesi, eğitim, çalıştay gibi programlar aracılığıyla farkındalıklarının artırılması.

Mevzuat

2000-2016 döneminde SKA 6 kapsamında bir dizi mevzuat düzenlemesi yapılmıştır. Hedef 6.3 kapsamında 2010 yılında yayımlanan "Çevre Kanununun 29'uncu Maddesi Uyarınca Atık Su Arıtma Tesislerinin Teşvik Tedbirlerinden Faydalanmasında Uyulacak Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik", Hedef 6.4 kapsamında 2014 yılında yayımlanan İçme Suyu Temin ve Dağıtım Sistemlerindeki Su Kayıplarının Kontrolü Yönetmeliği, 2015 yılında yayımlanan İçme Suyu Temin ve Dağıtım Sistemlerindeki Su Kayıplarının Kontrolü Yönetmeliği Teknik Usuller Tebliği, Hedef 6.5 kapsamında AB Çevre Fası "Su Sektörü" alt başlığı ile ilgili çalışmalar ve 2012 yılında yayımlanan Su Çerçeve Direktifi "Su Havzalarının Korunması ve Yönetim Planlarının Hazırlanması Hakkında Yönetmelik", Hedef 6.6 kapsamında 2005

yılında yayımlanan ve 2012 yılında revize edilen İçme Suyu Elde Edilen veya Elde Edilmesi Planlanan Yüzeysel Suların Kalitesine Dair Yönetmelik, öne çıkan düzenlemelerdir.

2012 yılında yayımlanan Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hakkında Yönetmelik, 2014 yılında yayımlanan Alabalık ve Sazan Türü Balıkların Yaşadığı Suların Korunması ve İyileştirilmesi Hakkında Yönetmelik, Yüzeysel Sular ve Yeraltı Sularının İzlenmesine Dair Yönetmelik, 2016 yılında yayımlanan Taşkın Yönetim Planlarının Hazırlanması, Uygulanması ve İzlenmesi Yönetmeliği, Hassas Su Kütleleri ile Bu Kütleleri Etkileyen Alanların Belirlenmesi ve Su Kalitesinin İyileştirilmesi Hakkında Yönetmelik, 2017 yılında yayımlanan Yağmursuyu Toplama, Depolama ve Deşarj Sistemleri Hakkında Yönetmelik, Sulama Sistemlerinde Su Kullanımının Kontrolü ve Su Kayıplarının Azaltılmasına İlişkin Yönetmelik, bu bağlamdaki diğer düzenlemeler olarak öne çıkmaktadır. SKA 6'nın bütünü için Su Kanunu Taslağı hazırlık çalışmalarının tamamlanması ise, mevzuat kapsamında öne çıkan bir diğer konudur.

Hedef 6.1, 6.2, 6.3, 6.5, 6.a ve 6.b mevzuat açısından yeterli bir görünüm sergilemektedir. Diğer yandan, Hedef 6.4 kapsamında sektörlerde su kullanım etkinliğinin artırılması ve su kıtlığı sorununa yönelik çeşitli yönetmelikler bulunmakla beraber su kullanım etkinliği ile ilgili mevzuat ihtiyacı olduğu saptanmaktadır. Hedef 6.6 kapsamında ise, yürürlükteki mevzuatta su ekosistemlerinin korunması ve eski haline getirilmesi ile ilgili etkili planlama ve yönetim kapasitesini artıracak mekanizmaların desteklenmesini ele alan düzenlemeler mevcut olmakla birlikte halen geliştirilmeye açıktır.

Proje Envanteri

Hedef 6.1 ve Hedef 6.2'nin kapsamında 2000-2016 döneminde yürütülen SUKAP ve KÖYDES gibi projeler içme ve kullanma suyu şebekesiyle hizmet verilen nüfusun artırılmasına yöneliktir. Hedef 6.3 kapsamındaki projeler esas olarak DSİ Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğundadır ve havza korumaya yönelik projeler ağırlık taşımaktadır.

Ayrıca, İller Bankası A.Ş. 2015-2019 Stratejik Planı A4 Hedef1 stratejisinde "Ulusal mevzuatta (Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği) yer alan hedeflere paralel olarak kanalizasyon şebeke ve atık su arıtma ihtiyacının tamamlanması sağlanacaktır" ifadesinden de anlaşılacağı üzere İller Bankası A.Ş. de bu kapsamda projeler yürütmektedir.

Hedef 6.4'te ise, Türkiye Su Enstitüsü sorumluluğunda yürütülen mevcut durum analizi ve model geliştirmeye yönelik projeler öne çıkmaktadır.

Hedef 6.3, 6.4, 6.5 ve 6.6 ile ilişkili olarak TÜBİTAK ve Türkiye Su Enstitüsü'nün dahil olduğu "Water JPI: Değişen Dünyada Su Sorunları" oluşumu, Avrupa ve ötesinde su yönetimi alanında Ar-Ge ihtiyaçlarının tespit edilmesine ve uluslararası ortaklı projelerin çeşitlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Hedef 6.6, su ekosistemleri bağlamında Orman ve Su İşleri Bakanlığı sorumluluğunda yürütülen havza koruma planlarından nehir havza yönetim planlarına dönüşüm, Türkiye'nin Su Ayak İzi Raporu gibi projeler bulunmaktadır.

Hedef 6.a kapsamında DSİ ve TİKA işbirliğiyle Bosna-Hersek, Gürcistan, Pakistan, Nijer, Etiyopya, Sudan, Mali, Somali, Gazze, Burkina Faso, Batı Afrika, Suriye, Ukrayna'da temiz içme suyuna erişim kapsamında yürütülen projeler yer almaktadır. Hedef 6.b kapsamında ise 2011 yılından bu yana SUKAP çerçevesinde projeler yürütülmektedir.

Su, Kanalizasyon ve Altyapı Projesi (SUKAP), içme suyu ve kanalizasyon projelerine kaynak sağlanmasına yönelik geniş kapsamda olup incelenen dönemde etkisi yüksek projelerden biri durumundadır. Projede, önümüzdeki dönemde nüfusun tamamının içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine erişilebilirliğine odaklanılması öne çıkmaktadır.

Su, Kanalizasyon ve Altyapı Projesi (SUKAP)	
SKA Hedefleri	6.1 - 6.2
Proje Yürütücüsü Kurumlar	İller Bankası A.Ş.
Proje Adı	Su, Kanalizasyon ve Altyapı Projesi (SUKAP)
Projenin Amacı	SUKAP, belediyelerin acil nitelikli olan ancak finansmanında zorluk yaşanan içme suyu ve kanalizasyon projelerine kaynak sağlanması amacıyla başlatılmıştır. İller Bankası A.Ş.'nin verileri ve valilikler tarafından yapılan ihtiyaç tespitleri dikkate alınarak oluşturulan projelerden meydana gelen SUKAP, İller Bankası A.Ş. tarafından yürütülmektedir.
Projenin Bileşenleri	İçme ve Kullanma Suyu ve Arıtma Tesisi, Kanalizasyon Şebeke ve Atıksu Arıtma Tesisi
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2011 - devam ediyor
Çıktılar	Altyapı yatırımları
Etki	2011-2016 döneminde merkezi yönetim bütçesinden yaklaşık 3,2 milyar TL kaynak İller Bankası A.Ş. aracılığıyla belediyelere proje karşılığı hibe olarak kullanılmak üzere ayrılmıştır.

Göstergeler Bazında Kantitatif Değerlendirme

SKA 6 hedefleri kapsamında 11 gösterge bulunmakta ve bu göstergelerden 4'ü üretilmektedir.

SKA 6'nın hedeflerinde 2000-2016 döneminde iyileşme sağlandığı görülmektedir. Ancak su verimliliği, entegre su yönetimi gibi konularda 2000-2014 yılları arasında kayda değer ilerleme göstermekle birlikte Türkiye'nin OECD, AB ve G-20'nin seviyelerinin gerisinde kaldığı görülmektedir.

Hedef 6.1 kapsamında, içme suyu hizmetlerini kullanan nüfusun oranında 2000-2014 döneminde önemli bir gelişme sağlanmıştır.

Hedef 6.2 kapsamında, güvenilir şekilde yönetilen atıksu ve kanalizasyon hizmetlerini kullanan nüfusun oranında 2000-2014 döneminde ilerleme kaydedilmiş olup, hem kırsal nüfusun erişim düzeyi artmış hem de altyapıda ilerleme sağlanmıştır. Nüfusun %95'ine atıksu ve kanalizasyon erişimi sağlayacak duruma gelinmiştir.

Hedef 6.1 ve Hedef 6.2'de altyapının korunması ve geliştirilmesi, bölgesel farklılıkların giderilmesi gibi iyileşme alanları bulunmakla birlikte nüfusun %95'inin erişiminin sağlanması olumlu bir gelişmedir.

Hedef 6.3'ün göstergelerinden olan güvenilir şekilde arıtılmış atıksu oranına ilişkin iki veri alanı, arıtma tesisi sayısı ve arıtılan atık su miktarında 2000-2014 döneminde önemli bir gelişme sağlanmıştır. Hedefin ikinci göstergesi, iyi su kalitesi çevresine sahip su alanlarının oranına ilişkin veri ise üretilmemektedir.

Hedef 6.4'ün göstergelerinden ilkinde (zaman içinde su kullanım verimliliğinde değişim) ilişkin veri üretilmemektedir. İkinci gösterge olan Türkiye'de su verimliliği ile ilgili bir gösterge bulunmamakla birlikte BM verilerine göre su stresi, yani su kaynağı azalma yüzdesinde Türkiye %19 ile küresel ortalamadan (%25) daha iyi bir görünüm sergilemektedir.

Hedef 6.5 göstergelerinden entegre su kaynakları yönetimi uygulamasının derecesine ilişkin veri üretilmemektedir. Diğer gösterge, su işbirliği için operasyonel bir düzenleme ile sınır ötesi havza alanının oranında veri bulunmamakla birlikte "sınıraşan sular politikası" Dışişleri Bakanlığı tarafından diğer ilgili kuruluşlarla istişare edilerek oluşturulmakta ve uygulanmaktadır.

Hedef 6.6'nın göstergesi olan suyla ilişkili ekosistemlerin kapsamının zaman içindeki değişimine ilişkin veri üretilmemektedir.

Hedef 6.a göstergesi, su ve sanitasyon bazlı resmi kalkınma yardımlarıdır. Türkiye'nin sağladığı yardımlara bakıldığında, 2014 yılından itibaren bir düşüş eğiliminin başladığı görülmekle birlikte, yılda ortalama 5 milyon Dolar seviyelerinde bir kalkınma yardımı gerçekleştirildiği saptanmaktadır.

Hedef 6.b'nin göstergesi üretilmemektedir.

SKA 6 kapsamında gösterge üretimi de dahil olmak üzere entegre su kaynakları yönetimi ve su verimliliği hedefleri nicel gelişim bağlamında da öne çıkmaktadır.

Kurumsal Çerçeve

Türkiye'de su yönetiminin, ilgili tüm kurum/kuruluşlarla eşgüdüm ve işbirliği içerisinde ve katılımcı bir yaklaşımla, sistematik olarak gerçekleştirilmesi gerekli görülmektedir. Bu bağlamda SKA 6 hedefleri kapsamında koordinasyon ihtiyacı yüksektir.

SKA 6'nın bütününde kurumsal çerçeve açısından Orman ve Su İşleri Bakanlığı koordinatör kurum olarak öne çıkmaktadır. SKA 6 için hedef bazında sorumlu ve ilgili kurumlar aşağıdaki tabloda paylaşılmaktadır.

SKA6 Koordinatör: Orman ve Su İşleri Bakanlığı		
Hedefler	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
6.1	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü İller Bankası A.Ş. Türkiye Belediyeler Birliği
6.2	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı İller Bankası A.Ş. Türkiye Belediyeler Birliği
6.3	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Orman ve Su İşleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü İller Bankası A.Ş.
6.4	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü Su Yönetimi Genel Müdürlüğü İller Bankası A.Ş.
6.5	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü Su Yönetimi Genel Müdürlüğü Türkiye Su Enstitüsü
6.6	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü
6.a	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı AB Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı Türkiye Su Enstitüsü İller Bankası A.Ş.
6.b	İçişleri Bakanlığı	Sağlık Bakanlığı Türkiye Belediyeler Birliği

Sonuç

SKA 6 kapsamında, özellikle Hedef 6.1 (şebeke suyuna erişim) ve Hedef 6.2 (kanalizasyona erişim) Türkiye'nin 2000-2015 yılları arasında sürekli iyileşme sağladığı hedeflerdir.

Aritma tesisi sayısı ve artılan su miktarındaki gelişmeler Hedef 6.3'te, su kullanım verimliliğinde uluslararası ortalamaya göre düzey Hedef 6.4'te Türkiye'nin gelişim gösterdiğine işaret etmektedir. Ancak bu hedeflerde iyileşme sağlanmaya devam edilmesi gerekmektedir.

Hedef 6.5, Hedef 6.6, Hedef 6.a ve Hedef 6.b entegre su kaynakları yönetiminin geliştirilmesi bağlamında gelişim ihtiyacının yüksek olduğu hedefler olarak öne çıkmaktadır. SKA 6 kapsamında Türkiye entegre su kaynakları yönetimi ve su kaynaklarının verimli kullanımı konularında havza bazlı su yönetimini benimseyerek mesafe kat etmiş olup, hazırlanmakta olan Nehir Havza Yönetim Planları da entegre su kaynakları yönetimine büyük ölçüde katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda hızlı kentleşmenin ve sanayi gelişimi başta olmak üzere ekonomik gelişmenin etkilerinin daha detaylı analiz edildiği çalışmalara ve bu doğrultuda politika geliştirmeye de ihtiyaç duyulmaktadır. Benzer şekilde iklim değişikliğinin etkilerinin de politika üretiminde entegre bir yaklaşımla dikkate alınması gerekmektedir.

Bunlara ek olarak, SKA 6 hedeflerinin diğer SKA hedefleriyle ilişkisi ele alınmış, en yüksek etkileşimde olunan hedef ve SKA'lar saptanmıştır. Söz konusu belirlemeler ışığında, bu raporun 5. Bölümünde tüm hedeflerin birbiriyle etkileşimi karşılıklı incelenerek konsolide edilmiştir. Bu konsolidasyondan hareketle; teknik yönü ağır basan SKA 6 diğer hedeflerle ağırlıklı olarak tekil ilişki içinde bulunmakta, SKA 17 (Uygulama Araçları) ve SKA 9 (Sanayi, Altyapı ve Yenilikçilik) hedeflerinden kuvvetli olarak etkilenmekte, SKA 1 (Yoksulluğa Son), SKA 2 (Açlığa Son), SKA 7 (Erişilebilir Temiz Enerji) hedefleri üzerinde de önemli etki yapmaktadır.

TASLAK

3.1.7. SKA 7: Erişilebilir Temiz Enerji

“Herkes için satın alınabilir, güvenilir, sürdürülebilir ve çağdaş enerjiye erişimi sağlamak” başlıklı SKA 7 kapsamında temel olarak enerji arz güvenliğinin sağlanması, yenilenebilir enerjinin toplam enerji üretim ve tüketimi içindeki payının artırılması ve enerji verimliliği uygulamalarının geliştirilerek enerji yoğunluğunun azaltılması hedeflerine yer verilmiştir.

SKA 7 üç ana temayı kapsamakta ve beş hedeften oluşmaktadır. Üç ana temadan ilki enerjinin adil bir şekilde dağılımını, temiz enerjiye ulaşılabilirliği ve enerji güvenliğini sağlamak üzerine kurulmuştur. İkinci tema, yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji kaynakları içerisindeki payını artırmayı ve enerji portföyünde fosil yakıt kullanımının payını kademeli olarak azaltmayı amaçlamaktadır. Üçüncü tema olan enerji verimliliği ise enerji kullanımının olduğu tüm alanlarda verimliliği artırma amacını vurgulamaktadır.

SKA 7'nin tüm hedefleri Türkiye için geçerlidir.

SKA 7 Herkes için satın alınabilir, güvenilir, sürdürülebilir ve çağdaş enerjiye erişimi sağlamak		
Hedefler	Türkiye İçin Geçerlilik	Gerekçe
7.1 2030'a kadar satın alınabilir, güvenilir ve çağdaş enerji hizmetlerine evrensel erişimin sağlanması	✓ Geçerli	Elektriğe erişim %100 oranında sağlanmış olmakla birlikte enerji arz kalitesinin artırılması çerçevesinde gelişim alanı bulunmaktadır.
7.2 2030'a kadar yenilenebilir enerjinin küresel enerji kaynakları içindeki payının önemli ölçüde artırılması	✓ Geçerli	Türkiye'nin fosil yakıtlara ve ithal enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltması ihtiyacı çerçevesinde geçerlidir.
7.3 2030'a kadar enerji verimliliğindeki küresel iyileşme hızının iki katına çıkarılması	✓ Geçerli	Sanayide teknolojik dönüşüm ve elektrik tüketiminde iyileşme sağlanmasının önemini koruması sebebiyle geçerlidir.
7.a 2030'a kadar yenilenebilir enerji, enerji verimliliği ve gelişmiş ve daha temiz fosil yakıt teknolojilerini de içerecek şekilde temiz enerji araştırmaları ve teknolojilerine erişimi kolaylaştırmak için uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve enerji altyapısı ve temiz enerji teknolojileri yatırımlarının desteklenmesi	✓ Geçerli	Hedef 7.2 ve 7.3 ile bağlantılı biçimde önemli ve geçerlidir.
7.b 2030'a kadar tüm gelişmekte olan ülkelerde, özellikle en az gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan küçük ada devletlerinde ve karayla çevrili gelişmekte olan ülkelerde, herkese çağdaş ve sürdürülebilir enerji hizmetleri sağlamak için altyapının yaygınlaştırılması ve teknolojinin iyileştirilmesi	✓ Geçerli	Önceki hedeflerin tümüyle ilişkili bir biçimde gelişim alanı bulunmaktadır.

SKA 7 kapsamındaki hedeflerin tamamı 2000-2016 döneminde Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda değişik boyutlarda ele alınmış, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı başta olmak üzere ilgili kurumların sorumluluğunda hazırlanan strateji belgeleri ve farklı politika dokümanlarında ana politikalar detaylandırılmıştır. 8. Plan döneminde serbestleşme çalışmaları önem

kazanırken, 9. Plan döneminde kamu santrallerinin özelleştirilmesi ve özel sektörün yeni santraller kurması öne çıkmış, elektrik ve doğal gaz sektörlerinde serbestleşme hız kazanmıştır. Bu dönemde özel sektörün elektrik toplam kurulu gücündeki payı ciddi ölçüde artmış, elektrik dağıtımı ve ticaretinde serbestleşme büyük ölçüde tamamlanmış, doğal gaz dağıtımı tamamen özel sektöre devredilmiştir. 9. Plan döneminden itibaren yeni kurulan yenilenebilir enerji santrallerinin sisteme entegrasyonu hızlanmış, benzer şekilde enerji verimliliği alanındaki program ve projeler öne çıkmıştır. Bahse konu yönelim 10. Plan döneminde de sürmüştür.

5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun ile 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu 9. Plan döneminde yasallaşmış, ayrıca Enerji Verimliliği Strateji Belgesi (2012-2023) ile 2023 yılına kadar enerji yoğunluğunun 2011 düzeyine göre en az %20 oranında azaltılması hedeflenmiştir.

SKA 7	Hedef	Stratejik Plan ve Belgeler
1	(7.1) (7.2) (7.3)	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) Stratejik Planı (2015-2019)
2	(7.1) (7.2)	Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi (2009)
3	(7.1)	Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Stratejisi Belgesi (2004)
4	(7.1) (7.2)	TEİAŞ Stratejik Planı (2015-2019)
5	(7.1)	TKİ Stratejik Planı (2015-2019)
6	(7.2)	Yenilenebilir Enerji Eylem Planı (2014-2019), Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi (2010-2023)
7	(7.2)	10. Kalkınma Planı Yerli Kaynaklara Dayalı Enerji Üretim Programı (2014-2018)
8	(7.3)	Enerji Verimliliği Strateji Belgesi (2012-2023)
9	(7.3)	10. Kalkınma Planı Enerji Verimliliğinin Geliştirilmesi Programı (2014-2018)
10	(7.3)	Verimlilik Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2015-2018)
11	(7.3)	Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi (2015-2018)
12	(7.3)	KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018)

Politika ve Stratejiler

Türkiye'nin büyüyen ekonomisi, artan nüfusu ve bunlara paralel olarak artan enerji ihtiyacı dikkate alındığında; enerji ihtiyacındaki artışın belirli bir ivmede ve kontrol edilebilir seviyede kalması için en önemli alanın enerji verimliliğini geliştirmek olduğu görülmektedir. Artan enerji ihtiyacının SKA hedefleriyle uyumlu olarak olabildiğince yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanması da Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, strateji belgeleri ve son dönemdeki Milli Enerji ve Maden Politikası kapsamında vurgulanan yerleşik ve yerli kaynaklardan üretimin payına ağırlık verme politikası ile uyum arz etmektedir. Türkiye'de yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimdeki payının artırılması hem ülkenin büyük oranda dış-bağımlı olduğu fosil yakıtların enerji üretimi içerisindeki payını düşürüp enerji güvenliğine katkı yapacak, hem de çevreyi koruyan bir yaklaşımla tüm SKA hedeflerinin gözettiği sürdürülebilirlik kriterlerine uyum sağlamayı kolaylaştıracaktır.

SKA 7'de yer alan tüm amaçların inceleme konusu dönemlerde Kalkınma Planları, Yıllık Programlar ve stratejik planlarda yer aldığı görülmektedir. Ancak bu dokümanlarda yer alan hedeflerin karşılanma oranlarını gösteren izleme dokümanları ve etki değerlendirme raporları sık aralıklarla yayınlanmadığından, hedeflerin ne ölçüde yerine getirildiği konusunda takip yapmak zorlaşmaktadır.

İncelenen dönem boyunca Türkiye'nin özellikle elektriğe erişim konusunda hızlı bir gelişim kaydettiği, yenilenebilir enerjinin enerji üretimi içerisindeki payını artırmak için teşvik mekanizmalarının kullanıldığı, yine enerji verimliliği alanında yasal düzenlemelerin kapsamının genişlediği görülmektedir.

Nihai enerji tüketimi içinde yenilenebilir enerjinin payı, doğal gaz kullanımının yaygınlaşması, araç parkı gelişimi ve akaryakıt talebindeki hızlı artışa bağlı olarak 1990-2014 döneminde düşüş göstermektedir. Türkiye'nin nihai enerji tüketiminde yenilenebilir enerjinin payı 2014 yılında %12 civarındadır. AB'de nihai enerji tüketiminde yenilenebilir enerjinin payı ise 2014'de %16 mertebesinde olup Türkiye'ye kıyasla daha yüksek seviyededir ve AB'de bu oranın 2020 yılında %20, 2030 yılında %27 seviyesine yükseltilmesi hedeflenmektedir. Nihai enerji tüketimi açısından durum böyle olmakla birlikte, sadece elektrik enerjisi açısından bakıldığında, yenilenebilir enerji kaynaklı elektrik üretiminin uygulanan destek mekanizmasının (feed-in-tariff) da etkisiyle büyük bir aşama kaydettiği görülmektedir. Sağlanan desteklerin yeni yatırımları teşvik ettiği saptanmaktadır.

Diğer yandan, yenilenebilir enerji yatırımlarının hidroelektrik odaklı büyüme stratejisinden, iyileştirilen mevzuat ve teşvik mekanizmalarının etkisiyle rüzgar ve güneş gibi diğer yenilenebilir enerji kaynaklarına da odaklanan ve bu alanlarda da büyüyen bir yapıya doğru geliştiği dikkat çekmektedir.

Türkiye'nin enerji yoğunluğunu azaltma yönündeki gelişiminin AB ve OECD ortalamalarına göre nispeten düşük seviyede kaldığı dikkat çekmektedir. Enerji verimliliğindeki gelişmelerin daha sağlıklı ve etkili biçimde tespit edilebilmesi için, verimliliğin sanayi ve ulaşım sektörleri ile binalarda müstakilen ve farklı gösterge setleriyle takip edilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Mevzuat

Genel itibarıyla, elektrik piyasası mevzuatı üretilen elektriğin yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreyle uyumlu bir şekilde tüketicilerin kullanımına sunulmasını, mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir elektrik enerjisi piyasasının oluşturulmasını ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin yapılmasını hedeflemektedir. (4628 sayılı Kanunu ikame eden) 14/03/2013 tarih ve 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu, 18/04/2001 tarih ve 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu, ayrıca bu kanunlara ilişkin çok sayıda ikincil düzenleme, tüketicilerin çağdaş enerjiye kesintisiz ve kaliteli erişimini garanti etmektedir. Elektriğe evrensel erişimin sağlanması amacıyla küçük ölçekli elektrik üretim tesislerinin ülke ekonomisine kazandırılması ve etkin kullanımının sağlanması, elektrik şebekelerinde meydana gelen kayıp miktarlarının azaltılması, tüketici haklarının gözetilmesi elektrik piyasası mevzuatının düzenleme getirdiği diğer önemli hususlardır. Doğal gaz mevzuatında da tüketicilerin enerjiye erişimlerini kolaylaştırmayı esas alan hükümler bulunmaktadır.

Türkiye'de yenilenebilir enerji, güçlü bir mevzuat altyapısı ile desteklenmektedir. 18/05/2005 tarihinde yayımlanan 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kanunu ve bu konuyla ilgili çeşitli yönetmelikler, yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretimi için teşvik edici bir çerçeve sunmaktadır. 02/05/2007 tarihinde yayımlanan 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu ve bu kanunun uygulanmasına yönelik yönetmelikler de Türkiye yürütülen enerji verimliliği çalışmaları için güçlü bir dayanak oluşturmaktadır. Enerji verimliliği alanında sanayide, binalarda, ulaşımda enerji verimliliğini artırmayı teşvik eden çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır.

Proje Envanteri

Artan elektrik ihtiyacının karşılanması ve elektrik iletim hizmetinin yaygınlaştırılması/iyileştirilmesi amacıyla yürütülen birçok proje bulunmaktadır. Ayrıca iletim ağının geliştirilmesi, uluslararası entegrasyonunun sağlanması ve tevsii ihtiyaçlarının tamamlanması için TEİAŞ tarafından birçok proje yürütülmektedir. Elektrik iletim ve dağıtım şebekesinin genişleme, yenileme ve modernizasyonu

amacıyla yürüye gelen hat ve trafo yatırımlarının 2018-2020 yılları arasında Türkiye'deki 21 dağıtım bölgesinde devam etmesi hedeflenmektedir.

Birincil enerjide kaynak çeşitliliğini sağlamak ve Türkiye'nin fosil kaynak ithalatını azaltmak amacıyla, 2 adet nükleer enerji projesi (Akkuyu NGS ve Sinop NGS) yürütülmektedir.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının desteklenmesi kapsamında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından güneş ve rüzgar santrali ekipmanlarının ülke içerisindeki üretiminin yaygınlaşması ve gerekli Ar-Ge merkezinin oluşturulması ile 1.000 MW Kurulu güce sahip santrallerin kurulmasının hedeflendiği Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA) ihaleleri açılmıştır. Bu kapsamda özel sektörün yatırımın ekipman üretimi kısmında da rol alması ve yerli ekipman kullanımının teşvik edilmesi hedeflenmektedir.

Ayrıca, her kesimden vatandaşa hitap eden "Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri"nin geliştirilmesi söz konusu SKA 7'nin gerçekleştirilmesinde önemli bir adım olarak görülmektedir. Vatandaşların tüketimlerini birleştirmeleri suretiyle lisanssız elektrik üretim faaliyeti kapsamında yerli ve kooperatif çatısı altında yenilenebilir kaynaklardan elektrik üreterek tüketim ihtiyaçlarını karşılaması, fazla üretimlerini belirlenen tarifeler üzerinden devlet garantisi ile 10 yıl boyunca bağlı buldukları dağıtım şirketine satmaları, ülke enerji açığının azaltılmasına katkı sağlayacağı gibi bölgesel kalkınmayı da destekleyecektir.

Sanayide, kamu ve hizmet binalarında enerji verimliliğinin artırılması amacıyla prosesleri/yapıları/sistemleri yenileme, bu konuda bilinçlendirme faaliyetleri yürütme, enerji verimliliği danışmanlığı hizmeti sağlama ve enerji yönetimini geliştirme alanında da çeşitli projeler bulunmaktadır.

Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA)	
SKA Hedefleri	7.2 - 7.a
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
Proje Adı	Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA)
Projenin Amacı	Yenilenebilir enerji kaynaklarının desteklenmesi kapsamında ETKB tarafından güneş ve rüzgar santrallerinin ekipmanlarının ülke içerisindeki üretiminin yaygınlaşması ve gerekli Ar-Ge merkezinin oluşturulması ile 1.000 MW Kurulu güce sahip santrallerin kurulmasını hedefleyen 2 adet YEKA ihalesi açılmıştır. Bu kapsamda özel sektörün ekipman üretimi kısmında da rol alması ve yerli ekipman kullanımının teşvik edilmesi hedeflenmektedir. Güneş ve rüzgar santrali ihaleleri 2017 yılı içerisinde sonuçlanmıştır.
Projenin Bileşenleri	-
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2017 - devam ediyor
Çıktılar	Yenilenebilir Enerji Yatırımları
Etki	<ul style="list-style-type: none"> İlk YEKA projesi olarak Karapınar Enerji Endüstri İhtisas Bölgesine 1.000 MW Kurulu güce sahip güneş enerjisi santrali kurulumu ve GES projelerine yönelik yılda minimum 500 MW fotovoltaik modül üretim kapasitesine sahip güneş paneli fabrikası kurulumu için ihale düzenlenmiştir. Santralde üretilen elektriğin 15 yıllık garantili alım fiyatı için yarışma tavan fiyatı 8 Dolar cent/kWh olarak belirlenmiştir. 2017 yılı Mart ayında, 6,99 Dolar cent/kWh fiyat desteği teklif eden Güney Kore ve Türk ortaklığında bir grup ihaleyi kazanmıştır. Ağustos 2017'de YEKA kapsamında rüzgar santralleri için de ihale düzenlenmiş, tavan fiyatı 7 Dolar cent/kWh olan 1.000 MW'lık ihaleyi Türk-Alman ortaklığındaki konsorsiyum 15 yıl alım garantisi olan 3,48 Dolar cent/kWh'lik teklifle kazanmıştır. Yarışmayı kazanan grup; kanat, jeneratör tasarımı, malzeme teknolojileri ve üretim teknikleri, yazılım ve yenilikçi dişli kutusu alanlarından en az üçünü de kapsayacak şekilde toplam 5 alanda 10 yıl boyunca, yüzde 80'i Türk mühendislerden oluşan 50 teknik personel ile Ar-Ge faaliyeti yürütüp, her yıl için bu faaliyetlere 5 milyon Dolar ayıracaktır.

Göstergelerle Kantitatif Değerlendirme

Hedef 7.1'in göstergelerinden elektriğe erişimi olan nüfusun oranı, Türkiye'de 2000'li yılların ortasından itibaren %100 oranına ulaşmıştır. Bununla birlikte, kırsal/kentsel nüfusun elektriğe erişiminde kalite ve kesintiler açısından farklılıklar gözlenmektedir. Bu farklılıklar, altyapının gelişimine bağlı olarak beklenen bir sonuçtur.

Temiz yakıtlara ve teknolojiye öncelik veren nüfusun oranı göstergesi açısından Hedef 7.1'in Türkiye için geçerli olduğu düşünülmektedir. Türkiye'de özellikle elektrik üretimi ve ısınma gibi amaçlarla kullanılan enerji kaynakları içerisinde fosil yakıtların yüksek seviyede olması ve mevcut durumda yenilenebilir enerji potansiyelinin tamamının henüz devreye alınmamış bulunması, bu alanda gelişme potansiyeline işaret etmektedir. 2000'li yılların başından bu yana küresel düzeyde temiz enerji teknolojilerinin gelişimi ve ucuzlaması, bu teknolojilerin daha yaygın kullanılmasına ve temiz enerjinin toplam enerji arzı içindeki payının yükselmesine yol açmıştır.

Hedef 7.2'nin göstergesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam nihai enerji tüketimindeki payıdır. 1990-2014 döneminde Türkiye'de yenilenebilir enerjinin nihai enerji tüketimindeki payının gerilediği

görülmektedir. 2000-2014 döneminde yenilenebilir kaynakların elektrik kurulu gücündeki payı büyürken nihai enerji tüketimindeki payının gerilemesi; hem sanayide hem de ısınma amaçlı doğal gaz kullanımının artması, araç parkındaki ve ticaretteki gelişime paralel olarak akaryakıt kullanımındaki hızlı gelişme gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. 2015’de küresel ölçekte %10 seviyesinde olan yenilenebilir enerjinin nihai enerji tüketimindeki payının 2030 yılında %15 seviyesine çıkarılması hedeflenmektedir.

2014 yılında yayınlanan Yenilenebilir Enerji Eylem Planı’na göre Türkiye yenilenebilir enerji santrallerinin kurulu gücünün 2023 yılında, 2016 yılı gerçekleştirmeleri ile karşılaştırıldığında %77 oranında artış kaydetmesi, bu santrallerden üretilen elektriğin ise %83 oranında yükselmesi beklenmektedir. Yeni devreye girecek santrallerin ağırlıklı kısmının yenilenebilir enerji tesislerini kapsamaması hedefinin yanı sıra ulaşım, sanayi ve konutlarda tüketilen enerjide de yenilenebilir enerjinin payını artırma yönündeki hedef ve adımlar, söz konusu göstergede önümüzdeki dönemde iyileşme yaşanmasını sağlayabilecek gelişmelerdir.

Hedef 7.3’ün göstergesi ise bir birim hasıla başına tüketilen enerjiyi gösteren enerji yoğunluğudur. Türkiye’de 2000-2015 yıllarını kapsayan dönemde yıllık bazda birincil enerji yoğunluğu endeksi %1,7, nihai enerji yoğunluğu endeksi ise %1,5 oranında azalmıştır. GSYH içinde enerji yoğun imalat sanayii sektörlerinin payı azalırken hizmet sektörlerinin payında artış yaşanması, enerji yoğunluğunun düşmesine neden olan faktörlerden birisidir. Ayrıca sınırlı da olsa enerji tüketiminin yüksek olduğu düşük ve orta-düşük teknolojili sektörlerden enerji tüketiminin daha düşük olduğu orta-yüksek teknolojilere doğru yaşanan kaymanın da enerji yoğunluğundaki düşüşte etkisi vardır. Ülkede enerji verimliliği alanında yürütülen faaliyetlerin, özellikle sanayi sektöründe yapılan iyileştirme yatırımlarının, stoka dahil olan yeni binalarda ısı yalıtımının daha yüksek olmasının ve yüksek verimli elektrikli ev aletlerindeki yaygınlaşmanın da bu gelişmede rolü olduğu değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’nin enerji yoğunluğunu azaltma yönündeki gelişiminin AB ve OECD ortalamalarına göre düşük seviyede kaldığı dikkat çekmektedir.

Türkiye’nin YEKA’lar aracılığıyla uluslararası enerji işbirlikleri sağlamaya yönelmesi, Türk sanayiini yabancı teknoloji ile bir araya getirmesi ve bilgi birikiminin ithal edilmesine yönelik düzenlemeler öngörmesi, 7.a hedefinde ifade edilen beklentilerle tam anlamıyla örtüşmüştür. Yenilenebilir enerji teknolojilerini ağırlıklı olarak ithal eden Türkiye’de bu teknolojilerin geliştirileceği Ar-Ge tesislerinin kurulmasının sağlanması, hakim ortaklarla yapılacak işbirliği sonucunda teknoloji transferinin planlanması, olumlu adımlar olarak zikredilmelidir. Enerji verimliliği teknolojilerinin geliştirilmesini ve kullanımını teşvik edecek her türlü politika da bu hedefe hizmet eder nitelikte olacaktır. Yine Türkiye’nin Enerji Şartı Anlaşması, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi gibi uluslararası çok taraflı anlaşmalara taraf olması ve enerji yatırımlarında uluslararası standartları izlemesi de olumlu gelişmeler arasındadır. Türkiye’nin çabaları, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamındaki finansal mekanizmalardan daha fazla yararlanması ile artarak devam edecektir. Düşük karbonlu enerji üretimi taahhüdü vererek iklim değişikliği ile mücadeleye katkı vereceğini açıklayan Türkiye dahil 175 ülke Paris İklim Değişikliği Anlaşması’nı 2016 yılında imzalamıştır. Bu kapsamda dünya çapında enerji yatırımlarının yenilenebilir enerji kaynakları etrafında yoğunlaşması ve enerji verimliliğine yönelik yatırımlarının artması beklenmektedir.

Enerji verimliliği ve temiz teknolojiler alanında Türkiye’de yapılan doğrudan yatırımların, bu teknolojilerin ithal edilmesi için yapılan kamu ve özel sektör harcamalarının ve enerji alanında yapılan

Ar-Ge harcamalarının takip edilmesi de yararlı birer gösterge olacaktır. Küresel yenilenebilir enerji harcamaları ile sektör bazlı enerji yoğunluğu ve ürün bazlı spesifik enerji tüketimlerini takip etmek de ülkemizin gelişimini konumlandırmak açısından önem arz edecektir.

Hedef 7.b daha çok az gelişmiş ülkeler ve Afrika ülkelerine yöneliktir. Bu hedef kapsamında tüm nüfusa modern ve sürdürülebilir enerji hizmeti sunma konusunda altyapı ve teknolojilerin geliştirilmesi konusu Hedef 7.1 altında Türkiye bağlamında incelenmiştir.

Kurumsal Çerçeve

SKA 7'nin bütününde kurumsal çerçeve açısından Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı koordinatör kurum olarak öne çıkmaktadır. SKA 7 için hedef bazında sorumlu ve ilgili kurumlar aşağıdaki tabloda paylaşılmaktadır.

SKA7 Koordinatör: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı		
Hedefler	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
7.1	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
7.2	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Ekonomi Bakanlığı (Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü) Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı DSİ Genel Müdürlüğü Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
7.3	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
7.a	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu TÜBİTAK
7.b	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı TİKA

Sonuç

SKA 7 kapsamındaki hedeflerde, özellikle Hedef 7.1, Hedef 7.2, Hedef 7.3'te Türkiye'nin 2000-2016 döneminde iyileşme sağladığı görülmektedir. İncelenen dönemde elektrik üretiminde kurulu güç artmış, yenilenebilir enerji kurulu gücünde artış sağlanmış, enerji verimliliğine yönelik politika, mevzuat gelişimi sağlanmış, uygulama ve projelerde ilerleme kaydedilmiştir. Ancak Türkiye'nin demografik, ekonomik ve sosyal dinamikleri, enerji talebinde artışın süreceğine işaret etmektedir. Enerji kaynaklarında dışa bağımlılık da dikkate alındığında yenilenebilir kaynakların elektrik üretimi içindeki

payının artırılması, enerji verimliliği uygulamalarına devam edilmesi, bu doğrultuda teknolojik kapasitenin artırılması önemli ve öncelikli konulardır.

SKA 7, erişilebilir ve temiz enerji kapsamındaki hedeflerin uygulanabilmesi için, toplumun tüm kesimlerinde bu hedeflerle ilgili farkındalığı artırmak, bu süreçte tüm paydaşları kapsamak öncelikli hedef olmalıdır.

SKA hedefleriyle uyumlu olarak yenilenebilir enerji kurulu güç kapasitesi artırılırken elektrik iletim altyapısının da buna uygun hale getirilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca, temiz enerji kaynaklarının elektrik üretimi dışında ısınma ve ulaştırma gibi alanlarda kullanımının artırılması ve enerji verimliliğinin geliştirilerek enerji tüketimindeki artış hızının düşürülmesi bu bağlamda önemli katkıda bulunacaktır.

Kesintisiz enerjinin sağlanabilmesi, birincil enerji kaynaklarına yeterli miktarda ve uygun bileşimde erişilmesinin yanında, enerji ithalat, iletim, dağıtım ve depolama sistemlerinin optimizasyonunu da gerektirmektedir.

Büyük ölçekli üretim yatırımlarının yanı sıra yenilenebilir enerji kooperatiflerinin ve küçük ölçekli enerji üretiminin toplam sistem fizibilitesi gözetilerek desteklenmesi konusundaki çalışmaları artırmak faydalı olacaktır.

Türkiye'de sistematik bir enerji verimliliği envanteri tutulması, sektörel bazda enerji yoğunluğunun daha ayrıntılı seviyede izlenmesi, yapılan yatırımların sağladığı enerji ve karbondioksit tasarruflarının makro düzeyde toplulaştırılması bundan sonraki adımların belirlenmesi için öncelikli konulardır.

Türkiye'nin mevcut enerji politikalarının küresel hedefler doğrultusunda şekillendirilmesi, kendi içerisinde önceliklendirilmesi ve temiz enerjinin, tüm enerji tüketim alanlarında yaygınlaştırılması yönünde atılacak adımlar hava kirliliğinin, karbon salımının, yoksulluğun azaltılması hedefleri de dahil olmak üzere tüm hedeflerde iyileşme sağlayacaktır.

Bunlara ek olarak, SKA 7 hedeflerinin diğer SKA hedefleriyle ilişkisi ele alınmış, en yüksek etkileşimde olunan hedef ve SKA'lar saptanmıştır. Söz konusu belirlemeler ışığında, bu raporun 5. Bölümünde tüm hedeflerin birbiriyle etkileşimi karşılıklı incelenerek konsolide edilmiştir. Bu konsolidasyondan hareketle SKA 7'nin diğer SKA hedefleriyle ilişkisinde etkilenme etkilemeye kıyasla daha ağırlıklı görünmektedir. SKA 7 üzerinde etkili olan başlıca SKA hedefleri; SKA 1 (Yoksulluğa Son), SKA 6 (Sağlıklı Suya Erişim), SKA 13 (İklim Değişikliği ile Mücadele), SKA 8 (İstihdam ve Ekonomik Büyüme), SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı), SKA 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar), SKA 12 (Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim) ve SKA 16 (Sulh ve Adalet)'dir. SKA 7'nin etkilediği başlıca SKA hedefleri ise SKA 1, SKA 9 ve SKA 13 (İklim Değişikliğiyle Mücadele)'tür.

3.1.8. SKA 8: İstihdam ve Ekonomik Büyüme

SKA 8, “Kesintisiz, kapsayıcı ve sürdürülebilir büyümeyi, tam ve üretken istihdamı ve herkes için insana yakışır işleri desteklemek” başlığı altında ekonomik büyüme ve istihdam olmak üzere iki ana temayı kapsamaktadır. Sürdürülebilir ekonomik büyüme bağlamında ülkelerin yapısal problemlerini merkeze alan, uzun vadeli, kapsayıcı, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları içinde barındıran bir büyüme modelinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. İstihdama yönelik hedeflerde ise kadınlar, gençler ve engelliler de dahil olmak üzere her kesim için insan onuruna yakışır iş imkanlarının sağlanmasına, iş yerinde güvenli ve ailelere sosyal koruma sağlayan işlerin geliştirilmesine, çalışan haklarının korunmasına ve çocuk işçiliğinin her türünün sona erdirilmesine odaklanılmaktadır.

1950’li yıllardan itibaren dünya ekonomisinde büyüme oranları ve reel gelir artışlarında önemli ölçüde iyileşmeler ortaya çıkarken yoksulluk düzeylerinde de düşüşler gözlenmiştir. Özellikle geçtiğimiz 25 yıl içinde aşırı yoksulluk içinde yaşayan kişi sayısı, uzun soluklu 2008 yılındaki küresel krize rağmen, önemli ölçüde gerilemiştir. 1991-2015 döneminde gelişmekte olan ülkelerde istihdam edilen orta gelirli kişi sayısı üçe katlanmış ve bu kişilerin toplam istihdamdan aldığı pay %34’e ulaşmıştır. Öte yandan ekonomik büyümedeki iyileşmeler mekan açısından her ülkeye/bölgeye aynı ölçüde yansımamış, zaman açısından ise kesintisiz bir süreç içerisinde gerçekleşmemiştir. Bunun sonucunda ülkeler ve aynı ülke içinde kişiler arasında gelir farklılıkları artmıştır.

SKA 8 kapsamında 12 hedef bulunmaktadır ve hedeflerin tümü Türkiye için geçerlidir. Hedef 8.2 ve 8.3, SKA 9 kapsamındaki Hedef 9.2 ve 9.3 ile içerik olarak örtüşen yanlar taşımakta, entegre bir anlayışla ele alınmaları gerekli görülmektedir. Hedef 8.4 ise SKA 12 kapsamındaki Hedef 12.1 ile büyük oranda örtüşmekte ve yine birlikte ele alınması önem taşımaktadır. Hedef 8.1 ise bir dizi hedefteki ilerlemenin itici gücü olmanın yanı sıra aynı zamanda başta SKA 8’in diğer hedefleri, SKA 9 hedefleri ve SKA 17 hedeflerinin bir bölümü olmak üzere diğer hedeflerde sağlanacak iyileşmelerin de doğrudan ya da dolaylı etkilediği bütünlüklü bir hedef durumundadır.

SKA 8 Kesintisiz, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi, tam ve üretken istihdamı ve herkes için insana yakışır işleri desteklemek		
Hedefler	Türkiye İçin Geçerlilik	Gerekeç
8.1 Ulusal koşullara uygun olarak kişi başına düşen ekonomik büyümenin sürdürülmesi; özellikle en az gelişmiş ülkelerde Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki yıllık asgari yüzde 7 oranında büyümenin sağlanması	✓ Geçerli	Türkiye’de ekonomik ve sosyal gelişim için %5 civarında büyümenin sürdürülebilir kılınması gerekmektedir.
8.2 Yüksek katma değerli ve emek-yoğun sektörlerle odaklanarak; faaliyet çeşitlendirme, teknoloji geliştirme ve yenilikçilik yollarıyla ekonomik verimliliğin daha yüksek seviyelere ulaştırılması	✓ Geçerli	Sanayi üretiminin orta-yüksek ve yüksek teknoloji sektörlerde kapasite geliştirerek, tüm sektörlerde istihdamı artırarak gelişmesi ihtiyacı bulunmaktadır.
8.3 Üretken faaliyetleri, insana yakışır iş üretimini, girişimciliği, yaratıcılığı ve yenilikçiliği destekleyen kalkınma odaklı politikaların teşvik edilmesi ile finansal hizmetlere erişim yolunu da kapsayacak şekilde mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelerin kayıt altına alınması ve büyümesinin özendirilmesi	✓ Geçerli	Küçük ve orta ölçekli işletmelerde verimliliğin artırılması, teknolojik dönüşüme uyum, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve istihdam yaratılması önem taşımaktadır.
8.4 2030’a kadar, tüketim ve üretimdeki küresel kaynak verimliliğinin artan biçimde iyileştirilmesi	✓ Geçerli	Atık yönetimi, üretimde kaynak verimliliği, tüketimde israfın

	ve gelişmiş ülkelerin önderliğinde, Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim Modellerine Yönelik 10 Yıllık Çerçeve Programıyla uyumlu olacak şekilde, ekonomik büyümenin çevresel bozunmadan ayrıştırılması için çaba gösterilmesi		önlenmesi iyileşme sağlanması gereken başlıklardır.
8.5	2030'a kadar gençler ve engelliler dahil tüm erkek ve kadınların tam ve üretken istihdama, insana yakışır işlere erişmesi ve eşit işe eşit ücretin sağlanması	✓ Geçerli	Kadınların işgücüne katılımının artırılması, gençlerin işgücü piyasasının ihtiyaçlarına uygun eğitim alması ve istihdamı önem taşımaktadır.
8.6	2020'ye kadar istihdamda veya eğitimde yer almayan gençlerin oranının önemli ölçüde azaltılması	✓ Geçerli	Gençlerin işgücü piyasasının ihtiyaçlarına uygun eğitim almaları ve istihdamlarının kolaylaştırılması önem taşımaktadır.
8.7	Zorla çalıştırmanın yok edilmesi, modern köleliğin ve insan kaçakçılığının bitirilmesi ve çocukların asker olarak kullanılması dâhil olmak üzere çocuk işçiliğinin en kötü türlerinin yasaklanması ile ortadan kaldırılmasının sağlanması için acil ve etkili tedbirlerin alınması ve 2025'e kadar her türlü çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi	✓ Geçerli	Zorunlu eğitim ve diğer yasal düzenlemelere rağmen uygulamada çocuk işçiliği aşılması gereken bir sorundur.
8.8	Çalışanların haklarının korunması ve başta kadın göçmenler olmak üzere göçmen işçiler ve güvencesiz işlerde çalışan insanlar dâhil bütün çalışanlar için güvenli ve emniyetli çalışma ortamlarının geliştirilmesi	✓ Geçerli	Geçici koruma altındaki Suriyelilerin istihdamına ilişkin yasal düzenlemeler yapılmış olmakla birlikte işgücü piyasasına enformel biçimde dahil olmaya devam etmektedirler.
8.9	2030'a kadar istihdam yaratan ve yerel kültür ve ürünleri teşvik eden sürdürülebilir turizmin desteklenmesi için politikaların planlanması ve uygulanması	✓ Geçerli	Deniz-kum-güneş turizmi dışında turizmin çeşitlendirilmesi ve ülke geneline yayılması önem taşımaktadır.
8.10	Herkesin bankacılık, sigorta ve mali hizmetlere erişiminin teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması için ulusal finansal kurumların kapasitelerinin güçlendirilmesi	✓ Geçerli	Ekonomik büyüme ve istihdamın finansmanı açısından finansal derinleşme önem taşımaktadır.
8.a	Özellikle en az gelişmiş ülkeler olmak üzere gelişmekte olan ülkeler için, En Az Gelişmiş Ülkelere Ticaretle Bağlantılı Teknik Destek için Entegre Edilmiş Çerçeve Dayanışma Fonu'nu da içerecek şekilde ticaret yardımı desteklerinin artırılması	✓ Geçerli	EAGÜ'lere yönelik destekler kapsamında geçerlidir.
8.b	2020'ye kadar genç istihdamı için küresel bir stratejinin geliştirilmesi ve uygulamaya konması ve Uluslararası Çalışma Örgütü Küresel İş Pakti'nin uygulanması	✓ Geçerli	Türkiye, Pakti imzalamış ve uygulamaya almıştır.

2000-2016 döneminde Türkiye, GSYH gelişim hızı, tarım dışı istihdam artışı, finansmana erişim gibi başlıklarda önemli bir iyileşme sağlamıştır. Ancak sanayi üretimin GSYH içindeki payı, yüksek katma değerli üretim ve verimlilik artışı gibi başlıklarda yatay bir seyir gözlenmektedir. Orta-üst gelir grubunda bir ülke olarak Türkiye'nin sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme perspektifinden söz konusu başlıklarda 2030 gündemi çerçevesinde ilerleme sağlaması gerekli görülmektedir.

SKA 8	Hedef	Stratejik Plan ve Belgeler
1	(8.1)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar
2	(8.2 – 8.3)	Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (2015-2018), Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018), KOBİ Strateji Belgesi, 10. Kalkınma Planı – Öncelikli Dönüşüm Programları, Öncelikli Teknoloji Alanlarında Ticarileştirme Programı (2014-2018), Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı Eylem Planı
3	(8.4)	İklim Değişikliği Strateji Belgesi, Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi (2015-2018), Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018)
4	(8.5 – 8.6 – 8.7)	Ulusal İstihdam Strateji Belgesi, Ulusal Gençlik İstihdam Eylem Planı, Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı
5	(8.8)	Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Politika Belgeleri, Sosyo-Ekonomik Sektör Analizi Belgesi
6	(8.9)	Türkiye Turizm Stratejisi 2023, Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı Eylem Planı (2014-2018), Termal Turizm Master Planı
7	(8.10)	IMF Destekli İstikrar Programları (2001-2003), Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, Bankacılık Sektörünü Yeniden Yapılandırma Programı, Sermaye Piyasası Kurulu Stratejik Planı ve İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Stratejisi ve Eylem Planı
8	(8.a)	Enhanced Integrated Framework (Dünya Ticaret Örgütü)
9	(8.b)	Uluslararası Çalışma Örgütü Küresel İş Paktı

SKA 8 hedeflerinin birbiriyle, SKA 9 ve SKA 17 hedefleri başta olmak üzere diğer hedeflerle bağlantısı çok kuvvetli olmakla birlikte, amacın bütününe iki tema, ekonomik büyüme ve istihdam üzerinden değerlendirmek mümkün görünmektedir.

Politika ve Stratejiler

SKA 8 kapsamındaki hedeflerin tamamı 2000-2016 döneminde Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda değişik boyutlarda ele alınmıştır. Ayrıca 10. Kalkınma Planı kapsamında hazırlanan Öncelikli Dönüşüm Programları içinde yer alan Üretimde Verimliliğin Artırılması Programı, BSTB tarafından hazırlanan Sanayi Strateji Belgesi, Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı, KOBİ Strateji Belgesi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanan Ulusal İstihdam Strateji Belgesi, Ulusal Gençlik İstihdam Eylem Planı, Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı, İşgücü Piyasasının Etkinleştirilmesi Programı, Ekonomi Bakanlığı tarafından hazırlanan 2023 İhracat Strateji Belgesi, Bankacılık Sektörünü Yeniden Yapılandırma Programı, Sermaye Piyasası Kurulu Stratejik Planı ve İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Stratejisi ve Eylem Planı, Finansal İstikrar Komitesinin hazırladığı “Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planı” SKA 8 kapsamında temel politika dokümanları olarak öne çıkmaktadır.

Ekonomik büyüme kapsamındaki hedeflere yönelik olarak 7. ve 8. Kalkınma Planlarında küreselleşme süreci ve uluslararası entegrasyon perspektifi ile AB uyum süreci çerçevesindeki yapısal reformlar ana politika unsurları olarak öne çıkmıştır. Devletin üretimden çekilmesi, KİT’lerin özelleştirilmesi ve enerji, haberleşme, eğitim, sağlık gibi alanların özel sektöre ve rekabete açılması, finansal serbestleşmenin artırılması, tarımda yapısal dönüşüm bu bağlamda öne çıkan ve makroekonomik politikaları da şekillendiren yapısal reformlar olarak sayılabilir.

7. Kalkınma Planından başlayarak tüm Planlar ve Yıllık Programlarda sanayi üretimde uluslararası değer zincirine entegrasyon, üretimin yüksek katma değerli ve ileri teknolojiye dönüşümü, KOBİ'lerin rekabet gücünün geliştirilmesi gibi konular vurgulanmış, dönem içinde ilerleyen ve özelleşen politikalar üretilmiştir. Ancak özellikle yüksek katma değerli, yenilikçi ve istihdam yaratan sektörlerin desteklenmesine yönelik geniş bir politika seti 10. Kalkınma Planı ve Plan kapsamında hazırlanan Öncelikli Dönüşüm Programlarında yer almıştır. Bu ekseninde özellikle 10. Kalkınma Planı ve Öncelikli Dönüşüm Programlarına ek olarak BSTB tarafından Ar-Ge ve yenilikçilik kapsamında üretilen politika ve yapılan düzenlemelerin bütüncül bir şekilde değerlendirilmesine, önceliklendirilmesine, özellikle uluslararası rekabet koşulları da dikkate alınarak politika setinin yeniden düzenlenmesine ihtiyaç tespit edilmektedir. AB ve Türkiye tarafından finanse edilmekte olup UNDP tarafından yürütülen "Toplam Faktör Verimliliğinin Artırılmasına Yönelik Politika Çerçevesi Geliştirilmesi" Projesine benzer kapsamlı analiz çalışmalarının yapılması, yüksek katma değerli üretim ve yenilikçiliğin desteklenmesine yönelik sürükleyici alan, sektör, firmalara odaklanılmasına yardımcı olacaktır.

11. Kalkınma Planına yönelik olarak SKA 8 kapsamında ekonomik büyüme açısından öne çıkan hedefler bağlamında, küresel ekonomide dijitalleşme ve teknolojik dönüşüme ilişkin vizyoner bir üst çerçevenin geliştirilmesi, Sanayi 4.0 (Society 5.0 ya da "Yeni Sanayi Devrimi"), döngüsel ekonomi, akıllı şehirler ve ulaştırma sistemleri gibi gelişmelerin yatay alanlar olarak değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Ayrıca, açık veri uygulamaları birçok ülke için ekonomik değer oluşturmaktadır. Bu ülkelerde, açık veri uygulamaları sonucu yeni katma değerli hizmetler üretilmekte, yeni piyasalar oluşturulmakta, işlem maliyetleri azaltılmakta, girişimcilik teşvik edilmekte ve bilgiye dayalı doğru karar verilmesi sağlanmaktadır. 2016-2019 Ulusal e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı'nda "Hedef 4.2. Açık Verinin Kullanım Alanları Yaygınlaştırılacaktır" hedefi altında yer alan "E 4.2.1. Açık Veri Paylaşım Portalinin Oluşturulması" ve "E 4.2.2. Kamu Verilerinin Açık Veriye Dönüştürülmesi ve Paylaşılması" eylemleri bu alanda bir altyapı oluşturulmasına yönelik çalışmalardır. Açık veri girişimciliğinin en hızlı geliştiği ve yenilikçi teknolojilerin geliştirildiği bilişim projelerinin oluşturulabildiği bir alandır. Bu nedenle açık veri politikalarının daha ön planda değerlendirilmesi ve daha çok bürokratik sahipliğinin oluşturulması çabalarına öncelik verilmelidir.

Hedef 8.4'ün doğrudan ve daha bütüncül bir yaklaşımla 11. Kalkınma Planından başlayarak politika dokümanlarında yer alması ihtiyacı tespit edilmektedir.

İlgili Kalkınma Planı ve Yıllık Programların tümünde tam ve üretken istihdamın sağlanması doğrultusunda istihdam artırıcı politikalar geliştirilmesi, işgücünün sektörel yapısı ile nitelik ve verimliliğinin artırılması temaları üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte 10. Kalkınma Planında toplumun tüm kesimlerine insana yakışır iş fırsatlarının sunulduğu işgücü piyasasının oluşturulması, özellikle Hedef 8.5'in tamamlayıcısı olarak, ilk kez temel amaçlar arasında yer almıştır.

Türkiye'de kadınların ve gençlerin karşılaştığı zorluklara 7., 8., 9. ve 10. Kalkınma Planlarının tümünde değinilmekle birlikte 7. ve 8. Kalkınma Planlarında ilgili grupların istihdam edilmede karşılaştığı engellere yönelik somut tespitler yapılamadığı ve yön verici politikaların geliştirilemediği dikkat çekmektedir. 9. ve 10. Kalkınma Planı dönemlerinde kadın ve genç istihdamının artırılması amacıyla İş Kanununda değişiklik yapılması ve kadın ve genç istihdam eden işverenlere sigorta prim teşvikleri düzenlemesi, bu grupların istihdam oranları ve kayıtlı çalışmalarına katkıda bulunmakla birlikte söz konusu grupların istihdam oranlarının istenen seviyelere yükseltilmesinde tek başına yeterli olamamıştır. Türkiye'nin öncelikleri dikkate alınarak SKA 5 ve 4'teki ilgili hedeflerle de birlikte

değerlendirilerek kadın istihdamının desteklenmesine yönelik ek politika geliştirme ihtiyacı bulunmaktadır. Kadın istihdamında özellikle tarım dışı istihdamda gelişim sağlanmış olmakla birlikte ilerlemenin sürmesi ve meseleye daha fazla odaklanması gerekli görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma perspektifinden uluslararası aktörlerin ve ulusal ölçekte özel sektördeki paydaşların bu konudaki vizyon ve deneyimlerinin de incelenmesi yol gösterici olabilecektir.

Hedef 8.5 kapsamında ara eleman ihtiyacını karşılamaya yönelik mesleklerin belirlenmesi ve mesleki eğitimin buna göre düzenlenmesi, işgücü piyasasının ihtiyaçlarıyla eşleşmenin sağlanması konusu önemini korumaya devam etmektedir. Sürdürülen projelerin yanı sıra, özellikle orta vadeli ihtiyaçların tespitine yönelik daha kapsamlı çalışma ve bunlar doğrultusunda ek politika geliştirme ihtiyacı tespit edilmektedir. Bu konu Hedef 8.6, genç istihdamı açısından da öne çıkmaktadır. Hedef 8.6 kapsamında genç istihdamı Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda yer almakla birlikte 2011 yılında yayımlanan Ulusal Gençlik İstihdam Eylem Planı, özel politika üretimi anlamında ileri bir adım olmuştur. 10. Kalkınma Planı doğrultusunda geliştirilen “Temel ve Mesleki Becerileri Geliştirme Programı” da politika geliştirme anlamında ilerlemeye katkı sunmuştur. Söz konusu dokümanlarda eğitim sisteminin işgücü piyasasıyla uyumunun artırılması, eğitim çağındaki gençlerin temel becerilerinin geliştirilmesi, genç işgücünün temel becerilerinin geliştirilmesi ve mesleki yeterliliklerinin artırılması öne çıkan politikalar olurken, gençliğin durumuna ilişkin odak konular perspektifinden daha kapsamlı çalışmalar ve bu çalışmalara dayanan politika üretimine ihtiyaç olduğu saptanmaktadır.

Finansal erişimin yaygınlaştırılması ve finansal kurumların kapasitelerinin güçlendirilmesi konusuyla ilgili Hedef 8.10 kapsamında, 7. ve 8. Kalkınma Planları döneminde finansal serbestleşme, bankacılık sistemi düzenlemeleri, sermaye piyasası düzenlemeleri gibi yapısal reformlarla önemli bir gelişim sağlanmıştır. Finansmana erişimde bölgesel ve kırılğan kesimler ile küresel riskler başta olmak üzere kurumların karşı karşıya bulunduğu riskler göz ardı edildiğinde Hedef 8.10 Türkiye açısından aşılmaya yakın bir hedef olarak görülmektedir. Ancak finansal kapsamının hem yaygınlaşması hem de finansal araçların çeşitlendirilerek derinleşmesi yönünde devam etmesi, buna yönelik ek politikaların geliştirilmesi ihtiyacı sürmektedir.

Mevzuat

2000-2016 döneminde SKA 8 kapsamında, yapısal reformlarla birlikte pek çok düzenleme, mevzuat değişikliği yapılmıştır. Hedefler bazında mevzuatın gelişmiş olduğu saptanmaktadır. Ekonomik büyümeye yönelik hedeflerin tümünü, istihdama yönelik hedeflerin de bir bölümünü etkileyen Ar-Ge ve Tasarım Kanunu, Yeni Teşvik Düzenlemeleri, Sanayinin Geliştirilmesi ve Üretimin Desteklenmesi Kanunu, Uluslararası Yatırım Ortamı Kanunu gibi düzenlemelerin ikincil mevzuatları, uygulamalar ve temel politikalarla uyumu konusunun takibi önem taşımaktadır.

Proje Envanteri

SKA 8 hedeflerine yönelik olarak çok sayıda proje mevcuttur, ancak önemli gelişim alanlarından genç istihdamının desteklenmesi kapsamında yürütülen projelerin yetersiz kaldığı görülmektedir. Hedef 8.1 kapsamında Türkiye’de bölgesel ekonomik faaliyetler arasındaki dengenin sağlanması, ihracatın lokomotifi niteliğindeki KOBİ’lerin desteklenmesi, üretim faktörü olarak teknolojinin payının güçlendirilmesi gibi ekonomik büyümeye yönelik katkılarda bulunan projeler yer almaktadır.

Hedef 8.2 kapsamındaki projeler; Türkiye’de imalat sanayiinde teknolojik dönüşümün sağlanması, Ar-Ge ve yenilikçilik faaliyetlerinin desteklenmesi, bölgesel işgücü farklılıklarının giderilmesi gibi başlıklarda ekonomik büyümeye yönelik katkılarda bulunmaktadır.

Hedef 8.3 kapsamında yürütülen projeler, küçük ve orta ölçekli firmaların finansmana erişiminin kolaylaştırılmasına yönelik kapasite geliştirici programları ile rekabet gücünü artırmaya yönelik çeşitli destek programları ağırlıklıdır. Program ve projelerin büyük bölümü KOSGEB üzerinden ya da KOSGEB işbirliğiyle yürütülmektedir.

Hedef 8.4 kapsamındaki projeler Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK tarafından yürütülmektedir. Projeler büyük ölçüde temiz üretim teknolojileri ve atık yönetimi alanlarıyla kesişmektedir.

Hedef 8.5 kapsamındaki projeler; kadınlar, gençler ve engelliler gibi özel politika gerektiren kesimler dahil olmak üzere işgücünün tam ve aktif olarak istihdam edilmesine yönelik katkılarda bulunmaktadır.

Hedef 8.6 kapsamında 2020’ye kadar işsiz ya da eğitim görmeyen gençlerin oranının önemli ölçüde azaltılmasına yönelik projeler yer almaktadır.

Sanayide Enerji Verimliliğinin Artırılması Projesi, sanayideki dönüşüme yönelik kapsamı ve incelenen dönemdeki etkisi yüksek projelerden biri durumundadır. Projede, enerji verimliliği önlemleri ve enerji verimli teknolojiler kullanarak etkin bir enerji yönetimi oluşturulması ve sanayi tesislerinin bu kapsamda desteklenmesi ön plana çıkmıştır.

Sanayide Enerji Verimliliğinin Artırılması Projesi	
SKA Hedefleri	8.3 - 8.4 - 8.10
Proje Yürütücüsü Kurumlar	UNDP, UNIDO, YEGM, TSE, KOSGEB
Proje Adı	Sanayide Enerji Verimliliğinin Artırılması Projesi
Projenin Amacı	Projeyle; enerji verimliliği önlemleri ve enerji verimli teknolojiler kullanarak etkin bir enerji yönetimi oluşturulması, sanayi tesislerini teşvik etmek suretiyle Türk sanayiinde enerji verimliliğinin iyileştirilmesi amaçlanmıştır.
Projenin Bileşenleri	<ul style="list-style-type: none"> Enerji Yönetim Sistemi (Kullanıcı Seviye Seminerleri ve 9 Aylık Uzman Seviye Programları), Finansal Mekanizma Geliştirme Çalışmaları, OSB’lerde Enerji Yönetim Birimlerinin Güçlendirilmesine Yönelik Destekler, Etkin Veri Yönetimine Yönelik Portal Dizaynı, Enerji Etüt Kılavuzlarının Geliştirilmesi, EVD Şirketlerine Yönelik Kapasite Geliştirme ve Destek Çalışmaları, Basılı Teknik Materyaller ve Kitaplar, Görsel Materyaller ve Eğitim Filmleri, Uygulama İçin Kurutma Ünitesi Yapımı, Endüstriyel Benchmarking Çalışmaları, ISO 50001 Tanımları ve Baş Denetçi Eğitim Programı.
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2011 - 2017
Çıktılar	<ul style="list-style-type: none"> Kapasite geliştirme, Farkındalık artırma, Ekipman temini, Portal kurulumu, Teknik materyal üretimi.
Etki	11/09/2017 tarihindeki kapanış toplantısı ile sona eren proje kapsamında, büyük sanayi tesisleriyle birlikte KOBİ’leri de içeren toplam 65 fabrikada, operasyon karakteristiklerini iyileştirici proje ve doğrudan yenileme yatırımı olmak üzere toplam 485 uygulama hayata geçirilmiş, bu projeler sayesinde yıllık 111.722 TEP (ton petrol eşdeğeri) enerji tasarrufu sağlanmıştır. Ülke genelinde yapılan toplam 114 günlük eğitim faaliyeti ile 2104 enerji yöneticisi ve mühendise değişik alanlarda eğitim verilmiştir. Seçilmiş 11 OSB’de enerji yönetim birimleri güçlendirilmiş, YEGM’de yeni bir enerji portalı kurulmuş, 2 senelik bir program sonucunda piyasada faaliyet göstermek üzere UNIDO sertifikalı 46 enerji yönetim danışmanı yetiştirilmiş, 6 kitap ve 18 film kullanıcıların istifadesine sunulmuştur.

Göstergeler Bazında Kantitatif Değerlendirme

SKA 8 hedefleri kapsamında 17 gösterge bulunmakta ve bu göstergelerden 13’ü üretilmektedir. Üretilmeyen göstergelerin ulusal ya da uluslararası veri tabanlarından ikame verilerle değerlendirilmesi mümkün olmaktadır.

Türkiye’de 2001 krizinden sonra makroekonomik istikrarın ve mali disiplinin sağlanması, bankacılık sektörünün güçlendirilmesi ve devletin üretimden çekilerek denetim ve düzenleme rollerine ağırlık verilmesi alanında yapısal reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu sayede kamu açıklarının GSYH’ya oranı gerilemiş, enflasyon tek haneli rakamlara düşmüş, yabancı doğrudan yatırımlar hızlanmış ve ekonomi 2001-2015 döneminde özel sektör öncülüğünde yıllık ortalama %5,1 oranında büyümüştür.

Ekonomideki yapısal reformların kişi başına düşen gelir üzerindeki artırıcı etkisi 2002-2007 döneminde daha da belirginleşmektedir. Bu dönemde kişi başına düşen gelirin büyüme hızı dünyada ve yüksek gelirli ülkelerde, sırasıyla, yıllık ortalama %2,4 ve %1,8 iken, Türkiye ve yüksek orta gelirli ülkelerde, sırasıyla, %5,4 ve %5,6 oranında gerçekleşmiştir.

Öte yandan 2001-2015 döneminde büyümenin bileşenlerinde sermayenin payı hızla artarken, emek faktörü zayıflamış, toplam faktör verimliliğinin (TFV)'nin payı ise oldukça sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Yurtiçi tasarrufların yatırımları karşılamada yetersiz kaldığı bu dönemde, ekonomik büyümenin ağırlıklı olarak fiziki sermaye yatırımları yoluyla gerçekleşmesi cari açığa bozucu etkide bulunmuştur.

Yoğun küresel rekabetin yaşandığı günümüzde teknolojik gelişmelerin yarattığı verimlilik etkisinin sürdürülebilir büyüme için temel teşkil ettiği bilinmektedir. Nitekim 2002-2007 döneminde Türkiye'de kişi başına düşen gelir artış oranı hızlı büyüyen yüksek orta gelirli ülkelere yakın seviyede gerçekleşirken 2008-2015 döneminde, TFV'nin Türkiye'nin rakip olduğu ülkelerin gerisinde kalması sonucu, bu oran ilgili ülke grubunun yarısı seviyesine gerilemiştir.

Türkiye'de daha güçlü ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için TFV'de sürekli artış sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Diğer yandan 2001-2015 döneminde ortalama yıllık %5,1 oranında ekonomik büyüme kaydedilirken, kırdan kente göçün hızlanması ve tarım sektörünün ekonomik aktivite içindeki payının azalması sonucu ortaya çıkan işgücünün diğer sektörler tarafından yeterince istihdam edilmemesi olgusunun 2001-2008 döneminde belirginleştiği izlenmiştir. Ancak 2008'de yaşanan küresel ekonomik krizin ardından istihdamda önemli artışlar kaydedilmiş ve 2015 yılına kadar da bu seyir devam etmiştir. Ayrıca, hizmetler sektöründe ciddi istihdam artışları gözlenmiş olup krizin ardından hizmetler sektöründe istihdam artışları ivmelenmiştir. Genel olarak 2001-2008 döneminde işsizlik oranının görece katılaştığını ileri sürmek mümkündür. Ancak kriz sonrası dönemde özellikle kadınlarda gözlenen yüksek işgücüne katılma oranlarındaki artışın da etkisiyle ortaya çıkan işgücü arzındaki artışlar işsizlikteki ana belirleyici dinamik olmuştur. Yüksek istihdam artışlarının sürece eşlik etmesiyle işsizlik oranlarında ciddi artışlar gözlenmemiştir.

Bununla birlikte, Türkiye'de işgücünün eğitim ve verimlilik düzeyindeki yetersizlikler, ücretli istihdamın düşük, ücretsiz aile işçiliğinin yaygın ve kayıt dışı çalışan oranın yüksek olması işgücü piyasasının başlıca sorunları arasında yer almaktadır. Ayrıca, devamsızlık, hastalık, kaza vb. maliyetler dikkate alındığında sağlıklı işgücü konusu da çözülmesi gereken bir konu olarak ön plana çıkmaktadır.

Ayrıca, Sosyal Güvenlik Reformu ile sosyal güvenliğe ilişkin birçok konuda olduğu gibi kayıt dışı istihdamla mücadele konusunda da kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır. Kurumlar arası işbirliğinden yararlanmak suretiyle kayıt dışı istihdamın azaltılmasına yönelik birçok faaliyet hayata geçirilmiştir. Nitekim 2000 yılında %51,2 seviyesinde olan kayıt dışı istihdam oranı, 2016 yılı sonunda % 33,5 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'de işsizlik oranının kalıcı olarak azaltılabilmesi için ekonomik büyümenin istihdam yaratan bir yapıya kavuşturulması ve işgücü niteliğinin yükseltilmesi gerekmektedir. Ayrıca, küresel krizin ardından istihdamın büyüme esnekliğinde yüksek değerler gözlenmiş olup işsizliğin kalıcı bir şekilde azaltılmasında yüksek ekonomik büyümenin sürdürülmesinin de önemli olduğu düşünülmektedir.

Diğer yandan, işler ile iş arayanlar arasındaki etkin eşleşmeyi sağlayacak yapısal önlemler de işsizliğin azaltılması için önem arz etmektedir.

Kurumsal Çerçeve

SKA 8 kapsamında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı koordinatör kurum olarak öne çıkmaktadır. SKA 8 için hedef bazında sorumlu ve ilgili kurumlar aşağıdaki tabloda paylaşılmaktadır.

SKA8 Koordinatör: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı		
Hedefler	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
8.1	Kalkınma Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı Merkez Bankası BDDK
8.2	Kalkınma Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı KOSGEB TÜBİTAK
8.3	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Ekonomi Bakanlığı Maliye Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı SPK BDDK KOSGEB
8.4	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Ekonomi Bakanlığı Maliye Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı SPK BDDK
8.5	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İŞKUR
8.6	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	Milli Eğitim Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İŞKUR
8.7	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı
8.8	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü) Dışişleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kültür ve Turizm Bakanlığı İŞKUR

8.9	Kültür ve Turizm Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı
8.10	Maliye Bakanlığı	Hazine Müsteşarlığı BDDK TMSF
8.a	Ekonomi Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı
8.b	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı İŞKUR

Sonuç

İstihdam ve ekonomik büyüme, en kapsayıcı başlıklardan biri durumundadır. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması ve insana yakışır işlerin yaratılması hedefleriyle uyumlu olma ihtiyacının yanı sıra bu hedefleri de beslemektedir.

Ekonomik büyüme başlığı altında değerlendirilebilecek Hedef 8.1, Hedef 8.2, Hedef 8.3, Hedef 8.4, Hedef 8.10, Hedef 8.a ve Hedef 8.b'de 2000-2016 döneminde Türkiye, küresel gelişmeler, uygulanan makroekonomik ve yapısal politikalar, demografik yapıdaki değişimler gibi faktörlere bakarak ilerleme sağlamıştır. Ancak ilerleme düzeyi her bir hedef için farklı olmuştur. Hedef 8.1, Hedef 8.10'da politikaların yanı sıra mevzuat düzenlemelerinin de katkısıyla hızlı bir gelişim görülürken, özellikle Hedef 8.2 ve 8.3'te sağlanan gelişim yeterli olmamış, ekonomik büyümede TFV katkısı sınırlı kalmıştır. KOBİ'ler özelinde bir verimlilik artışı ihtiyacı saptanmaktadır. Hedef 8.4'ün de 8.2 ve 8.3 ile bütünlük bir şekilde ele alınması, üretim ve tüketimde kaynak verimliliği sağlamaya dönük bütünlüklü bir yaklaşımın 11. Kalkınma Planında belirleyici temalardan biri olması önemli görülmektedir. Hedef 8.3 ve 8.4, SKA 9 hedefleriyle birlikte değerlendirildiğinde, politika eksikliğinden ziyade konsantrasyon ve kaynak tahsisi anlamında önceliklendirme ihtiyacının öne çıktığı başlıklardır.

İstihdam başlığı altında değerlendirilebilecek Hedef 8.5, Hedef 8.6, Hedef 8.7, Hedef 8.8 ve Hedef 8.9'da 2000-2016 döneminde sağlanan ilerleme büyük oranda yapısal politikalar sonucunda istihdamın tarımdan hizmetlere kaymasına dayanmıştır. İstihdamın gelişimine bölgesel, sektörel ve cinsiyet bazlı bakıldığında iyileşme sağlanma ihtiyacı yüksektir. İstihdam başlığında özellikle kadın ve genç istihdamını kapsayan Hedef 8.5 ve 8.6'da iyileşme hızının artırılması hem ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği hem de SKA 1, SKA 2, SKA 10 gibi amaçlara da doğrudan etkisi olması nedeniyle öne çıkmaktadır. Türkiye, benzer gelişmişlik düzeyindeki ülkelere göre kadınların işgücüne katılımının düşük olduğu ve demografik potansiyelini eksik kullanan bir ülke durumundadır. Genç istihdamı ise özellikle yüksek katma değerli üretim, yenilikçilik başlıklarında ihtiyaç duyulan nitelikli işgücünün yetiştirilmesi, eğitimle işgücü piyasasının ihtiyaçlarının eşleştirilmesi açısından da kritik önem taşımaktadır.

Türkiye'nin 2000-2016 dönemi büyüme dinamikleri de göz önünde bulundurulduğunda teknolojik dönüşüm, verimlilik artışı, nitelikli istihdam ve çevre dostu büyüme öne çıkan başlıklardır. Geçmiş döneme sermayeye ve nicel istihdam artışına dayalı büyüme damga vurmuş bulunurken, sürdürülebilir kalkınma perspektifli büyümede yapısal dönüşümün daha baskın olması ihtiyacı öne çıkmaktadır.

Ayrıca, Türkiye'nin uluslararası işgücü göçü yönetimi ve yabancıların çalışma izinlerine erişiminin desteklenmesi çabaları göç yönetimi gündeminin önemli bileşenlerinden biridir. Düzensiz emek göçü

ile mücadele, Suriyelilerin yanı sıra farklı statüdeki tüm yabancıların (geçici koruma altındaki yabancı, uluslararası koruma başvuru ya da statü sahibi yabancı, yurt içinden/yurt dışından başvuru yapacak yabancı) kayıtlı istihdamının teşviki ve vasıflı yabancı emeğinin Türkiye'ye çekilmesi uluslararası işgücü yönetimi bağlamında öne çıkmaktadır. Özellikle refakatsiz göçmen çocukların tanımlanması, yaş tespiti, yasal temsilcinin atanması, çocuğun yüksek yararının tespiti ve hizmetlere erişimi iyileştirilmesi gereken alt başlıklar olarak öne çıkmaktadır.

Bunlara ek olarak, SKA 8 hedeflerinin diğer SKA hedefleriyle ilişkisi ele alınmış, en yüksek etkileşimde olunan hedef ve SKA'lar saptanmıştır. Söz konusu belirlemeler ışığında, bu raporun 5. Bölümünde tüm hedeflerin birbiriyle etkileşimi karşılıklı incelenerek konsolide edilmiştir. Bu konsolidasyondan hareketle SKA 8'in diğer SKA hedefleriyle çift yönlü etkileşimi güçlüdür; diğer SKA hedeflerinden hem etkilenmekte hem de diğer SKA hedeflerini etkilemektedir. SKA 1 (Yoksulluğa Son), SKA 2 (Açlığa Son), SKA 4 (Kaliteli Eğitim), SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği), SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı), SKA 12 (Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim) ve SKA 17 (Uygulama Araçları) arasında güçlü çift yönlü etkileşim bulunmakta, bu alanlardaki politika ve programların SKA 8 ile eşgüdüm sağlaması özel önem taşımaktadır.

TASLAK

3.1.9. SKA 9: Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı

SKA 9, “Dayanıklı altyapılar inşa etmek, kapsayıcı sürdürülebilir sanayileşmeyi desteklemek ve yenilikçiliği güçlendirmek” başlığı altında üç ana temayı kapsamakta ve tamamı Türkiye için geçerli olan 8 hedeften oluşmaktadır. Bunlardan ilki, altyapı; bir toplum ya da girişim için temel olan fiziksel sistemleri ve yapıları sağlamaktadır. İkincisi, sanayileşme; ekonomik büyümenin sağlanması, istihdam yaratılması ve bu şekilde yoksulluğun azaltılmasının sürükleyicisidir. Üçüncüsü yenilikçilik ise sanayi üretimin teknoloji yetkinliğinin ilerletilmesi ve yeni becerilerin geliştirilmesini tetiklemektedir. SKA 9, altyapıyı, bilgi ve iletişim teknolojileri, bilimsel araştırma ve finansal hizmetleri içerecek şekilde geniş anlamıyla ele almaktadır.

SKA 9		
Dayanıklı altyapılar inşa etmek, kapsayıcı sürdürülebilir sanayileşmeyi desteklemek ve yenilikçiliği güçlendirmek		
Hedefler	Türkiye İçin Geçerlilik	Gerekece
9.1 Herkes için karşılanabilir ve hakkaniyetli erişimi esas alan ekonomik kalkınma ve insan esenliğini desteklemek için bölgesel ve sınır ötesi altyapıyı da içeren kaliteli, güvenilir, sürdürülebilir ve dayanıklı altyapıların geliştirilmesi	✓ Geçerli	Ulaştırma modlarının dengeli dağılımı ve ekonomik gelişmeyle uyumlu altyapının sağlanması ihtiyaçları sürmektedir.
9.2 Kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmenin desteklenmesi ve 2030'a kadar sanayinin istihdam ve gayri safi yurt içi hasıla payının ulusal koşullarla uyumlu olarak belirgin oranda artırılması ve en az gelişmiş ülkelerde bu payın iki katına çıkarılması	✓ Geçerli	Sürdürülebilir GSYH artışı için sanayi katma değerinin payının artırılması gerekmektedir.
9.3 Küçük ölçekli sanayi işletmeleri ve diğer işletmelerin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, uygun koşullu krediyi de kapsayan finansal hizmetlere erişimlerinin ve değer zincirleri ile piyasalara entegrasyonlarının artırılması	✓ Geçerli	Küçük ölçekli işletmelerin etkinliğinin artırılması ihtiyacı bulunmaktadır.
9.4 2030'a kadar tüm ülkelerin kendi göreceli kabiliyetleri çerçevesinde kaynak kullanım verimliliğinin artırılması, temiz ve çevreye duyarlı teknoloji ve endüstriyel süreçlerin daha fazla kullanılmasıyla altyapının iyileştirilmesi ve sanayinin sürdürülebilir hale getirilmesi için yenileştirilmesi	✓ Geçerli	Üretimde verimliliğin ve katma değer artırılmasının önemli unsurlarından biri olarak önem taşımaktadır.
9.5 Gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere tüm ülkelerde, 2030'a kadar yenilikçiliğin desteklenmesi ve 1 milyon kişi başına düşen araştırma-geliştirme alanında çalışan kişi sayısının ve kamu ve özel sektör araştırma-geliştirme harcamalarının önemli ölçüde artırılmasıyla bilimsel araştırmaların geliştirilmesi ve sanayi sektörlerinin teknolojik yetkinliklerinin yükseltilmesi	✓ Geçerli	Teknolojik dönüşüm için önem taşımaktadır.
9.a Afrika ülkelerine, en az gelişmiş ülkelere, karayla çevrili gelişmekte olan ülkelere ve gelişmekte olan küçük ada devletlerine geliştirilmiş mali, teknolojik ve teknik destek sağlanması yoluyla sürdürülebilir ve dayanıklı altyapı geliştirmenin kolaylaştırılması	✓ Geçerli	EAGÜ'lere destek çerçevesinde önem taşımaktadır.
9.b Sanayi çeşitliliği ve ticari mallara katma değer artırımı için elverişli bir politika ortamının sağlanmasıyla gelişmekte olan ülkelerde yurt içi teknoloji gelişiminin, araştırma ve yenilikçiliğin desteklenmesi	✓ Geçerli	Sanayinin teknoloji içeriğinin geliştirilmesi ve sanayi üretimin GSYH katkısının artırılması, uluslararası rekabet gücü açısından kritik öneme sahiptir.
9.c Bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimin kayda değer oranda artırılması ve 2020 yılına kadar en az gelişmiş ülkelerde evrensel ve karşılanabilir internet hizmetlerine erişimin sağlanması için çaba gösterilmesi	✓ Geçerli	Sabit genişbant altyapısının gelişimi önem taşımaktadır.

SKA 9, 7. Kalkınma Planı'ndan bu yana Türkiye'nin politika öncelikleri arasında yer almış ve buna paralel olarak olumlu gelişmeler görülmüştür. Fiziksel altyapının gelişimi anlamında hem ulaştırma altyapısı, hem de bilgi ve iletişim altyapısına yönelik hedefler Kalkınma Planlarında yer almaktadır. Sanayinin gelişimi, katma değer ve TFV artışı ile ilgili politikalar özellikle 10. Kalkınma Planı döneminde yoğun olarak ele alınmış ve öncelikli olarak vurgulanmıştır. Bu kapsamda teknoloji düzeyinin yükseltilmesi ve bilgi-iletişim teknolojilerinin kullanımının artırılması da vurgulanan alanlar arasında yer almıştır.

SKA 9	Hedef	Stratejik Plan ve Belgeler
1	Tüm Hedefler	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar
2	9.2, 9.3, 9.4, 9.5, 9.b	Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (2015-2018)
3	9.5, 9.b	Türkiye Yazılım Sektörü Stratejisi ve Eylem Planı (2017-2019)
4	9.5, 9.b	Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018)
5	9.2, 9.3, 9.5, 9.b	KOBİ Stratejisi ve Eylem Planları
6	9.2, 9.3, 9.5, 9.b	Türkiye Kamu-Üniversite-Sanayi İşbirliği (KÜSİ) Stratejisi ve Eylem Planı
7	9.1, 9.2	Taşımacılıktan Lojistiğe Dönüşüm Programı (2014-2018)
8	9.4	Enerji Verimliliği Strateji Belgesi (2012-2023)
9	9.1, 9.2, 9.c	Ulaşım ve İletişim Stratejisi
10	9.1, 9.2,	Kombine Taşımacılık Strateji Belgesi
11	9.1, 9.5	Ulusal Akıllı Ulaşım Sistemleri Strateji Belgesi ve Eki Eylem Planı (2014-2023)
12	9.2, 9.5, 9.b	Yeni Sanayi Devrimi Akıllı Üretim Sistemleri Teknoloji Yol Haritası (TÜBİTAK)
13	9.1, 9.2, 9.3, 9.4, 9.5, 9.b, 9.c	Vizyon 2023 Strateji Belgesi (TÜBİTAK)
14	9.4	Ulusal Enerji AR-GE ve Yenilik Stratejisi
15	9.2, 9.3	2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı
16	9.4	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Stratejik Planı (2015-2017)
17	9.5, 9.b, 9.c	Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018)
18	9.5	Türkiye Biyoteknoloji Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018), Türkiye İlaç Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2015-2018), Türkiye Otomotiv Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2015-2018)

Politika ve Stratejiler

SKA 9 kapsamındaki ilk ana tema olan güvenilir, sürdürülebilir ve dayanıklı altyapılar Hedef 9.1 kapsamında yer almaktadır. Bu hedef bağlamında Türkiye 2000-2016 döneminde önemli gelişme göstermiş, özellikle karayollarına erişimde tüm ülkenin kapsanması sağlanmıştır. Ülke coğrafyasının ve nüfusun tamamını kapsayacak şekilde yük ve yolcu taşımacılığına yönelik ulaştırma ve iletişim altyapısı bulunmaktadır. Yolcu taşımacılığında karayolu ve havayolu, yük taşımacılığında ise karayolu ve denizyolu altyapısı gelişmiş durumdadır. Bununla beraber ulaşım modları arasında dengesizlik bulunmaktadır. Yurtiçi yolcu ve yük taşımacılığında karayolu ağırlık taşımaktadır. Bu durum sanayi ve hizmet maliyetlerini artırmakta, fiyatlar genel düzeyini yükselterek rekabet gücünü düşürmektedir. Aynı zamanda can güvenliğinin azalması, trafik gürültüsü ve kirliliği gibi etkiler de yaratmaktadır. Dolayısıyla, Hedef 9.1 kapsamında Türkiye'nin ulaşım altyapısının kapsamı ve erişilebilirliği bakımından ortanın üstünde gelişmişlik seviyesinde olduğu, ancak ulaştırma modlarının çeşitliliği, dengesi, birbirleriyle koordinasyonu noktasında orta seviyede gelişmişlik sergilediği, bu noktanın gelişime açık olduğu görülmektedir.

SKA 9 kapsamındaki ikinci tema olan kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşme Hedef 9.2, 9.3 ve 9.4'te ele alınmaktadır. Türkiye'de imalat sanayii üretiminin GSYH ve istihdam içindeki payı dünya

ortalamasının üzerindedir ve sektörel çeşitlilik yüksektir. Bazı sektörlerde iç talebin tamamı yerli üretimle karşılanırken bazı sektörlerde uluslararası rekabet gücü bulunmaktadır. Ancak Türkiye'nin uluslararası pazarlarda rekabet içinde olduğu Orta-Doğu Avrupa ülkeleri ve Güneydoğu Asya ülkelerine göre imalat sanayii katma değerinin GSYH içindeki payı düşüktür. İmalat sanayii üretimi düşük ve orta-düşük teknoloji sektörlerde yoğunlaşmıştır ve imalat sanayii katma değer düzeyi ortalama seviyelerdedir. Bu durum imalat sanayiinin GSYH'ye, istihdama katkısını sınırlandırmaktadır. Özellikle orta-yüksek ve yüksek teknoloji sektörlerde üretim kapasitesi iç talebin karşılanması ve uluslararası ticarete rekabet gücü kazanılması noktasında yetersizdir. Türkiye'de KOBİ'lerin finansmana erişimi küresel ortalamanın ve benzer gelişmişlik düzeyindeki ülkelerin bir bölümünün üzerindedir. Ancak, bankacılık ürünleri dışında alternatif finansman yöntemleri yeterince gelişmemiştir. KOBİ'lerin sanayi katma değeri içindeki payının artırılması noktasında ise verimliliğin artırılması başlıca gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Sanayide kaynakların verimli kullanımı ve temiz üretimin sağlanması (Hedef 9.4) noktasında Türkiye'nin karbondioksit emisyonlarının hızlı artış gösterdiği ve temiz teknolojilere yönelik inovasyon düzeyinin düşük seviyede olduğu görülmektedir.

SKA 9 kapsamındaki üçüncü ana tema olan yenilikçilik Hedef 9.5 ve 9.b kapsamında ele alınmaktadır. Türkiye'de Ar-Ge faaliyetlerinin GSYH içindeki payı 2000-2015 döneminde yaklaşık iki kat artış göstermiş olmasına rağmen dünya ortalamasına kıyasla düşük seviyededir. Türkiye diğer yenilikçilik göstergeleri olan patent başvuruları ve Avrupa İnovasyon Endeksi'ndeki konumu açısından da dünya ölçeğinde ortanın altında performans göstermektedir. Bu tema özellikle sanayi katma değeri ve TFV artışının sağlanması ve uluslararası düzeyde rekabet gücünün artırılması açısından önem taşımaktadır. Yine bu alanla ilişkili olan bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim Hedef 9.c kapsamında ele alınmaktadır. Türkiye mobil iletişim abone sayısı açısından OECD ve dünya ortalamalarına yakın seviyede bulunmaktadır. Ayrıca, genişbant abone sayısı, fiber optik hat uzunluğu, hanelerde internet kullanımı son on yılda önemli artış kaydetmiştir. Girişimlerde bilgisayar ve internet kullanımı %100'e yakın olmakla birlikte web sitesi sahipliği, online satış, bulut bilişim kullanımı gibi tasarruf sağlayıcı ve katma değeri yüksek hizmetlerin kullanımının artırılması gerekmektedir.

Hedef 9.1 kapsamında karayolu, demiryolu ve denizyolu ulaşımının geliştirilmesine yönelik politikalara yer verilmiş ve bu alanlarda ilerlemeler sağlanmıştır. Ulaşım modları arasında denge ve entegrasyonun sağlanması da öncelikli alanlar arasında yer almış, ancak burada kısmi başarı gösterilebilmiştir. Kalkınma Planları ve Yıllık Programların tamamında karayollarının yurtiçi yolcu ve yük taşımalarının içerisinde payının yüksekliği (%90 civarında) bir sorun olarak nitelendirilmiştir. Böyle bir yapının oluşmasında diğer ulaşım türlerinin altyapısının yeteri kadar gelişmemiş olması, ulaşım türlerinin birbirleri ile entegrasyonunun zayıf olması, alt sektörlerin bağımsız ve plansız şekilde yatırım faaliyetleri sürdürmesi gibi sebepler gösterilmektedir. Ulaşım modları arasındaki dengenin sağlanması hedefi doğrultusunda karayolu dışındaki taşıma modlarına yönelik altyapı ihtiyacının belirlenmesi açısından kritik önem taşıyan, 7. ve 8. Kalkınma Planlarında Ulaştırma Ana Planı, 10. Kalkınma Planı'nda da Lojistik Master Planı olarak yer alan bütüncül politika dokümanının geliştirilmesi önem taşımaktadır. Aynı kapsamda demiryollarının geliştirilmesi için özel sektör yatırımlarına ve işletmeciliğine imkan sağlayan politikalar geliştirilmiş, ancak uygulama politikaların gerisinde kalmıştır. Limanlarda politikalar paralelinde özelleştirme büyük ölçüde tamamlanmış ve özel sektörün liman yatırımları önemli artış göstermiştir. Ancak, yüklerin taşınmasında karayolu mesafesini azaltabilecek Çandarlı, Filyos ve Mersin gibi bölgesel limanların gelişimi için finansman modeline ve sanayi havza planlamasına yönelik belirsizliklerin giderilmesi gerekmektedir.

Ulaştırma modlarının dengeli dağılımı için ulaştırma modları arasında etkin koordinasyonu sağlayacak düzenlemelerin yapılması ve ilgili kuruluşların yönetim yapılarının yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, 14/06/2016 tarihinde TCDD Taşımacılık A.Ş. tescil edilmiş olup 01/01/2017 itibarıyla TCDD ve TCDD Taşımacılık A.Ş. fiilen ayrılmış, TCDD'nin yeniden yapılandırılması süreci tamamlanmış ve sektörün serbestleşmesinin önü açılmıştır. Böylece, TCDD sektörde demiryolu altyapı işletmecisi olarak yer almakta olup bununla ilgili olarak "Şebeke Bildirimi" yayınlanmıştır. Yeni durumda, TCDD Taşımacılık A.Ş. gibi diğer demiryolu tren işletmeciliği şirketleri de talep ettiği ve gerekli şartları sağladığında sektöre girebilecek ve böylece fiili serbestleşme gerçekleşecek, özel sektör kendi trenleri ve kendi personeli ile demiryollarında yük ve yolcu taşımacılığı yapma imkanına kavuşacaktır. Diğer yandan ise, limanlarda kamu denetimi ve yönetimi için uygun yapıların oluşturulması önem taşımaktadır. Gerekli yatırımlara finansmanın sağlanması için kamu-özel sektör işbirliğinin etkin hale getirilmesi ve kamunun fon kaynaklarının harekete geçirilmesine yönelik düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Altyapı yatırım kararları için daha etkin koordinasyon ihtiyacı, ulaştırma yatırım izinlerinin çok taraflı ve zaman alan bir karar sürecine tabi olması gibi konular mevzuat ve kurumsal düzenleme ihtiyacı açısından öne çıkmaktadır.

Hedef 9.2 ve 9.3'te politika dokümanlarında da vurgulanan odak noktaları; sanayi katma değerinin artırılması, toplam TFV'nin artırılması, KOBİ'lerin verimliliğinin ve sanayi katma değeri içindeki paylarının artması ve sanayi kuruluşlarının kümelenme ve entegrasyonunun desteklenmesidir. Bu bağlamda özellikle 10. Kalkınma Planı'nda sanayinin GSYH içindeki payının artırılmasına vurgu yapılmış, Öncelikli Dönüşüm Programları saptanmış, Sanayi Strateji Belgesi oluşturularak sanayide verimlilik, katma değer ve TFV artışına yönelik politikalara öncelik verilmiştir. Öncelikli Dönüşüm Programları kapsamında enerji verimliliğinin geliştirilmesi, ithalata olan bağımlılığın azaltılması, kamu alımları yoluyla teknoloji geliştirme, öncelikli teknoloji alanlarında ticarileştirme, üretimde verimliliğin artırılması alanlarında eylem planları oluşturulmuştur. Bu çerçevede katma değeri yüksek sektörlerin üretim içerisindeki payının artırılmasının yanı sıra geleneksel üretim yapan sektörlerin teknoloji kullanımını artırarak verimliliğinin yükseltilmesi de vurgulanmaktadır. Orta ve yüksek teknolojili ürünlerin katma değer içerisinde payının artırılması için Türkiye imalat sanayii üretiminde teknolojik dönüşümünün içselleştirmesi ve politikaların bu doğrultuda uygulanması ihtiyacı öne çıkmaktadır. KOBİ'lere yönelik olarak özellikle girişimciliğin desteklenmesi, finansmana erişimin kolaylaştırılması, KOSGEB kapsamında eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaştırılması, üniversite-sanayi işbirliğinin geliştirilmesi başlıca politikalar arasında yer almaktadır. Büyük işletmelerle küçük işletmeler arasındaki verimlilik farkı da esas olarak ölçek farkından ve sermaye yoğunlaşma düzeyinden kaynaklanmaktadır. KOBİ'lerin verimliliklerinin ve imalat sanayii katma değeri içindeki paylarının artırılması için değer zincirindeki yerlerinin sektör bazında daha detaylı analiz edilmesi ve buna uygun politika, uygulama aracı geliştirilmesine ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Sanayi politikalarına ilişkin olarak 2012 yılında yürürlüğe giren az gelişmiş bölgelerin, orta-yüksek teknolojili sektörlerin ve Ar-Ge faaliyetlerinin öncelikli olarak desteklenmesini içeren teşvik sisteminin ardından, 2015-2017 döneminde bu yaklaşımların derinleştirilmesine yönelik ek uygulamalar ve ikincil mevzuat geliştirilmiştir. Bu kapsamda Ar-Ge ve Tasarım Kanunu, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu, Üretim Reform Paketi, Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi Kararı ve Cazibe Merkezleri Programı sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda hem sanayi altyapısının geliştirilmesi ve teknolojik dönüşümün sağlanması, hem de eşitliği gözeten kapsayıcı kalkınma açısından ilerleme sağlamaktadır.

Enerji Verimliliği Kanunu ve Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği Hedef 9.4 bağlamında temel mevzuat düzenlemeleri olarak öne çıkmaktadır. Kaynak verimliliği konusunda, özellikle enerji dışı hammadde ve ara malı ithalatını azaltmaya yönelik düzenlemeler ve teşviklerin geliştirilmesi önem taşımaktadır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın bu doğrultuda işbirliğini artırması gerekli görülmektedir.

Hedef 9.5 ve 9.b kapsamında yer alan yenilikçilik temasına yönelik politikalar kapsamında 2023 yılına dek Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payının %3 seviyesine yükseltilmesi, Ulusal Ar-Ge fonu oluşturulması, markalaşmanın desteklenmesi yer almaktadır. 10. Kalkınma Planı'nda öncelik verilen konular arasında yer alan Ar-Ge ve tasarım faaliyetleri, atılan çeşitli adımlarla teşvik edilmiş, bu kapsamda Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, Ar-Ge ve Tasarım Merkezleri, Teknokentler, sanayi kümelenmeleri sayı ve nitelik olarak gelişme göstermiştir. 2008 yılında çıkarılan Ar-Ge Reform Kanunu'nun 2016'da geniş kapsamlı bir Ar-Ge reform paketine dönüştürülmesiyle bu konudaki teşvikler artırılmıştır. Bu alanda atılmış olan adımların küresel değer zinciri ve teknolojik dönüşümü gözetken ek bilim-teknoloji politikaları, teknoloji geliştirmeyi ve transferi kolaylaştıracak uluslararası akademik işbirliklerinin geliştirilmesine yönelik düzenleme ve teşvikler, buluşların ticarileştirilmesi ve finansmana yönelik ek politikalarla desteklenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Hedef 9.a.'ya yönelik politikalar Türkiye'nin resmi kalkınma yardımları (RKY) çerçevesinde ele alınabilir. Türkiye'nin politikaları değerlendirildiğinde, RKY konusundaki ilk sistematik yaklaşımın 10. Kalkınma Planı döneminde geliştirildiği görülmektedir. Türkiye en az gelişmiş ülkelere (EAGÜ'ler) yönelik on yıl boyunca yıllık 200 milyon Dolar RKY taahhüdünde bulunmuş olup bu taahhüdü yerine getirmektedir. 2011 yılından bu yana, Türkiye EAGÜ'lere, yıllık taahhüdü olan 200 milyon Dolar'ı aşan miktarlarda resmi kalkınma yardımı sağlamaktadır. 2014 yılında 210 milyon Dolar RKY ile bu taahhüdün ötesine geçmiş, 2015 yılında ise sağlanan RKY 456 milyon Dolar seviyesine ulaşmıştır. Türkiye'nin EAGÜ'lere yönelik yardım tutarını ve teknik işbirliği ve proje-program yardımlarını artırması sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından önem taşımaktadır.

Mevzuat

Hedefler bazında mevzuat değerlendirildiğinde 9.1, 9.2, 9.3, 9.b ve 9.c kapsamında mevzuatın temel düzeyde mevcut ve yeterli olduğu görülmektedir. Bununla beraber Hedef 9.1'de altyapının dayanıklılık ve sürdürülebilirliğine yönelik mevzuatın güçlendirilmesi ihtiyacı saptanmakta, 9.2 ve 9.3 kapsamında teşviklere yönelik güncellemeler yapılmaktadır. Hedef 9.4 kapsamında enerji verimliliği dışındaki alanlara yönelik mevzuatın geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Hedef 9.a kapsamında mevzuat bulunmamaktadır.

Aynı zamanda, araştırma altyapılarının ekonomik ve toplumsal faydalarını azami düzeye çıkarabilmek için bu altyapıların idari ve mali sürdürülebilirliğinin sağlanması ve başta özel sektör olmak üzere tüm paydaşlarla işbirliği ve etkileşimlerinin artırılmasının birincil öneme sahip olduğu aşkırdır. Bu doğrultuda, ilgili tarafların katılımı ve işbirliğiyle geliştirilen 6550 sayılı "Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun" 10/07/2014 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun uygulamasına ilişkin genel ilkeleri, satın alma ve ihale süreçleri ile bütçe ve muhasebe işlemlerini düzenleyen üç adet yönetmelik ise 28/08/2015 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Anılan kanun ve yönetmeliklerle, araştırma altyapılarını etkin ve sürdürülebilir yapılara dönüştürmek üzere yönetim, finansman, insan kaynağı ve işbirliği gibi hususlarda önemli yenilikler getirilmiştir. Bu yeniliklerin Ar-Ge ve teknoloji ekosistemi için önemli girdi ve kolaylıklar

sağlayacağı muhakkaktır. 6550 sayılı Kanunun getirdiği yeniliklerin gerçekleştirilmesinde Araştırma Altyapıları Kurulu önemli bir role sahiptir. Buna en önemli örnek, performans değerlendirmesi sonucu bu Kurulun onayıyla yeterlik kararı verilecek olan araştırma altyapılarının; tüzel kişiliğe sahip olması, şirket kurabilmesi, kurulmuş şirketlere ortak olabilmesi, ulusal ve uluslararası alanda işbirliği yapabilmesi veya mevcut işbirliklerine katılabilmesi, insan kaynağı ve malvarlığı yönünden çeşitli muafiyet, indirim ve istisnalardan yararlanabilmesidir.

Sanayinin çevre yönetim süreçlerine ilişkin en önemli mevzuat olan, temiz ve çevreye duyarlı teknolojilerin kullanımı ile kaynak ve enerji verimliliği hususlarını içeren 24/11/2010 tarih ve 2010/75/EC sayılı Endüstriyel Emisyonlar Direktifi'nin entegre kirlilik önleme ve kontrol yaklaşımını uyumlaştıran ulusal mevzuatın 2018 yılında yayımlanması öngörülmektedir.

Proje Envanteri

Hedefler bazında projeler değerlendirildiğinde projelerin 9.1, 9.2, 9.3, 9.4, 9.5, 9.b ve 9.c olmak üzere ana hedefleri kapsadığı, ancak Hedef 9.a'ya yönelik proje bulunmadığı görülmektedir. Hedef 9.1'de yük ve yolcu taşımacılığında mevcut altyapının iyileştirilmesine, modlar arası entegrasyonun artırılmasına ve uluslararası taşıma ağlarıyla birleşmeye yönelik tamamlanmış ve yürütülmekte olan çok sayıda proje bulunmaktadır. Ulaştırma alanındaki projelerde başlıca ihtiyaç altyapının etkinliğini ekonominin bütünü, sanayi ve tüketiciler açısından ölçmeye yönelik projelerin geliştirilmesidir. Sanayi ve yenilikçilik alanındaki mevcut proje ve programlar ağırlıklı olarak sanayi üretiminin teknoloji düzeyini geliştirmeyi, yenilikçi uygulamaları desteklemeyi ve rekabet gücünü artırmayı hedeflemektedir. Proje ve programlarda gelişime açık başlıca konu, proje ve programların koordinasyonu ve etki değerlendirmesine yönelik sistematik bir yapının geliştirilmesidir.

Hedef 9.5'te ise; UNIDO, Global Environment Fund ve The Cleantech Open ile birlikte "enerji ve çevre" konusunda girişimci iş fikirlerinin desteklendiği Temiz Teknolojiler Girişimcilik Hızlandırma Programı (2014-2017) yürütülmektedir.

Toplam Faktör Verimliliğinin Artırılması Projesi	
SKA Hedefleri	9.2 - 9.3
Proje Yürütücüsü Kurumlar	UNDP
Proje Adı	Toplam Faktör Verimliliğinin Artırılmasına Yönelik Politika Çerçevesi Geliştirilmesi
Projenin Amacı	İstihdam yaratan, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin ve sanayide gelişimin sağlanabilmesi için TFV'nin artırılması kritik önem taşımaktadır. 10. Kalkınma Planı'nda özel vurgu yapılan TFV'nin artırılması için Kalkınma Bakanlığı, UNDP ile birlikte politika çerçevesinin geliştirilmesi amacıyla bir proje geliştirmiştir.
Projenin Bileşenleri	Toplam Faktör Verimliliğinin önündeki engellerin belirlenmesi, bu engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik politika çerçevesi geliştirilmesi ve söz konusu politika çerçevesinin pilot uygulamalar ile test edilmesidir. Türkiye'de KOBİ'lerle büyük şirketler arasındaki yüksek verimlilik farkından hareketle, dört ana sektörde toplam 3000 firmadan yüz yüze görüşmeler, derinlemesine görüşmeler ve standart anket yöntemiyle bilgi toplanması hedeflenmiştir.
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2016 - devam ediyor
Çıktılar	Verimliliğin, dolayısıyla sürdürülebilir büyümenin önünde engel teşkil eden temel sorunların kısa ve orta vadede çözümüne olanak verecek uygulanabilir politika araçları geliştirilecektir.
Etki	Sürdürülebilir büyüme için TFV artışı sağlanmasına yönelik politika adımlarının atılmasına katkı sağlanması öngörülmektedir.

Göstergeler Bazında Kantitatif Değerlendirme

SKA 9 hedefleri kapsamında 12 gösterge bulunmakta ve bu göstergelerden 10'u üretilmektedir.

Türkiye SKA 9.1 göstergeleri üzerinden ulaşım altyapısının gelişmişlik düzeyi ve tüm nüfusun hizmete erişimi açısından 2000-2016 döneminde ilerleme kaydetmiştir. Kırsal nüfusun ulaşım hizmetine erişim düzeyi artmış, ulaştırma altyapısında tüm taşıma modları açısından hem yolcu hem de yük taşımacılığına yönelik ilerleme sağlanmıştır. Ancak altyapının bölgesel dağılımında eşitsizlikler bulunurken ulaşım modları arasındaki dağılımda da karayolu ağırlığının sürdüğü saptanmaktadır. Dünya Bankası Lojistik Performans Endeksi açısından değerlendirildiğinde, 2007-2016 döneminde dünya sıralamasındaki yeri yıllar itibarıyla farklılık göstermekle birlikte, Türkiye'nin genel itibarıyla 34. sıradaki konumunu koruduğu görülmektedir. Endeks kapsamında Türkiye'nin en iyi performans gösterdiği alanın altyapı olduğu, zamanındalık alanında da dönem içinde önemli gelişme gösterildiği izlenmektedir. Diğer taraftan hem zamanındalık hem de izleme-takip, gelişime açık alanlar olarak öne çıkmaktadır.

Hedef 9.2 kapsamında 2000-2016 döneminde imalat sanayii katma değerinin GSYH içindeki payında ve imalat sanayii istihdamının toplam istihdam içindeki payında çok sınırlı bir gelişim olduğu görülmektedir. Türkiye'de imalat sanayii katma değerinin GSYH içerisindeki payı 2000-2016 yılları

arasında ortalama %15,5 olmuştur. 10. Kalkınma Planı'nda 2014-2018 Plan dönemi boyunca imalat sanayii katma değerinin GSYH içindeki (cari) payının 2013 yılındaki %15,5 seviyesinden %16,5'e çıkması hedeflenmiştir (1998 baz yıl hesaplaması ile). Türkiye açısından emsal alınabilecek Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Asya ülkelerinde imalat sanayii katma değerinin GSYH içindeki payının %20-30 aralığında olduğu görülmektedir. Türkiye'de mevcut durumda %16,5 civarında olan imalat sanayii katma değerinin GSYH içindeki payının, imalat sanayii üretiminde yüksek katma değerli, teknolojik ürünlerin payını artırarak 2030 yılına kadar %20-25 aralığına taşınması, imalat sanayii istihdamının toplam istihdam içindeki payının da %20-22 aralığına taşınması, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmenin sağlanması açısından önem taşımaktadır. İmalat sanayii katma değerinin GSYH içindeki payını sınırlandıran en temel faktörlerden biri üretimin teknoloji düzeyidir. İmalat sanayii üretimi düşük ve orta-düşük teknoloji sektörlerde yoğunlaşmıştır. 2000-2016 döneminde düşük teknoloji sektörlerden orta-düşük ve orta-yüksek teknoloji sektörlerine bir kayış görülmekle birlikte yüksek teknoloji sektörlerin payında gelişim sağlanamaması teknoloji içeriğinin gelişiminin yetersiz kalmasına yol açmıştır. İmalat sanayii katma değerinin ve teknoloji düzeyinin düşüklüğü TFV'nin büyümeye katkısını da sınırlamaktadır.

Hedef 9.3 kapsamında değerlendirme yapıldığında, küçük ve orta ölçekli işletme tanımına giren 250 kişi altında çalışanı olan işletmelerin toplam işletmelerin %99,8'ini, istihdamın %69'unu oluşturduğu, ancak imalat sanayii katma değeri içindeki paylarının %45, bankacılık kredileri içindeki paylarının ise %25 civarında olduğu görülmektedir. 2000-2016 döneminde küçük ve orta ölçekli işletmelerin imalat sanayii katma değerindeki ve bankacılık kredilerindeki paylarında önemli bir gelişme olmadığı görülmektedir. KOBİ'lerin katma değer içindeki payının düşüklüğü, bu işletmelerde verimliliğin büyük ölçekli işletmelere kıyasla önemli ölçüde düşük olmasından kaynaklanmaktadır. KOBİ'lerde çalışan başına katma değer, büyük işletmelerdekinin yaklaşık beşte biri düzeyindedir. KOBİ'lerdeki verimliliğin ve teknoloji düzeyinin düşük olması, Türkiye'de büyümeye TFV katkısının yetersiz kalmasında etken olmaktadır. Ayrıca, 01/01/2017 tarihinde yürürlüğe giren 6750 sayılı Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Kanunu ile başta KOBİ'ler olmak üzere tacir ve esnafa banka dışı alternatif finansman imkânı tanınmıştır. 13/10/2017 tarihli veriler esas alındığında, sağlanan 102 milyar TL, 9 milyar Dolar, 1,5 milyar Avro finansman imkanının 89 milyar TL, 1,5 milyar Dolar, 480 milyon Avro'sunun kredi kuruluşları dışında ticaret aktörleri tarafından sağlandığı görülmektedir.

Hedef 9.4 göstergeleri değerlendirildiğinde Türkiye'nin toplam sera gazı emisyonlarının 1990 seviyesine kıyasla 2,25 kat artış gösterdiği saptanmaktadır. Sera gazı emisyonları esas olarak enerji üretiminden kaynaklanmakta, dolayısıyla enerji verimliliğinin katma değer başına sera gazı emisyonlarının azaltılmasındaki önemi ortaya çıkmaktadır. Türkiye birim GSYH başına enerji tüketiminde dünya ortalamasına kıyasla çok az iyileşme gerçekleştirebilmiştir; dolayısıyla bu alanda gelişimini artırması gerekmektedir. Diğer taraftan, Türkiye'nin Global Temiz Teknolojiler İnovasyon Endeksinde de düşük performans gösterdiği, bu alanda gelişmiş ülkelerin yanı sıra, Çin, Hindistan, Brezilya, Arjantin gibi gelişmekte olan ülkelerin gerisinde kaldığı görülmektedir.

Hedef 9.5 kapsamındaki yenilikçilik temasındaki SKA göstergeleri Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı ve 1 milyon kişi başına düşen tam zaman eşdeğeri (TZE) Ar-Ge personeli sayısıdır. Türkiye'de 2000 yılında Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı %0,47, temel dokümanlarda 2015 yılı hedefi %2 civarındayken 2015 yılı sonunda söz konusu oran %1,06 civarındadır. İlerleme sağlanmış olmakla birlikte Ar-Ge harcamalarının GSYH içerisindeki payı, hedeflere ve benzer gelişmişlik düzeyindeki bir dizi ülkeye kıyasla düşük seviyelerdedir. Ar-Ge çalışanı sayısında ise 2000-2015 döneminde önemli artış

kaydedilmiş, ancak TZE bazında istihdamın toplam istihdama oranı ancak %0,4 seviyesine ulaşmıştır. Patent başvuruları ve Avrupa inovasyon endeksi gibi diğer göstergeler de değerlendirildiğinde Türkiye'nin yenilikçilik alanında gelişme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Yine bu temayla ilişkili olan Hedef 9.b göstergesi olan orta ve yüksek teknoloji ürünlerin sanayi katma değeri içindeki payı da benzer gelişmişlik düzeyindeki ülkelerin gerisinde kalmaktadır.

Hedef 9.c kapsamında bilgi-iletişim teknolojilerine erişimde Türkiye 2007-2017 döneminde önemli gelişme göstermiş, özellikle mobil teknolojiler ön plana çıkmıştır. Türkiye'de sabit telefon abone sayısı düşerken, %96'ya ulaşan cep telefonu kullanım oranıyla birlikte teknolojiye erişim artmış, mobil genişbant internete erişebilen nüfusun oranı 2007-2015 döneminde 14 kat artışla 55 milyon kişiye ulaşmıştır. Diğer taraftan kullanım verileri değerlendirildiğinde, hanelerde internet ve bilgisayar kullanım oranlarının internet erişiminin gerisinde kaldığı, girişimlerde ise %95 seviyelerinde olan bilgisayar kullanımı ve internet erişimine rağmen web sitesi sahipliğinin %66 seviyesinde kaldığı görülmektedir. Bilişim ürünleri kullanımında cinsiyet farkı da bir gelişim alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Hedef 9.a kapsamında Türkiye'nin 2000'li yıllarda resmi kalkınma yardımlarını (RKY) önemli ölçüde artırdığı ve EAGÜ'lere yönelik olarak 10. Kalkınma Planı çerçevesindeki taahhütlerini yerine getirmekte olduğu görülmektedir. Türkiye özellikle son yıllarda Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımlarla birlikte RKY/GSYH oranında önemli artış kaydetmiş, bu oran 2016'da %0,75 seviyesine ulaşmıştır. Önümüzdeki yıllarda EAGÜ'lere yönelik kalkınma yardımlarının da sürmesi beklenmektedir.

Kurumsal Çerçeve

SKA 9 hedeflerinin birbirleriyle ve ilişkili diğer SKA hedefleriyle eşgüdümü açısından Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın koordinatör kurum olarak görev almasına ihtiyaç duyulmaktadır. SKA 9 için hedef bazında sorumlu ve ilgili kurumlar aşağıdaki tabloda paylaşılmaktadır.

SKA9 Koordinatör: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı		
Hedefler	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
9.1	Kalkınma Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı Maliye Bakanlığı Sağlık Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı
9.2	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı TOBB
9.3	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı KOSGEB TOBB
9.4	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
9.5	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı TÜBİTAK

		YÖK KOSGEB
9.a	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı TİKA TÜBİTAK
9.b	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı TİKA TÜBİTAK
9.c	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı	Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu

Sonuç

SKA 9 kapsamındaki üç temanın gelişimi incelendiğinde 2000-2016 döneminde Türkiye'nin ulaştırma altyapısına önemli miktarda kaynak ayırdığı, karayolu yatırımları başta olmak üzere havaalanı, deniz limanları ve demiryolu taşımacılığına yönelik bir bölümü büyük ölçekli projeler olmak üzere pek çok yatırım yaptığı görülmektedir. İkinci temada sanayi üretiminin GSYH içindeki payının benzer seviyelerde kaldığı, düşük teknoloji sektörlerden orta-düşük ve orta-yüksek teknoloji sektörlerine bir kayma yaşandığı, ancak yüksek teknoloji sektörlerin payının gerilediği görülmektedir. Üçüncü tema, yenilikçilik başlığında ise Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payında iyileşme, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimde ise hızlı bir ilerleme görülmektedir.

Hedef 9.1, ulaştırma altyapısı kapsamında en öncelikli konu olarak ulaştırma modlarının dengeli dağılımı, yük ve yolcu taşımacılığında etkinliğin artırılması, uluslararası rekabet gücüne katkı sağlayacak bir dengenin sağlanmasıdır. Bu bağlamda bütüncül politika dokümanı olarak Lojistik Master Planı'nın hazırlanması önem taşımaktadır.

Hedef 9.2, Hedef 9.3, Hedef 9.b kapsamında öne çıkan konular sanayi üretiminin teknoloji seviyesinin geliştirilmesi, sanayi üretiminin genişletilmesi ve geliştirilmesi, katma değer ve istihdamın artırılmasıdır. Bu hedefler, Ar-Ge ve bilgi-iletişim teknolojisiyle ilgili hedeflerle de bağlantılıdır.

Hedef 9.5, 9.a ve 9.c'de ise sanayi ve hizmetlerdeki teknolojik dönüşüm ihtiyacına yönelik olarak özellikle Ar-Ge faaliyetleri, Sanayi 4.0'a yönelik araştırma ve uygulamalar gibi başlıklarda hızlı ilerleme sağlanması gerekmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2030 perspektifinde sanayi, yenilikçilik ve altyapı başlığında Türkiye'nin önümüzdeki dönemde başlıca hedefi, orta gelişmişlik düzeyinden yüksek gelişmişlik düzeyine geçiş sürecinde ekonomik büyümenin hızıyla birlikte niteliğini de artıracak şekilde bu alanlarda dönüşümün sağlanmasıdır. Bu kapsamda sanayi ve yenilikçilik başlıklarında verimliliğe yönelik olarak her düzeyde eğitimin ve ulusal-uluslararası işbirliklerinin geliştirilmesi, altyapı başlığında ise politikaların koordinasyonu, politika ve eylemlerin yoğunlaşması gereken alanlar olarak teşhis edilmektedir. Uygulanmakta olan proje ve programlar bu alanlarda istihdam artışı başta olmak üzere kapsayıcı ve eşitlikçi politikaların gündeme gelmesi için de zemin hazırlamakta, bu doğrultuda mevcut programların sistematik değerlendirmesiyle birlikte yeni proje ve programların geliştirilmesi gerekmektedir.

Ayrıca, ekonominin büyümesi ve canlılığı için genişbant erişilebilirliğinin faydaları göz önünde tutularak sürdürülebilir tedbirlerin alınması da ön plana çıkmaktadır. Altyapı götürülmesinin işletmeciler

açısından karlı olmadığı bölgelere yatırım yapılması için evrensel hizmet fonu ve güçlü finansman modellerinin geliştirilmesi, teşvik edilmesi gereken konular arasındadır. Bilgi teknolojileri alanında yapılacak yatırımları (genişbant, veri merkezi, bulut, büyük veri, nesnelerin interneti) önceliklendirecek şekilde teşvik uygulamalarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Özellikle, telekom işbirliklerinin sağlanması ile Nesnelerin İnterneti etrafında bir ekosistemin büyütülmesi, uluslararası işbirliği ve konsolidasyonun desteklenmesi, uluslararası sistemle entegrasyonun sağlanması ve global rekabet için stratejik teknolojilerde yatırımların çıktı bazlı yönetilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Diğer yandan, lojistik maliyetlerin azaltılması, sanayinin rekabet gücünü artıracak önemli bir unsur olarak görülmektedir. Bu bağlamda, tedarik - üretim - nihai müşteri teslimlerine kadar tüm süreçteki beklentilerin en aza indirilmesi, sistemin akışkan hale getirilmesi, yük taşımacılığında kombine taşımacılığın ön plana alınması, aktarmaların en aza indirilmesi, ihracat amaçlı yükleme yapılan limanlara/istasyonlara fabrikalardan direkt araç yüklemesi yapılması, denizyolu-demiryolu gibi mod değişimlerinin operasyon süresi ve işlem maliyetlerinin azaltılması ve denizyolu ve demiryolu seferlerinin artırılması lojistik maliyetlerin azaltılmasında önem arz etmektedir.

Bunlara ek olarak, SKA 9 hedeflerinin diğer SKA hedefleriyle ilişkisi ele alınmış, en yüksek etkileşimde olunan hedef ve SKA'lar saptanmıştır. Söz konusu belirlemeler ışığında, bu raporun 5. Bölümünde tüm hedeflerin birbiriyle etkileşimi karşılıklı incelenerek konsolide edilmiştir. Bu konsolidasyondan hareketle SKA 9'un diğer SKA hedeflerini etkileme oranı, etkilenme oranına kıyasla yüksektir. SKA 9'dan güçlü şekilde etkilenen başlıca SKA hedefleri SKA 1 (Yoksulluğa Son), SKA 2 (Açlığa Son), SKA 7 (Erişilebilir ve Temiz Enerji) ve SKA 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar) kapsamındaki hedeflerdir. SKA 9; SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği), SKA 4 (Kaliteli Eğitim) ve SKA 17 (Uygulama Araçları) kapsamındaki hedeflerden yoğun olarak etkilenmekte, SKA 8 (İstihdam ve Ekonomik Büyüme) ile de güçlü çift yönlü ilişkiye sahip bulunmaktadır.

3.1.10. SKA 10: Eşitsizliklerin Azaltılması

SKA 10, “ülkeler içinde ve arasındaki eşitsizlikleri azaltmak”, ülkelerin içindeki alt gelir gruplarının gelirlerinin ülke ortalamasından daha hızlı artırılmasının sağlanması, her türlü ayrımcılık ve sosyal dışlanmanın ortadan kaldırılması, fırsat eşitliğinin güçlendirilmesi, küresel finans piyasalarının daha fazla düzenlenmesi, işçi dövizlerinin transfer maliyetinin düşürülmesi, göçmen istihdam koşullarının iyileştirilmesi ve özellikle en az gelişmiş ülkelerin desteklenmesi konularını kapsamaktadır.

Küresel ölçekte en yoksul %40’lık dilimin gelirin ülke ortalamasından daha hızlı artması, 2007-2012 döneminde verisi olan 94 ülkeden 56’sı için mümkün olmuştur. Dokuz ülkede ise bu göstergede gerileme gözlenmiştir. Milli gelir içinde emeğin oranı ise 2000 ve 2015 yılları arasında %57’den %55’e düşmüştür. Bu durum gelişmiş ülkelerde ücretlerin sabit kalmasından ve işverenlerin sosyal ödemelerinin azalmasından kaynaklanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise eğilim yatay veya hafif yukarı yönlüdür.

SKA 10 kapsamında 10 hedef bulunmaktadır ve 10.c dışında tüm hedefler Türkiye için geçerlidir. SKA 10; SKA 1, SKA 2, SKA 5, SKA 8, SKA 9 ve SKA 17 başta olmak üzere diğer amaçlar altındaki hedeflerle kesişen, özellikle bu amaçlardaki gelişimin dengeli olmasına yönelik hedefler barındıran bir SKA olarak değerlendirilmektedir. Örneğin Hedef 10.1, SKA 1 kapsamındaki Hedef 1.2 bağlamında görece yoksulluğun azaltılması ve SKA 8 kapsamında Hedef 8.1, Hedef 8.2, Hedef 8.3, Hedef 8.5 ile değişik düzeylerde yakından ilişkilidir. SKA 10’un odak noktaları “gelir dağılımının iyileştirilmesi”, “ekonomik ve sosyal haklara eşit erişimin sağlanması”, “küresel uyum kapasitesinin geliştirilmesi ve şeffaflığın sağlanması”, “uluslararası düzenlemelerde en az gelişmiş ülkelerin pozitif ayrımcılıkla entegrasyonu” olarak sıralanabilir.

SKA 10			
Ülkeler içindeki ve arasındaki eşitsizlikleri azaltmak			
Hedefler	Türkiye İçin Geçerlilik	Gerekeç	
10.1	2030’a kadar nüfusun en alt yüzde 40’lık kesiminin gelirin ulusal ortalamadan daha yüksek bir oranda, devamlı olarak artmasının ve sürdürülmesinin sağlanması	✓ Geçerli	Gelir dağılımının iyileştirilmesi ihtiyacı bağlamında geçerlidir.
10.2	2030’a kadar yaş, cinsiyet, engellilik, ırk, etnik köken, din, ekonomik ya da başka bir durumuna bakılmaksızın herkesin sosyal, ekonomik ve siyasi olarak kapsanmasının sağlanması ve güçlendirilmesi:	✓ Geçerli	Dezavantajlı kesimlerin kapsanması ihtiyacı sürmektedir.
10.3	Ayrımcılığa yol açan yasaların, politikaların ve uygulamaların bitirilmesi ve bu bağlamda uygun yasaların, politikaların ve eylemlerin yaygınlaştırılması yollarını da içerecek şekilde fırsat eşitliğinin temin edilmesi ve sonuçların eşitsizliğinin azaltılması	✓ Geçerli	Uygulamaların güçlendirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.
10.4	Özellikle mali, ücret ve sosyal koruma politikaları olmak üzere politikaların benimsenmesi ve zaman içerisinde daha fazla eşitliğin sağlanması	✓ Geçerli	Yasalar ve politika düzeyinde Türkiye gelişmiş olmakla birlikte uygulamaların iyileştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.
10.5	Küresel mali piyasaların ve kurumların mevzuatının ve izlenmesinin geliştirilmesi ve bu tür düzenlemelerin uygulamasının güçlendirilmesi	✓ Geçerli	Değişime uyum ihtiyacı süreceği için geçerlidir.
10.6	Daha etkili, güvenilir, hesap verebilir ve meşru kurumların var olması için küresel uluslararası ekonomi ve finans kurumlarındaki karar verme süreçlerinde gelişmekte olan ülkelerin daha güçlü temsilinin sağlanması ve söz hakkının temin edilmesi	✓ Geçerli	Daha güçlü temsil konusunda gelişim alanı bulunmaktadır.

10.7	Planlı ve iyi yönetilen göç politikalarının uygulanmasıyla insanların muntazam, güvenli, düzenli ve sorumlu bir biçimde göç etmesi ve yer değiştirmelerinin kolaylaştırılması	✓ Geçerli	Geçici koruma altındaki Suriyeliler kapsamında geçerlidir.
10.a	Dünya Ticaret Örgütü anlaşmalarına uygun olarak, özellikle en az gelişmiş ülkeler olmak üzere, gelişmekte olan ülkeler için özel ve farklılaştırılmış muamele ilkesinin uygulanması	✓ Geçerli	Özellikle tarım ürünlerine yönelik sübvansiyonlar kapsamında önem taşımaktadır.
10.b	Özellikle en az gelişmiş ülkeler, Afrika ülkeleri, gelişmekte olan küçük ada devletleri ve karayla çevrili gelişmekte olan ülkeler olmak üzere ihtiyacın en fazla olduğu ülkelere, ulusal plan ve programlarına uyumlu olacak şekilde, doğrudan yabancı yatırımları da kapsayan nakit akışlarının ve resmi kalkınma yardımlarının teşvik edilmesi	✓ Geçerli	Türkiye'nin EAGÜ'lere yönelik destekleri kapsamında geçerlidir.
10.c	2030'a kadar göçmen işçi dövizini havale işlem bedellerinin yüzde 3'ün altına düşürülmesi ve bedeli yüzde 5'ten yüksek olan işçi dövizini havale yöntemlerinin sona erdirilmesi	✗ Geçersiz	Gelişmiş ülkelere yönelik bir hedef olduğu için geçersizdir.

SKA 10 kapsamındaki eşitsizlikleri azaltmaya yönelik hedefler, Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, ASPB Stratejik Planları gibi temel dokümanlarda değişik boyutlarıyla kapsamaktadır.

SKA 10	Hedef	Stratejik Plan ve Belgeler
1	(10.1 – 10.2 – 10.3 – 10.4)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS), ASPB Stratejik Planları, Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023)
2	(10.5)	IMF Destekli İstikrar Programları (2001-2003), Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, Bankacılık Sektörünü Yeniden Yapılandırma Programı, Sermaye Piyasası Kurulu Stratejik Planı ve İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Stratejisi ve Eylem Planı
3	(10.a)	Dünya Ticaret Örgütü

Politika ve Stratejiler

Plan ve politika dokümanlarında eşitsizliğin giderilmesine yönelik politikalar, müstakil bir başlık altında ele alınmamaktadır. Eşitsizliklerin giderilmesine katkı veren politikalar, ilgili dokümanların sosyal içerme, gelir dağılımı ve yoksulluk, bölgesel eşitsizlikler, vergi ve kurumsal düzenlemeler başlıkları altındadır. Politika metinleri, ülke içindeki eşitsizliklerin azaltılması konusunda bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasına, vergi politikalarının alt gelir grupları lehine düzenlenmesine, sosyal yardımların miktarının ve etkinliğinin artırılmasına, dezavantajlı ve kırılgan grupların korunmasına, özellikle eğitimde fırsat eşitliğinin güçlendirilmesine ve gelir dağılımının daha eşit hale getirilmesine yer vermiştir. Küresel eşitsizliklerin giderilmesi hususunda ise özellikle son yıllarda Türkiye'nin en az gelişmiş ülkelere başta olmak üzere kalkınma yardımlarını artırması öngörülmüştür.

Hedef 10.1, 10.2, 10.3 ve 10.4 temel politika dokümanlarında gelir dağılımının iyileştirilmesi, genel anlamda bölgeler arasındaki gelir başta olmak üzere farklılıkların azaltılması, sosyal yardım ve sosyal sigortalar yoluyla alt gelir gruplarının desteklenmesi politikaları üzerinden ele alınmıştır. Eşitsizliklerin giderilmesinde önemli role sahip olma potansiyeli taşıyan vergi politikaları ve eşitsizlik ilişkisi bazı programlarda oldukça sınırlı ve dolaylı biçimde ele alınmaktadır. (Hedef 10.2 ve 10.3 kapsamında kırılgan kesimlere yönelik Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Stratejik Planının daha kapsamlı olduğu görülmektedir.)

Sosyal harcamaların etkinliğine ilişkin veriye ve saha çalışmalarına dayalı detaylı etki analizleri yapılması ve gelecek 10-15 yıla ilişkin bir stratejik planlamanın bu değerlendirmelerden hareketle gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır.

İşgücünün gelir payının artırılmasına yönelik olarak mali politikalar ve sosyal transferler dışında orta-uzun vadeli yapısal önlemler konusunun daha doğrudan hedeflenmesi, özellikle SKA 8 ve 9 bağlamında ekonomi politikalarına teknolojik dönüşüm ile birlikte yerleştirilmesi yerinde olacaktır.

Mültecilerin ekonomik ve sosyal entegrasyonuna yönelik politika ve stratejilerin geliştirilmesi, eşitsizliklerin kalıcı bir biçimde artmasını önlemek açısından önem taşımaktadır.

Eşitsizliklerin giderilmesinde önemli role sahip olma potansiyeli taşıyan vergi politikaları ve eşitsizlik ilişkisi daha kapsamlı bir şekilde ele alınmalı, uygulamalar geliştirilmelidir.

Mevzuat

Türkiye’de 2000-2016 döneminde eşitsizliklerin giderilmesine katkıda bulunabilecek bir dizi yasal ve kurumsal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Ülke içindeki eşitsizliğin giderilmesine katkıda bulunma potansiyeli taşıyan yasal ve kurumsal düzenlemeler doğrudan bu amaca hizmet etmek üzere hazırlanmadığı ve bu şekilde kategorize edilmediği için ayrıştırması çok kolay olmayan bir kategoridir. Ayrıca, yoksulluğun azaltılması, istihdam, eğitim, sağlık gibi konulardaki genel ilerlemeler eşitsizliklerin giderilmesine katkı vermekle birlikte geniş bir biçimde diğer başlıklar altında da ele alınmaktadır. Bu bağlamda eşitsizliklerin giderilmesine doğrudan katkı veren yasal düzenlemeler sosyal sigorta, sosyal yardımlar, eğitim, sağlık ve bölgesel farklılıkların giderilmesi alanlarında ortaya çıkmaktadır.

Bu düzenlemeler arasında; 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu, Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında 5449 sayılı Kanun, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, Bölge Kalkınma İdarelerinin kuruluşunu sağlayan 642 sayılı Kanun Hükmünde Kararname öne çıkan düzenlemelerdir.

Proje Envanteri

Eşitsizliklerin giderilmesi adına kamu kurumlarının uyguladığı projeler çoğunlukla yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve hibe programları aracılığıyla yerel dinamikleri harekete geçirerek bölgesel farklılıkları azaltma eksenindedir. 2000-2016 döneminde özellikle asgari ücret düzenlemeleri ve emekli maaşlarındaki iyileştirmeler gelir dağılımı eşitsizliğinin düzeltilmesine katkıda bulunmuştur. Bu dönemde sosyal yardımlar hem miktar olarak belirgin biçimde artırılmış ve çeşitlendirilmiş hem de sosyal yardımların daha adil dağıtılabilmesi için önemli projeler hayata geçirilmiştir. Eğitimde ve sağlıkta sağlanan gelişmeler sonucunda bireysel kapasiteler güçlendirilerek istihdama ve daha iyi gelire erişim artırılmıştır.

İller ve bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesi kamu politikalarının her zaman gündeminde olmakla birlikte özellikle Kalkınma Ajanslarının kurulması sonrasında bu tür çabalar ivme kazanmıştır. Kalkınma Ajanslarının hibeleri başta olmak üzere Cazibe Merkezleri Programı, Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Programı ve Sosyal Destek Programı gibi fonlar yerel dinamiklere kaynak sağlayarak bölgesel gelişmenin yerel aktörler eliyle hızlanmasına katkıda bulunmuşlardır.

Ulusal sivil toplum kuruluşlarının çabaları eğitimde fırsat eşitliği ve yoksullukla mücadele merkezli iken uluslararası sivil toplum kuruluşlarının, AB ve diğer ülkelerin teknik işbirliği programları kapsamındaki projelerin temel amaçları göçmenlerin temel ihtiyaçlarını karşılama, yoksulluk düzeylerini azaltma ve entegrasyonlarını artırma temalıdır.

Yerel yönetimler toplumdaki engellilerin ve diğer dezavantajlı grupların kapsanması, temel hizmetlere erişimlerinin artırılması ve yoksulların temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda önemli aktörlerdendir. Ancak yerel yönetimlerin bu alandaki hizmetleri çoğunlukla projelendirilmemiş ve sistematik olmayan bir yaklaşımla sunulmaktadır. Özel sektör kuruluşlarının yürüttüğü projelerin önemli bir kısmı daha çok sosyal sorumluluk kavramı çerçevesinde yapılan sosyal yardımlardır ve ulusal veya bölgesel anlamda etki yaratacak ölçekte uzaktır.

Engellilerin Toplumsal Entegrasyonunun Geliştirilmesi Projesi, engelli nüfusun karşılaştığı eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik kapsamı ile incelenen dönemdeki etkisi yüksek projelerden biri durumundadır. Projede, sivil toplum örgütlerinin düzenlenecek eğitim programları ve iyi uygulama niteliğindeki projelerinin desteklenmesi yoluyla kapasitelerinin güçlendirilmesi ön plana çıkmaktadır.

Engellilerin Toplumsal Entegrasyonunun Geliştirilmesi Projesi	
SKA Hedefleri	10.2 - 10.3
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
Proje Adı	Engellilerin Toplumsal Entegrasyonunun Geliştirilmesi Projesi
Projenin Amacı	<ul style="list-style-type: none"> Engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin düzenlenecek eğitim programları ve iyi uygulama niteliğindeki projelerinin desteklenmesi yoluyla kapasitelerinin güçlendirilmesi, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü çalışanlarının engellilik konusunda bilgi ve deneyimlerinin artırılması ve Genel Müdürlüğün hem kanuni ve hem de altyapı yetersizliklerinden kaynaklanan problemlerin giderilmesi yoluyla kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesi.
Projenin Bileşenleri	<ul style="list-style-type: none"> Engellilik alanında faaliyet gösteren STK'ların düzenlenen eğitim programları ve iyi uygulama niteliğindeki projelerinin desteklenmesi yoluyla kapasitelerinin güçlendirilmesi (Hibe Programı Kapanış Toplantısı 12/05/2015 tarihinde gerçekleştirilmiştir). Engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının kapasitelerindeki mevcut yetersizliklerin giderilmesi, bu yolla sivil toplumun engelli politikalarının belirlenmesinde aktif rol oynaması ve STK'ların geliştirdikleri projeler aracılığıyla çözüm üreten sivil inisiyatifler olarak karar alma mekanizmalarında yer almasını sağlamak amacıyla STK kapasite geliştirme eğitimleri. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile alanda faaliyet gösteren STK'lar arasındaki diyalogun güçlendirilmesi ve sivil toplum kuruluşlarında Türkiye'de engelli politikasına dair bilgi, deneyim, görüş ve önerilerini yansıtmada konusunda kapasite gelişimi sağlamak üzere 16 ilde bölgesel nitelikte sivil toplum eğitimleri.
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2013 - 2015
Çıktılar	<ul style="list-style-type: none"> Teknolojik altyapı, Kapasite geliştirme, Farkındalık artırma.
Etki	Proje sonunda; engellilik alanında çalışan 23 STK hibelenmiştir, 57 hibe temsilcisine hibe uygulama ve final raporu hazırlama eğitimi verilmiştir. 16 ilde 1258 STK temsilcisine BM EHİS, iletişim, savunuculuk ve lobi faaliyetleri, yönetim, proje ve fon kaynakları konularında eğitim verilmiştir.

Göstergeler Bazında Kantitatif Değerlendirme

SKA 10 hedefleri kapsamında 11 gösterge bulunmakta ve bu göstergelerden 5'i üretilmektedir.

Eşitsizliklerin azaltılması konusundaki göstergeler Türkiye açısından eklektik bir yapı arz etmekte ve bazı alanlarda da veri eksikliği bulunmaktadır. Örneğin Türkiye’de ayrımcılıkla ilgili olarak bütün Avrupa’da uygulanan Azınlıklar ve Ayrımcılık Araştırması benzeri sistematik veri derlenmemektedir. Bu hedef için kullanılan yeni göçmenlerin istihdamının eski göçmenlerin istihdamına oranı gibi göstergelerde de yeterli veri bulunmamaktadır.

Ancak mevcut veriler üzerinden 2000-2016 gelişimine bakıldığında en yoksul %40 için ortalama gelir ya da harcamanın büyüme oranı, toplam büyüme oranının üzerinde gerçekleşmiş, Hedef 10.1’in göstergesinde ilerleme sağlanmıştır. Türkiye’de büyümeden en yoksul %40 da pay almaktadır.

Aynı dönemde mutlak yoksulluk ve görel yoksulluk oranlarında gerileme görülmektedir. Ancak görel yoksullukta OECD ve AB ortalamalarının hayli üzerinde bir oran söz konusudur. Türkiye’de emeğin sosyal transferler dahil şekilde GSYH içindeki payı 1990’da %5,7’den, 2000’de %9,8’e ve sonrasında da 2011’de %13,1’e yükselmiştir. Ancak Türkiye, 2013 yılı itibarıyla karşılaştırıldığında OECD ülkeleri arasında emeğin milli gelirden en düşük pay aldığı dört ülkeden biridir. Bölgesel farklılıklar ile çocuk ve yaşlı yoksulluğunun yüksekliği dikkate alındığında gelir dağılımının iyileştirilmesi ve bölge, cinsiyet, yaş temelli farklılıkların giderilmesi Türkiye için önemli gelişim alanlarından biri olmaya devam etmektedir.

Kurumsal Çerçeve

SKA 10 için hedef bazında ilgili kurumlar aşağıdaki tabloda paylaşılmaktadır.

SKA10	
Hedefler	İlgili Kurum
10.1	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı Maliye Bakanlığı Sağlık Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
10.2	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Maliye Bakanlığı Sağlık Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
10.3	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Maliye Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
10.4	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı

	Dışişleri Bakanlığı Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
10.5	Ekonomi Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı BDDK
10.6	Ekonomi Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı
10.7	İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Kalkınma Bakanlığı
10.a	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
10.b	TİKA Kalkınma Bakanlığı
10.c	-

Sonuç

Türkiye, 2000-2016 döneminde gelir dağılımı, mutlak ve göreceli yoksulluğun azaltılması, emeğin GSYH içindeki payı gibi göstergelerin üzerinden eşitsizliklerin azaltılmasında ilerleme kaydetmiştir. Gelir dağılımının düzeltilmesi, ayrımcılığın azaltılması gibi hedeflere yönelik ekonomik ve sosyal politikalar geliştirilmiş, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması başta olmak üzere bir dizi mevzuat ve kurumsal düzenleme gerçekleştirilmiş, söz konusu ilerlemede bu gelişmelerin önemli katkısı olmuştur. Ancak SKA 10 kapsamındaki hedeflerin tümünde Türkiye OECD ve AB ortalamalarının altında bir görünüm sergilemekte, aynı zamanda bölgesel, sektörel ve kırılğan kesimler bazında eşitsizliklerin azaltılması ihtiyacı önemli bir başlık olmayı sürdürmektedir.

SKA 10'un yakından ilişki içinde olduğu eşitsizlikleri içeren diğer hedeflerin yer aldığı SKA'larla birlikte ele alınması ve daha bütüncül bir yaklaşım belirlenmesi gerekli görülmektedir. Kalkınma Planları dışında bütüncül yaklaşım ile oluşturulmuş bir strateji belgesine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Türkiye'nin gelişmişlik düzeyinde eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik politikalarda kamunun sosyal transfer harcamaları dışında kuvvetli alanlardan daha fazla destek sağlanma perspektifinin benimsenmesi önemli görülmektedir.

Bunlara ek olarak, SKA 10 hedeflerinin diğer SKA hedefleriyle ilişkisi ele alınmış, en yüksek etkileşimde bulunan hedef ve SKA'lar saptanmıştır. Söz konusu belirlemeler ışığında, bu raporun 5. Bölümünde tüm hedeflerin birbiriyle etkileşimi karşılıklı incelenerek konsolide edilmiştir. Bu konsolidasyondan hareketle SKA 10'un diğer SKA hedeflerinden ortalama etkilenme ve etkileme düzeyi nispeten düşük olmakla birlikte güçlü ilişki içinde olduğu tekil SKA'lar bulunmaktadır. Eşitsizliklerin azaltılması amacı üzerinde en yüksek etkiye sahip hedefler SKA 4 (Kaliteli Eğitim) ve SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı) kapsamındaki hedeflerdir. SKA 10 hedeflerinin yüksek düzeyde etkilediği başlıca SKA hedefleri ise SKA 1 (Yoksulluğa Son) ve SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği) kapsamındaki hedeflerdir.

3.1.11. SKA 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar

SKA 11, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar yaratarak kentleri ve yerleşim yerlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir hale getirmeyi hedefleyen bir sürdürülebilir kalkınma amacıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde nüfus artarken, şehirlerde yaşayan nüfus da aynı oranda yükselmektedir. Hızla artan şehir nüfusuna temel sağlık, ulaşım ve barınma hizmetlerinin sağlanması gelişmekte olan ülkeler ve gelişmemiş ülkeler için sorun teşkil edebilmektedir.

Küresel ölçekte toplam nüfusun yarıdan fazlası, kentlerde yaşamaktadır. 2050 yılında dünya nüfusunun neredeyse 3'te 2'sinin şehirlerde yaşayacağı hesaplanmaktadır. Bu bağlamda, SKA 11 için öne çıkan en önemli gösterge, güvenli konut ve barınma ihtiyacının karşılanmasıdır. Sağlıksız ve altyapısı zayıf şehirleşme modelleri, gecekondu oluşumlarına yol açmıştır. Dünyada gecekonduya yaşayan şehirli nüfusun oranı %46'dır. Özellikle Sahra Altı Afrika'da gecekonduya yaşama oranı çok yüksektir, nüfusun yarısından fazlası gecekondu ve daha düşük şartlarda barınma alanlarında yaşamaktadır. Ancak genel trend incelendiğinde 2000'den itibaren gecekonduya yaşam oranlarında istikrarlı bir düşüş görülmektedir.

SKA 11 kapsamında 10 hedef bulunmaktadır ve hedeflerin tümü Türkiye için geçerlidir. "Sürdürülebilir kentleşme ve yapılaşma", "bölgesel gelişme planlaması", "ulaştırma hizmetlerinin sağlanması", "çevreye duyarlı şehirleşme", "doğal ve kültürel mirasın korunması" SKA 11'in odak noktaları olarak öne çıkmaktadır.

SKA 11 Kentleri ve yerleşim yerlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir hale getirmek		
Hedefler	Türkiye için Geçerlilik	Gerekeçe
11.1 2030'a kadar, herkesin yeterli, güvenli ve ekonomik olarak karşılanabilir konuta ve temel hizmetlere erişiminin sağlanması ve gecekondu alanlarının iyileştirilmesi	✓ Geçerli	Kentsel nüfusu gittikçe artan bir ülke olarak sürekli gelişme alanı bulunmaktadır.
11.2 2030'a kadar herkes için, özellikle kırılgan durumda olan insanların, kadınların, çocukların, engellilerin ve yaşlıların ihtiyaçlarına özel önem gösterilerek, yol güvenliğinin artırılması, başta toplu taşıma sisteminin geliştirilmesiyle herkesin güvenli, ekonomik olarak karşılanabilir, erişilebilir ve sürdürülebilir ulaşım sistemlerine erişiminin sağlanması.	✓ Geçerli	Mevcut sistemlerin geliştirilmesi alanında iyileşme alanı bulunmaktadır.
11.3 2030'a kadar tüm ülkelerde katılımcı, bütünlük ve sürdürülebilir yerleşmelerin planlanması ve yönetimi için kapasite geliştirilmesi ile kapsayıcı ve sürdürülebilir kentleşmenin geliştirilmesi.	✓ Geçerli	Hızlı kentleşen bir ülke olarak kentleşmenin sürdürülebilirlik olgusuyla birlikte ele alınması önem taşımaktadır.
11.4 Dünyanın kültürel ve doğal mirasını korumaya ve sahip çıkmaya yönelik çabaların artırılması.	✓ Geçerli	Kültürel ve doğal miras zengini bir ülke olan Türkiye için, bu mirasın korunması alanında iyileşme ihtiyacı bulunmaktadır.
11.5 2030'a kadar, yoksulları ve kırılgan durumdaki insanları korumaya odaklanarak, su kaynaklı afetler de dâhil olmak üzere afetlerden kaynaklanan ölümlerin ve etkilenen insan sayısının kaydadeğer miktarda azaltılması ve ekonomik kayıpların küresel GSYH içerisindeki göreceli payının büyük oranda düşürülmesi	✓ Geçerli	Afet yönetimi konusunda önemli ilerlemeler elde edilmiş olmakla birlikte sürekli gelişim alanı bulunan bir konu olarak geçerliliğini korumaktadır.

11.6	2030'a kadar, belediye atıkları ve diğer atıkların yönetimi ile hava kalitesine de özel önem gösterilerek şehirlerde kişi başına düşen olumsuz çevresel etkilerin azaltılması.	✓ Geçerli	Daha güçlü temsil konusunda gelişim alanı bulunmaktadır.
11.7	2030'a kadar, özellikle kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler için güvenli, kapsayıcı ve ulaşılabilir, yeşil ve kamusal alanlara genel erişimin sağlanması.	✓ Geçerli	Artan nüfus ve tüketim göz önünde bulundurularak sürekli gelişim alanı bulunmaktadır.
11.a	Ulusal ve bölgesel gelişme planlamasının güçlendirilmesi yoluyla kentsel, kırsal alanlar ve kent çeperi arasındaki ekonomik, sosyal ve çevresel olumlu ilişkilerin desteklenmesi.	✓ Geçerli	Gelişme alanı bulunan bir konu olarak geçerliliğini korumaktadır.
11.b	2020'ye kadar, kapsayıcılığı, kaynak verimliliğini, iklim değişikliğine uyumu, iklim değişikliğinin azaltılmasını ve afetlere karşı dayanıklılığı dikkate alan; Sendai Afet Riski Azaltımı Çerçeve Belgesi 2015-2030 ve her düzeyde bütüncül afet risk yönetimiyle uyumlu olan; bütüncül politika ve planları benimseyen ve uygulayan kent ve yerleşimlerin sayısının önemli ölçüde artırılması.	✓ Geçerli	Bölgesel gelişme alanında uzun vadeli çalışmalar olmakla birlikte sürekli gelişim ihtiyacı bulunan bir konudur.
11.c	Yerel malzemeler kullanılarak, sürdürülebilir ve dayanıklı binaların inşası için, en az gelişmiş ülkelerin finansal ve teknik yardımlar aracılığıyla da desteklenmesi.	✓ Geçerli	Türkiye'yi birebir etkileyen bir konu ile alakalı olarak geçerli bir hedefdir.

SKA 11 hedeflerine yönelik olarak Kalkınma Planlarına ek olarak ÇŞB Stratejik Planları, Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM), AFAD Stratejik Planları, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı temel dokümanlar olarak öne çıkmaktadır.

SKA 11	Hedef	Stratejik Plan ve Belgeler
1	(11.1)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, ÇŞB Stratejik Planı (2015-2017), Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı
2	(11.2 – 11.3)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, UDHB Stratejik Planı (2014-2018), KGM Stratejik Plan (2017-2021), Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2023), Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018), Ulusal Akıllı Ulaşım Sistemleri Strateji Belgesi (2014-2023), ÇŞB Stratejik Planı (2015-2017)
3	(11.4)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, KTB Stratejik Planı (2015-2019), Tür Koruma Stratejisi ve Eylem Planı (2014-2023), Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2023)
4	(11.5)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, AFAD Stratejik Plan (2013-2017), Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2023), Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı 2023, Afet Yönetiminde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2014), ÇŞB Stratejik Planı (2015-2017)
5	(11.6)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi Eylem Planı, Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı, Ulusal Geri Dönüşüm Stratejisi ve Eylem Planı (2014-2017), Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2023), ÇŞB Stratejik Planı (2015-2017), İklim Değişikliği ve Buna Bağlı Afetlere Yönelik Yol Haritası Belgesi (2014-2023)
6	(11.7)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, ASPB Stratejik Planı (2013-2017), Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2023)
7	(11.a)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020), DAP Stratejik Planı (2017-2021), Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2023)

8	(11.b)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, AFAD Stratejik Planı (2013-2017), Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2023), ÇŞB Stratejik Planı (2015-2017)
9	(11.c)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği Altyapısının Geliştirilmesi Programı Eylem Planı

Politika ve Stratejiler

Türkiye, sürdürülebilir şehirleşme alanında sahip olduğu politikalar ve planlar ile SKA 11 hedeflerini gerçekleştirmek için gerekli altyapıya hazırdır. Ancak hedeflerin Türkiye özelinde yorumlanmasında, yorumlanmış bu hedeflere ulaşılması için ilgili politikaları hayata geçirecek projelerin çeşitlendirilmesinde fayda görülmektedir. Özellikle akıllı şehirlerin gelişmesi bağlamında gelecek dönemde altyapı ihtiyacının doğması beklenmektedir.

Sürdürülebilir şehirleşme, 2000'li yılların ortasından beri Türkiye'nin gündeminde olan bir konudur. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı tarafından yürütülmüş "Sürdürülebilir Kalkınmanın Sektörel Politikalara Entegrasyonu Projesi" çalışmaları kapsamında "Kentleşme", 2007 yılında seçilen 5 pilot sektörden biri olmuştur. Tematik grubun çalışmaları ve 9. Kalkınma Planının kentleşme vizyonu göz önünde bulundurularak yapılan araştırma ve çalışmalar ve 2009 yılında gerçekleştirilen Kentleşme Şûrası çalışmaları sonucunda Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (KENTGES) 2010 yılında yayınlanmıştır. KENTGES'de belirlenen stratejik amaç ve hedeflerin hepsi, SKA 11'in hedefleriyle birebir uyumludur. Ayrıca, 8-9/11/2017 tarihlerinde düzenlenen Şehircilik Şûrası'nda alınan kararların da ülkemizin SKA 11 hedeflerine ulaşmada önemli etkileri olacağı öngörülmektedir.

Sürdürülebilir kentleşme ve yapılaşma alanında Türkiye'nin hem politika hem uygulamalar bazında SKA 11 hedefleri kapsamında gelişme kaydetmiş bir pozisyonda olduğu gözlenmektedir. Ancak Hedef 11.2 ve 11.7'nin kapsamındaki kadın, yaşlı, çocuk ve engelliler başta olmak üzere toplumdaki kırılgan ve dezavantajlı grupların ulaşım, sosyal hizmetler ve kamu alanlarına erişimlerinin sağlanması konusunda gelişme alanı bulunduğu görülmektedir.

2000-2016 dönemi arasındaki strateji ve politika dokümanları, sürdürülebilir yapılaşma ve kentleşme kapsamında bu dönemden önce gelen kanun ve politikaların ışığında konut yapılaşması ile ilgili yapılanmayı güçlendirmiştir. Toplumun konut sahibi olmasını kolaylaştırmak için konut finansmanı konusunda düzenlemeler yapıldığı gözlenmektedir. Ayrıca politikaların toplu konut çalışmalarını hızlandırmaya ve ülke çapında yaygınlaştırmaya odaklandığı görülmektedir. Ulaştırma konusunda ise plansız kentleşmenin oluşturduğu ulaşım darboğazlarını iyileştirmeye ağırlık verilmiş, kent içi ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Şehir içi raylı sistemler alanında gelişim kaydedilmiş olmakla birlikte özellikle büyük kentlerde hala önemli bir gelişim alanı bulunmaktadır. Ancak yeni bir küresel eğilim olan "akıllı şehirler" kapsamında akıllı ulaşım sistemleri ile ilgili bir politika hazırlığına ihtiyaç olduğu saptanmaktadır. Sürdürülebilir kentleşme ve yapılaşma başlığında kentsel dönüşümün, kamulaştırma, toplulaştırma ve imar uygulamalarının etkililiğini artırmak ve piyasanın daha sağlıklı işlemlerini sağlamak üzere objektif ölçütlere dayalı bir gayrimenkul değerlendirme sisteminin geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda, 2013-2014 yıllarında Dünya Bankası finansmanlı Tapu ve Kadastro Modernizasyon Projesi'nin 4. bileşeni olan "gayrimenkul değerlendirme bileşeni" kapsamında pilot uygulama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte kamunun, konut piyasasında yönlendirici, düzenleyici, denetleyici ve destekleyici rolünün güçlendirilmesine ihtiyaç duyulabileceği gözlenmektedir.

Bölgesel gelişme planlaması, Türkiye'nin uzun süredir gündeminde olan ve buna yönelik aksiyonlar alınan bir başlıktır. Bu kapsamda, 1989 yılında Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı ile başlayarak bölgesel kalkınma teşkilatları hizmet vermeye başlamıştır. Doğu Anadolu Projesi (DAP), GAP, Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Konya Ovası Projesi (KOP) gibi programlar sadece ekonomik kalkınmaya değil, yapılanma sürecine de odaklanmaktadır. Türkiye, bölgesel kalkınma idareleri aracılığıyla bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması adına farklı projeler geliştirmektedir. Kalkınma Ajansları da bölgesel kalkınma projelerini daha yerel seviyede koordine etmektedir. Türkiye'de toplam 26 adet Kalkınma Ajansı hizmet vermektedir.

Hedef 11.4 kapsamındaki politika ve strateji belgeleri incelendiğinde, kültürel ve tabiat mirasının korunması konusunda kültürel mirasın korunması ile ilgili ibarelere hedef ve politikalarda daha fazla yer verildiği gözlenmektedir. Ancak tabiat varlıklarının korunması ile ilgili farklı politika ve strateji belgeleri de mevcuttur. Orman ve Su İşleri Bakanlığı 2014-2023 Tür Koruma Stratejisi ve Eylem Planında, ülkemizdeki nesli tehlike altında olan türlerin korunması ve kendi kendilerini sürdürülebilir seviyelere çıkarılabilmesi için, sonuç odaklı ve somut hedeflerle desteklenmiş bir yol haritası belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Hedef 11.5 kapsamında gelecek dönemde stratejik planlarda afet risklerinin azaltılmasına yönelik uygulama mekanizmalarının güçlendirilmesi, afetlere hazırlık ve afet sonrası müdahalede özel önem arz eden kullanım mekanları ile enerji, ulaştırma, su ve haberleşme gibi kritik altyapıların ve binaların güçlendirilmesine öncelik verilmesi önem arz etmektedir. Hedef 11.b'ye ilişkin politika ve strateji dokümanları, afet yönetimi ve afet riski yönetimi konularına odaklanarak kapsamlı yol haritaları sunarken, iklim değişikliği, AFAD tarafından yayınlamış olan "2014-2023 İklim Değişikliği ve Buna Bağlı Afetlere Yönelik Yol Haritası Belgesi" ile afet yönetimi politika belgelerine eklenmiştir.

Hedef 11.6 kapsamında geri dönüşüm ve geri kazanımı teşvik edecek politika ve stratejilerin geliştirilmesine ihtiyaç olduğu saptanmaktadır. Ayrıca, bu hedef kapsamında hava yönetiminde daha etkin politika üretebilmek amacıyla 2017 yılında pilot Marmara Bölgesi hava kirliliği dağılım haritası hazırlanmış olup, söz konusu uygulamanın 2019 yılına kadar ülke geneline yaygınlaştırılması planlanmaktadır.

Hızlı kentleşmenin sonucu nüfusun büyük şehirlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Ekonomik ve sosyal gelişme ihtiyacı da dikkate alınarak önümüzdeki dönemde Türkiye için önemli başlıklardan biri sınai ve ticari yoğunlaşmanın daha küçük kentlere kaydırılmasıdır. Bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi açısından da önem taşıyan bu konunun, ekonomi, sanayi ve sosyal politikalarla birlikte SKA 11 kapsamında da ele alınması, 11. Kalkınma Planına entegre edilmesi önem taşımaktadır.

Mevzuat

Türkiye'de 2000-2016 döneminde SKA 11 kapsamında bir dizi yasal ve kurumsal düzenleme gerçekleştirilmiştir.

12/05/2004 tarih ve 5162 sayılı Kanunla Toplu Konut İdaresi Başkanlığına imar planı yapma yetkisi verilmiştir. Bu kanunla aynı zamanda, TOKİ'ye Gecekondu Dönüşüm Projesi çerçevesinde yaptığı inşaatları yapım maliyetinin altında satma konusunda yetki verilmiştir. 9. Kalkınma Planının kapsadığı Yıllık Programlarda, konut ihtiyacını karşılamak ve alt gelir gruplarının konut sorununu çözmek amacıyla finansman modellerinin geliştirilmesi, yapı denetimi, inşaat kalitesi, planlı kent ve konut çevreleri

oluşturulması, zorunlu afet sigortası, altyapısı hazır arsa üretimi, konut ve kentleşmeye ilişkin coğrafi bilgi sistemlerine dayalı veri tabanı geliştirilmesi ihtiyacının devam ettiği vurgulanmıştır. Bu soruna yönelik olarak, konut finansman sisteminde ipoteğe dayalı konut kredilendirilmesine imkan tanıyan 5582 sayılı Konut Finansmanı Sistemine İlişkin Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 2007 yılı Haziran ayında yürürlüğe girmiştir.

Kentlerde toplu taşımacılık hizmetleri, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyeler Kanunu, 5393 sayılı Belediyeler Kanunu ve 6360 sayılı Kanun gereği belediye kaynakları tarafından sağlanmaktadır. 22/07/2004 tarihinde yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunuyla, büyükşehir belediyelerinin yetki ve sorumlulukları genişletilerek, koşullara göre sınır belirlenmesi ile her ölçekteki imar ve parselasyon planı yapımı, imar uygulama ve ruhsatlandırma yetkileri kendi görev alanlarında bu kurumlara devredilmiştir. Büyükşehir belediyelerine ek olarak, belediye ve özel idarelerin de plan yapma yetkisi bulunmaktadır. 12/10/2004 tarihinde yayımlanan 5237 sayılı Türk Ceza Kanununa “imar kirliliği” ifadesi dahil edilerek, belediye sınırları içinde ruhsatsız ve ruhsata aykırı olarak bina yapan, yaptıran ve bu binalara altyapı hizmeti götürenlere yönelik cezai hükümler getirilmiştir.

Hedef 11.4 kapsamındaki mevzuat bağlamında, özel tabiat ve kültürel varlıkların bulunduğu alanlar özel çevre koruma bölgesi olarak nitelendirilmiş ve bu bölgelerle ilgili gerekli plan, araştırma, kontrol ve denetim yapılmasına olanak verecek düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Türkiye, sadece iç mevzuatı ile bu amaca ulaşılmasını sağlamak için düzenleme yapmakla yetinmemiş, uluslararası anlaşmalara da imza atarak ülke olarak bu amaca ulaşılması için uluslararası bir yükümlülük altına da girmiştir.

Hedef 11.6 kapsamında, hava kalitesi ile ilgili çalışmalar 06/06/2008 tarih ve 26898 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hava kalitesinin korunması kapsamında; 13/01/2005 tarih ve 25699 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği, 03/07/2009 tarih ve 27277 sayılı Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği ve 11/03/2017 tarih ve 30004 sayılı Egzoz Gazı Emisyonu Kontrolü Yönetmeliği çerçevesinde gerekli mevzuat çalışmaları yapılmıştır.

Hedef 11.7 kapsamında engellilere yönelik yeşil alan ve çevre düzenlemelerinin yetersiz olduğu saptanmaktadır. Hedef 11.5 kapsamında afet riskine karşı yoksul ve muhtaç durumdakilere özel düzenleme bir gelişim alanı olarak görülmektedir. Hedef 11.2 kapsamında toplu taşıma ve ulaşım sistemlerine yönelik düzenleme eksikliği bulunmaktadır.

Proje Envanteri

Sürdürülebilir kentleşme ve yapılaşma kapsamında Hedef 11.1’e yönelik projeler, Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından Hükümet Programları doğrultusunda ülke genelinde sürdürülmektedir. Bu kapsamda Ekim 2017 başı itibarıyla 2002-2017 yılları arasında toplam 805.983 konut rakamına ulaşılmıştır. Üretilen konutların %86,2’si sosyal konut niteliğindedir. Yerel yönetimlerle işbirliği içerisinde gerçekleştirilen Gecekondu Dönüşüm Projeleri ise TOKİ’nin proje portföyünün %17’sini kapsamaktadır. TOKİ, 2023 yılına kadar 1,2 milyon konuta ulaşmayı hedeflemektedir.

Ulaştırma hizmetleriyle ilgili Hedef 11.2 kapsamında uluslararası kuruluşlar, kamu, yerel yönetimler ve özel sektör tarafından yürütülen toplu taşıma altyapısının geliştirilmesi, akıllı trafik sistemleri, emisyon

hacminin azaltılması, ulaştırma ve otomotiv sektörüne yönelik ara eleman yetiştirilmesi gibi çeşitli projeler bulunmaktadır.

Kapsayıcı ve sürdürülebilir kentleşmenin geliştirilmesi ile ilgili Hedef 11.3 kapsamında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yürütülen şehircilik projeleri ön plandadır. Bu kapsamda plan yapımında ve uygulamasında dikkate alınacak usul ve esasların belirlenmesi, kadim şehirler projesi, kentsel tasarım rehberleri, kentsel mekânsal standartların geliştirilmesi, çevre düzeni planları, bütünleşik kıyı alanları planlaması, köylerde yöresel özellikler ve ihtiyaçlar dahilinde yapılaşma koşullarının belirlenmesi, mekânsal planlarda esas alınacak sakınım önlemleri ve risk azaltım kriterleri, kentsel dönüşüm uygulamalarında planlama ilkelerinin ve kriterlerinin geliştirilmesi, kentsel dönüşüm projelerinde sosyal boyutun güçlendirilmesi, akıllı kentler stratejisi ve bulut bilişim tabanlı kent bilgi sistemi konularında projeler dikkati çekmektedir.

Doğal ve kültürel mirasın korunmasıyla ilgili Hedef 11.4 kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığının yürüttüğü sürdürülebilir turizm projeleri öne çıkmaktadır. Afet risklerinin azaltılması kapsamında, Hedef 11.5 ve 11.b'ye yönelik olarak afet risklerinin azaltılması ve kapasite güçlendirmeye yönelik projeler bulunmaktadır. Hedef 11.6'da atık yönetimi kapsamında proje çeşitliliği bulunmaktadır. Sürdürülebilir çevre yönetim sistemleri, "sıfır atık" projeleri, "enerji ve kaynak verimliliği" projeleri örnek projeler olarak sıralanabilir.

Hedef 11.6 ile ilgili olarak Ulusal Hava Kirliliği Emisyon Yönetim Sisteminin Geliştirilmesi Projesi kapsamında emisyon envanteri hazırlanması için ulusal bir sistemin oluşturulması, ülkemize özgü emisyon faktörlerinin geliştirilmesi, il bazında katı yakıt satışlarının elektronik olarak kayıt altında tutulması, Marmara Bölgesi için detaylı ve sektörel emisyon envanterinin oluşturularak modeller aracılığıyla hava kalitesi değerlendirmelerinin yapılması faaliyetleri yürütülmüştür.

Ayrıca, Hedef 11.7 kapsamında engellilere yönelik kamu ve belediyeler tarafından yürütülen projeler bulunmaktadır. Bölgesel kalkınmayla ilgili Hedef 11.a kapsamında KÖYDES, Cazibe Merkezleri Programı, GAP Bölgesine yönelik projeler yürütülmektedir.

SKA 11 hedefleri proje ihtiyacı açısından toplu değerlendirildiğinde, büyük şehirlere nüfus akışının durması, küçük kentlerde yaşamın daha cazip hale getirilmesi, akıllı şehir uygulamaları başta olmak üzere ulaşım sistemleri vb. uygulamaları içeren projelerin geliştirilmesi önem taşımaktadır.

ÇŞB tarafından yürütülen Kadim Şehirler Projesi, tarihsel ve özgün doku ile kentsel kimliğin korunması suretiyle sürdürülebilirlik ilkeleri gözetilerek ve başta engelliler olmak üzere kentte yaşayan tüm kesimlerin kent hayatına katılmalarını temin ederek yaşanabilir şehirlerin ortaya çıkarılmasını hedefleyen, incelenen dönemin etkisi yüksek projelerinden biri durumundadır. Projede, sivil toplum örgütlerinin düzenlenecek eğitim programları ve iyi uygulama niteliğindeki projelerinin desteklenmesi yoluyla kapasitelerinin güçlendirilmesi ön plana çıkmaktadır.

Kadim Şehirler Projesi	
SKA Hedefleri	11.3
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
Proje Adı	Kadim Şehirler Projesi
Projenin Amacı	Projeyle “şehir, mahalle, sokak, meydan” ölçeğindeki tarihsel ve özgün dokuya sahip yerleşim alanlarının ve kentsel yaşam mirasına ait yerel kimliklerin tespiti, korunması, yaşatılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması hedeflenmektedir.
Projenin Bileşenleri	<ul style="list-style-type: none"> Özgün kentsel doku ve mimari izleri korumak suretiyle hangi ilkelerle sürdürülebilir ve yaşanabilir şehirlerin ve yaşam alanlarının oluşturulacağına tespit edilmesi, şehir, mahalle ve meydan ölçeğinde yapılacak uygulamalara esas olacak şekilde kentsel tasarım, projelendirme, sosyoekonomik sürdürülebilirlik kriterlerinin belirlenmesi ve bu hususları içeren bir “Uygulama Rehberi” hazırlanması, Belirlenecek iki pilot alanda tanımlanan kriterler çerçevesinde “cephe, meydan, sokak, mahalle, semt” ölçeğinde yaşanabilir mekan projelerinin üretilmesi ve iyileştirme önerilerinin geliştirilmesi, Hazırlanacak projelerde; kaybolmaya yüz tutmuş kadim fonksiyonların sürekliliğinin sağlanması, “mahalle” kültürü olgusu ile turizmin ve ekonominin canlandırılması ve yaşatılması yönünde tasarım kararlarının dikkate alınması.
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2017 - 2018
Çıktılar	Sürdürülebilir şehirlere yönelik projeler
Etki	Belirlenecek iki pilot alanda tanımlanan kriterler çerçevesinde “cephe, meydan, sokak, mahalle, semt” ölçeğinde yaşanabilir mekan projeleri üretilecek ve iyileştirme önerileri geliştirilecektir. Kaybolmaya yüz tutmuş kadim fonksiyonların sürekliliğinin sağlanması, “mahalle” kültürü olgusu ile turizmin ve ekonominin canlandırılması ve yaşatılması yönünde tasarım kararları da dikkate alınacaktır.

Göstergeler Bazında Kantitatif Değerlendirme

SKA 11 hedefleri kapsamında 15 gösterge bulunmakta ve bu göstergelerden 5'i üretilmektedir.

2000'li yıllarda uygulanan politikalar ve toplu konut projeleri ile gecekondulaşma oranı düşmüştür. Türkiye’de gecekonduda yaşayan nüfusun oranı 1990 yılında %23,4 iken, 2014’de %11,9 seviyesine gerilemiştir. Bu durum kısmen Toplu Konut İdaresi’nin toplu konut çalışmaları ile açıklanabilir. TOKİ, 2017 Kasım ayı itibarıyla 800 binden fazla toplu konutu hak sahiplerine dağıtmıştır. Gelecek dönem için de yaklaşık 200 bin toplu konutun altyapısının tamamlanarak teslim edilmesi hedeflenmektedir.

Belediyelerin sağladığı toplu taşıma hizmetlerinden duyulan memnuniyet, ülke genelinde olumlu seviyededir. Toplumun %55’i belediyenin sunduğu toplu taşıma hizmetinden memnun olduğunu bildirmektedir. Kadınların memnuniyet oranının erkeklerle benzer seviyelerde seyretmesi kadınların ulaşım hizmetlerine erişim konusunda özel bir sorunla karşılaşmadıkları şeklinde yorumlanabilmektedir. Ancak dezavantajlı grupların ulaşım erişimleri konusunu değerlendirecek veri bulunmamaktadır.

Çevreye duyarlı şehirleşme konusunda çalışmalar yapılmakla birlikte, Türkiye’de kentlerin çevresel etkilerinin azaltılması ve yönetilmesi konusunda gelişme alanı bulunmaktadır. Ülke nüfusunun tamamı Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirlenen seviyelerin üzerinde hava kirliliğine maruz kalmaktadır.⁴¹ Atık yönetimi konusunda ise belediyeler tarafından yürütülen çalışmalar ile günümüzde belediyeler

⁴¹ PM2.5 kirlilik seviyesi kapsamında, mikrogram/m³

aracılığıyla toplam nüfusun %91'ine atık hizmeti verilmektedir. Atık bertarafı ve geri dönüşüm hizmetlerinde de belediyeler bazında gelişme sağlanmaktadır; günümüzde bu hizmetten yararlanan nüfus %71 oranındadır.⁴² 2001 yılında toplumun sadece dörtte birine bu hizmetin sağlanabildiği dikkate alındığında, ciddi bir gelişme ve iyileştirme sağlanmış olduğu anlaşılmaktadır.

Ülke genelinde hava kalitesi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığına ait tam otomatik ölçüm istasyonları ile izlenmektedir. Ülke genelinde 2007 yılında tamamı ÇŞB'ye ait olan 36 adet hava kalitesi izleme istasyonu sayısı, 2017 yılı itibarıyla 219'u ÇŞB, 28'i belediyeler ve 6'sı sanayi kuruluşlarına ait olmak üzere toplam 253 adet olmuştur.

Türkiye, 2000'lerin başında şehirselleşme oranında OECD ve AB ortalamalarının gerisinde bulunmaktadır. 2000 yılında, Türkiye %65 kentsel nüfus oranı ile AB'nin %72, OECD'nin %76 olan oranlarından geride iken, 15 yıl içinde Türkiye'nin şehirleşme oranı hızla artmış, buna paralel olarak kentsel nüfus yoğunluğu da artmıştır. Türkiye, 2015 yılı itibarıyla %73 kentsel nüfus oranı ile %75 olan AB ortalamasını neredeyse yakalamış, %80 olan OECD ortalamasına da yaklaşmıştır.

Kurumsal Çerçeve

SKA 11 kapsamında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı koordinatör kurum olarak öne çıkmaktadır. SKA 11 için hedef bazında sorumlu ve ilgili kurumlar aşağıdaki tabloda paylaşılmaktadır.

SKA11 Koordinatör: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı		
Hedefler	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
11.1	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü) TOKİ Başkanlığı İller Bankası A.Ş.
11.2	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı İçişleri Bakanlığı (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü) Türkiye Belediyeler Birliği
11.3	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı İller Bankası A.Ş.
11.4	Kültür ve Turizm Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı
11.5	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Orman ve Su İşleri Bakanlığı AFAD İçişleri Bakanlığı Türkiye Belediyeler Birliği
11.6	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı Türkiye Belediyeler Birliği
11.7.	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İçişleri Bakanlığı İller Bankası A.Ş. Türkiye Belediyeler Birliği
11.a	Kalkınma Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
11.b	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	AFAD
11.c	Dışişleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı TİKA

⁴² Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

Sonuç

Türkiye nüfusu hızla artan, buna paralel olarak kentsel nüfus oranı da yükselen bir ülkedir. 2014 yılı Mart ayı itibarıyla Türkiye'nin %14'ü kırsal alanda, %86'sı ise kentlerde yaşamaktadır. 2000'li yıllarda uygulanan politikalar ve toplu konut projeleri ile gecekondulaşma oranı düşmüştür. Türkiye'de gecekonduya yaşayan nüfusun oranı 1990 yılında %23,4 iken, 2014'de %11,9 seviyesine gerilemiştir. Türkiye sürdürülebilir şehirleşme alanında sahip olduğu politikalar ve planlar ile SKA 11 hedeflerini gerçekleştirmek için gerekli altyapıya hazırdır. Ancak hedeflerin Türkiye özelinde yorumlanmasında, yorumlanmış bu hedeflere ulaşılması için ilgili politikaları hayata geçirecek projelerin çeşitlendirilmesinde fayda görülmektedir. Özellikle akıllı şehirlerin gelişmesi bağlamında gelecek dönemde altyapı ihtiyacının doğması beklenmektedir.

SKA 11 sürdürülebilir şehir ve topluluklar başlığında, Türkiye'nin ilerleme kaydetmiş olduğu alanlar kadar, bu alanlarda ulaştığı noktalara referansla geliştirme potansiyeli bulunan hususlar da bulunmaktadır. Bu hususlar, az gelişmiş bir ekonomi için ikincil önem teşkil edebilmekle birlikte, Türkiye'nin gelişmişlik seviyesi ve yukarıda bahsedilen temel konularda ulaştığı seviyeler göz önünde bulundurulduğunda, politika yapıcılarının ağırlık vermesi gereken öncelikli alanlar haline gelmiştir.

Öncelikle, Türkiye'nin temel başlık alanında güçlü olduğu, ancak SKA 11 hedefleri kapsamında altı çizilen alt başlıklarda boşlukların gözlemlendiği konular bulunmaktadır. Bunların ilki afet yönetimi süreçlerine iklim değişikliğinin entegre edilmesidir. Türkiye'de afet yönetimi, bütünlük bir yapı ve farklı eylem/strateji planlarıyla kapsamlı bir çerçevede yönetilmektedir. Ancak iklim değişikliği ile mücadele, afet yönetimi sürecinin henüz resmi bir parçası haline gelmemiştir. Mevsim dengelerini bozarak beklenmeyen afetlere sebep olan iklim değişikliğine uyum ve iklim değişikliğiyle mücadele, gelecekte afet risklerinin azaltılması sürecinin birincil aracı olacaktır. Kapsamlı teşkilatlara sahip yapılarla süreci yöneten Türkiye'nin, afet yönetimi alanına iklim değişikliğini de entegre etmesi beklenmektedir. Avrupa Afet Risklerinin Azaltılması Forumu'nun (EFDRR) dönem başkanlığını üstlendiği 2017 yılında bu kapsamda yapılacak her türlü çalışma ve taahhüt, gelecek dönemler için diğer ülkelere de örnek olunması adına sembolik anlam da taşıyacaktır. İkinci konu ise, uluslararası yardımlarda sürdürülebilir inşaatla sağlanan yardımların, sürdürülebilir şehirleri destekleyen bir tema ile detaylandırılmasıdır.

Bunlara ek olarak, SKA 11 hedeflerinin diğer SKA hedefleriyle ilişkisi ele alınmış, en yüksek etkileşimde olunan hedef ve SKA'lar saptanmıştır. Söz konusu belirlemeler ışığında, bu raporun 5. Bölümünde tüm hedeflerin birbiriyle etkileşimi karşılıklı incelenerek konsolide edilmiştir. Bu konsolidasyondan hareketle kentlerde yaşayan nüfus oranındaki hızlı artışla birlikte SKA 11 kapsamındaki hedefler giderek önem kazanmaktadır. SKA 13 (İklim Değişikliği ile Mücadele), SKA 11 ile güçlü karşılıklı etkileşimi olan başlıca SKA olarak öne çıkmaktadır. İklim değişikliği ile mücadele sürdürülebilir şehirler için önemli bir odak noktası olarak ortaya çıkmakta, aynı zamanda şehirlerde sürdürülebilir yapılanmaya ulaşmak iklim değişikliğinin önlenmesinin temel koşullarından birine dönüşmektedir. SKA 11 hedefleri ağırlıklı olarak SKA 8 (Ekonomik Büyüme ve İstihdam), SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı) ve SKA 17 (Uygulama Araçları) kapsamındaki hedeflerden etkilenmekte, bu alanlardaki politikaların şehirlerde sürdürülebilirlik boyutunu dikkate alması giderek önem kazanmaktadır. SKA 11 kapsamındaki hedeflerin etkilediği başlıca SKA hedefleri ise SKA 1 (Yoksulluğa Son), SKA 3 (Sağlık ve Refah), SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği) ve SKA 7 (Erişilebilir Temiz Enerji) kapsamında yer almaktadır. Bu bağlamda

sürdürülebilir şehirlerle ilgili hedeflere yönelik politika ve programların kaynakların sürdürülebilir kullanımı ile birlikte yoksulluk, sağlık ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik sosyal boyutu da içermesi önem taşımaktadır.

TASLAK

3.1.12. SKA 12: Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim

SKA 12, “Sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarını benimsemek”, kaynak/enerji verimliliğini ve sürdürülebilirlik altyapısını teşvik etmeyi, temel tüketim bilgi hizmetlerine erişimi (çevresel ürün etiketleri), yeşil istihdamı ve iyi yaşam kalitesine ulaşmayı kapsamaktadır. Sürdürülebilir tüketim ve üretim (STÜ) “daha fazlasını ve daha iyisini daha az ile yapmayı”, kaynak kullanımı ve çevre kirliliğini azaltarak ekonomik faaliyetlerle birlikte yaşam kalitesinin artırılmasını amaçlamaktadır. Bu sürdürülebilir kalkınma amacının iş dünyası, tüketiciler, politika yapımcılar, araştırmacılar, bilim adamları, perakendeciler, medya, Kalkınma Ajansları gibi pek çok farklı paydaşı bulunmaktadır. Ayrıca bu SKA, tedarik zincirindeki üreticiden son tüketiciye kadar görev yapan aktörler arasında sistematik yaklaşım ve işbirliği gerektirmektedir.

Latin Amerika ve Karayipler’deki kişi başına günlük 500 kilo-kaloriden fazla gıda tedarik zincirinde nihai tüketiciye ulaşmadan kaybolmaktadır. Bu israfı azaltarak ve geri dönüşümü, tekrar kullanımı ve tüketimin fazla olduğu, doğal kaynak bağımlılığı yüksek ekonomilerde daha verimli uygulamaları özendirerek SKA 12, sürdürülebilir kalkınmayı destekleme potansiyeline sahip görünmektedir.

SKA 12 kapsamında 11 hedef bulunmaktadır ve hedeflerin tümü Türkiye için geçerlidir. Odak noktaları “sürdürülebilir üretim ve tüketim odaklı politika ve kapasite geliştirilmesi”, “üretim ve hizmetlerde atık yönetimi, kaynak verimliliğinin sağlanması”, “tüketiciler düzeyinde atık ve kayıpların azaltılması” olarak sıralanabilir.

SKA 12: Sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarını benimsemek		
Hedefler	Türkiye İçin Geçerlilik	Gereğe
12.1 Gelişmiş ülkelerin önderliğinde, gelişmekte olan ülkelerin gelişme seviyesi ve kapasiteleri göz önünde bulundurularak, tüm ülkelerin çabasıyla sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarına yönelik 10 Yıllık Çerçeve Programının uygulanması	✓ Geçerli	Türkiye için geçerlidir.
12.2 2030’a kadar doğal kaynakların sürdürülebilir yönetiminin ve etkin kullanımının sağlanması	✓ Geçerli	Kaynak kısıtları ve verimlilik artışının sağlanabilmesi için önem taşımaktadır
12.3 2030’a kadar kişi başına düşen küresel gıda israfının perakende satış ve tüketici seviyesinde yarıya düşürülmesi ve hasat sonrası kayıplar da dâhil olmak üzere, üretim ve tedarik zinciri faaliyetleri sürecinde gıda kayıplarının azaltılması	✓ Geçerli	Verimliliğin artırılması ve doğal kaynakların korunması açısından önem taşımaktadır.
12.4 2020’ye kadar, kabul edilmiş uluslararası çerçevelerle uyumlu olacak şekilde kimyasalların ve tüm atıkların yaşam döngüsü boyunca çevreye duyarlı yönetiminin sağlanması ve bu atıkların insan sağlığına ve çevreye olan zararlı etkilerinin en aza indirilebilmesi için havaya, suya ve toprağa salınımının önemli miktarda azaltılması	✓ Geçerli	Türkiye’de gelişim halinde bulunmakta ve ilerleme sağlanması gerekmektedir.
12.5 2030’a kadar, atık oluşumunun önleme, azaltma, geri kazanım ve tekrar kullanım yollarıyla önemli ölçüde azaltılması	✓ Geçerli	Türkiye’de gelişim halinde bulunmakta ve ilerleme sağlanması gerekmektedir.
12.6 Şirketlerin, özellikle büyük ve milletlerüstü olanlarının, sürdürülebilir uygulamaları benimsemelerinin ve sürdürülebilirlik bilgilerini raporlama döngülerine entegre etmelerinin özendirilmesi	✓ Geçerli	Türkiye’de öncü şirketler bulunmakla birlikte henüz 139 şirket sürdürülebilirlik raporu yayınlamaktadır. Kurumsal, orta ve büyük ölçekli firma sayısının 10 bine yaklaştığı

		düşünüldüğünde gelişim alanı bulunmaktadır.
12.7	Ulusal politikalar ve önceliklerle uyumlu olacak şekilde sürdürülebilir kamu alımlarının desteklenmesi	✓ Geçerli Üretim ve tüketimde kaynak verimliliğine yönelik uygulamaların kamu tarafından desteklenmesi gerekmektedir.
12.8	2030'a kadar, her yerde herkesin sürdürülebilir kalkınma ve doğayla uyumlu yaşam tarzları hakkında gerekli bilgilere ve farkındalığa sahip olmasının sağlanması	✓ Geçerli Toplumsal ölçekte bilgi edinilmesi önem taşımaktadır.
12.a	Gelişmekte olan ülkelerin daha sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarına yönelmeleri için bilimsel ve teknolojik kapasitelerini güçlendirmek üzere desteklenmesi	✓ Geçerli Türkiye için bu doğrultuda kapasite geliştirme ihtiyacı günceldir.
12.b	İstihdam yaratan, yerel kültür ve ürünleri teşvik eden sürdürülebilir turizmin sürdürülebilir kalkınma etkilerini izleyebilmek için araçların geliştirilmesi ve uygulanması	✓ Geçerli Turizmde çeşitlenme gündemiyle birlikte önem taşımaktadır.
12.c	Gelişmekte olan ülkelerin özel koşulları ve ihtiyaçlarını tam olarak göz önüne alarak ve yoksul ve etkilenen toplulukları koruyan bir yaklaşım göstererek bu ülkeler üzerinde olabilecek tüm olumsuz etkileri en aza indirerek, vergilendirmenin yeniden yapılandırılması ve çevresel etkileri olan zararlı sübvansiyonların mevcut olduğu durumda kademeli olarak bitirilmesi dahil olmak üzere, ulusal koşullara uygun olarak, piyasa aksaklıklarının kaldırılmasıyla savurgan tüketimi teşvik eden verimsiz fosil yakıt sübvansiyonlarının rasyonelleştirilmesi	✓ Geçerli Fosil yakıtlarda dışa bağımlılığın azaltılması ihtiyacı başta olmak üzere gelişim alanı bulunmaktadır.

Türkiye’de Ulusal Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Planı bulunmamaktadır. Ancak sürdürülebilir üretim ve tüketimle ilgili politika ve eylemlere Kalkınma Planlarında, strateji dokümanlarında ve eylem planlarında yer verilmektedir. Sürdürülebilir üretim ve tüketimle yönelik politikaların bütünlüklü bir ulusal eylem planı çerçevesinde ele alınması ihtiyacı bulunmaktadır.

SKA 12	Hedef	Stratejik Plan ve Belgeler
1	(12.1 – 12.3 – 12.4 – 12.6)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, Türkiye İklim Değişikliği Strateji Belgesi (2010-2023), Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı
2	(12.2)	Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi (2015-2018), Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Stratejik Planı (2013-2017), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Stratejik Planı (2013-2017)
3	(12.5)	Ulusal Geri Dönüşüm Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2017)
4	(12.7 – 12.8 – 12.a – 12.b – 12.c)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar
5	12.4	Stockholm Sözleşmesi İçin Türkiye Ulusal Uygulama Planı

Politika ve Stratejiler

Politika düzleminde kaynak verimliliğinin; Verimlilik Eylem Stratejisi, Üretimde Verimliliğin Artırılması Programı, İthalat Bağımlılığının Azaltılması Programı gibi belgelerle 10. Kalkınma Planı döneminde ele alındığı görülmektedir. Kaynak verimliliğini, üretimde madde tüketiminde tasarruf sağlanmasını teşvik eden düzenlemeler de yapılmıştır.

Atık ve kimyasalların yönetimi, Kalkınma Planları dışında iki temel belge, AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (UÇES) (2007-2023) ve İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı (2011-2023) ile ele alınmış, önemli mevzuat düzenlemeleri yapılmıştır.

10. Kalkınma Planı döneminde sürdürülebilir tüketim ve üretim ulusal eylem planı oluşturulmasına yönelik herhangi bir hedef belirlenmemiş; ancak, iklim değişikliği, yeşil ekonomi, sürdürülebilir kaynak kullanımı, sürdürülebilir şehirler temaları çerçevesinde hedeflere yer verilmiştir. Ayrıca, sanayinin sürdürülebilir büyümesi ve uluslararası rekabet gücünün artırılması amacıyla, ülke genelinde verimlilik ve temiz üretim potansiyeli belirlenmesi için pilot sektörlerde temiz üretim ve yaşam döngüsü analizi çalışmaları yapılmıştır. Karar verme ve politika oluşturma süreçlerine çevre dostu uygulamaların entegre edilmesi gibi konular, 10. Kalkınma Planı dönemindeki Yıllık Programlarda, kaynak verimliliğine yönelik bilinçlendirme, planlama, ölçüm ve sanayide verimlilik boyutları ile vurgulanmaktadır.

Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi (2015-2018)'nin vizyonu, "orta-yüksek ve yüksek teknoloji ürünlerde Afro-Avrasya'nın tasarım ve üretim üssü olmak" şeklinde belirlenmiştir. Bu vizyon doğrultusunda, 2015-2018 dönemini kapsayan Türkiye Sanayi Stratejisinin genel amacı ise "Türk sanayinin rekabet edebilirliğinin ve verimliliğinin yükseltilerek, dünya ihracatından daha fazla pay alan, ağırlıklı olarak yüksek katma değerli ve ileri teknoloji ürünlerin üretildiği, nitelikli işgücüne sahip ve aynı zamanda çevreye ve topluma duyarlı bir sanayi yapısına dönüşümünü hızlandırmak" olarak belirlenmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere, üç temel stratejik hedef tespit edilmiştir. Belirlenen üç stratejik hedef, politika alanları ve eylem planıyla uyumlu; yerli, yenilikçi ve yeşil üretimi teşvik edecek şekilde kurgulanmıştır. Bu kapsamda çevre politikalarının uygulanmasına ve kaynakların ve enerjinin sürdürülebilir sanayi yapısına geçiş sürecinde doğru stratejiler ile verimli bir şekilde yönlendirilmesine özel önem verilmektedir.

Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018) ise, yüksek katma değerli, yüksek teknoloji üretime dayalı sanayi yapısına dönüşümü yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Belge kapsamında sürdürülebilir üretime, ağırlıklı üretim süreçlerinde kaynak (hammadde) verimliliğinin sağlanması ve temiz üretim (eko-verimlilik) yaklaşımlarının hayata geçirilmesi doğrultusunda yer verilmiştir. "Sanayinin verimlilik temelli yapısal dönüşümü" temel amacı çerçevesinde belirlenmiş olan dört dönüşüm alanının üçüncüsü olan "Sürdürülebilir Üretim" başlığı altında "Sanayide Sürdürülebilir Üretim Altyapısına Dönüşüm Sürecinde Uygulama ve Teknolojileri Yaygınlaştırmak" hedefi yer almaktadır.

Tehlikeli atık bertarafı ve katı atık yönetimi, politika, mevzuat ve uygulama alanında 2000-2016 döneminde bir dizi gelişmenin yaşandığı başlıklar olmuştur. Ancak Türkiye'de söz konusu başlıklarda düzenlemelerin devam etmesine ve iyileştirmelere yönelik projelere ihtiyaç bulunmaktadır.

Mevzuat

2000-2016 döneminde SKA 12 kapsamında bir dizi mevzuat düzenlemesi yapılmıştır. Hedef 12.1 kapsamında sürdürülebilir tüketim ve üretimi yaygınlaştıran, özel bir konu olarak ele alan mevzuat düzenlemelerine gidilmesi gerekliliği görülmektedir.

Hedef 12.2 kapsamında özellikle Su Ürünleri Yönetmeliği, Su Ürünleri Yetiştiriciliği Yönetmeliği, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği gibi belli başlı yönetmelikler, doğal kaynakların korunması, temiz kalması ve dolayısıyla sürdürülebilir bir yönetimi ve etkin kullanımını sağlayacak düzenlemelerde bulunmuştur.

Hedef 12.3 kapsamında sebze ve meyvelerde hasat sonrası kayıpların azaltılmasına ilişkin olarak “Sebze ve Meyvelerin Toptan ve Perakende Ticaretinde Uyulması Gereken Standart Uygulamalara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ” 03/10/2017 tarih ve 30199 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Tebliğ, malların ambalajlanmasında, taşınmasında, depolanmasında ve perakende satışa sunulmasında uyulması gereken standartlara ilişkin usul ve esasları düzenlemektedir.

Bu hedef kapsamında kişi başına düşen gıda atığının yarıya indirilmesi ve hasat sonrası kayıplar dahil üretimdeki ve tedarik zincirlerindeki gıda kayıplarının azaltılmasını ele alan mevzuat düzenlemelerine gidilmesi gerekliliği görülmektedir.

Hedef 12.4 kapsamında 23/06/2017 tarihinde Kimyasalların Kaydı, Değerlendirilmesi, İzni ve Kısıtlanması Hakkında Yönetmelik yürürlüğe girmiş olup, Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalarla paralel olarak kimyasalların kaydı, değerlendirilmesi, izni ve kısıtlanmasına ilişkin yöntem benimsenmiştir.

Hedef 12.5 kapsamında Atık Yönetimi Yönetmeliği, Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği, Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği, Evsel ve Kentsel Arıtma Çamurlarının Toprakta Kullanılmasına Dair Yönetmelik başta olmak üzere yürürlükteki mevzuatın büyük bir kısmı Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına uygunluğu esas almıştır.

Hedef 12.a kapsamında Türkiye’nin farklı ülkeler ile yapmış olduğu ikili anlaşmaların büyük bir kısmı, söz konusu ülkelerin bilimsel ve teknolojik kapasitelerini güçlendirmeye teşvik edici yönde olmaktadır.

Hedef 12.b kapsamında özellikle komşu ülkeler ile imzalanan Çevrenin Korunması Hakkında Mutabakat Muhtırasının hükümleri, çevre kirliliğinin önlenmesi ve insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki zararlı etkilerinin azaltılması yönünde bilimsel ve teknik işbirliğini kabul etmiş, hükümet dışı sivil toplumun da bu faaliyetlere katılımını teşvik etmiştir.

Hedef 12.c kapsamında BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) düzenlenmiştir. Sözleşmenin gerek fosil yakıtlar gerek zararlı teşviklerin ortadan kaldırılması ile ilgili hükümleri, ulusal koşullara da uygun kalacak bir biçimde, çevreye verilen zararın en aza indirgenmesini hedeflemiştir; ancak konuyla ilgili ulusal mevzuatta bu konuya münhasıran tanımlanmış herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

Hedef 12.2, 12.3, 12.4, 15.5, 12.a, 12.b ve 12.c mevzuat açısından yeterli bir görünüm sergilemektedir. Ancak, hedef 12.1 ve 12.6 kapsamında yürürlükteki düzenlemeler ilgili alt hedefin gerçekleşmesi açısından yetersiz kalmaktadır.

Hedef 12.7 kapsamında da, Kamu İhale Kanunu başta olmak üzere, kamu ihale mevzuatında çevre mevzuatına uyum zorunluluğu getirilmiştir. Her ne kadar ilgili mevzuat hedefin gerçekleşmesine yardımcı olsa da düzenlemeler yeterli düzeyde görülmemektedir.

Hedef 12.8 kapsamında ise, yürürlükteki mevzuat herkesin sürdürülebilir kalkınmayla ilgili bilgi ve farkındalık edinmesine ve doğayla uyum içinde bir yaşam sürmesini güvence altına almasına yardımcı olsa da bu hedefe ilişkin yeterli hukuki düzenleme bulunmamaktadır.

Diğer taraftan, sanayinin çevre yönetim süreçlerine ilişkin en önemli mevzuat olan 24/11/2010 tarih ve 2010/75/EC sayılı Endüstriyel Emisyonlar Direktifinin entegre kirlilik önleme ve kontrol yaklaşımını uyumlaştıran ulusal mevzuatın 2018 yılında yayımlanması öngörülmektedir.

Proje Envanteri

2000-2016 döneminde Hedef 12.1 kapsamındaki projeler esas olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın sorumluluğunda yürütülmüştür ve temiz üretim teknolojileri ve çevresel altyapı yatırım ihtiyaçlarına yönelik projeler ağırlık taşımaktadır.

Hedef 12.2'de sanayide kaynak verimliliğine yönelik projeler öne çıkmaktadır. Hedef 12.3 kapsamında ise Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayide Entegre Kaynak Verimliliği Projesi bulunmakta, gıda kayıplarının azaltılmasına yönelik projeler açısından da bir gelişim alanı olarak saptanmaktadır.

Hedef 12.4 ve 12.5 kapsamında, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı gibi bakanlıkların sorumluluğunda yürütülen katı atık toplama, tıbbi ve tehlikeli atıkların yönetimine yönelik projeler bulunmaktadır. Ayrıca, Hedef 12.4 kapsamında KOK Stoklarının Bertarafı ve KOK Salımlarının Azaltılması Projesi (2013-2019) ve Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin Bertarafına yönelik dört proje yürütülmektedir.

Hedef 12.6 kapsamında Özyeğin Üniversitesi tarafından yürütülen Türkiye'de Faaliyet Gösteren Firmaların Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi Projesi ön plana çıkmaktadır. Hedef 12.7'de ise Kamuda ve Özel Sektörde Çevre Dostu Satın Alım Projesi bulunmaktadır. Hedef 12.8 ve 12.a kapsamında, Kalkınma Bakanlığı sorumluluğunda yürütülen Temiz Üretim Teknolojileri Mükemmeliyet Merkezi Projesi ön plana çıkmaktadır.

Hedef 12.b kapsamında Gelecek Turizmde Projesi bulunmaktadır. Hedef 12.c kapsamında ise hedefe yönelik bir proje bulunmamaktadır.

Sanayide Kaynak Verimliliği Potansiyelinin Belirlenmesi	
SKA Hedefleri	12.2
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü
Proje Adı	Sanayide Kaynak Verimliliği Potansiyelinin Belirlenmesi
Projenin Amacı	TÜBİTAK MAM Çevre ve Temiz Üretim Enstitüsü tarafından 2014-2017 tarihleri arasında yürütülen projenin amacı; ülkemizde imalat sektöründe kaynak verimliliğinin (hammadde, su ve enerji tüketiminde) artırılmasındaki potansiyelin miktarsal ve parasal olarak araştırılmasıdır.
Projenin Bileşenleri	Türkiye imalat sanayiinde çeşitli çalışmalar ile seçilmiş beş sektörden yola çıkarak, hammadde, enerji ve su girdilerinin etkin ve sürdürülebilir kullanımı ile elde edilebilecek potansiyel tasarrufu; sektör, bölge ve Türkiye imalat sanayii düzeyinde analiz edecek bir metodoloji geliştirmek ve bu potansiyeli niceliksel olarak tahmin etmektir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için belirlenen metodoloji doğrultusunda seçili beş sektörde ve Türkiye imalat sanayiinde; kaynak verimliliği potansiyeli hammadde girdisi için parasal olarak; su ve enerji girdileri için ise hem parasal hem de miktarsal olarak tahmin edilmiştir. Tahmin edilen potansiyel Türkiye imalat sanayiine genellenmiş ve bölgelere dağıtılmıştır.
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2014 - 2017
Çıktılar	Sanayide Kaynak Verimliliği Potansiyelinin Belirlenmesi Projesi Sonuç Raporu, Özet Kitabı ve Çevresel Etki Analizi Raporu
Etki	Doğal kaynakların (hammadde, su, enerji kaynaklarının) sürdürülebilir yönetimi ve etkin kullanımına katkıda bulunmuştur.

Göstergeler Bazında Kantitatif Değerlendirme

SKA 12 hedefleri kapsamında 13 gösterge bulunmakta ve bu göstergelerden 4'ü üretilmektedir.

Kişi başı gelire düşen madde ayak izinin 2000-2010 döneminde arttığı görülmektedir. Madde ayak izindeki yükselişte, söz konusu dönemde iç tüketim ve ihracattaki hızlı gelişime bağlı olarak üretim ve tüketimdeki hızlı artışın etkisi bulunmaktadır. İnşaat sektöründeki hızlı gelişim ve yapı malzemeleri ihracatındaki artış, fiziksel hacmi yüksek mal gruplarında hammadde ve ara mamul tüketimini tetiklemiştir. Benzer şekilde demir-çelik sektöründeki gelişmeler demir cevheri ve hurda tüketimini artırmıştır. Borçlanma olanaklarındaki artışla beraber iç tüketimin artması, dayanıklı ve dayanıksız tüketim malı artışına yol açmıştır. Özellikle araç parkındaki gelişim, ticari taşımaların artmasına bağlı olarak akaryakıt tüketiminde çok önemli bir büyümeye sebep olmuştur.

Türkiye`de, gıda kayıpları da en çok tarımsal üretim ve tüketim aşamalarında görülmektedir. Tarımsal üretimde taze meyve ve sebzeler %20 ile en çok israf edilen ürünlerdir. Tüketim seviyesinde en çok tüketilen ürünler %5 ile taze meyve ve sebze ve ekmektir.⁴³ Yapılan bir çalışmada, senede toplamda 4,9 milyon somon ekmeğin (3 milyon - pastaneler, 1,4 milyon - ev ve 0,5 milyon - restoran ve oteller) israf edildiği saptanmıştır.⁴⁴

GSYH başına yurtiçi madde tüketimi kg başına 0,5 Euro'dan 0,62 Euro'ya yükselmiştir. Türkiye'de yıllık atık madde geri kazanım oranı 2000'lerin başında yaklaşık %80 seviyesinden 2010'lu yıllarda yaklaşık %85 seviyesine ulaşmıştır.

2015 yılında ülke genelinde 44.922 adet tesis tarafından tehlikeli atık beyan formu tehlikeli atık beyan sisteminde doldurulmuştur. 2015 yılı için Türkiye genelinde tehlikeli atık miktarı toplamı 1.357.340 ton olarak belirlenmiştir. 2014 yılında beyan yapan tesis sayısı 39.134 iken bu rakam 2015 yılında artış göstermiş; buna rağmen beyan edilen toplam tehlikeli atık miktarı düşmüştür. Bu durum, atıklarının beyan eden tesis sayısı ile beyan edilen atık miktarı arasında doğrudan bir bağlantı kurulmasına engel olmakla birlikte, beyanların incelenmesi ve değerlendirmesinde yıl içerisinde kapanan, taşınan veya yeni açılan firma sayıları ile beyanların sürekliliği gibi farklı kriterlerin göz önüne alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.⁴⁵

Türkiye'de 130 civarında kuruluş sürdürülebilirlik raporu yayınlarken aralarında TSKB ve Çimsa'nın yer aldığı çok az sayıda kuruluş 2017 yılında ilk kez entegre rapor hazırlamıştır. Borsa İstanbul (BİST) bünyesinde bulunan Sürdürülebilirlik Endeksi'nde ise 42 firma yer almaktadır. Entegre raporlama ile ilgili yapısal çalışmalar da gerçekleşmektedir. Kasım 2017'de BIST ile Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC) arasında mutabakat anlaşması imzalanmıştır.

Kurumsal Çerçeve

SKA 12 kapsamında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı koordinatör kurum olarak öne çıkmaktadır. SKA 12 için hedef bazında sorumlu ve ilgili kurumlar aşağıdaki tabloda paylaşılmaktadır.

⁴³ Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2010

⁴⁴ Yıldırım, H., et. al. (2016). Food wastage in Turkey: An Exploratory Survey On Household Food Waste

⁴⁵ TÜİK

SKA12 Koordinatör: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı		
Hedefler	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
12.1	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Tüm Bakanlıklar
12.2	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Orman ve Su İşleri Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
12.3	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı
12.4	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Sağlık Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
12.5	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Sağlık Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Türkiye Belediyeler Birliği
12.6	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Kültür ve Turizm Bakanlığı Rekabet Kurumu BİST
12.7	Kamu İhale Kurumu	Tüm Bakanlıklar
12.8	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Milli Eğitim Bakanlığı
12.a	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı
12.b	Kültür ve Turizm Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
12.c	Maliye Bakanlığı	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu

Sonuç

Türkiye’de SKA 12 kapsamında daha bütünlüklü bir yaklaşım ihtiyacı öne çıkmaktadır. SKA 12 hedeflerine ilişkin bir dizi politika, mevzuat, kurumsal düzenleme ve uygulama örneği bulunmakla birlikte dağınık ve eklektik bir yapı göze çarpmaktadır. Kamu kesiminin ve sanayi başta olmak üzere özel sektör paydaşlarının katkısıyla Ulusal Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Planı’nın hazırlanması önem arz etmektedir. SKA 12 ile ilişkili politikalarda tespit edilen gelişime açık alanlar ve politika önerileri aşağıda listelenmiştir:

Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi ve Etkin Kullanımı

- Doğal kaynak yönetiminde planlama, uygulama, izleme ve denetim mekanizmalarının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi,
- Yurtiçi doğal kaynak potansiyelinin daha etkin değerlendirilmesi ihtiyacı,

- Başta enerji ve imalat sanayii olmak üzere tüm sektörlerde, doğal kaynakların etkin kullanımını ve çevresel bozulmaların önlenmesini sağlayacak temiz teknolojiler ile katma değeri yüksek yeşil ürünler geliştirilmesine yönelik Ar-Ge ve teknoloji faaliyetlerinin desteklenmesi,
- Doğal kaynakların kullanılmasında nesiller arası hakkaniyet ve sürdürülebilirliğin gözetimi ihtiyacı,
- Yerleşmenin desteklenmesi, bu amaçla uygun mekanizmaların geliştirilmesi,
- Doğal kaynakların ekonomik değerlerinin belirlenmesi ihtiyacı.

Kimyasal ve Atık Yönetimi

- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı'nın geliştirilmesi,
- Ekolojik tarımın yaygınlaştırılmasına yönelik politikaların geliştirilmesi,
- Daha az atık oluşturma, geri dönüştürülebilir atıkların kaynakta ayrı toplanması, geri dönüşümün ekonomik ve çevresel faydaları gibi konularda toplumun her seviyesinde bilinç ve farkındalık oluşturmaya yönelik politikaların geliştirilmesi,
- Sanayi açısından bakıldığında; üretim sürecinde oluşan atıkların uygun bir şekilde toplanması ve geri dönüşüm sistemine katılmasının sağlanması, ekonomik değere dönüştürülerek üretim sistemine kazandırılan atıkların çevreye ve üretim maliyetlerine yansıtacağı avantajların sanayici tarafından içselleştirilmesi ve sanayicilerin bu alanı bir rekabet gücü aracı olarak görmelerinin sağlanması ihtiyacı,
- Geri dönüşüm tesisi kurmak isteyen firmalara hibe veya geri ödemeli finans desteği sağlanmasının taahhüt edilmesi gerekliliği,
- Belediyelerin atığın kaynakta ayrılması ve ikili toplama (kuru ve yaş madde ayrımı gözetilerek) unsurları olan etkin atık toplama yönetiminin gerekliliği.

Sürdürülebilirlik

- Endüstriyel ortak yaşam (simbiyoz) uygulamalarının teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik politikaların geliştirilmesi, hukuki ve teknik altyapının güçlendirilmesi, girişimlerin teşvik edilmesi,
- Çevreye olan baskıları nedeniyle beyaz eşya, elektronik, otomotiv, demir-çelik, makine, tekstil, gıda sektörlerinde üretim süreçlerinin öncelikli olarak gözden geçirilmesi ihtiyacı,
- Sürdürülebilir kalkınma uygulamalarını izlemeye yönelik politikaların eksikliği,
- Sürdürülebilir üretim ve tüketim kültürünün yaygınlaşmasına yönelik bilinçlendirme eğitim ve programlarının eksikliği,
- Sürdürülebilir üretim konusunda iyi uygulama ve teknolojilerin Türkiye'ye aktarılmasına ve özellikle bu alanda yerli teknolojiler geliştirilmesine yönelik uygulamalara ağırlık verilmesi gerekliliği,
- Kamu alımlarında "yeşil satın alma" yaklaşımının hayata geçirilmesi ve yerli üretimin teşvik edilmesine yönelik idari ve hukuki düzenlemeler yapılması ihtiyacı,
- Temiz üretim/eko-verimlilik göstergelerinin yayımlanması, ülkelerarası karşılaştırmalarda referans olarak kullanılmak üzere Sürdürülebilirlik Endeksi değerlerinin belirlenmesi,
- KOBİ'lerin sürdürülebilir üretim konusunda bilinçlendirilmesi, mali açıdan güçlendirilmesi ve ihtiyaç duyduğu danışmanlık hizmetlerinin sunulmasına yönelik tedbirler geliştirilmesi,
- İşletmelerin kurumsallaşma ve verimlilik uygulama kapasitelerini artırmaya yönelik Verimlilik Yönetimi Ulusal Programı'nın oluşturulması ihtiyacı.

Ar-Ge Faaliyetleri

- 10. Plan döneminde çevre dostu yöntem ve teknolojilere yönelik Ar-Ge, yenilikçilik ve verimlilik politikaları ve uygulamaları geliştirilmiş olmakla birlikte dönemin bütününde bu doğrultudaki politikaların geliştirilmeye devam etmesi,
- “Yeşil büyüme”yi gözetken ek bilim-teknoloji politikaları ihtiyacı.

Ulusal Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Planı hazırlanırken SKA 12 hedefleriyle birlikte SKA 8 ve 9 hedeflerinin de dikkate alınması gerekli görülmektedir.

Bunlara ek olarak, SKA 12 hedeflerinin diğer SKA hedefleriyle ilişkisi ele alınmış, en yüksek etkileşimde olunan hedef ve SKA'lar saptanmıştır. Söz konusu belirlemeler ışığında, bu raporun 5. Bölümünde tüm hedeflerin birbiriyle etkileşimi karşılıklı incelenerek konsolide edilmiştir. Bu konsolidasyondan hareketle SKA 12 kapsamındaki hedeflerin diğer SKA hedefleriyle ilişkisinde etkileme yönü etkilenmeye kıyasla daha ağırlıklı görünmektedir. SKA 12 hedeflerini doğrudan güçlü bir şekilde etkileyen başlıca hedefler SKA 13 (İklim Değişikliğiyle Mücadele) kapsamında yer almaktadır. SKA 8 (Ekonomik Büyüme ve İstihdam) ve SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı) kapsamındaki hedeflerle SKA 12 hedefleri arasında ise hem etkilenme, hem de etkilemeyi içeren güçlü çift yönlü ilişki bulunmaktadır. Diğer taraftan SKA 12 kapsamındaki hedefler SKA 1 (Yoksullukla Mücadele), SKA 2 (Açlığa Son), SKA 7 (Erişilebilir Temiz Enerji) ve SKA 6 (Sağlıklı Suya Erişim) hedeflerine güçlü etki etmektedir. Kaynak ve enerji verimliliği ile birlikte atık yönetimi SKA 12 kapsamında diğer SKA hedefleriyle ilişkilenen önemli temalar olarak ön plana çıkmaktadır.

3.1.13. SKA 13: İklim Değişikliğiyle Mücadele

“İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele etmek için acil olarak harekete geçmek” başlıklı SKA 13 kapsamında insan kaynaklı iklim değişikliği ile mücadele, iklim bağlantılı afetler başta olmak üzere iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı başta kırılgan gruplar olmak üzere her kesimin ve kurumun uyum kapasitesinin güçlendirilmesi hedeflerine yer verilmiştir. BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) ve yeni iklim rejiminin çerçevesini çizen Paris Anlaşması kapsamında gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelerin iklim değişikliği ile mücadele ve uyum sürecinde ihtiyaç duydukları teknik, finansal ve kapasite ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenmektedir.

26/11/2017 itibarıyla 170 ülkenin resmen taraf olduğu Paris Anlaşması, sanayileşme öncesi seviyeye göre küresel ortalama sıcaklık artışının 2°C'nin altında tutulması ve 1,5°C ile sınırlandırılması için gayret göstermeyi amaçlamaktadır. Anlaşma kapsamında bu doğrultuda azaltım ve uyuma ilişkin tedbirlerin alınabilmesi için gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere finansman, teknoloji ve kapasite geliştirme desteği sağlaması öngörülmüştür. Türkiye anlaşmayı 22/04/2016'da imzalamış olmakla birlikte henüz Anlaşmaya taraf değildir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin, BMİDÇS kararları uyarınca, Niyet Edilen Ulusal Katkı (INDC) dokümanında katkısı “Referans Senaryoya (BAU) göre sera gazı emisyonlarında 2030 yılında %21 oranına kadar azaltım” şeklinde tanımlanmıştır. Türkiye bu hedefine ulaşabilmek için yerli kaynaklarını kullanacağını ve Yeşil İklim Fonu da dahil olacak şekilde, finans, teknik, teknoloji ve kapasite geliştirmeye yönelik uluslararası destekleri kullanma niyetini beyan etmiştir. Türkiye'nin kişi başına düşen sera gazı emisyon miktarı AB, OECD, G-20 ve dünya ortalamalarının şu ana dek altında kaldıysa da farklı metriklerden bakıldığında ve resmi hedefler doğrultusundaki gelecek projeksiyonları incelendiğinde bu tablonun değişmekte olduğu görülmektedir.

İklim değişikliği bağlantılı tedbirlerin ulusal politikalara, strateji ve planlara entegrasyonu gibi konularda özellikle 2000-2016 arasında ilerleme kaydedilmiştir. Mevzuatın hayata geçirilmesi, stratejilerin sektörlere ve yerel düzeye indirgenmesi, iklim risklerinin sistematik olarak değerlendirilmesi, uyum konusundaki ilerlemenin izlenmesi gibi alanlarda ise ilerleme sınırlı kalmıştır.

SKA 13 başlığı altında toplam 5 hedef ve 7 gösterge bulunmaktadır. 5 hedeften 3'ü Türkiye için geçerlidir. Hedef 13.a gelişmiş ülkelere yönelik, Hedef 13.b ise en az gelişmiş ülkelere yönelik hedefler olduğu için Türkiye açısından geçerli değildir.

SKA 13: İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acil eylem		
Hedefler	Türkiye İçin Geçerlilik	Gerekeçe
13.1 İklim bağlantılı tehlike ve doğal afetlere yönelik uyum kapasitesinin ve dayanıklılığın güçlendirilmesi.	✓ Geçerli	Türkiye için geçerli bir hedefdir.
13.2 İklim değişikliği bağlantılı tedbirlerin ulusal politikalara, stratejilere ve planlara entegre edilmesi.	✓ Geçerli	Türkiye için geçerli bir hedefdir.
13.3 İklim değişikliği ile mücadele için azaltım, uyum, etki azaltımı ve erken uyarı bağlamında eğitim, farkındalık, beşeri ve kurumsal kapasitenin iyileştirilmesi.	✓ Geçerli	Türkiye için geçerli bir hedefdir.
13.a BMİDÇS'ye taraf olan gelişmiş ülkelerin, çerçeve sözleşme kapsamında gelişmekte olan ülkelerin anlamlı azaltım faaliyetleri gerçekleştirebilmeleri için ihtiyaçlarının karşılanması, bu bağlamdaki uygulamalarda şeffaflık sağlanabilmesi ve Yeşil İklim Fonu'nun olabildiğince çabuk faaliyete geçirilmesi için bu ülkelere 2020 itibarıyla yılda 100 milyar Dolar iklim finansmanı sağlama yükümlülüğü için gereken finansmanın mobilizasyonu	✗ Geçersiz	Gelişmiş ülkelere yönelik bir hedef olduğu için geçersizdir.
13.b En az gelişmiş ülkelerde ve küçük ada ülkelerinde iklim değişikliği bağlamında etkin planlama ve yönetim için kapasite geliştirilmesi için kadın, genç, yerel ve marjinalize edilmiş topluluklara da odaklanan süreç ve mekanizmaların desteklenmesi	✗ Geçersiz	Az gelişmiş ülkelere yönelik bir hedef olduğu için geçersizdir.

Türkiye'de iklim değişikliği politikaları özellikle 8. Kalkınma Planı ile ivme kazanmış, 9. ve 10. Kalkınma Planları ile politika ve strateji yapım sürecine yoğunlaşmıştır. İklim değişikliği 8. Plan'la birlikte kalkınma planlamasının parçası haline gelmişken, Planlar iklim değişikliğinin kaynağı olan sera gazlarının sınırlandırılması ya da azaltılmasına dönük doğrudan politika ve tedbir öngörmemiş, konuyu büyük ölçüde uluslararası anlaşmalar kapsamında ele almıştır.

SKA 13 hedefleri ile ilgili başlıca stratejik plan ve belgeler aşağıda sıralanmıştır.

SKA 13	Hedef	Stratejik Plan ve Belgeler
1	(13.1)	Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (USDEP)
2	(13.1)	Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) (2013)
3	(13.1)	Yukarı Havza Sel Kontrolü Eylem Planı, Taşkın Eylem Planı (2014-2018)
4	(13.1)	Ulusal Kuraklık Yönetimi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2017)
5	(13.1)-(13.2)-(13.3)	İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2011-2023)
6	(13.2)	Enerji Verimliliği Strateji Belgesi (2012)
7	(13.2)-(13.3)	Çölleşme ile Mücadele Ulusal Stratejisi ve Eylem Planı (2015)
8	(13.2)-(13.3)	Erozyonla Mücadele Eylem Planı
9	(13.2)	Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı (2007)
10	(13.2)-(13.3)	Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı
11	(13.2)-(13.3)	Ulusal Havza Yönetim Stratejisi (2014)
12	(13.2)	Yukarı Havza Sel Kontrolü Eylem Planı
13	(13.2)	Ulusal Sulak Alan Stratejisi ve Eylem Planı
14	(13.2)	Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (KENTGES)
15	(13.2)	İklim Değişikliğinin Sağlık Üzerine Olumsuz Etkilerinin Azaltılması Ulusal Programı ve Eylem Planı
16	(13.2)	Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (USDEP)
17	(13.2)	Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) (2013)
18	(13.2)	Ulusal Geri Dönüşüm Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014)
19	(13.2)-(13.3)	Ulusal Afet Yönetimi Stratejisi ve Eylem Planı
20	(13.1)-(13.2)- (13.3)	Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi (2010-2023), İklim Değişikliği Eylem Planı (2011-2023)
21	(13.1)-(13.2)-(13.3)	AFAD Stratejik Planı

Politika ve Stratejiler

Türkiye'nin, iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasına yönelik küresel çabalara kendi özel şartları ve imkanları çerçevesinde katkıda bulunmak maksadıyla hazırladığı Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi, SKA13 kapsamında zikredilmesi gereken en önemli belgelerden birisidir. Strateji, bir yıl gibi kısa vadede hayata geçirilmeye başlanacak amaçların yanında 1-3 yıllık dönem içerisinde gerçekleşmesi ya da başlaması öngörülen orta vadeli amaçları ve süresi 10 yıla yayılan uzun vadeli amaçları kapsamaktadır.

İklim değişikliği ve afet ilişkisi İklim Değişikliği Strateji Belgesi, İDEP ve Uyum Stratejisi ve Eylem Planı'nda kurulmuştur. İklim Değişikliği Strateji Belgesinde Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı önlemlerinin uygulanması, bölge taşkın planları hazırlanarak il afet planlarına entegre edilmesi, toplumsal bilinci ve katılımı yükseltecek eğitimler yapılması, taşkınla mücadelede erken uyarı sistemi geliştirilmesi, iklim değişikliğinden kaynaklı sıcak hava dalgaları, aşırı soğuklar, sel, fırtına, kuraklık gibi olayların halk sağlığına etkisinin izlenmesi ve tedbir alınması yönünde maddeler bulunmaktadır.

İklim değişikliğine sebep olan sera gazı salımı, ekonominin karbon yoğunluğu gibi kritik göstergelerin SKA 13 göstergeleri arasında bulunmaması SKA'ların iklim eylemi bağlamındaki etkinliğini azaltmaktadır. Bu durum, iklim eyleminin kalkınma gündeminden ziyade Paris Anlaşması altında izlenmesi seçiminin yapılmasından kaynaklanmaktadır. SKA 13 hedefleri ve göstergeleri her ne kadar bu kritik göstergeleri içermiyor olsa da Paris Anlaşması göstergelerin izlenmesini gerekli kılmaktadır.

Hedef 13.1'in odak noktasında insan kaynaklı iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum kapasitesinin artırılması ve iklim bağlantılı risklere dayanıklılığın oluşturulması bulunmaktadır. Kalkınma Planları doğal afetleri ağırlıklı olarak depremler bağlamında ele almakta ve buna uygun politika ve hedefler öngörmektedir. Bununla birlikte, son dönemde iklim değişikliği ve iklim bağlantılı afetlerin politika belgelerinde ön plana çıkmaya başladığı gözlenmiştir.

10. Kalkınma Planı iklim değişikliği ve afetler arasında ilişki kurmuştur. Planda da belirtildiği gibi Afet Sigortaları Kanunu'nun deprem dışındaki afet türlerine yaygınlaştırılması ihtiyacı sürmektedir. Genel olarak 10. Kalkınma Planı iklim değişikliğini afet yönetiminde bir parametre olarak kabul etmiş olmakla birlikte, Plan ve Dönüşüm Programlarında doğrudan iklim değişikliği eksenli eylemlere yer verilmemiştir.

Son yıllarda Türkiye'de gerçekleşen hortum, sel, yıldırım düşmesi, aşırı sıcak hava ve dolu gibi afetlerin sayısında belirgin bir artış gözlenmekte olduğu bulgusu pek çok çalışma raporunda yer almıştır. Türkiye'de iklim değişikliğine bağlı olarak sellerin neden olduğu ekonomik kayıpların sismik afetler nedeni ile olan ekonomik kayıplardan sonra ikinci sırada olduğu belirtilmektedir.

Hedef 13.2'nin odak noktasında insan kaynaklı iklim değişikliği ile mücadele ve uyum bağlantılı tedbirlerin, özellikle de BMİDÇS ve Paris Anlaşması ışığında her ülkede ulusal düzeydeki politika, strateji ve planlara entegre edilmesi bulunmaktadır.

Türkiye 8. Kalkınma Planı'ndan başlayarak iklim değişikliğini kalkınma planlaması sürecine dahil etmiştir. 9. Kalkınma Planı'nda öngörüldüğü şekilde iklim değişikliği ile mücadeleye ilişkin Türkiye'nin kendi şartlarına uygun olarak sera gazı azaltımı politika ve tedbirlerini ortaya koyan bir "İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı" hazırlanmıştır. Son hazırlanan ve yürürlükte olan 10. Kalkınma Planı'nda ise

sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için “yeşil büyüme” ve “sürdürülebilir kalkınma” kavramlarının temel alındığı belirtilmektedir. 2010-2020 yıllarını kapsayan ve 2010 yılında onaylanan “Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi” Türkiye’nin iklim değişikliği politikalarının temelini oluşturmaktadır ve iklim değişikliği ile ilgili yapılacak olan çalışmalara yol gösterici olmak, bu konudaki temel politikaları belirlemek amacıyla oluşturulmuştur. Türkiye’nin iklim değişikliği politikalarına yön veren bir diğer temel belge ise İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı (2011-2023) olmuştur. 2011’de yayınlanan plan, seragazları emisyonlarının kontrolü ve uyum çalışmaları için eylemlerin çerçevesini çizerek bu eylemlerin hayata geçirilmesi doğrultusunda sorumluları ve zamanlamayı tanımlamaktadır.

Ayrıca İklim Değişikliği Eylem Planı (2011-2023) dokümanı kapsamında, enerji, binalar, sanayi, ulaştırma, tarım, arazi kullanımı ve ormancılık, atık, uyum ve sektörler arası konulara ilişkin detaylı amaç ve hedefler tanımlanmıştır.

10. Kalkınma Planı iklim değişikliğinin diğer sektörlerle de ilişkisini kurmuştur. 10. Kalkınma Planının ayırt edici özelliği ise ilk kez toplam ve kişi başı sera gazı emisyon miktarlarının Planda yer almasıdır. Bununla birlikte 10. Plan, iklim değişikliği ile mücadeleye dönük sayısal bir sera gazı hedefi benimsememiştir; ancak Plan döneminde uygulanmak üzere hazırlanan öncelikli sektörel Dönüşüm Programları altında uygulanması planlanan eylem ve önlemlerle sera gazlarının kontrolüne dönük tedbirler içermiştir. Planın diğer önemli özelliği iklim değişikliği önlemlerinin kentsel hizmetlerle de ilişkisinin kurulmuş olmasıdır. Plan kentlerde atık ve emisyon azaltma, enerji, su ve kaynak verimliliği, geri kazanım uygulamaları yapılmasını öngörmektedir.

Hedef 13.3’ün odak noktasında insan kaynaklı iklim değişikliği ile mücadele için her türlü kapasite ve farkındalık artırımının yanı sıra teknoloji transferi sağlanması bulunmaktadır.

İlköğretim programı içinde ortaokul düzeyinde 7. ve 8. sınıflarda seçmeli olarak okutulan bir Çevre Eğitimi dersi bulunmaktadır. İklim değişikliği dersin konuları arasında küresel çevre sorunları bağlamında işlenmektedir. İklim ve iklim değişikliği ile ilgili konular ilköğretim müfredatında hayat bilgisi, fen bilimleri, sosyal bilgiler dersleri ünite konuları arasında yer almaktadır. Orta öğretim müfredatında ise coğrafya ve biyoloji derslerinde çevre ve iklimle ilgili üniteler bulunmaktadır. Yükseköğretim düzeyinde ise çeşitli üniversitelerde farklı disiplinlerde lisans ve lisansüstü programlarında iklim değişikliği ile ilgili dersler sunulmaktadır.

Emisyon azaltımı ve yutakların korunması ile iklim değişikliğinin tedrici ve ani etkilerinin müfredata dahil edilmesi, farklı toplumsal kesimlerin iklim değişikliğinin etkilerine karşı hazırlıklı hale getirilmesiyle güçlendirilmesine ve direncinin artırılmasına katkıda bulunacaktır. İklim değişikliğinin müfredatta öğretim sürecinin erken aşamalarında yer bulması meslek seçimini de etkileyebilecek, öğrencilerin ilgili bilim dallarında yüksek öğrenim görme ilgisini artırabilecektir.

İklim değişikliği amaçlı Ar-Ge çalışmalarını ve Ar-Ge harcamalarını izlemek üzere bir gösterge geliştirilmesi önerilmektedir. Uluslararası alanda da iklim değişikliği amaçlı Ar-Ge işbirlikleri yaygınlaşmaktadır. Çok aktörlü girişimler de artan biçimde iklim değişikliği bağlantılı Ar-Ge çalışmalarına odaklanmaktadır. Bu tür gönüllü platformlar gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere iklim finansmanı ve teknolojisi transferi mekanizması olarak da işlemektedir. Bunun en geniş kapsamlı örneklerinden biri kuruluşu Paris COP21 Konferansı sırasında ilan edilen Mission Innovation’dır. Ülkemizde Ar-Ge çalışmalarının ve harcamalarının kaydı düzenli olarak tutulmakla birlikte, doğrudan ve dolaylı olarak iklim değişikliği Ar-Ge harcamalarının oranı bilinmemektedir. Bu çerçevede, iklim

değişikliği azaltım ve uyumu ile ilgili Ar-Ge çalışmaları ve harcamalarını ayrı olarak izlemeye dönük bir kayıt sistemi kurulması ihtiyacı bulunmaktadır.

Hedef 13.a'nın odak noktasında BMİDÇS ve Paris Anlaşması kapsamında özellikle gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere Sözleşme'nin ve Anlaşma'nın gereklerini yerine getirebilmeleri için ihtiyaç duydukları iklim finansmanının sağlanması gerekmektedir.

Paris Anlaşması kapsamında 2020 yılından itibaren yılda en az 100 milyar Dolar'ın "gelişmiş" ülkelere "gelişmekte" olan ülkelere aktarılması gerektiği, bu aktarımın ağırlıklı "Yeşil İklim Fonu" (bir kısmının da Küresel Çevre Fonu -GEF- ve Uyum Fonu -AF-) aracılığı ile yapılması gerektiği belirtilmektedir. İklim finansmanının doğrudan yardımdan daha farklı araçlarla da (örneğin düşük faizli veya faizsiz kredi, yeşil tahvil, eş-finansman vb.) ele alındığı görülmektedir. Türkiye BMİDÇS Taraflar Konferansı'nın kararı ile Sözleşmenin EK-II listesinden çıkarıldığından Sözleşme ve Paris Anlaşması altında gelişmekte olan ülkelere mali destekte bulunma yükümlülüğüne sahip değildir. Türkiye'nin Yeşil İklim Fonu'ndan yararlanma şansı şu andaki konumu değişmediği takdirde mevcut değildir, ancak yeni bir zirve kararı çıkartabilmek adına müzakereler ve istişareler devam etmektedir.

Türkiye İklim Değişikliği 6. Ulusal Bildiriminde de ifade edildiği üzere başta AB yapısal fonları, kalkınma bankaları fonları, Küresel Çevre Fonu (GEF), İklim Yatırım Fonları (CIF), ikili ve çok taraflı fonlar başta olmak üzere çok çeşitli finansman kaynaklarından iklim finansmanı erişimine sahip bir ülkedir. Türkiye'nin gönüllü piyasalarda sadece 2015 yılında 3,2 milyon tonluk karbon kredisi ticareti yaptığı ve 4 milyon Dolar'ı aşkın gelir elde edildiği bilinmektedir.⁴⁶

Türkiye iklim değişikliği finansmanı sağlaması gereken ülkeler arasında bulunmamakla birlikte, sağladığı desteklerin bir kısmı iklim değişikliğiyle bağlantılandırılabilir niteliktedir. Ne var ki, OECD (2015) raporlarında da belirtildiği üzere, diğer birçok ülke gibi Türkiye'nin de sağladığı desteğin içinde iklim değişikliğiyle ilişkili olan miktar ayrıştırılamamaktadır.

1997'den bu yana küresel çapta toplam sayısı 54 olan iklim bağlantılı yasa, mevzuat ve politikalar 2016 yılında 900'e yaklaşmıştır.

Türkiye'de varolan çevre mevzuatına iklim değişikliği bağlamının daha belirgin bir şekilde entegrasyonu, iklim değişikliği politikalarının ve tedbirlerinin daha etkin şekilde uygulanmasına destek olabilecektir.

11. Kalkınma Planı hazırlıklarının iklim değişikliğinin tüm sektörler etkisini ortaya koyacak biçimde yürütülmesi, hem SKA 13.2 hedefinin gerçekleştirilmesi yolunda önemli bir başlangıç oluşturacak, hem de diğer SKA hedeflerine ulaşılması amacını destekleyecektir.

Kalkınma Planlarında da BM hedeflerinde olduğu gibi daha uzun vadeli perspektifler belirlenmesi (2030 hedefleri, 2050 perspektifi gibi) elzemdir. İklim değişikliği krizinin uzun vadeli etkileri göz önüne alındığında bunun Planlara yansıtılması önem taşımaktadır.

İklim değişikliğine uyum ve afet riski azaltımı bağlamında kritik olan daha dezavantajlı kesimlerin yönetim sürecinde rol alması, hem SKA'ların odağında yer alan bir prensip olması hem de diğer

⁴⁶ CBD State of the Voluntary Carbon Markets 2016

ülkelere örnek teşkil edebilecek bir yaklaşım olması itibarıyla ilgili süreçlerde göz önünde tutulması gereken bir tedbir olacaktır.

Devlet dışı aktörlerin gerçekleştirdikleri projelere dair bilgi sunabilmesi amacı ile kamuya açık bir proje portalı oluşturulması, proje stokunun izlenebilmesi ve gelişmelerle ilgili kayıtların doğru tutulabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Mevzuat

2000-2016 döneminde Hedef 13.1 açısından önemli yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Afet mevzuatının ve kurumsallaşmasının yenilenmesinde büyük can kaybı ve hasara yol açan 1999 Marmara depreminin önemli bir etkisi olmuştur.

Hedef 13.2 kapsamında 2000-2016 döneminde iklim değişikliği önlemlerinin ulusal politikalara, stratejilere ve planlamaya dahil edilmesi hedefiyle ilişkilendirilebilecek önemli hukuki ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye'nin 2004'te BMİDÇS'ye, 2009'da da Kyoto Protokolü'ne taraf olarak uluslararası iklim rejimine katılması ve bu kararlara koşul olarak ulusal düzeyde iklim değişikliğine karşı politika ve önlemler oluşturmaya başlaması, ilgili mevzuatın ve kurumsal yapının oluşturulmasını sağlamıştır.

Hedef 13.3'ün uygulanmasına dönük kurumsallaşma içinde, İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu altındaki Eğitim, Bilinçlendirme ve Kapasite Geliştirme Çalışma Grubu, Sera Gazı Emisyon Azaltımı Çalışma Grubu ve İklim Değişikliğinin Etkileri ve Uyum Çalışma Grubu önemli projeler gerçekleştirmektedir. Başta Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı olmak üzere ilgili diğer bakanlık ve kurumların eğitim, araştırma, yayım ve bilgilendirme çalışmaları da bu kapsamda değerlendirilebilir.

Proje Envanteri

Hedef 13.1 kapsamında afet riskinin azaltımına yönelik olarak bir dizi proje yürütülmüş ve yürütülmektedir. Ağırlıklı olarak AFAD tarafından yürütülen başlıca projeler Türkiye Afet Risk Yönetim Sistemi (TAFRİSK) Kurulması Projesi, Bütünleşik Afet Tehlike Haritalarının Oluşturulması Projesi, IPA Sel Projesi (2015-2017), Afete Hazır Türkiye Bilinçlendirme ve Eğitim Projesi (2013-2017), Türkiye Afete Duyarlı Yerleşime Uygunluk Sistemi (TADYUS) Projesi (2013-2015), Afet Farkındalık Merkezi Projesi, Güneydoğu Avrupa Afet Risk Azaltımı Bölgesel İşbirliği Projesi (2008-2013), Okul Güvenliği Küresel Girişimi Projesi ile iklim değişikliğinin neden olabileceği afet risklerinin belirlenmesi ve azaltılmasına yönelik kapasite artırıcı çalışmalardır. Su Yönetimi Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen Türkiye'de Taşkın Direktifinin Uygulanması İçin Kapasitenin Geliştirilmesi Projesi (2012-2014) kapsamında DSİ, Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM) ve AFAD paydaş kurumlar olarak yer almıştır. Afet riskinin azaltımına yönelik olarak Su Yönetimi Genel Müdürlüğü tarafından ülkemizde yer alan 25 nehir havzası için Taşkın Yönetim Planları ve Kuraklık Yönetim Planları hazırlanmaktadır. Ayrıca İklim Değişikliğinin Su Kaynaklarına Etkisi Projesi (2013-2016) ile iklim değişikliği senaryolarının Türkiye'nin tüm havzalarında su kaynaklarına etkisi tespit edilmiştir.

İklim Değişikliği Kapsamında Sanayide Teknoloji İhtiyaç Değerlendirmesi ve Sera Gazı Azaltım Potansiyelinin Belirlenmesi Projesi, iklim değişikliğinin sanayideki etkilerini değerlendirmeye yönelik kapsamı ile incelenen dönemdeki etkisi yüksek projelerden biri durumundadır. Projede, iklim

değişikliğiyle ilgili önlemlerin ulusal politikalara, stratejilere ve planlara entegre edilmesi ve iklim değişikliği konularında kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ön plana çıkmaktadır.

İklim Değişikliği Kapsamında Sanayide Teknoloji İhtiyaç Değerlendirmesi ve Sera Gazı Azaltım Potansiyelinin Belirlenmesi Projesi	
SKA Hedefleri	13.2 - 13.3
Proje Yürütücüsü Kurumlar	TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi Çevre ve Temiz Üretim Enstitüsü
Proje Adı	İklim Değişikliği Kapsamında Sanayide Teknoloji İhtiyaç Değerlendirmesi ve Sera Gazı Azaltım Potansiyelinin Belirlenmesi Projesi
Projenin Amacı	İklim değişikliği kapsamında seçilmiş sanayi sektörlerinden (demir-çelik, şeker, çimento, kireç, cam, seramik ve petrokimya) kaynaklanan sera gazı emisyonlarının hangi oranda, nasıl ve hangi maliyetle azaltılabileceğinin ortaya konulması ve diğer sektörlerle de uygulanabilecek bir metodolojinin geliştirilmesi, sanayinin rekabet gücünün korunmasına ve geliştirilmesine, teknolojik değişimin sağlanmasına, iklim dostu üretime geçilmesine ve bu konuda sanayi sektöründe farkındalığın artırılmasına destek olunmasıdır.
Projenin Bileşenleri	<ul style="list-style-type: none"> İklim değişikliğiyle ilgili önlemlerin ulusal politikalara, stratejilere ve planlara entegre edilmesi İklim değişikliği azaltım, iklim değişikliğine uyum, etkinin azaltılması ve erken uyarı konularında eğitimin, farkındalık yaratmanın ve insani ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2012 - 2015
Çıktılar	Ülkemiz koşullarında uygulanabilecek mevcut en iyi teknolojilerin belirlenmesi, geçiş için maliyet analizlerinin yapılması, emisyon azaltım potansiyelinin belirlenmesi, tüm sanayi sektörlerine uygulanabilecek, emisyon azaltımı için çevre dostu teknolojiler odaklı uygun bir metodolojinin geliştirilmesi gerçekleştirilmiştir.
Etki	Proje sonunda, seçilen sektörlerle yönelik mevcut en iyi teknolojiler raporu, emisyon azaltım potansiyeli raporu, emisyon azaltım maliyetleri raporu, 3 sanayi tesisi için fizibilite raporu, ortaya çıkan teknoloji ihtiyacının yerli imkanlarla geliştirilmesine dair araştırma raporu, tüm sanayi sektörlerine uygulanabilecek, emisyon azaltımı için çevre dostu teknolojiler odaklı uygun bir metodoloji raporu, tüm sanayinin (büyük ölçekli işletmeler, KOBİ'ler) yararlanacağı iklim değişikliğiyle mücadele konusunda kılavuz bir kitap/rehber hazırlanmıştır.

Göstergeler Bazında Kantitatif Değerlendirme

Türkiye ulusal kümülatif ve kişi başına düşen seragazı emisyonları 1990-2015 döneminde hem miktar, hem oransal olarak hızla artmıştır. Bu emisyonlarda en büyük pay sektörel kırılım açısından enerji sektörüne, seragazı kırılımı açısından CO₂ emisyonlarına ait olmakla beraber, belirli sektörlerin toplama katkısı alt sektörlerin kırılımına bakıldığında açıkça görülmektedir. Türkiye'nin 1990-2015 yılındaki seragazı emisyonlarındaki artışın 2015-2030 döneminde de devam edeceği öngörülmektedir. Bu konudaki en kritik sayısal hedef Türkiye Cumhuriyeti'nin Niyet Edilen Ulusal Katkı (INDC) dokümanında belirtilmiştir. Buna göre Türkiye'nin katkısı "Referans Senaryoya (BAU) göre sera gazı emisyonlarında 2030 yılında %21 oranına kadar azaltım" şeklinde tanımlanmıştır. Türkiye'nin kişi başına düşen seragazı emisyon miktarı AB, OECD, G-20 ve dünya ortalamalarının şu ana dek altında kaldıysa da bu tablonun değişmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Kurumsal Çerçeve

İncelenen dönemde bakanlıkların örgütlenmesinde yapılan değişiklikler sonucunda iklim değişikliği önce Çevre Bakanlığının, bakanlıkların birleştirilmesinin ardından 2003'ten itibaren Çevre ve Orman Bakanlığının ve 2011'deki değişiklik sonrasında da Çevre ve Şehircilik Bakanlığının görevleri arasında yer almıştır. Kalkınma Planları ve strateji belgeleri ışığında Türkiye'nin iklim değişikliği politikaları ile ilgili yönetim yapısına dair bazı kritik yapılar hayata geçirilmiştir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğüne bağlı olarak faaliyetlerini yürüten İklim Değişikliği Daire Başkanlığı; Politika ve Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü, Sera Gazlarının İzlenmesi ve Emisyon Ticareti Şube Müdürlüğü, İklim Değişikliğine Uyum Şube Müdürlüğü ve Ozon Tabakasının Korunması Şube Müdürlüğü bu yapılardan başlıcaları olarak sayılabilir. Bunların yanı sıra Türkiye'de iklim değişikliğinin su kaynaklarına etkisinin belirlenmesi ve nehir havzalarında muhtemel etkilerin yönetilebilmesi için Orman ve Su İşleri Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü altında iklim değişikliğine uyum, kuraklık yönetimi ve taşkın yönetimi konularında ayrı şube müdürlükleri kurulmuştur. Orman ve Su İşleri Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Araştırma Dairesi Başkanlığı altında çalışan Klimatoloji Şube Müdürlüğü iklim analizleri ve iklim değişikliği çalışmalarını yürütmekte olan bir diğer kritik yapıdır. Ayrıca, İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu da bu bağlamda etkin olan bir koordinasyon yapısıdır.

SKA 13 bazında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı koordinatör kurum olarak öne çıkmaktadır. SKA 13 için hedef bazında sorumlu ve ilgili kurumlar aşağıdaki tabloda paylaşılmaktadır.

SKA13 Koordinatör: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı		
Hedefler	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
13.1	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Orman ve Su İşleri Bakanlığı (Meteoroloji Genel Müdürlüğü) Kalkınma Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü AFAD Doğal Afet Sigortaları Kurumu
13.2	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Orman ve Su İşleri Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
13.3	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Milli Eğitim Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı
13.a	-	-
13.b	-	-

Sonuç

SKA 13 kapsamında Türkiye'nin politika, mevzuat, kurumsal çerçeve, proje stoku açılarından önemli ilerlemeler kaydettiği görülmektedir. İklim değişikliği bağlantılı tedbirlerin ulusal politikalara, stratejilere ve planlara entegrasyonu; kurumsal kapasitenin geliştirilmesi gibi konularda özellikle 2000-2016 arasında ilerleme kaydedilmiştir.

İklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı başta kırılgan gruplar olmak üzere her kesimin ve kurumun uyum kapasitesinin güçlendirilmesi, bunlarla alakalı tedbirlerin tüm politikalar içinde anaakımlaştırılması önem taşımaktadır.

İklim değişikliğine sebep olan seragazı salımı, ekonominin karbon yoğunluğu gibi kritik göstergelerin SKA 13 göstergeleri arasında bulunmaması SKA'ların iklim eylemi bağlamındaki etkinliğini azaltmakla beraber, bu durum temelde, iklim eyleminin kalkınma gündeminden ziyade Paris Anlaşması altında izlenmesi seçiminin yapılmasından kaynaklanmaktadır. SKA 13 göstergelerine ek olarak kümülatif emisyonlar, kişi başına düşen emisyonlar gibi göstergelerin yanı sıra ekonominin seragazı salım yoğunluğu, enerji kullanımında seragazı salım yoğunluğu, enerji üretiminde seragazı salım yoğunluğu, yerel/sektörel uyum ve iklim risk planları gibi farklı ve kritik göstergeler seçilmeli, izlenmeli, ve bunlara yönelik iyileştirici tedbirler tasarlanmalıdır. Sayısallaştırılmış ara hedefler belirlenerek bu bağlamda bu adımlar atılması elzem gözükmektedir.

Doğaya bağlı olarak sürdürülen bir faaliyet olduğu için iklim değişikliğinin olumsuzluklarından en fazla etkilenen sektörlerden birisi tarımdır. İklim değişikliğinin Türkiye üzerindeki başlıca etkileri kuraklık, çölleşme, tarımsal verimde düşüş, biyolojik çeşit kaybı, orman yangınlarında ve salgın hastalıklar ile zararlılarda artış olarak gözlenecektir. Bu sebeple tarımda suyun tasarruflu kullanımı ve su kaynaklarının kirletilmeden kullanılması bilinci, tarım arazilerinin korunması, çayır/mera ıslahı, erozyonla mücadele, risklerin erken algılanması, bitkisel ve hayvansal üretimde kuraklığa dayanıklı türlerin seçimi ve geliştirilmesine ilişkin stratejiler ve hedefler geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Bunlara ek olarak, SKA 13 hedeflerinin diğer SKA hedefleriyle ilişkisi ele alınmış, en yüksek etkileşimde olunan hedef ve SKA'lar saptanmıştır. Söz konusu belirlemeler ışığında, bu raporun 5. Bölümünde tüm hedeflerin birbiriyle etkileşimi karşılıklı incelenerek konsolide edilmiştir. Bu konsolidasyondan hareketle SKA 13'ün SKA hedeflerinin hemen tümüyle güçlü çift yönlü etkilenme ve etkileme ilişkisi bulunmaktadır. SKA 13'le çok yüksek derecede çift yönlü etkileşimi olan SKA hedefleri SKA 1 (Yoksulluğa Son), SKA 2 (Açlığa Son), SKA 7 (Erişilebilir Temiz Enerji) ve SKA 15 (Karada Yaşam) kapsamında yer almaktadır. Ayrıca SKA 13; SKA 4 (Kaliteli Eğitim) ve SKA 17 (Uygulama Araçları) kapsamındaki hedeflerden çok yüksek derecede etkilenmekte, SKA 12 (Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim) kapsamındaki hedefleri de çok yüksek derecede etkilemektedir.

3.1.14. SKA 14: Sudaki Yaşam

SKA 14, okyanuslar, denizler ve deniz kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı ve korunmasını kapsamaktadır. Okyanusların kıyısında on milyonlarca insanın yaşadığı ve geleneksel olarak beslenmelerinin ve geçimlerinin deniz kaynakları üzerinden sağlandığı göz önünde tutulduğunda, SKA 14'ün, yoksulluğun azaltılması, açlıkla mücadele, insan sağlığı ve ekonomik gelişme ile ilgili SKA'ları doğrudan etkilemekte olduğu görülmektedir. Bununla beraber, iklim değişikliği, enerji, havzalardaki su kalitesi, sorumlu tüketim ve üretim konuları ile ilgili SKA'lar da SKA 14'ü etkilemektedir.

Deniz biyoçeşitliliği ve küresel çevre, okyanus/deniz kirliliği ve asitlenmesi gibi durumlarla yakından ilgilidir. Söz konusu bozulma durumları, insan faaliyetlerinin oluşturduğu baskıların sonucunda meydana gelmektedir. 2008-2013 yılları arasında okyanusların üçte ikisinin insan baskısı altında olduğu görülmektedir. Okyanuslar üzerindeki en önemli insan baskıları; balıkçılık- aşırı avlanma, iklim değişikliği ve deniz-kara kökenli kirlenmedir. Bu baskıların deniz ekosistemi üzerindeki kümülatif etkileri incelendiğinde, en çok etkilenen alanların, Kuzey Denizi ile Güney ve Doğu Çin Denizleri olduğu görülmektedir. Bu bölgeler sözü edilen tüm baskıların etkisi altındadır.

SKA 14 kapsamında 10 hedef bulunmaktadır ve hedeflerin 6'sı Türkiye için geçerlidir. Odak noktaları "deniz ve okyanus kirliliğinin önlenmesi, ekosistemlerin korunması", "su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı ve yönetimi" olarak sıralanabilir.

SKA 14		
Sürdürülebilir kalkınma için okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını korumak ve sürdürülebilir kullanmak		
Hedefler	Türkiye İçin Geçerlilik	Gereke
14.1 2025'e kadar her türlü deniz kirliliğinin, deniz çöpleri ve besin maddesi kirliliğini de içerecek şekilde özellikle kara kökenli faaliyetlerden kaynaklanan kirliliğin, önlenmesi ve kayda değer miktarda azaltılması	✓ Geçerli	Kentleşme oranındaki artış, sanayi ve özellikle turizm sektörlerindeki gelişime bağlı olarak artan kirlilik nedeniyle önem taşımaktadır.
14.2 2020'ye kadar, deniz ve kıyı ekosistemlerinin belirgin olumsuz etkilerinin önlenmesi için, dayanıklılıklarının artırılmasını içerecek şekilde sürdürülebilir şekilde yönetilmesi ve korunması, ve sağlıklı ve üretken okyanusları elde etmek amacıyla bu ekosistemlerin iyileştirilmesi için harekete geçilmesi	✓ Geçerli	Türkiye açısından üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olarak önemli ve geçerlidir.
14.3 Okyanus asitleşmesinin etkilerinin, her seviyede bilimsel işbirliğinin geliştirilmesi yolunu da içerecek şekilde, ele alınması ve en aza indirilmesi	✗ Geçersiz	Okyanusa kıyısı olan ülkeler tarafından gündemdedir, Türkiye için geçersizdir.
14.4 2020'ye kadar balık stoklarını mümkün olan en kısa zamanda eski durumuna getirmek ya da en azından biyolojik karakteristiklerine göre maksimum sürdürülebilir ürünü verecek seviyelere ulaştırmak için balık hasadının etkin bir biçimde düzenlenmesi; aşırı avlanma, yasa dışı, kayıt dışı ve kural dışı balıkçılık ve doğaya zararlı balıkçılık uygulamalarının sona erdirilmesi ve bilime dayalı yönetim planlarının uygulanması	✓ Geçerli	Balık stoklarındaki azalma ve sürdürülebilir su ürünleri yönetimi açısından geçerlidir.
14.5 2020'ye kadar kıyı ve deniz alanlarının en az yüzde 10'unun, ulusal ve uluslararası yasalarla uyumlu bir şekilde ve mevcut en iyi bilimsel bilgi temelinde korunması	✓ Geçerli	Hedef paralelinde geçerlidir.

14.6	2020'ye kadar, gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelere yönelik uygun ve etkin özel ve lehte muamelelerin, Dünya Ticaret Örgütü balıkçılık teşvikleri müzakerelerinin bütünlük bir parçası olması gerektiği kabulüyle, aşırı kapasiteye, aşırı avlanmaya yol açan sübvansiyonların yasaklanması; yasa dışı, kayıt dışı ve kural dışı balıkçılığa (YKK) neden olan sübvansiyon türlerinin kaldırılması, benzeri yeni sübvansiyonlardan kaçınılması	✓ Geçerli	Sürdürülebilir su ürünleri yönetimi açısından geçerlidir.
14.7	2030'a kadar, Gelişmekte olan Küçük Ada Devletlerinin ve En Az Gelişmiş Ülkelerin, balıkçılık, su ürünleri yetiştiriciliği ve turizmin sürdürülebilir yönetimi dahil, su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımından sağladığı ekonomik faydanın artırılması	✗ Geçersiz	Ada devletleri ve EAGÜ için geçerlidir, Türkiye'yi kapsamamaktadır.
14.a	Okyanus sağlığının iyileştirilmesi ve gelişmekte olan ülkelerin, özellikle Küçük Ada Devletleri ve En Az Gelişmiş Ülkelerin kalkınmasına deniz biyolojik çeşitliliğinin katkısının artırılması amacıyla, Deniz Teknolojisi Transferine İlişkin Hükümetler arası Oşinografi Komisyonu Kriterleri ve Rehberleri doğrultusunda, bilimsel bilginin artırılması, araştırma kapasitesinin geliştirilmesi ve deniz teknolojilerinin transfer edilmesi	✗ Geçersiz	Okyanusa kıyısı olan ülkelerin gündemindedir.
14.b	Küçük ölçekli olta balıkçıların deniz kaynaklarına ve pazara erişiminin sağlanması	✓ Geçerli	Küçük ölçekli olta balıkçılığının gelişim alanı bulunmaktadır.
14.c	"İstedığımız Gelecek" belgesinin 158. paragrafında da belirtildiği üzere, okyanuslar ile kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunda yasal çerçeveyi belirleyen BMDHS'de yansıtıldığı şekilde okyanuslar ile kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımının geliştirilmesi	✗ Geçersiz	Türkiye için geçerli değildir.

Taraf olunan küresel ve bölgesel sözleşmeler ile Ulusal Kalkınma Planları incelendiğinde, Türkiye açısından öncelikle dikkate alınan SKA 14 hedeflerinin; deniz kirliliği, deniz koruma alanları ve balıkçılık ile ilgili olduğu görülmektedir.

SKA 14, 2000-2016 döneminde Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda değişik boyutlarda ele alınmıştır. Plan ve programlara ek olarak Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2011-2023), Deniz ve Kıyı Koruma Alanları Ulusal Strateji ve Eylem Planı, İklim Değişikliği Strateji Belgesi, Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı, ÇŞB Stratejik Planı (2015-2017), Orman ve Su İşleri Bakanlığı (OSİB) Stratejik Planı (2017-2021) ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) Stratejik Planı (2013-2017) diğer temel politika dokümanlarıdır.

SKA 14	Hedef	Stratejik Plan ve Belgeler
1	(14.1 – 14.b)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2011-2023), İklim Değişikliği Strateji Belgesi, Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı, Ulusal Sulak Alan Stratejisi (2011-2015)
2	(14.2)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, ÇŞB Stratejik Planı (2015-2017), OSİB Stratejik Planı (2017-2021)
3	(14.4)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, GTHB Stratejik Planı (2013-2017)
4	(14.5)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, ÇŞB Stratejik Planı (2015-2017), OSİB Stratejik Planı (2017-2021), Deniz ve Kıyı Koruma Alanları Ulusal Strateji ve Eylem Planı
5	(14.6)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, Su Ürünleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Türkiye Deniz Araştırmaları Strateji Belgesi (2014)

7	(14.b)	10. Kalkınma Planı, TİKA Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu (2015)
---	--------	--

Politika ve Stratejiler

“Deniz ve okyanus kirliliğinin önlenmesi, ekosistemlerin korunması” başlığında, Hedef 14.1, 14.2 kapsamında, ÇŞB ile OSİB tarafından hazırlanan plan ve direktifler ve koordine edilen çalışmalar ile deniz kirliliğinin azaltılması, deniz ve kıyı ekosistemlerinin iyileştirilmesine yönelik Türkiye’nin önemli bir mesafe kaydetmekte olduğu görülmektedir. Hedef 14.5 kapsamında ise taslak olarak hazırlanmış olan Deniz ve Kıyı Koruma Alanları (DKKA) Ulusal Strateji ve Eylem Planında belirlenen eylemler DKKA sisteminin güçlendirilmesi ve etkin yönetimi ağırlıklıdır. DKKA’nın genişletilmesine yönelik eylemlerin de gündeme alınması gerekli görülmektedir. Dışişleri Bakanlığı ve Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından hazırlanacak plan ve programlar ile koordine edilen çalışmalara 14.a kapsamındaki deniz ve kıyı ekosistemlerinin iyileştirilmesine yönelik uluslararası kapasitenin geliştirilmesinin eklenmesi ile Türkiye’nin mesafe kaydetmesi beklenmektedir. Hedef 14.c kapsamında Türkiye’nin hem deniz kaynaklarının korunması hem de ekonomik katkısının artırılması konusunda gelişim alanı bulunmaktadır.

“Su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı ve yönetimi” başlığında, Türkiye’de balık stoklarındaki azalmaya bağlı olarak ve avcılık sebebiyle denizlerden üretilen su ürünleri miktarında dalgalanma olduğu, 2002 yılında 522 bin ton civarında olan üretimin 2016 yılında 300 bin ton civarına düştüğü görülmektedir. Hedef 14.4 kapsamındaki en önemli başlık balık stoklarının korunması ve geliştirilmesidir. Türkiye özelinde stokların saptanmasına yönelik araştırmalar 8. Kalkınma Planından bu yana vurgulanmasına rağmen yakınlarda projeye dönüşmüştür. Özellikle, son yıllarda GTHB araştırma enstitüleri tarafından yürütülen stok araştırmalarına hız verilmiştir. Su Ürünleri Merkez Araştırma Enstitüsü (SUMAE) ve ODTÜ işbirliğinde 2011 yılında başlatılan hamsi stok araştırmaları halen SUMAE tarafından yürütülmeye devam edilmektedir. Ayrıca aynı enstitünün önemli demersal ve pelajik türlerin stokları üzerine yürüttüğü iki büyük proje bulunmaktadır.

Yasadışı avlanmanın önlenmesi, denetim altına alınması konusunda Balıkçı Gemilerini İzleme Sistemi (BAGİS) projesi ile önemli bir adım atılmıştır. Avcılık üretiminin yaklaşık %90’ını karşılayan 12 metre ve üzeri 1.350 adet balıkçı gemisine BAGİS cihazı takılmış durumdadır. Bu gelişme denetimi kolaylaştıracaktır.

Avcılık üretiminin yaklaşık %75’inin gerçekleştiği Karadeniz’de geçmiş dönemdeki ekosistem kaymalarının da etkisiyle bazı türlerin stoklarındaki azalmanın sürdüğü görülmektedir. Bu azalmaya yönelik daha etkili politikalar geliştirilmesi, önlemler alınması ihtiyacı sürmektedir.

Açık deniz balıkçılığının yeterli düzeyde geliştirilememiş olması ve atıl avcılık kapasitesinin değerlendirilememesi de önemli gelişim alanlarından biri durumundadır.

Hedef 14.6 kapsamında tüketimin artırılması ve rekabetçi özelliğın sürdürülmesi için iyi tarım uygulamalarını teşvik edici, haksız rekabete ve sebepsiz zenginleşmeye yol açmayan, Ar-Ge’yi özendirilen desteklemelerin devam etmesinde yarar görülmektedir.

Hedef 14.b kapsamında küçük ölçekli balıkçılık sektörü tüm balıkçılık sektörü içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. İstihdam yaratma konusunda küçük ölçekli balıkçılığın endüstriyel balıkçılığa göre daha çok insana iş imkanı sağladığı görülmektedir. Ayrıca, sektörde yeni istihdam yaratmak için gerekli yatırım miktarında da büyük ölçekli balıkçılığa göre çok daha avantajlı konumdadır. Sürdürülebilirlik ve

stokların korunması açılarından da küçük ölçekli balıkçılık büyük ölçekli balıkçılığa göre daha çevreci, stokların ve deniz kaynaklarının sürdürülebilirliği açısından da daha etkin bir yöntemdir.

Mevzuat

SKA 14 kapsamında yürürlükteki mevzuat, deniz kirliliğinin önlenmesi için önemli düzenlemeler getirmiş, suyun temizliğinin korunması için sorumlu olan kişiler, kurumlar ve görevleri belirlenmiştir. 1990 yılında ülkemizin taraf olduğu “Denizlerin Gemiler Tarafından Kirletilmesinin Önlenmesi Sözleşmesi”ne (MARPOL 73/78) dayanılarak yayımlanan Gemilerden Atık Alınması ve Atıkların Kontrolü Yönetmeliği ve gemi atıklarının yönetimini düzenleyen mer’i mevzuat dâhilinde gemilerin normal faaliyetlerinden kaynaklanan atıkların denize yasadışı boşaltılmasının önlenmesine yönelik çalışmalar, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı koordinasyonunda ilgili kurum/kuruluşlar ile birlikte sürdürülmektedir. Bu kapsamda, tüm gemi ve kıyı tesislerinin, bir olay veya kirlenme meydana gelmesinin önlenmesini veya kirlenme meydana geldiğinde deniz emniyetinin sağlanmasını, deniz ve deniz çevresinin korunmasını, insan hayatına, mallara, denize ve deniz çevresine verilecek zararların önlenmesini veya azaltılmasını temin etmek üzere gerekli tüm tedbirleri almaları öngörülmüştür. Ayrıca, mevzuat su kalitesinin korunmasına önem vermiş, bu kapsamda, atık suların boşaltım ilkeleri ve boşaltım izni, su kirliliğinin önlenmesi için yapılacak olan izleme ve denetleme usul ve esaslarını belirlenmiştir. Yürürlükteki mevzuatta bu amaç altında düzenlenen bir başka konu ise, su ve çevresinde tehlikeli maddelerden kaynaklanan kirliliğin tespiti, önlenmesi ve kademeli olarak azaltılmasıdır. Ayrıca yürürlükteki mevzuat, hassas su kütlelerinin neler olduğunu belirlemiş ve bunların korunması için alınması gereken önlemlerden bahsetmiştir. Hedef 14.5 kapsamında yürürlükteki mevzuatta, kıyı ve deniz alanlarının korunması için belirlenen yönetmelikler çeşitli açılardan deniz ve kıyı alanlarının korunmasını amaçlamıştır. Ancak, kıyı ve deniz alanlarının ne kadarlık bir oranının amaçlanan korumadan faydalanabileceği mevzuatta belirtilmemektedir.

2872 sayılı Çevre Kanunu ve ilgili mevzuat kapsamında, kara kökenli ve denizcilik faaliyetlerinden kaynaklanan katı atıkların denizlerimize girişinin önlenmesine yönelik esaslar belirlenmiş olup, bu bağlamdaki çalışmalar Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. SKA 14.1 hedefi ile ilgili olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı taslak mevzuat çalışmalarını yürütmektedir.

Proje Envanteri

“Deniz ve okyanus kirliliğinin önlenmesi, ekosistemlerin korunması” başlığında TÜBİTAK MAM sorumluluğunda diğer kamu ve kuruluşları ile kirliliğin izlenmesi, biyoçeşitliliğin izlenmesi, tehlikeli atık düzeyinin tespiti gibi mevcut durum analizine ve buradan hareketle öneri geliştirmeye yönelik projeler yürütülmektedir.

“Su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı ve yönetimi”ne yönelik olarak BAGİS Projesi, Karadeniz’de Balık Stokları Yönetimi Projesi, Su Ürünlerinde Stok Tespiti Uygulama Projesi, Denizlerin Terk Edilmiş Av Araçlarından Temizlenmesi Projesi önemli projeler olarak öne çıkmaktadır. Bu başlıkta önemli küçük ölçekli olta balıkçılığının teşvik edilmesiyle ilgili Hedef 14.b kapsamında güncel proje bilgisine ulaşılamamıştır.

Deniz Dip Tarama Uygulamaları ve Tarama Malzemesinin Çevresel Yönetimi (DİPTAR) Projesi, deniz kirliliğinin azaltılmasına yönelik kapsamı ve incelenen dönemdeki etkisi yüksek projelerden biri durumundadır. Projede, deniz dibi tarama ve bertaraf çalışmalarının ekosisteme ve insan sağlığına

zarar vermeden sürdürülebilir kullanım ilkeleri doğrultusunda yönetiminin sağlanması ön plana çıkmaktadır.

Deniz Dip Tarama Uygulamaları ve Tarama Malzemesinin Çevresel Yönetimi (DİPTAR)	
SKA Hedefleri	14.1
Proje Yürütücüsü Kurumlar	TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi Çevre ve Temiz Üretim Enstitüsü, ODTÜ (Deniz Bilimleri Enstitüsü), İstanbul Üniversitesi (Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü)
Proje Adı	Deniz Dip Tarama Uygulamaları ve Tarama Malzemesinin Çevresel Yönetimi (DİPTAR)
Projenin Amacı	Uluslararası mevzuat ve uygulamalar dikkate alınarak, ülkemizde yapılan deniz dibi tarama ve bertaraf çalışmalarının ekosisteme ve insan sağlığına zarar vermeden sürdürülebilir kullanım ilkeleri doğrultusunda yönetiminin sağlanmasına yönelik bir yaklaşım geliştirmektir. Bilimsel yöntemlerle desteklenerek geliştirilen bu yaklaşımın, farklı özelliklere sahip denizel ve karasal ortamda belirlenen spesifik hedefler doğrultusunda hayata geçirilmesi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından dip tarama faaliyetleri ve tarama malzemesinin çevresel yönetimi konusunda hazırlanan "Taslak Yönetmeliğin" eksiklerinin tamamlanmasına hizmet etmesi ve uygulama aşamasında ihtiyaç duyulacak bilimsel veri/bilgilerin uluslararası sözleşme esaslarına uyumlu şekilde katkı sağlamasıdır.
Projenin Bileşenleri	<ul style="list-style-type: none"> • İP1. Proje Yönetimi • İP2. Mevcut Dip Tarama, Boşaltım ve Bertaraf Kriterleri/Mevzuatı Durum Değerlendirmesi • İP3. Dip Tarama Malzemesinin Karakterizasyonu, Boşaltım Kriterlerinin ve Deniz Ortamına Olan Çevresel Etkilerinin Belirlenmesi • İP4. Denize Boşaltım/Bertaraf Alanlarının Belirlenmesi • İP5. Denize Boşaltım Alanlarında Potansiyel Etkiler ve İzleme • İP6. Pilot Bölgelerde Dip Tarama Malzemesi Yönetim Uygulamaları • İP7. Dip Tarama Malzemesinin Susuzlaştırılması ve Faydalı Kullanımı • İP8. Dip Tarama ve Boşaltımı İçin En Uygun/Uygulanabilir Yöntemlerin Belirlenmesi • İP9. Bilginin Yayılımı
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2013 - 2016
Çıktılar	<ul style="list-style-type: none"> • Literatür ve Mevzuat Taraması • Tarama Malzemesinin Yönetimi İçin Karar Destek Sistemi • Boşluk Analizi ve Veri Toplama (Örnekleme, Analiz) • Ekotoksikolojik Testler: Fitoplankton, Midye, Karides, Bakteri • Denize Boşaltım/Bertaraf Alanlarının Belirlenmesi • Veri Yönetimi (CBS) ve Modelleme • Risk Değerlendirme ve İzleme • Tarama Malzemesi Ön İşlemleri ve Faydalı Kullanımı • Fayda-Maliyet Analizi
Etki	Proje sonunda, karasal kökenli faaliyetler ile deniz çöpü ve gıda atıklarının dökülmesinden kaynaklanan su kirliliği de dahil deniz kirliliğinin tüm biçimlerinin önlenmesi ve önemli ölçüde azaltılması hedeflenmektedir.

Göstergeler Bazında Kantitatif Değerlendirme

SKA 14 hedefleri kapsamında 10 gösterge bulunmakta ve bu göstergelerden yalnızca 1'i üretilmektedir.

Deniz kirliliği, asitleşme düzeyi gibi veriler üretilmemektedir. 2002 yılında su ürünleri üretiminin %90'ı denizler ağırlıklı olmak üzere avcılık kaynaklıyken 2016 yılında bu oran %57'ye gerilemiş, aradaki dönemde avcılık üretimi dalgalanma gösterirken yetiştiricilik üretimi artmıştır.

Türkiye, ada ve adacıklar hariç 8.592 km kıyı uzunluğuna sahiptir ve bunun 1.865 km'lik kısmı (%22) koruma altındadır. Deniz koruma alanlarımızın büyüklüğü 1.444.293 Ha'dır. Türkiye denizlerinde 4.000 tür yaşamaktadır. Bunların 480 türünü balık, 2.114 türünü de alglar oluşturmaktadır. Bununla birlikte, kıyı şeridinde yaklaşık 3 bin bitki ve hayvan türü bulunmaktadır. Ayrıca, Türkiye denizlerinde Akdeniz fokusu, balina ve yunusların oluşturduğu 11 deniz memeli türü bulunmaktadır.⁴⁷

2000-2016 döneminde toplam su ürünleri üretimi 582 bin tondan 588 bin tona çıkmıştır. Aynı dönemde ihracat, yetiştiricilik ürünlerine dayalı olarak önemli bir gelişim gösterirken ithalatta da hızlı bir artış görülmüştür. Ancak yurtiçi tüketimin gerilediği izlenmektedir. Nüfus artışına bağlı olarak kişi başı tüketim de yıllık 8 kg düzeyinden 6,1 kg'a düşmüştür.

Kurumsal Çerçeve

SKA 14 kapsamında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı koordinatör kurum olarak öne çıkmaktadır. SKA 14 için hedef bazında sorumlu ve ilgili kurumlar aşağıdaki tabloda paylaşılmaktadır.

SKA14 Koordinatör: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı		
Hedefler	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
14.1	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Orman ve Su İşleri Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
14.2	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Orman ve Su İşleri Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı TÜBİTAK
14.3	-	-
14.4	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
14.5	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Orman ve Su İşleri Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı
14.6	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı Maliye Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı
14.7	-	-
14.a	-	-
14.b	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı
14.c	-	-

Sonuç

Türkiye'nin, üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olarak deniz kaynakları başta olmak üzere su kaynaklarını daha etkin kullanması ve yönetmesi gereklidir. İklim değişikliği, okyanuslardaki asidifikasyon ve

⁴⁷ Orman ve Su İşleri Bakanlığı

ötrofikasyon gibi gelişmelerin iç denizlere de taşınması, ulusal ölçekte ortaya çıkan deniz kirliliği gibi sorunları bertaraf etmeye yönelik politika ve uygulamalar önem arz etmektedir.

“Deniz ve okyanus kirliliğinin önlenmesi, ekosistemlerin korunması” başlığında, Hedef 14.1, 14.2 kapsamında, deniz kirliliğinin azaltılmasına, deniz ve kıyı ekosistemlerinin iyileştirilmesine yönelik önemli mesafe kaydedilmiştir. Ancak özellikle Hedef 14.5 kapsamında DKKA Ulusal Strateji ve Eylem Planının genişletilmesine yönelik eylemlerin de gündeme alınması gerekli görülmektedir.

“Su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı ve yönetimi” başlığında Türkiye’de balık stoklarındaki azalmaya bağlı olarak ve avcılık sebebiyle denizlerden üretilen su ürünleri miktarında dalgalanma olduğu görülmektedir. Hedef 14.4 kapsamındaki en önemli başlık balık stoklarının korunması ve geliştirilmesidir. Stokların saptanmasına yönelik araştırmaların hayata geçirilmesi ihtiyacı tespit edilmektedir. Avcılık üretiminin yaklaşık %75’inin gerçekleştiği Karadeniz’de bazı türlerin stoklarındaki azalmaya yönelik daha etkili politikalar geliştirilmesi, önlemler alınması ihtiyacı sürmektedir. Açık deniz balıkçılığının yeterli düzeyde geliştirilememiş olması ve atıl avcılık kapasitesinin değerlendirilememesi de önemli gelişim alanlarından biri durumundadır.

Hedef 14.6 kapsamında tüketimin artırılması ve rekabetçi özelliğın sürdürülmesi için iyi tarım uygulamalarını teşvik edici, haksız rekabete ve sebepsiz zenginleşmeye yol açmayan, Ar-Ge’yi özendiren desteklemelerin devam etmesinde yarar görülmektedir.

Hedef 14.b kapsamında küçük ölçekli balıkçılık sektörü tüm balıkçılık sektörü içerisinde önemli yer tutmaktadır. İstihdam yaratma konusunda küçük ölçekli balıkçılığın endüstriyel balıkçılığa göre daha çok insana iş imkanı sağladığı görülmektedir. Ayrıca, sektörde yeni istihdam yaratmak için gerekli yatırım miktarında da büyük ölçekli balıkçılığa göre çok daha avantajlı konumdadır. Sürdürülebilirlik ve stokların korunması açılarından da küçük ölçekli balıkçılık büyük ölçekli balıkçılığa göre daha çevreci, stokların ve deniz kaynaklarının sürdürülebilirliği açısından da daha etkin bir yöntemdir.

11. Kalkınma Planı kapsamında sürdürülebilir su ürünleri üretimine yönelik olarak deniz kaynaklarının etkin kullanımı ve yönetimi perspektifinden bütüncül bir çalışmanın yapılması önerilmektedir.

Deniz kaynaklarının korunması aynı zamanda sürdürülebilir su ürünleri üretimiyle sosyoekonomik katkının da artması anlamına gelmektedir. Türkiye, bu anlamda deniz kaynaklarından potansiyelinin çok altında yararlanmaktadır. Öte yandan, stokların azalmakta olması da eklendiğinde deniz balıkçılığının korunması ve geliştirilmesi gerekli görülmektedir.

Bunlara ek olarak, SKA 14 hedeflerinin diğer SKA hedefleriyle ilişkisi ele alınmış, en yüksek etkileşimde olunan hedef ve SKA'lar saptanmıştır. Söz konusu belirlemeler ışığında, bu raporun 5. Bölümünde tüm hedeflerin birbiriyle etkileşimi karşılıklı incelenerek konsolide edilmiştir. Bu konsolidasyondan hareketle SKA 14 üzerinde önemli etkisi olan başlıca hedefler içinde SKA 13 (İklim Değişikliğiyle Mücadele), SKA 16 (Sulh ve Adalet) ve SKA 17 (Uygulama Araçları) yer almakta, SKA 1 (Yoksulluğa Son) kapsamındaki hedefler ise SKA 14 hedeflerinden yüksek derecede etkilenmektedir.

3.1.15. SKA 15: Karadaki Yaşam

SKA 15'te, "Karasal ekosistemleri korumak, yenilemek ve sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek" başlığı altında, 2020 yılına kadar ormanlar, sulak alanlar, kurak alanlar ve dağlar gibi karasal ekosistemleri korumak ve eski haline getirmek hedeflenmektedir. Ormansızlaşmanın durdurulması, iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması açısından hayati önem taşımaktadır. İnsanlığın ortak mirasının bir parçası olan doğal yaşam alanları ve biyolojik çeşitliliğin kaybını azaltmak büyük önem taşımaktadır.

Küresel düzeyde net orman kayıp hızı yavaşlamaya devam etmekte ve birim alan başına orman biyokütle stokları istikrarlı değerlerini korumaktadır. 2010-2015 yılları arasında, ormancılık alanındaki yıllık net alan kayıpları 1990'lı dönemlerle karşılaştırıldığında yarısından azdır. Ancak net kayıplar sürdüğü için ormanların kapsadığı alanın oranı 1990'da %31,6 iken 2010'da %30,8'e, 2015'te ise %30,6'ya düşmüştür. 1998'den 2013'e kadar, bitki örtüsü ile kaplı olan toprak yüzeyinin yaklaşık %20'si verimlilikte sürekli ve azalan eğilimler göstermektedir.

SKA 15 kapsamında 12 hedef bulunmaktadır ve hedeflerin tümü Türkiye için geçerlidir. SKA 15'in odak noktaları, "karasal ekosistemlerin korunması ve arazi tahribatının dengelenmesi", "biyoçeşitliliğin, genetik kaynaklarının korunması", "sürdürülebilir karasal ekosistemlerin yönetimi ve finansmanı" olarak sıralanabilir.

SKA 15		
Karasal ekosistemleri korumak, yenilemek ve sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek		
Hedefler	Türkiye için Geçerlilik	Gereğe
15.1 2020 yılı itibarıyla, uluslararası anlaşmalar altındaki yükümlülükler doğrultusunda, başta ormanlar, sulak alanlar, dağlar ve kurak alanlar olmak üzere karasal ve iç tatlısu ekosistemlerinin ve bunların hizmetlerinin korunumu, onarımı ve sürdürülebilir kullanımının sağlanması	✓ Geçerli	Ağaçlandırma çalışmaları ile orman varlığının artışında ilerleme sağlanmasına rağmen gelişim ihtiyacı sürmektedir.
15.2 2020 yılı itibarıyla, her türlü ormanın sürdürülebilir yönetiminin uygulanmasının teşvik edilmesi, bozulmuş ormanların rehabilite edilmesi ve ağaçlandırma ve ormanlaştırmanın küresel olarak ciddi miktarda artırılması	✓ Geçerli	Gelişim ihtiyacı sürmektedir.
15.3 2030 yılı itibarıyla, çölleşmeyle mücadele edilmesi, çölleşmeden, kuraklıktan ve sellerden etkilenen yerleri de içermek üzere bozulmuş arazi ve toprakların yenilenmesi ve arazi bozulmundan kurtulmuş bir dünyaya ulaşmak için çaba gösterilmesi	✓ Geçerli	Çölleşmeyle mücadelede önemli bir başarı kaydedilmiş olmakla birlikte mevcut durumun korunması gerekmektedir.
15.4 2030 yılı itibarıyla, sürdürülebilir kalkınma için elzem faydalarını sağlama kapasitesini geliştirmek için dağ ekosistemlerinin biyolojik çeşitliliğini de içerecek şekilde korunmasının sağlanması	✓ Geçerli	Biyolojik çeşitliliğin korunması boyutundan gelişim alanı bulunmaktadır.
15.5 Doğal habitatların bozunmasının azaltılması amacıyla acil ve kaydadeğer tedbirlerin alınması, biyolojik çeşitlilik kaybının durdurulması ve 2020 yılı itibarıyla tehdit altındaki türlerin korunması ve nesillerinin tükenmesinin engellenmesi	✓ Geçerli	Biyolojik çeşitliliğin korunması boyutundan gelişim alanı bulunmaktadır.
15.6 Uluslararası anlaşmaya varıldığı üzere, genetik kaynakların kullanımından ortaya çıkan faydaların adil ve hakkaniyetli paylaşımının ve genetik kaynaklara uygun erişimin desteklenmesi	✓ Geçerli	Gelişim alanı bulunmaktadır.
15.7 Korunan bitki ve hayvan türlerinin kaçak avlanılmasının ve kaçakçılığının sona erdirilmesi için acil tedbirlerin	✓ Geçerli	Gelişim alanı bulunmaktadır.

	alınması ve yasadışı yollardan elde edilen yaban hayatı ürünlerine olan arz ve talebin irdelenmesi		
15.8	2020 yılı itibarıyla, kara ve su ekosistemlerindeki istilacı yabancı türlerin etkilerinin azaltılması için tedbirlerin alınması ve öncelikli türlerin kontrol altına alınması veya imha edilmesi	✓ Geçerli	Gelişim alanı bulunmaktadır.
15.9	2020 yılı itibarıyla, ekosistem ve biyolojik çeşitlilik değerlerinin ulusal ve yerel planlamaya, kalkınma süreçlerine ve yoksulluk azaltma stratejilerine ve hesaplarına dâhil edilmesi	✓ Geçerli	Bu konunun çalışılması gerekmektedir.
15.a	Biyolojik çeşitlilik ve ekosistemlerin korunması ve sürdürülebilir kullanılması için her türlü kaynaktan gelen mali kaynakların kaydadeğer miktarda artırılması ve seferber edilmesi	✓ Geçerli	Gelişim alanı bulunmaktadır.
15.b	Sürdürülebilir orman yönetiminin finansmanı için her düzeyden gelen kaynakların seferber edilmesi ve gelişmekte olan ülkelere, sürdürülebilir orman yönetiminin, koruma ve ormanlaştırmayı da içerecek şekilde, geliştirilmesi için yeterli teşviklerin sağlanması	✓ Geçerli	Gelişim alanı bulunmaktadır.
15.c	Sürdürülebilir geçim olanaklarını elde etmeye çalışabilmeleri için yerel halkların kapasitelerinin artırılmasını da içerecek şekilde, korunan türlerin kaçak avlanılmasının ve kaçakçılığıyla mücadele etmeye yönelik çabalara olan küresel desteğin artırılması	✓ Geçerli	Gelişim alanı bulunmaktadır.

Kalkınma Planlarına ek olarak ÇŞB Stratejik Planı, OSİB Stratejik Planı temel dokümanlar niteliğindedir.

SKA 15	Hedef	Stratejik Plan ve Belgeler
1	(15.1 – 15.9)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, ÇŞB Stratejik Planı (2013-2017), OSİB Stratejik Planı (2013-2017), Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı (2008-2018)
	(15.1 - 15.4 - 15.5 - 15.6 - 15.7)	Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı (2008-2018)
2	(15.3)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, Türkiye Arazi Tahribatının Dengelenmesi Ulusal Raporu, Çölleşmeyle Mücadele Ulusal Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2023)
3	(15.2 – 15.4 – 15.5 – 15.6 – 15.7 – 15.8 – 15.a – 15.b – 15.c)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar
4	(15.1 – 15.2 – 15.3)	Ulusal Ormancılık Programı (2004-2023), Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi (2010-2023), Türkiye İklim Değişikliği Eylem Planı (2011-2023), Ulusal Havza Yönetim Stratejisi (2014-2023), Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020), Orman Genel Müdürlüğü Stratejik Planı (2017-2021)

Politika ve Stratejiler

SKA 15 kapsamındaki hedefler, Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda büyük oranda kapsamaktadır. 9. Kalkınma Planı döneminde hazırlanan “İklim Değişikliği Strateji Belgesi”, “Çölleşmeyle Mücadele Ulusal Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2023)”, “Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı (UBSEP)” önemli temel politika dokümanları niteliğindedir.

Hedef 15.1, temel politika dokümanları, özellikle de Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı (2008-2018)’de yer verilen politikalar ile örtüşmektedir. Ancak 11. Kalkınma Planı çalışmaları kapsamında, Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planında belirlenen hedeflerin ve eylemlerin

gerçekleşme durumunun değerlendirilmesi, ulaşılan bulgu ve sonuçlardan hareketle ek politika belirlenmesi gerekli görülmektedir.

Hedef 15.2 kapsamında, her ne kadar proaktif ormancılık politikası izlenerek ilerlemeler kaydedilmiş olsa da, milli park ve benzeri korunan alanların azlığı, odun dışı ürün ve hizmetlere gereken önemin verilmemesi, orman bakım çalışmalarının yetersizliği ile erozyonu önleyici ve uzun dönem odun arz-talep dengesini sağlayıcı yıllık ağaçlandırmaların kısıtlı kalması önemli sorunlar olarak belirlenmiş olup, bunların bertarafı konusunda hedefler ve tedbirler belirlenmiştir.

Hedef 15.3 kapsamında, hem Kalkınma Planları hem de diğer politika dokümanlarında geliştirilen politikalar mevcut haliyle yeterli olarak değerlendirilmektedir. Ancak arazi tahribatının dengelenmesi için ilgili politikaların üst politika belgelerine entegrasyonu büyük önem taşımaktadır. Çölleşme ve kuraklıkla mücadele alanında hazırlanan strateji ve eylem planlarının ne ölçüde uygulandığının değerlendirilmesi, bu değerlendirmeden elde edilecek sonuçlar üzerinden ek politika ihtiyacının belirlenmesi gerekli görülmektedir.

Hedef 15.4 kapsamındaki dağ biyolojik çeşitliliği konusunda, biyolojik çeşitliliğin korunmasına ilişkin Kalkınma Planları, Yıllık Programlar ve UBSEP'te belirlenen politikalar ve hedeflerin yanı sıra yeşil örtünün geliştirilmesine yönelik politikalar benimsenmiştir.

Hedef 15.5 kapsamında özellikle 7. ve 9. Planlarda biyolojik çeşitliliğin korunması ormancılık faaliyetleri kapsamında biyolojik çeşitliliğin ve nesli tehdit altındaki türlerin korunması konularına yer verilmiştir. Ayrıca Yıllık Programlarda da bu konulara ilişkin tedbirler yer almaktadır. Ayrıca, UBSEP'te de bu konu değerlendirilmiştir.

Hedef 15.6 kapsamında 9. Kalkınma Planında "Ülkemizin sahip olduğu biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların araştırılması, korunması, değerlendirilmesi ve ekonomik değer kazandırılması çalışmaları hızlandırılacaktır" ifadesi yer almakta olup, Yıllık Programlarda da 2015 ve 2016 yılı için ülkenin sahip olduğu biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların korunması için mevzuat planlama çalışmalarının sürdürülmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Hedef 15.7 kapsamında konuyla doğrudan ilgili bakanlıklardan Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, biyolojik kaçakçılıkla mücadele için bitki genetik kaynaklarının ve hayvan türlerinin ve hatlarının kayıt altına alınmasına yönelik politikaları benimsemiştir. Yüksek Planlama Kurulunun onayladığı "Türkiye Biyoteknoloji Stratejisi ve Eylem Planı"nda, biyolojik kaçakçılığın önüne geçilmesi konusunda atıflar söz konusudur.

Hedef 15.8 kapsamında, istilacı yabancı türler ve biyolojik çeşitlilikle ilgili olarak bu türlerin önemi konusunda, mevcut Kalkınma Planlarında fazla bir bilgi yoktur. Ancak mevcut uygulamalara yönelik olarak hazırlanmakta olan kanun ve yönetmeliklerle konuya dikkat çekilmesi, etkilerin azaltılması ya da kontrol altına alınması ön plana çıkarılmaktadır.

Hedef 15.9 kapsamında Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı ile İzleme Planlarında, ekosistemlerin sahip olduğu biyolojik çeşitlilik zenginliklerinin adil ve tüm insanlık için kullanımı, muhafazası ve geliştirilmesi konusunda strateji ve uygulama sistemlerinin oluşturulması planlanmış ve tüm paydaşların bu kapsamdaki görev ve sorumlulukları da belirlenmiştir.

Hedef 15.a kapsamında Kalkınma Planlarında biyolojik çeşitlilik ve ekosistemlerin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için gerekli politikalar ortaya konulmuş ve buna ilişkin de ana çerçeve belirlenmiştir. İlgili kurumların biyolojik çeşitliliğin korunarak kullanılması ve geliştirilmesine ilişkin merkezi bütçe kaynaklarının yanı sıra uluslararası hibe ve kredi kaynaklarından da politika uygulamalarına olanak sağlanmıştır.

Hedef 15.b kapsamında Kalkınma Planlarında ormancılık faaliyetinin geliştirilmesi ve sürdürülebilir ormancılığın geliştirilmesi konularında atıflar söz konusudur. Özellikle, ormanlardaki biyolojik çeşitlilik ve ormanların ekolojik, ekonomik ve sosyal fonksiyonları yerine getirebilme potansiyeli ele alınmıştır. Aynı zamanda, ormanları ekosistemlere zarar vermeden gerekli düzenlemeleri yaparak kullanan bir sistem olan sürdürülebilir orman yönetimi konusu da ayrıca ele alınmıştır.

Hedef 15.c kapsamında, Türkiye’de biyolojik kaçakçılığın engellenmesine ilişkin projelerin ve işbirliğinin geliştirilmesine yönelik olarak 2015 ve 2016 Yılı Programlarında öneriler sunulmuştur.

Mevzuat

SKA 15 ile ilgili Çevre Kanunu’nun amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır. Çevre Kanunu’nda çevreyi kirletme yasağı ve çevrenin korunmasıyla ilgili hükümler bulunmakla beraber ekosistemin korunması ve sulak alanların doğal yapılarının ve ekolojik dengelerinin korunması esas alınmıştır. Orman Kanunu ise ormanların muhafazasına ilişkin hükümler barındırmakla beraber, doğal yapısı bozulmuş olan ormanlık alanların rehabilite edilmesi, yangın görmüş ormanlarda, gençleştirmeye ayrılmış veya ağaçlandırılmış sahalarda mutlak suretle hayvan otlatılmaması gerektiği üzerinde durmaktadır. Ayrıca Orman Kanunu kapsamlı bir şekilde orman sahasını artırma maksadı ile ilgili hükümler barındırmaktadır. Bu hükümlere uyulup uyulmadığını denetleme yetkisi ise Orman ve Su İşleri Bakanlığı’ndadır. Ek olarak, Türkiye, Avrupa Orman Enstitüsüne İlişkin Sözleşme’e taraftır. Avrupa Orman Enstitüsünün amacı ormanların korunması ve sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek için, ekoloji üzerindeki çevresel etkileri de dahil olmak üzere, Avrupa çapında ormanlara ilişkin izlenen politikalar, Avrupa’daki ormanların çok yönlü kullanımı, kaynakları ve sağlığı ve kereste ile diğer orman ürün ve hizmetlerinin arzı ve bunlara olan talep hakkında araştırma yapmaktır. Sözleşmeye taraf devletler ise Avrupa Orman Enstitüsünün talebi üzerine, diğer veri toplayan kuruluşlardan elde edilemeyen makul ölçülerde sağlanabilir ormanla ilgili bilgileri temin etmek suretiyle Avrupa Orman Enstitüsünün çalışmalarını desteklemektedirler. Bu bağlamda, mevcut düzenlemelerin SKA 15 hedeflerinin gerçekleşmesine hizmet ettiğini söylemek mümkündür.

Ayrıca, Orman Kanunu kapsamında doğal yapısı bozulmuş olan ormanlık alanların rehabilite edilmesine ilişkin düzenlemeler yapılmış, aynı zamanda gençleştirilmeye ayrılmış veya ağaçlandırılmış sahalarda koruma altına alınıp bunlarla ilgili çeşitli hükümler düzenlenmiştir. Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu ise ağaçlandırma ve erozyon kontrolü çalışmalarına ait esas ve usulleri düzenlemektedir. Aynı zamanda ormanda, kesilmesi gereken ağaçların, doğal denge göz önüne alınarak düzenlenmesi işinin gerçekleşmesi için Orman Amanejman Yönetmeliği çıkarılmış olup, bu yönetmelik uyarınca ekosistemi bozmadan çok yönlü faydalanma ilkesini esas alan planlı uygulamaların yapılması düzenlenmektedir. Yürürlükteki mevzuatta orman sahasını ve ağaç servetini çoğaltmak, doğal kaynakları ve varlıkları muhafaza etmek ve çevre değerlerini korumak adına yeterli sayıda düzenleme bulunmaktadır.

Yürürlükteki mevzuatta, IUCN Kırmızı Liste kapsamında özellikle doğal habitatların bozulmasını azaltmak, biyoçeşitlilik kaybını durdurmak, 2020'ye kadar yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan türlerin korunmasını ve nesillerinin tükenmesinin engellenmesini sağlamakla ilgili düzenlemeler yeterli düzeyde bulunmamaktadır. Türkiye'nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (BMBÇS) "akit tarafların her biri mümkün olduğu ölçüde ve uygun biçimde, biyolojik çeşitlilik unsurlarının korunması ve sürdürülebilir kullanımı için, ekonomik ve sosyal açıdan güvenilir teşvik edici tedbirleri alacaktır" hükmünü amirdir. Taraflar ulusal biyolojik çeşitlilik stratejisi ve eylem planlarını hazırlamakla yükümlü kılınmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı (UBSEP), ilk kez 2001 yılında mülga TC. Çevre Bakanlığı koordinasyonunda hazırlanmış, 2007 yılında güncellenmiştir. 2016 yılında ise küresel ve ulusal değişimlere uyum sağlaması adına UBSEP revizyonu tekrar ele alınmış güncellenme çalışmaları başlatılmıştır. Ayrıca Avrupa Orman Enstitüsüne İlişkin Sözleşmenin amacı, ormanların korunmasını ve sürdürülebilir kullanımını teşvik etmektir. Ancak sürdürülebilir orman yönetiminin her düzeyde finanse edilmesine ilişkin yürürlükteki mevzuatta yeterli düzenleme bulunmamaktadır. Ayrıca, doğanın korunması konusunda temel bir kanun olacak Doğa Koruma Kanununa yönelik çalışmalar da bu bağlamda Türkiye'de önemli ilerlemeler sağlayacaktır.

Ayrıca, Türkiye sulak alanlarla ilgili Ramsar Sözleşmesine (Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme) taraftır. Bu kapsamda, özellikle mevcut biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı açısından tehdit unsurları olabilecek istilacı türlerin araştırılarak kontrol altında tutulması gereklidir. Kontrol edilemeyen istilacı türlere ilişkin bu tip risklerin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Proje Envanteri

SKA 15 kapsamında, Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü (ÇEM) ve TÜBİTAK-BİLGEM ile işbirliği içerisinde yürütülmekte olan "Havza İzleme ve Değerlendirme Sisteminin Geliştirilmesi Projesi" kapsamında "Türkiye Çölleşme Modeli ve Risk Haritasının Oluşturulması" iş paketi yer almaktadır. Söz konusu iş paketi kapsamında çölleşme kriter ve göstergeleri, ülke koşullarına uygun çölleşme modeli ve ulusal ölçekte çölleşmeye duyarlı alanlar tespit edilecektir. Projede gelinen noktada çölleşme kriter ve göstergeleri tespit edilmiş olup çölleşme modelinin oluşturulması çalışmaları devam etmektedir.

Biyolojik çeşitlilik ve bu çeşitliliğin korunması ile ilgili olarak en kapsamlı mevcut kaynak, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğüne (DKMPGM) ait "Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı"dır. Ayrıca yine DKMPGM'ye ait olan "Doğa Korumanın Ekonomik Sisteme Entegrasyonu İçin İlgili Gruplarının Eğitimi ve Kılavuz Oluşturma Projesi" kapsamında elde edilen üç kılavuz, sürdürülebilir biyolojik çeşitlilik yönetimi için gerekli hukuki, idari ve finansal mekanizmaları üst-politik açıdan katılımcı bir yaklaşımla değerlendirmiştir. Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından yürütülmekte olan "Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Envanter ve İzleme Projesi" ve "Orman Koruma ve Yangınla Mücadele Projesi", UNDP tarafından yürütülmekte olan "Küre Dağları Ulusal Parkı Projesi" ve DKMPGM tarafından yürütülmekte olan "Doğa Korumanın Ekonomik Sisteme Entegrasyonu İçin İlgili Gruplarının Eğitimi ve Kılavuz Oluşturma Projesi" bu kapsamdaki diğer projelere örnek olarak gösterilebilir.

Ayrıca, "Arazi Bozulmasının Değerlendirilmesi ve Sürdürülebilir Arazi Yönetimine İlişkin Desteklerin ve İyi Uygulamaların İzlenmesi" isimli Proje, BM Gıda Tarım Örgütü (FAO) ve BM Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesinin (UNCCD) arazi bozulmasına yönelik ortaklaşa bir girişimi olan "Kurak Alanlarda Arazi Bozulmasının Değerlendirilmesi-Land Degradation Assessment in Drylands (LADA)" tarafından

desteklenmektedir. Diğer yandan, Hedef 15.3'ün başarıya ulaşmasına küresel anlamda katkıda bulunmak için Türkiye, Ankara Girişimi'ni başlatmıştır. Türkiye, Ankara Girişimi kapsamında UNCCD/GM tarafından yürütülen tüm faaliyetlere küresel düzeyde destek vermektedir ve donör ülke konumundadır.

Ayrıca, FAO-Türkiye Ormanlık Anlaşması imzalanmıştır ve uygulanmaya başlanmıştır. Bu program kapsamında başta dağlık bir bölge olan Orta Asya olmak üzere birçok ülkeye teknik destek sağlanması hedeflenmektedir. FAO-Türkiye Ortaklık Programı birinci aşaması kapsamında, bölgesel proje olan ve 5 ülkeyi kapsayan, Orta Asya ve Kafkaslarda Dağlık Havzaların Sürdürülebilir Yönetiminde Kapasite Geliştirme projesi uygulanmıştır. Ulusal düzeyde Global Environment Facility'nin finanse ettiği Türkiye Step Ekosistemlerinin Korunması ve Sürdürülebilir Yönetimi Projesi ve Sürdürülebilir Arazi Yönetimi ve İklim Dostu Tarım Uygulamaları Projesi de uygulanmakta olan diğer projelerdir.

Toprak ve Su Kaynakları Araştırma Projesi, karadaki yaşamın korunmasına yönelik kapsamı ve incelenen dönemdeki etkisi yüksek projelerden biri durumundadır. Projenin toprak ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımına, toprak verimliliğinin artırılmasına, arazi bozulumu, çölleşme ve kuraklık ile mücadele etmesi ön plana çıkmaktadır.

Türkiyede Yüksek Koruma Değerine Sahip Akdeniz Ormanları Entegre Yönetim Projesi (GEF 5)	
SKA Hedefleri	15.1, 15.2, 15.b, 15.c
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Orman ve Su İşleri Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü, UNDP
Proje Adı	Türkiyede Yüksek Koruma Değerine Sahip Akdeniz Ormanları Entegre Yönetim Projesi (GEF 5)
Projenin Amacı	Akdeniz orman bölgesindeki yüksek koruma değerli ormanların çok yönlü faydalarını göstererek biyolojik çeşitliliğin ve karbon depolamasının garanti altına alınması için Türkiye'de ormanların yönetiminde entegre yönetim anlayışının uygulanmasını teşvik etmektir.
Projenin Bileşenleri	<ul style="list-style-type: none"> • Projenin uygulanacağı alanlarda entegre orman yönetimi için yasal ve kurumsal çerçevenin oluşturulması, • Ormanlık sektörde seragazi azaltım ve karbon tutunumunu artırıcı yöntemlerin uygulanması, • Akdeniz Bölgesindeki yüksek koruma değerli ormanların korunmasının güçlendirilmesi
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2013 - 2018
Çıktılar	Projede; Ormanlık Faaliyetlerinde Veri Tabanı Oluşturulması, Orman Yangınları Eğitimi, Orkney Hizmetlerinin Artırılması (Güneş Enerjisi Sistemi), Odun Dışı Orman Ürünlerinin Değerlendirilmesi, Rehabilitasyon ve Diğer Silvikültür Faaliyetlerinin Artırılması ve Karbon Envanteri başlıca öngörülen faaliyetler arasındadır.
Etki	GEF5 hedeflerinden seragazi azaltımı, biyolojik çeşitlilik ve sürdürülebilir orman yönetimi hedeflerine hizmet etmektedir. GEF kaynakları seragazi salımlarını azaltıp karbon tutma tedbirlerini geliştirirken, orman amenajman sistemine korunan ormanların entegre edilmesi için bir model oluşturmuş olacaktır. Proje uygulaması için Akdeniz Bölgesinde 5 pilot uygulama alanı belirlenmiştir.

Göstergeler Bazında Kantitatif Değerlendirme

SKA 15 hedefleri kapsamında 14 gösterge bulunmakta ve bu göstergelerden 5'i üretilmektedir. Hedef 15.1'e ait "Toplam arazi alanının oranı olarak ormanlık alan" ve "Ekosistem türüne göre karasal ve

tatlısu biyoçeşitlilik açısından korunan alanlarla kaplı önemli alanların oranı”, çölleşmeyle mücadele faaliyetleri kapsamında 3 adet biyo-fiziksel gösterge ile (arazi örtüsü, arazi verimliliği ve karbon stokları) takip edilen Hedef 15.3’e ait “Toplam arazi alanı üzerindeki tahrip olan arazi oranı”, Hedef 15.5’e ait “Kırmızı Liste Endeksi” ve 15.6’ya ait “Biyoçeşitlilik ve ekosistemlerin sürdürülebilir kullanımı ve korunması konusunda resmi kalkınma yardımı ve kamu harcamaları” göstergeleri üretilmektedir.

Türkiye’de 1973 yılında mevcut olan 20,2 milyon hektar orman alanı, 2015 sonu itibarıyla 22,3 milyon hektara ulaşmıştır. Burada sadece yüzeysel olarak orman alanlarının artışı değil, özellikle “verimli orman” alanlarındaki yüksek oransal artış dikkati çeken bir değerdedir. 1973 yılında verimli orman alanı 8,9 milyon hektar iken 2015 yılı sonunda bu alan 12,7 milyon olarak belirlenmiştir. Bu süre içerisindeki yaklaşık %43’ün üzerindeki artış oldukça dikkati çekicidir. Zira hemen tüm dünyada hızla azalan verimli ormanların durumu dikkate alındığında bu konu önem arz etmektedir.

Türkiye’de karasal korunan alanların ülke yüz ölçümüne oranının %7,24 olduğu ortaya konulmuştur. Korunan alanlar, Orman ve Su İşleri Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yönetim ve izleme sistemlerine sahiptir.

Ülkemiz doğal orman ekosistemleri yönünden zengin olup, küresel ölçekte 9 orman sıcak noktası barındırmaktadır. Dünyada tanımlanmış bitki ve hayvan türleri sayısı 1.740.330 iken Türkiye’de tanımlanmış tür sayısının yaklaşık olarak 76.539 civarında olduğu bilinmektedir. Kırmızı Listede Türkiye’den 2.545 cins bulunmaktadır.

Kurumsal Çerçeve

SKA 15 kapsamında Orman ve Su İşleri Bakanlığı koordinatör kurum olarak öne çıkmaktadır. SKA 15 için hedef bazında sorumlu ve ilgili kurumlar aşağıdaki tabloda paylaşılmaktadır.

SKA15 Koordinatör: Orman ve Su İşleri Bakanlığı		
Hedefler	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
15.1	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
15.2	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı
15.3	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
15.4	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
15.5	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı
15.6	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
15.7	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
15.8	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
15.9	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı TÜİK

15.a	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
15.b	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
15.c	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

Sonuç

Türkiye 2000-2016 döneminde SKA 15 kapsamında ilerlemeler kaydetmiştir. Proaktif ormancılık politikasıyla dünyanın en iddialı ağaçlandırma programlarından biri izlenmiş ve 1999 yılında 20,7 milyon hektar olan ormancılık sahası 2015 yılında 22,3 milyon hektara çıkmıştır. Buna paralel olarak ormanlardaki odun serveti de yükselmiştir. Bu gelişim atmosfere karbon salımını olumlu etkilerken, ülke ölçeğinde ekosistemlerin dayanıklılığı ve iklim değişikliğine uyum açısından da güçlü bir etki yaratmaktadır. Ayrıca, arazi tahribatının dengelenmesine yönelik önemli çalışmalar da başlatılmıştır.

Türkiye bu konuda özellikle 2000’li yılların başından bu yana oldukça önemli faaliyetlerde ve çabalarda bulunmuştur. Ancak son yıllarda gerek şehirleşmenin ve gerekse iklim değişikliğinin olumsuz etkileri nedeniyle SKA 15’in etki alanlarına yönelik olumsuz baskılar artmaktadır. Karayolları, ulaşım sistemleri, yeni konut, sanayi, enerji ve madencilik alanları nedeniyle korunan alanlar ile söz konusu alanların etkilendiği bölgelerdeki tampon alanlarda yapılan faaliyetler, tüm bu olumlu çabaları etkilemektedir.

Doğal kaynaklar (toprak, bitki, orman, deniz, tatlı su), biyolojik çeşitlilik, gen kaynakları, rezerv kaynaklar nedeniyle korunan alanlar hem ulusal hem de uluslararası değerdedir. Bu alanların kullanımının ya da başka amaçlı kullanımların, bu alanlar üzerindeki etkilerinin ortaya konulması, kümülatif açıdan etkilerin belirlenmesi önemlidir. Ancak önerilen çalışmaların tüm paydaşların katılımı ile yapılması gereklidir.

2020 yılına kadar Aichi biyolojik çeşitlilik hedefleri kapsamında korunma ve sürdürülebilir kullanım hedeflerinin uygulanmasında stratejik açıdan izlenecek yollar net olarak belirlenmeli ve bunlara yönelik alt çalışma sistematiği oluşturulmalıdır. Ayrıca mevcut gen kaynaklarının korunması ve muhafaza edilmesinin yanı sıra kullanımı konusunda da gerekli çalışmaların ilgili Bakanlıkların eşgüdümü ile yapılması önerilmektedir.

Sürdürülebilir orman yönetimi kapsamında koruma, geliştirme, faydalanma ve kurumsal kapasite geliştirme ana başlıkları altında şu konulardaki çalışmalar önem taşımaktadır: Orman yangınlarıyla mücadele, orman zararlıları ve hastalıklarla mücadele, insanlardan kaynaklanan zararlarla mücadele ve mülkiyet (kadastro) çalışmaları, hava kirliliği/iklim değişikliğine etkileri, orman köylülerinin refahının artırılması, biyolojik çeşitlilik çalışmaları, verimliliğin artırılması, ağaçlandırma, bakım-rehabilitasyon çalışmaları, orman işletmeciliği, odun dışı ürünler ve hizmetler, toprak muhafaza, havza ıslahı.

Özellikle inşaat ve turizm gibi sektörlere doğrudan destek olan ve hayvancılık konusunda da orman içi meralarda tarım sektörüne katkı veren ormanlarda, karar destek sistemleri ile donatılmış Entegre Orman Yönetimi çalışması Orman Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Bunun kalıcı bir hale gelmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması önerilmektedir.

Doğal hayatın korunması belli temel politikalar ve mevzuatla yapılandırılmış olmakla birlikte, bunların eylem planları ya da SKA'lara yönelik özel projeler aracılığı ile uygulamaya geçirilmesi, kaçak

avlanmanın engellenmesine ve biyoçeşitliliğin korunmasına katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda, mevcut mevzuat ve politika dokümanlarının uygulamayı teşvik edici şekilde benimsetilmesi için çalışmalar gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Bunlara ek olarak, SKA 15 hedeflerinin diğer SKA hedefleriyle ilişkisi ele alınmış, en yüksek etkileşimde olunan hedef ve SKA'lar saptanmıştır. Söz konusu belirlemeler ışığında, bu raporun 5. Bölümünde tüm hedeflerin birbiriyle etkileşimi karşılıklı incelenerek konsolide edilmiştir. Bu konsolidasyondan hareketle SKA 15 kapsamındaki hedeflerle güçlü ilişkisi olan diğer SKA hedefleri içinde SKA 13 (İklim Değişikliğiyle Mücadele) ve SKA 2 (Açlığa Son) öne çıkmaktadır. SKA 15'in bu iki SKA ile güçlü çift yönlü ilişkisi bulunmakta, yani bu SKA'lar kapsamındaki hedefler SKA 15 hedeflerini hem etkilemekte, hem de onlardan etkilenmektedir. SKA 15 kapsamında tarım, ormancılık, ekosistemlerin ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik politikalar hem iklim değişikliği, hem de açlığa yönelik politika ve programlarla birlikte düşünülmelidir. Ayrıca SKA 15; SKA 14 (Sudaki Yaşam), SKA 16 (Sulh ve Adalet) ve SKA 17 (Uygulama Araçları) kapsamındaki hedeflerden yüksek oranda etkilenmekte ve SKA 1 (Yoksulluğa Son) hedefleri üzerinde güçlü etkisi bulunmaktadır.

TASLAK

3.1.16. SKA 16: Sulh ve Adalet

“Herkesin adalete erişimini sağlamak ve her seviyede etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar kurmak” odaklı SKA 16; suç ve şiddetin önlenmesi, temel hak ve özgürlükler, kamu hizmetlerinin etkinliğinin artırılması başlıkları altında toplanabilecek 12 hedefi içermektedir.

“SKA 16: Sulh ve Adalet” başlığı altında küresel görünüme bakıldığında, barış başlığında ilerleme kaydedilemediği görülmektedir. Kasten adam öldürme olayları, en güvenilir ve geniş kabul görmüş şiddet verisi olarak kabul edilirken, Küresel Barış Endeksi de bunu barış endeksinde bir gösterge olarak kabul etmektedir. 40 ülkeli bir veri setinde 1960-2010 tarihleri arasında kasten adam öldürme oranlarının 25 ülkede artarken, 15’inde azaldığı gözlenmektedir. Ancak burada eş zamanlı olarak farklı göstergelerin hapis cezalarının artışına işaret ettiğine de dikkat çekilmektedir.

Türkiye açısından SKA 16 başlığı, kurumsal ve hukuki yapıya ilişkin bir dizi hedefi içermektedir. SKA 16’nın hedefleri, ayrımcılıktan mali suçlara, şeffaflıktan şiddete diğer SKA hedefleriyle de iç içe geçen konulardır. 2000-2016 dönemi politika, mevzuat ve uygulamalar açısından değerlendirildiğinde hemen tüm başlıklara kuvvetli bir şekilde etkide bulunan eksen AB uyum süreci olmuştur.

SKA 16 kapsamındaki 12 hedefin 10’u Türkiye için geçerlidir. Hedeflerin listesi aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

SKA 16		
Herkesin adalete erişimini sağlamak ve her seviyede etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar kurmak		
Hedefler	Türkiye için Geçerlilik	Gereççe
16.1 Her yerde her türlü şiddetin ve şiddet sebebi ölüm oranlarının kaydadeğer miktarda azaltılması	✓ Geçerli	Gelişme alanı bulunmaktadır.
16.2 Çocuklara karşı her türlü tacizin, istismarın, kaçırılmanın ve her türlü şiddetin ve işkencenin bitirilmesi	✓ Geçerli	Gelişme alanı bulunmaktadır.
16.3 Ulusal ve uluslararası düzeylerde hukukun üstünlüğünün yaygınlaştırılması ve herkes için adalete eşit erişimin sağlanması	✓ Geçerli	Gelişme alanı bulunmaktadır.
16.4 2030’a kadar yasadışı finansal akışların kaydadeğer miktarda azaltılması, çalınmış mülklerin kurtarılması ve jade edilmesinin sağlanması ve her türlü organize suçla mücadele edilmesi	✓ Geçerli	Gelişme alanı bulunmaktadır.
16.5 Her türlü yolsuzluk ve rüşvetin ciddi miktarda azaltılması	✓ Geçerli	Gelişme alanı bulunmaktadır.
16.6 Her düzeyde, etkili, hesap verebilir ve şeffaf kurumların geliştirilmesi	✓ Geçerli	Gelişme alanı bulunmaktadır.
16.7 Her düzeyde, hassas, kapsayıcı, katılımcı ve temsil yetçi karar almanın temin edilmesi	✓ Geçerli	Gelişme alanı bulunmaktadır.
16.8 Küresel yönetim kurumlarında gelişmekte olan ülkelerin katılımının genişletilmesi ve kuvvetlendirilmesi	✓ Geçerli	Gelişme alanı bulunmaktadır.
16.9 2030’a kadar, herkese, doğum kayıtları da dahil olmak üzere yasal kimliklerin sağlanması	✗ Geçersiz	Türkiye için sağlanmıştır, geçerli değildir.
16.10 Ulusal yasalar ve uluslararası anlaşmalar doğrultusunda kamunun bilgiye erişiminin sağlanması ve özgürlüklerin korunması	✓ Geçerli	Gelişme alanı bulunmaktadır.
16.a Terör ve suçla mücadele etmek ve şiddeti engellemek için, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, her düzeyde kapasite artırma amacıyla, uluslararası işbirliği yolunu da içerecek şekilde, ilgili ulusal kurumların kuvvetlendirilmesi	✓ Geçerli	Gelişme alanı bulunmaktadır.

16.b Sürdürülebilir kalkınma için ayrımcı olmayan yasa ve politikaların yaygınlaştırılması ve uygulanmasının sağlanması	× Geçersiz	Türkiye'de Anayasa başta olmak üzere tüm yasal çerçeve ayrımcılığa izin vermeyen, eşitlikçi düzenlemelere yer vermektedir.
---	------------	--

“Şiddet ve suçla mücadele” başlığı altında toplanabilecek Hedef 16.1, 16.2, 16.4 ve 16.5 birlikte değerlendirildiğinde politika, mevzuat ve kurumsal çerçeve açısından 2000’li yıllarda AB uyum süreciyle birlikte Türkiye’de önemli ilerleme sağlandığı, ancak uygulamada daha fazla gelişim alanı bulunduğu saptanmaktadır. Politika çerçevesi geliştirilirken sadece suçun sonuçlarının değil, suçu oluşturan faktörlerin daha sistemli olarak ele alınacağı çalışmaların önemine dikkat çekilmektedir.

“Temel hak ve özgürlükler” başlığı altında toplanabilecek Hedef 16.3, 16.10 ve 16.a birlikte değerlendirildiğinde 2000’li yıllarda AB ile bütünleşme sürecinde bu alanda köklü düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Bu konudaki çalışmalar devam etmektedir.

“Kamu hizmetlerinin etkinliği” başlığı altında toplanabilecek Hedef 16.6, 16.7 ve 16.8 diğer hedeflere kıyasla politika, mevzuat, kurumsal çerçeve ile birlikte uygulamada da en ileri durumu ifade etmektedir.

SKA 16	Hedef	Stratejik Plan ve Belgeler
1	(16.1 – 16.2 – 16.4 – 16.5)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, ASPB Stratejik Planları, Ulusal Çocuk Hakları Stratejisi Belgesi ve Eylem Planı (2013-2017), Kayıtdışı Ekonominin Azaltılması Programı, Uyuşturucu ile Mücadele Strateji Belgesi (2016-2018) ve Uyuşturucu ile Mücadele Eylem Planı, Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi, Organize Suçlarla Mücadele Ulusal Strateji Belgesi (2016-2021), Organize Suçlarla Mücadele Eylem Planı (2016-2018), Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)
2	(16.3 – 16.10 – 16.a – 16.b)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, Adalet Bakanlığı Stratejik Planları, Yargı Reformu Strateji Belgesi (2015), Yargı Reformu Stratejisi Eylem Planı
3	(16.6 – 16.7 – 16.8 – 16.9)	Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, Kalkınma için Uluslararası İşbirliği Altyapısının Geliştirilmesi Programı

Politika ve Stratejiler

Hedef 16 kapsamında, “çocuk koruma” başlığı Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda ele alınan konular arasındadır. Özellikle 10. Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu/Çalışma Grubu Raporlarından Çocuk başlıklı raporların yanı sıra Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının "2016 Faaliyet Raporu" ve "Ulusal Çocuk Hakları Stratejisi Belgesi ve Eylem Planı (2013-2017)" belgeleri temel metinler olarak değerlendirilmektedir.

10. Kalkınma Planında Kamu Denetçiliği Kurumunun kurulduğunu işaret edilerek 2010'daki halk oylamasıyla gerçekleşen Anayasa değişikliğinin getirdiği yeniliklere vurgu yapılmaktadır. Yine Plan öncesi dönemde bir diğer önemli adım olan dört yargı paketinin kanunlaşması, “Adalet ve yargı hizmetlerini iyileştirmek, etkin ve etkili kılmak, temel hak ve özgürlükleri güçlendirmek üzere” ifadesiyle Planda kayıt altına alınmıştır. Ayrıca, 10. Kalkınma Planı Kayıtdışı Ekonominin Azaltılması Programı, kaçakçılıkla etkin bir mücadelenin temel gereklerini ortaya koymaktadır. Türkiye'nin organize suçlarla mücadelesinde uyuşturucuyla mücadelenin tuttuğu yer nedeniyle AB sürecinde bu başlıkta da bir dizi adım atılmıştır.

Hedef 16.1 kapsamındaki “şiddetin ve şiddete bağlı ölümlerin azaltılması” başlığında Türkiye'nin

incelenen dönemde şiddet başlığıyla ilişkili öne çıkan sorunu terörle mücadele ve bunun sonuçları düzleminde ele alınabilir. Türkiye'nin uluslararası standartlara erişmek için önüne koyduğu politik hedefler doğrultusunda bir dizi plan/programa bağlı olarak yapılan düzenlemelere rağmen, iyileşme ihtiyacı sürmektedir.

Hedef 16.2'nin odak noktasında çocuklara yönelik şiddet ve işkencenin tüm biçimlerinin; çocuk istismarı, sömürsü ve kaçakçılığının sona erdirilmesi bulunmaktadır. Bu hedef ve ilgili göstergelere eğilirken “çocukların adalete erişim hakkı” üzerinde de durulması gerekmektedir. Ana politikalar doğrultusunda ve uluslararası standartlara uyum çerçevesinde bir dizi düzenleme yapılan bu alanda uygulama aşamasında sıkıntılar doğmaktadır. Bir diğer geliştirilmeye ihtiyaç duyan başlık da hukuki/kurumsal alanda gerçekleştirilen dönüşümlerle eski usuller arasındaki çelişkinin giderilmesi olarak göze çarpmaktadır.

Hedef 16.3'ün odak noktasında Türkiye'nin hukuk/adalet düzeninin uluslararası standartlara uygun biçimde yeniden yapılandırılması bulunmaktadır. Türkiye 2000'li yıllarda AB ile bütünleşme sürecinde bu alanda köklü düzenlemeler yapmıştır ve bu konudaki çalışmalar devam etmektedir.

Ayrıca, Yargı Reformu Strateji Belgesinde yer alan adalete erişimi geliştirmek, yargının hesap verilebilirliğini ve saydamlığını artırmak, çocuklar, kadınlar ve engelliler gibi dezavantajlı gruplara yönelik uygulamaları geliştirmek, yargısal uygulamalardan kaynaklanan insan hakları ihlallerini önlemek ve insan hakları standartlarını güçlendirmek amaçları, Hedef 16.3 ile doğrudan ilişkili amaçlar arasında yer almaktadır.

Hedef 16.4'ün odak noktasında organize suçlarla mücadele bulunmaktadır. Türkiye 2000'li yıllarda organize suçlarla mücadele politikalarını uluslararası standartlar ve işbirlikleriyle bütünleştirerek bu alanda önemli adımlar atmıştır. Bugün yalnızca kolluk güçlerinin suçluları yakalamasıyla sınırlı olmayacak çok boyutlu bir mücadele ihtiyacı belirginleşmektedir.

Hedef 16.5'in odak noktasında her türlü yolsuzluk ve rüşvet olayında düşüş sağlanması bulunmaktadır. Türkiye için de bu hedefte gelişim alanı bulunmaktadır.

Hedef 16.7, 16.8 ve 16.9'un odak noktasında sürdürülebilirliğin önemli ayaklarından biri olan kurumsallaşma ve kurumların nitelikleri yer almaktadır. Duyarlı, kapsayıcı, katılımcı ve temsili kararlar alınmasını güvence altına alacak bir kurumsallaşma ve bunun uluslararası alandaki uzantılarının da süreklileştirilmesi Türkiye'nin bir dizi başlıkta attığı adımların kalıcılaşmasını sağlayacaktır.

Hedef 16.10'un odak noktasında “bilgiye kamusal erişim/kamunun bilgi edinme hakkı” bulunmaktadır. Türkiye bu konuda ciddi politika ve programlar geliştirip bir dizi mevzuat değişiklikleri yapmış durumda olmasına karşın uygulamada bunların karşılığı sayılabilecek bir performans gösterememektedir.

Hedef 16.a ve 16.b'nin odak noktasında her ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve sulh için gerekli kurumsal yapıların inşası bulunmaktadır.

Mevzuat

2000-2016 döneminde Türkiye'de SKA 16 kapsamında, özellikle AB uyum süreci doğrultusunda bir dizi yasal ve kurumsal düzenleme gerçekleştirilmiştir.

Temel özgürlükler, T.C. Anayasası ile güvence altına alınmıştır. Ayrıca temel hak ve özgürlükleri konu alan uluslararası anlaşmaların kanunla farklı düzenlemeler içermesi halinde anlaşma hükümlerinin öncelikli olduğu T.C. Anayasası'nda belirtilmiştir. İlgili mevzuat, temel özgürlükler kapsamında birden çok uluslararası anlaşma içermektedir. Bu anlaşmalar, terörün, suçun, uyuşturucu ticaretinin önlenmesini ve ülkeler arası dostluk ve işbirliği kurulmasını amaçlayarak temel özgürlükleri de koruma altına almaktadır.

8. Kalkınma Planı döneminde demokratik ve saydam bir yönetimin gereği olarak eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak vatandaşların kamunun ürettiği bilgilere erişimini sağlamak amacıyla Bilgi Edinme Hakkı Kanunu çıkarılmıştır. 10. Kalkınma Planında “Temel Hak ve Özgürlükler” ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır. Çoğulcu ve özgürlükçü bir demokrasi anlayışıyla bireylerin ve toplumdaki farklı kesimlerin bütün yönleriyle kendilerini özgürce ifade ettiği, tüm inançlara ve yaşam tarzlarına saygıyı ilke kabul eden bir toplumsal zeminin geliştirilmesi temel amaç olarak tanımlanmıştır. Ayrıca Anayasada ifadesini bulan cinsiyet, yaş, ırk, dil, renk, felsefi inanç, din, mezhep, sağlık durumu, gelir, uyruk, etnik köken, göçmenlik, siyasi tercih ayrımı yapmama, bütün vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alma anlayışının esas olduğu vurgulanmıştır. 05/07/2012 tarihli Üçüncü Yargı Reformu Paketi olarak anılan “Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanun”la da önemli düzenlemeler getirilmiştir.

Mevcut mevzuat, şiddetin azaltılması için ayrıntılı düzenlemeler getirmiştir. Bu kapsamda, şiddetin hem güncel boyutunu oluşturan aile içi şiddetin (kadına ve çocuğa şiddet) önlenmesine odaklanılmış, hem de spor müsabakalarında, cezalandırma yöntemlerinde de şiddetin önlenmesi için düzenlemeler yapılmıştır. Şiddete maruz kalanları korumak ve şiddetin önüne geçmek için devletin sahip olduğu sorumluluklar açıkça belirtilmiş ve sivil toplum örgütleriyle koordinasyon sağlanması amaçlanmıştır.

Mevzuat, özellikle kadın ve çocuklara karşı uygulanan şiddetin engellenmesi için ayrıntılı hükümler getirmiştir. Şiddete maruz kalanların korunması için alınması gereken tedbirler, verilecek hizmetler düzenlenmiştir. Ayrıca, Türkiye bu amaca ulaşmak için sadece iç mevzuatını düzenlemekle kalmamış, şiddetin önlenmesi için kapsamlı içerikleri olan çeşitli sayıda uluslararası anlaşmaya imza atmıştır.

Çocuk istismarı ve şiddet de mevcut mevzuat ile ayrıntılı biçimde kapsanan bir konudur. Türk Ceza Kanunundaki konu ile ilgili düzenlemelerin bazıları çocuk ve büyük olarak ayırma gitmeksizin yapılmışken, bir kısmı ise çocuklar için ayrıca düzenlenmiştir. Diğer yandan, işlenen bu suçların yaptırımları açıkça ve ayrıntısıyla düzenlenmiştir. Dolayısıyla iç mevzuat amaca ulaşılmasına hizmet etmektedir. Mevzuatta, çocuk istismarı insanlığa karşı bir suç olarak kabul edilmiştir ve ayrıntısıyla ele alınmıştır. Türkiye, iç mevzuatta çocuk büyük ayırımına gidilmemesinin eksikliğini imza attığı uluslararası anlaşmalarla kapatmıştır. Özellikle çocukları konu alan anlaşmalar imzalanmıştır. Amaçları tamamen bu alt hedef ile örtüşen anlaşmalar, Türkiye'nin uluslararası olarak da yasal, idari, toplumsal ve eğitsel olarak sorumluluk kabul ettiğini gözler önüne sermektedir.

Proje Envanteri

Projelerin suç ve şiddetin önlenmesine yönelik hedeflerde yoğunlaştığı, temel hak ve özgürlükler ile kamu hizmetlerinin etkinliğine ilişkin hedeflerde proje eksikliği bulunduğu saptanmaktadır. Bu hedeflerde proje geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin Türkiye'de Uygulanması ve İzlenmesinin Desteklenmesi Projesi, herkes için adalet yaklaşımına yönelik kapsamı ve incelenen dönemdeki etkisi yüksek projelerden biri durumundadır. Projede, engellilik konusunda adalet temelli bakış açısının geliştirilmesi ve konu ile ilgili farkındalıklarının artırılması ön plana çıkmaktadır.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Türkiye'de Uygulanması ve İzlenmesinin Desteklenmesi Projesi	
SKA Hedefleri	16.2 - 16.7 - 16.10
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)
Proje Adı	Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Türkiye'de Uygulanması ve İzlenmesinin Desteklenmesi Projesi
Projenin Amacı	Projenin amacı Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin uygulanmasının teşvik edilmesi ile uygulamanın izlenme kapasitesinin artırılmasıdır.
Projenin Bileşenleri	Proje kapsamında, ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşlarının Sözleşme'de öngörülen yükümlülükleri konusunda farkındalıklarının artırılması, sözleşmenin uygulanmasının izlenmesi sürecinde kullanılmak üzere gösterge setlerinin belirlenmesi yer almaktadır.
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2013 - 2016
Çıktılar	Proje kapsamında belirlenen hak alanlarında (istihdam hakkı, eğitim hakkı, kültür ve turizm hakkı, spor hakkı, sömürü ve şiddetten masun olma hakkı, siyasi ve kamusal yaşama katılım hakkı) engellilerin haklarının gerçekleştirilme düzeyinin ortaya konulması amacıyla Sözleşmenin uygulanmasının izlenmesine imkan verecek göstergeler ve ilgili soruları kamu kurumları, STK'lar ve akademisyenlerin işbirliğinde oluşturulmuştur. Her bir hak alanı açısından oluşturulan gösterge ve soruları içeren kitabın basımı yapılmış olup ilgili tüm taraflara dağıtımı sağlanmaktadır. Ayrıca tüm taraflar açısından engellilik konusunda toplumsal farkındalığı artırmak üzere 3 kısa animasyon filmi hazırlanmıştır.
Etki	Proje, ilgili tarafların engellilik konusunda hak temelli bakış açısının geliştirilmesi ve konu ile ilgili farkındalıklarının artırılması açılarından etkili bir süreç olmuştur. Ayrıca hak temelli yaklaşım odağında çocuklar ve yetişkinler olmak üzere hazırlanan animasyon filmlerinin bu süreci güçlendirici etki yaratması beklenmektedir. Dolayısıyla projenin engellilik konusunda farklı tarafların işbirliğini ve ayrıştırılmış verilerin oluşturulmasını teşvik etmesi beklenmektedir.

Göstergeler Bazında Kantitatif Değerlendirme

SKA 16 hedefleri kapsamında 23 gösterge bulunmakta ve bu göstergelerden sadece 7'si üretilmektedir. Göstergelerin önemli bir kısmında TÜİK tarafından üretilmiş veri bulunmazken, verisi üretilen göstergelere ilişkin değerlendirmeler aşağıda özetlenmektedir.

Hedef 16.6 kapsamında 2000-2014 döneminde konsolide bütçe harcamalarının dağılımı incelendiğinde sıkı mali bütçe politikasının sonucu olarak faiz ödemelerinin payının azaldığı, personel harcamaları ağırlıklı olmak üzere cari harcamaların ve sosyal güvenlik harcamalarının payının arttığı görülmektedir. Sosyal güvenlik harcamalarındaki artışta, sigorta kurumlarının konsolidasyonu, sağlık finansmanındaki değişim ve genel olarak sosyal koruma politikalarındaki gelişim etkili olmuştur. Söz konusu dönem kamunun yatırım harcamalarının toplam bütçe harcamaları içindeki payının da arttığı bir dönemdir. 2000'li yılların başında kamunun üretimden ve belli hizmet alanlarından çekilmesine paralel olarak kamu yatırım harcamalarının bütçe içindeki payı azalmış, izleyen yıllarda özellikle ulaştırma, sağlık, enerji gibi altyapıya yönelik yatırımların artışıyla birlikte, kamu-özel işbirliği projelerinin de etkisiyle yatırımların payı düzenli olarak artış göstermiştir.

Hedef 16.9 kapsamında, Dünya Bankası'nın veri merkezinde Türkiye'de doğum kayıt işlemlerinin 2003'ten 2013'e %84'ten %98,8 gibi yüksek bir orana ulaştığını işaret etmektedir. Kır-kent ayrımının çok düşük olduğu, kentlerde %99,1'e ulaşılırken, kırsal alanda %97,7'lik oranın söz konusu olduğu da görülmektedir.⁴⁸

Kurumsal Çerçeve

SKA 16 için toplam 12 hedef belirlenmiş olup bunlardan 10'u Türkiye için geçerlilik arz etmektedir. SKA 16'nın uygulanmasına yönelik faaliyetlerde Adalet Bakanlığı koordinatör kurum olarak öne çıkmaktadır. SKA 16 kapsamında hedef bazında sorumlu ve ilgili kurumlar aşağıdaki tabloda paylaşılmaktadır.

SKA16 Koordinatör: Adalet Bakanlığı		
Hedefler	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
16.1	İçişleri Bakanlığı	Adalet Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
16.2	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Adalet Bakanlığı İçişleri Bakanlığı
16.3	Adalet Bakanlığı	
16.4	İçişleri Bakanlığı (Emniyet Genel Müdürlüğü)	MASAK
16.5	İçişleri Bakanlığı (Emniyet Genel Müdürlüğü)	Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu Başbakanlık Teftiş Kurulu Sayıştay Yargıtay Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kamu Denetçiliği Kurumu Türkiye Barolar Birliği
16.6	Başbakanlık	Maliye Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Sayıştay YÖK
16.7	Başbakanlık	Maliye Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Sayıştay YÖK
16.8	Dışişleri Bakanlığı	
16.9	-	-
16.10	Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (Haberleşme Genel Müdürlüğü)	Kalkınma Bakanlığı Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu TÜİK
16.a	İçişleri Bakanlığı	Adalet Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
16.b	-	-

Sonuç

SKA 16, kavramsal ve yapısal olarak birebir örtüşmese de, 2000'li yıllarda BM gözetiminde kalkınma yolunda ilerleyen ülkeler için mercek altına alınmış olan bir dizi başlığı içermektedir. Türkiye'nin 2000'lerdeki reform ve kalkınma pratiklerinde de, SKA 16'nın içeriklerini oluşturan bir dizi başlıkla gerçekleştirilen dönüşümlerin izini sürmek mümkündür.

⁴⁸ Dünya Bankası "Atlas of Sustainable Development Goals 2017" Raporu

SKA 16 kapsamında suçun önlenmesi konusuna daha fazla odaklanması, mali suçların analizine ilişkin eksiklik tespitinden hareketle bu konuda daha gelişkin bir mekanizma ve koordinasyonun kurulması, dezavantajlı gruplar için ayrıştırılmış verilerin üretimi ve bunlardan hareketle politikaların geliştirilmesi önerilmektedir. SKA 16, diğer SKA'ları yakından etkileyen kurumsal, hukuki ve siyasi yapıya ilişkin başlıkları içermektedir. Bu nedenle küresel ölçekte de ulusal ölçekte de SKA 16'nın SKA 17 ile birlikte diğer SKA'ları birleştirici ve kapsayıcı bir rolü bulunmaktadır.

Türkiye'nin, AB üyelik süreci kapsamında gerçekleştirdiği kurumsal, hukuki, siyasi reformlar doğrultusunda, SKA 16 hedeflerinin önemli bir bölümünde 2000'li yıllar boyunca hızlı bir gelişim sergilediği görülmektedir. Ancak Türkiye için geçerli olan SKA 16 hedeflerinde gelişim alanı bulunmakta ve iyileşme ihtiyacı sürmektedir.

Bunlara ek olarak, SKA 16 hedeflerinin diğer SKA hedefleriyle ilişkisi ele alınmış, en yüksek etkileşimde olunan hedef ve SKA'lar saptanmıştır. Söz konusu belirlemeler ışığında, bu raporun 5. Bölümünde tüm hedeflerin birbiriyle etkileşimi karşılıklı incelenerek konsolide edilmiştir. Bu konsolidasyondan hareketle SKA 16 tüm SKA'ları etkilemekte, bu etki özellikle SKA 1 (Yoksulluğa Son), SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği), SKA 7 (Erişilebilir Temiz Enerji), SKA 14 (Sudaki Yaşam) ve SKA 15 (Karada Yaşam) kapsamındaki hedeflerde yüksek oranda görülmektedir.

3.1.17. SKA 17: Uygulama Araçları

SKA 17 kapsamındaki uygulama araçları diğer hedeflerin uygulamaya geçirilmesi için ihtiyaç duyulan ekonomik ortam, finansal kaynaklar, uluslararası işbirliği ve kurumsal kapasite gibi konuları kapsamaktadır. SKA 17 kapsamındaki hedefler beş ana başlık altında toplanmaktadır: Finans (17.1, 17.2, 17.3, 17.4, 17.5), Teknoloji (17.6, 17.7, 17.8), Kapasite Geliştirme (17.9), Ticaret (17.10,17.11, 17.12), Sistemik Konular (*Politika ve Kurumsal Uyum* 17.13, 17.14, 17.15; *Çok Taraflı Ortaklıklar* 17.16, 17.17; *Veri, İzleme ve Sorumluluk* 17.18, 17.19).

SKA 17 kapsamındaki 19 hedefin 17'si Türkiye için geçerlidir. Hedeflerin listesi aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

SKA 17			
Uygulama araçlarını kuvvetlendirmek ve sürdürülebilir kalkınma için küresel işbirliğine canlılık kazandırmak			
Hedefler	Türkiye İçin Geçerlilik	Gerekeç	
Finans			
17.1	Vergi ve diğer gelir hasılatını toplamada yurt içi kapasiteyi geliştirmek için, gelişmekte olan ülkelere uluslararası destek yolunu da içerecek şekilde, yurtiçi kaynak akışkanlığının güçlendirilmesi	✓ Geçerli	Dış kaynak kullanımının yüksek olmasından ötürü Türkiye açısından önemli ve geçerlidir.
17.2	Gelişmiş ülkelerin çoğunun gelişmekte olan ülkelere yapacağı Resmi Kalkınma Yardımı (RKY) için ayrılan gayri safi milli hasıla (GSMH) payını 0,7'ye ve En Az Gelişmiş Ülkelere yapacağı Resmi Kalkınma Yardımı (RKY) için ayrılan gayri safi milli hasıla (GSMH) payını da yüzde 0,15 ila 0,20'ye ulaştırma taahhütleri dâhil, Gelişmiş ülkelerin resmi kalkınma yardımına ilişkin taahhütlerini tam olarak gerçekleştirmesi; RKY sağlayıcılarının, En Az Gelişmiş Ülkelere yönelik en az yüzde 0,20 RKY/GSMH hedefi koymayı değerlendirmeleri için teşvik edilmesi	✗ Geçersiz	Gelişmiş ülkelere yönelik bir hedef olduğu için Türkiye açısından geçersizdir.
17.3	Gelişmekte olan ülkeler için çeşitli kaynaklardan ilave finansal kaynakların seferber edilmesi	✓ Geçerli	Hem mali kaynaklardan yararlanan hem de mali destekte bulunan bir ülke olarak Türkiye için geçerlidir.
17.4	Gelişmekte olan ülkelere, borç finansmanı, borç hafifletme ve borçların yeniden yapılandırılmasını güçlendirmeyi hedefleyen eşgüdümlü politikalarından uygun olanı aracılığıyla, uzun vadeli borç sürdürülebilirliğini sağlamaları için yardım edilmesi ve borç yükünü azaltmak için ağır borç yükü altındaki yoksul ülkelerin dış borçlarının üzerine gidilmesi	✓ Geçerli	Türkiye'nin dış borç yükünde kısa ve orta vadeli borçların payı göz önüne alındığında geçerlidir.
17.5	En Az Gelişmiş Ülkeler (EAGÜ) için yatırım teşvik sistemlerinin kabul edilmesi ve uygulanması	✓ Geçerli	EAGÜ'ler için yatırım desteklerinin uygulanması bağlamında Türkiye için geçerlidir.
Teknoloji			
17.6	Bilim, teknoloji ve inovasyona erişim üzerine Kuzey-Güney, Güney-Güney ve üç taraflı bölgesel ve uluslararası işbirliğinin artırılması ve özellikle BM seviyesinde olmak üzere mevcut mekanizmalar arasında daha iyi koordinasyonun sağlanması ile küresel teknoloji kolaylaştırma mekanizması aracılığıyla karşılıklı anlaşılabilir koşullarda bilgi paylaşımının geliştirilmesi	✓ Geçerli	Teknolojik dönüşüm perspektifinden uluslararası işbirlikleri önem taşımaktadır.
17.7	Çevreye duyarlı teknolojilerin, karşılıklı anlaşılabilirlikle ayrıcalıklı ve öncelikli koşulları da içerecek şekilde, avantajlı şartlarla gelişmekte olan ülkelere geliştirilmesinin, bu ülkelere transferinin, yayılmasının ve yaygınlaştırılmasının desteklenmesi	✓ Geçerli	Türkiye'nin gelişmekte olan ülke olarak kabulü şartı ile geçerli olup gelişim ihtiyacı bulunmaktadır.

17.8	2017'ye kadar, EAGÜ'ler için Teknoloji Bankası ile bilim, teknoloji ve yenilikçilik mekanizmasının tamamen operasyonel hale getirilmesi ve bilgi ve iletişim teknolojileri başta olmak üzere kolaylaştırıcı teknolojilerin kullanımının artırılması	✓ Geçerli	Türkiye için geçerlidir.
Kapasite Geliştirme			
17.9	Gelişmekte olan ülkelerde SKH'lerin tamamının uygulanması için ulusal planları desteklemek üzere, Kuzey-Güney, Güney-Güney ve üç taraflı işbirliği de dahil, etkili ve hedef odaklı kapasite geliştirmenin uygulanması için uluslararası desteğin artırılması	✓ Geçerli	Uluslararası işbirliği ihtiyacı bulunmaktadır.
Ticaret			
17.10	Doha Kalkınma Gündemi altında yürütülen müzakerelerin sonuçlandırılmasını da kapsayacak şekilde DTÖ çatısı altında evrensel, kurallara dayalı, ayrımcı olmayan ve eşitlikçi bir çoktarafli ticaret sistemine geçilmesi	✓ Geçerli	Doha Kalkınma Gündemi müzakereleri halen devam etmekte olup, geliştirilmeye açık olan çok taraflı ticaret sistemi kapsamında ilerleme sağlanabilecek birçok alan bulunmaktadır.
17.11	Gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarının, 2020'ye kadar özellikle EAGÜ'lerin küresel ihracattaki payını iki katına çıkarma anlayışıyla, önemli miktarda artırılması	✓ Geçerli	Sürdürülebilir büyüme için Türkiye'de ihracatın artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.
17.12	Dünya Ticaret Örgütü kararlarına uygun olarak, tüm EAGÜ'ler için gümrükten ve kotadan muaf piyasa erişimi uygulamasının, süreklilik arz edecek şekilde ve EAGÜ'lerden ithal edilen ürünlere uygulanabilir ayrıcalıklı menşei kurallarının şeffaf ve basit olmasının sağlanması da dâhil olmak üzere, vaktinde gerçekleştirilmesi ve piyasa erişiminin kolaylaştırılmasına katkıda bulunulması	✓ Geçerli	Gelişim alanı bulunmaktadır.
Sistemik Konular			
17.13	Politika işbirliği ve tutarlılığını da içerecek şekilde küresel makroekonomik istikrarın geliştirilmesi	✓ Geçerli	Gelişim alanı bulunmaktadır.
17.14	Sürdürülebilir kalkınma için politika tutarlılığının geliştirilmesi	✓ Geçerli	Gelişim alanı bulunmaktadır.
17.15	Her ülkenin, yoksulluğu ortadan kaldırma ve sürdürülebilir kalkınma politikaları tesis etme ve uygulamadaki politika alanına ve liderliğine saygı duyulması	✓ Geçerli	BM'ye üye tüm dünya ülkeleri için geçerli olması gerektiği göz önüne alınarak Türkiye için de geçerlidir.
17.16	SKH'lere ulaşılmasını tüm ülkelerde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde desteklemek üzere, bilgiyi, uzmanlığı, teknolojiyi ve finansal kaynakları paylaşan ve seferber eden çok paydaşlı ortaklıklar tarafından tamamlanan Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Ortaklıkların artırılması	✓ Geçerli	Gelişim alanı bulunmaktadır.
17.17	Ortaklıkların deneyim ve kaynak sağlama stratejileri üzerine bina edilen etkili kamu, kamu-özel ve sivil toplum ortaklıklarının teşvik edilmesi ve desteklenmesi	✓ Geçerli	Gelişim alanı bulunmaktadır.
17.18	2020'ye kadar, gelir, cinsiyet, yaş, ırk, etnik köken, göçmen statüsü, engellilik, coğrafi konum ve ulusal bağlamda geçerli diğer özelliklere göre ayrıştırılmış yüksek kaliteli, zamanlı ve güvenilir verilere ulaşılabilirliğin büyük ölçüde artırılması için en az gelişmiş ülkeleri ve gelişmekte olan küçük ada devletlerini içeren gelişmekte olan ülkelere yönelik kapasite geliştirme desteğinin artırılması	✗ Geçersiz	Gelişmiş ülkeler için geçerlidir.
17.19	2030'a kadar, GSYH'yı tamamlayan sürdürülebilir kalkınma ilerlemesi için önlem geliştirilmesine yönelik mevcut girişimlerin artırılması ve gelişmekte olan ülkelerde istatistikî kapasite geliştirmenin desteklenmesi	✓ Geçerli	Kapasite geliştirme ihtiyacı bulunmaktadır.

Finans

Finans başlığı altındaki hedeflere yönelik politika ve programlar 2000-2016 dönemi Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda büyük ölçüde ele alınmıştır.

Hedef 17.1 kapsamındaki vergilendirme temasında Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren modern vergi sistemi ve kurumsal kapasite konusunda gelişkin bir altyapıya sahip olmuştur. Ancak Türkiye’de hem sosyal ve ekonomik gelişmeler hem de uluslararası uyum kapsamında vergi yapısında son 40 yılda önemli bir değişim yaşanmıştır. 1980-2001 döneminde sıklıkla yaşanan ekonomik krizler ve bu nedenle kamu kesiminin finansman ihtiyacı yeni vergi düzenlemelerine yol açarken, tarımdan sanayi ve hizmet sektörlerine kayış, artan kentleşme gibi gelişmelerle ekonominin yapısında yaşanan değişim de vergi kompozisyonunu etkilemiştir. Yürürlükteki mevzuatta, özellikle ortaklıkların deneyim ve kaynak sağlama stratejileri paydasına dayanan kamu, kamu-özel ve sivil toplum ortaklıklarının teşvik edilmesi ve desteklenmesini ele alan düzenlemeler yeterli düzeyde bulunmamaktadır. Özellikle 1990 ve 2000’li yıllarda yapılan düzenlemeler sonucunda 1975-2014 döneminde Türkiye’nin vergi yükünde önemli bir iyileşme sağlanmış, 1975 yılında %13,6 olan vergi yükü, 2014 yılında %28,5’e ulaşmıştır. Yıllar içinde OECD ortalamasına yakınsamakla birlikte, vergi yükü hala gelişmiş ekonomilere kıyasla düşüktür. Türkiye’nin ekonomik gelişmişlik düzeyine göre gelir vergisinin toplam vergiler içindeki payı yetersiz bir görünüm sergilemektedir. OECD ülkelerinde gelir vergisinin toplam vergiler içindeki payı %25 seviyelerindeyken Türkiye’de bu oran yıllar içinde gerileyerek %15’ler seviyesine düşmüştür. Türkiye’nin OECD ülkelerinden bir diğer farklılığı ise dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payının yüksekliğidir.

Hedef 17.2, doğrudan gelişmiş ülkelerin resmi kalkınma yardımları (RKY) taahhütlerini tamamen uygulamasına yönelik bir hedef olmasına ve bu sebeple Türkiye için geçersiz olmasına rağmen, Türkiye EAGÜ’lerin kalkınmasına yönelik yardımlarına devam etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’nin politikaları değerlendirildiğinde RKY konusunda ilk sistematik yaklaşımın 10. Kalkınma Planı döneminde geliştirildiği görülmektedir. Plan, Türkiye’yi uluslararası kalkınma işbirliği alanında yükselen donör ülke olarak nitelendirmiştir. Ayrıca EAGÜ’lere yönelik taahhüt edilen yardımların, hedef ülkelerde kapasite geliştirme ve karşılıklı uzun vadeli ekonomik ve ticari ilişkileri artırma hususlarını da gözetilen bir strateji çerçevesinde kullanılması, bu ülkelerin kalkınması konusunda çok taraflı uluslararası platformlardaki çabaların artırılması hedefleri ortaya konulmuştur. 10. Kalkınma Planı’nda Türkiye’nin EAGÜ’lerin kalkınmasına yönelik önümüzdeki on yıl boyunca yıllık 200 milyon Dolar tutarında katkı sağlamayı taahhüt ettiği belirtilmektedir. Türkiye 2011 yılı sonrasında RKY hacmini ve GSYH içindeki payını sürekli artırmış, yükselen donör ülkeler arasına girmiştir. 2016 yılında Türkiye, Hedef 17.2 kapsamında RKY/GSYH oranı %0,7’yi aşan birkaç ülkeden biri olmuştur. Diğer taraftan artan yardımların önemli bölümünü Suriye krizi kapsamında yapılan acil ve insani yardımlar oluşturmuştur. Suriye krizi sonrasında da Türkiye’nin RKY performansını etkin bir biçimde sürdürebilmesi için kalkınma işbirliğine yönelik politika ve strateji çalışmalarının tamamlanması, teknik işbirliği ve proje-program yardımlarının payının artırılması SKA’lar açısından önem taşımaktadır.

Hedef 17.3 kapsamında resmi kalkınma yardımlarına ek olarak gelişmekte olan ülkelere farklı kaynaklardan kalkınma yardım ve desteklerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Resmi kalkınma yardımlarına ek olarak gelişmekte olan ülkelerde kalkınma finansmanı için diğer kaynakların önemi giderek artmaktadır. İlave kaynaklar kapsamında doğrudan yabancı yatırım, yurtdışından yapılan havaleler, Güney-Güney işbirliği, yardım ve hayır kuruluşlarının katkıları ve özel sektörün sosyal

sorumluluk çerçevesindeki harcamaları bulunmaktadır. 10. Kalkınma Planında doğrudan uluslararası yatırımların (DUY) artırılmasına yönelik hedeflere yer verilmiş, Plan dönemi (2014-2018) boyunca 93 milyar Dolar'lık DUY çekilmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda Öncelikli Dönüşüm Programları içerisinde yer alan "İş ve Yatırım Ortamının Geliştirilmesi" Programında da DUY'un artırılmasına yönelik eylemler belirlenmiştir. 10. Kalkınma Planı ve ilgili Öncelikli Dönüşüm Programı doğrultusunda 2016 yılı yaz aylarında Uluslararası Yatırım Kanunu yürürlüğe girmiş, Kanun kapsamında DUY'a yönelik olarak mevzuat kolaylıkları ve ek destekler düzenlenmiştir.

Yürürlükteki mevzuatta, özellikle gelişmekte olan ülkeler için çok sayıda kaynaktan elde edilen ek finansal kaynakların seferber edilmesiyle ilgili düzenlemeler yeterli düzeyde bulunmamaktadır. Orta-yüksek gelir seviyesinde bir ülke olan Türkiye açısından değerlendirildiğinde, ekonominin yüksek gelir seviyesine yükselmesi ve ülke içindeki farklılıkların giderilmesi için yönlendirilebilecek RKY haricinde, özellikle dünya ortalamasına kıyasla düşük olan GSYH içindeki DUY payının artırılması önem taşımaktadır. Türkiye'ye yapılan uluslararası yatırımlarda en büyük payı Avrupa ülkeleri almakta, uluslararası yatırımlarda payını artırmakta olan Çin ve diğer gelişmekte olan ülkelerin payının düşük olduğu görülmektedir. Bu kapsamda uluslararası kalkınma kuruluşları ve gelişmiş ülkelerle yapılacak işbirliklerinin yanı sıra Çin, Rusya Federasyonu, Hindistan, Brezilya, G. Kore gibi gelişmekte olan ülkelerle birlikte yapılacak yatırımlar ek kaynaklara erişim potansiyelini artıracaktır.

Hedef 17.4 kapsamında kamu ve özel sektör borçlanması, sürdürülebilir kalkınmanın finansmanının vazgeçilmez unsurudur. Bu bağlamda borçlanmanın uzun vadeli sürdürülebilirliği, borçlanmanın verimli yatırımların finansmanında kullanılması ile yakından ilişkilidir. Ulusal gelir ve ihracattaki artışların borç servisini karşılayabilmesi önemli bir gösterge olarak görülmekte ve bu ölçütten sapmaya yol açan uluslararası finans ve fiyat şokları borçların sürdürülebilirliğini tehlikeye atabilmektedir. Türkiye cari açık ve finansal sürdürülebilirlik anlamında gelişen piyasa ekonomileri arasında kırılgan ekonomiler arasında görülmektedir. 2000 sonrasında Türkiye'de kamu sektörü borcu ve bankaların finansal sürdürülebilirliği açısından önemli ilerlemeler kaydedilmiştir; bununla birlikte cari açık, özel sektör borçlanmasındaki ve döviz risklerindeki artış yönetilmesi gereken alanlar olarak ön plana çıkmaktadır. Dış borç stokunun sürdürülebilirliği açısından Türkiye'de iki başlık önem taşımaktadır. İlk başlık sanayide teknolojik dönüşüm ve rekabet gücü artışının sağlanmasıdır. Sanayi üretiminin teknoloji içeriğinin yükseltilmesi ve orta-yüksek teknolojili sektörlerde rekabet gücünün artırılması, Türkiye ihracatının sıçramalı gelişim göstermesine olanak tanıyacaktır. İkinci başlık ise, ilkiyle de bağlantılı şekilde, üretken faaliyetlere yönelik olarak daha fazla DUY çekilmesidir.

EAGÜ'ler için uluslararası yatırımları uyaracak ulusal politikaların ve kurumsal çerçeve/düzenlemelerin güçlendirilmesi Hedef 17.5'in odak noktasını oluşturmaktadır. Doğrudan uluslararası yatırımlar, EAGÜ'lerde ekonomik büyümenin hızlandırılması ve sürdürülebilir kalkınması açısından kritik öneme sahiptir. EAGÜ'ler için İstanbul Eylem Programı'nda⁴⁹ (The Istanbul Programme of Action for the LDCs) vurgulandığı gibi "uluslararası yatırımları çekmeye yönelik politikalar ulusal kalkınma stratejilerinin temel unsurudur." Gelişmiş ülkeler arasında olmamasına ve gelişmiş ülkeler için bağlayıcı olan hususlarla bağitlanmış bulunmamasına rağmen Türkiye, sağlamakta olduğu uluslararası kalkınma yardımları kapsamında EAGÜ'lere yönelik yardımlarını 2012 yılında Resmi Gazete'de yayımlanan "Türkiye'nin EAGÜ'lere Yönelik Ekonomik ve Teknik İşbirliği Paketi" çerçevesinde devam ettirmektedir.

⁴⁹ 2011 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen, "EAGÜ'ler için 2011-2020 Dönemi Eylem Programı" konulu 4. BM Konferansı

Yürürlükteki yasal düzenlemeler uyarınca, Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda öngörülen hedefler doğrultusunda tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesine, üretim ve istihdamın artırılmasına, uluslararası rekabet gücünü artıracak ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlar ile stratejik yatırımların özendirilmesine, uluslararası doğrudan yatırımların artırılmasına ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına ilişkin olarak yatırım teşvik uygulamaları mevzuatlarımızda düzenlenmiş olup, yatırım teşvik uygulamaları kabul edilmekte ve uygulanmaktadır.

Hem EAGÜ'lerde hem de diğer gelişmekte olan ülkelerde yatırım ajanslarının ağırlıklı olarak Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Başbakanlık gibi kamu kurumları, özel ekonomik/sanayi bölgeleri, ticaret odaları gibi geleneksel paydaşlarla şekillendiği görülmektedir. SKA perspektifinden enerji, sağlık, eğitim, tarım, çalışma ve sosyal güvenlikle ilgili bakanlıkların, STK'ların, yerel yönetimlerin, enformel sektör temsilcilerinin, uluslararası kalkınma finansmanı kuruluşlarının yerel temsilcilerinin ve diğer kaynak sağlayıcıların da paydaşlar arasına katılması önerilmektedir. Türkiye'nin EAGÜ'lere sağladığı desteğin yukarıdaki bulgular çerçevesinde iletilmesi, SKA 17.5'e ulaşılması konusunda destek sağlayacaktır.

Teknoloji

Hedef 17.6, bilim, teknoloji ve yenilikçi uygulamalara erişimin artırılması ve hızlandırılmasının yanı sıra küresel bir mekanizmanın, teknoloji platformunun yaratılmasını da içermektedir. Bu bağlamda internet bilgi, bilim, teknoloji ve yenilikçiliğe erişimi sağlayarak bölgesel ve uluslararası işbirliği ve bilgi paylaşımını kolaylaştırmakta, hızlandırmakta ve kalkınma için önemi giderek artan bir araç haline gelmektedir. Yüksek hızlı internet erişimi, kullanıcılara hem giderek büyüyen içeriğe erişim hem de kullanıcıların kendi içeriklerini, hizmetlerini ve bilgilerini üretmelerine olanak tanıma anlamında avantaj sağlamaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri ile alakalı ilkeler ve hedefler tüm kamu dokümanlarda yer almaktadır; bu konudaki farkındalık seviyesinin yüksek olduğu söylenebilir. Bilgi ve iletişim teknolojileri hizmetlerine erişimin artırılması hedefi, teknolojik hizmetlerin doğası gereği yüksek tutarlı yatırımlar gerektirmektedir. Türkiye, iletişim teknolojileri altyapısına yönelik görece erken yaptığı yatırımlarla dijital uçurum açısından avantajlı konumdaki ülkeler arasında yer almaktadır. İnternet erişimi, hem abone sayısı hem de erişim hızı açısından küresel ortalamaya göre iyi bir görünüm sergilemektedir. Ancak bilgi ve iletişim teknolojilerinin teknolojik ürün ve yenilikçi hizmetler geliştirmeye yönelik uyarlamaları konusunda önemli bir gelişim alanı bulunmaktadır. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojisi şirketlerinin güçlü olduğu gelişmiş ülkelerde, ekonomik anlamda bir değişim ve gelişim gözlenmektedir. Türkiye'de de bu dönüşümün olabilmesi için özellikle üretim süreçlerinde dijitalleşmeye yönelik kapasitenin eğitim ve teknik altyapı ile geliştirilmesi, bu doğrultuda teknoloji transferi için yeni işbirlikleri ve doğrudan uluslararası yatırım çekme ihtiyacı öne çıkmaktadır.

Hedef 17.7'nin odak noktasında çevrenin korunması ve iklim değişikliğiyle mücadelede katkı sağlayan, çevreye duyarlı teknolojilerle üretilmiş ürünlerin teşvik edilmesi yer almaktadır. Hedef 17.7 kapsamındaki çevreye duyarlı teknolojilerin desteklenmesi temel politika dokümanlarında üç başlıkta ele alınmaktadır:

- Enerji yoğunluğunun azaltılması: İmalat sanayiinin teknoloji yoğunluğu düşük, enerji yoğunluğu yüksek yapısının dönüştürülmesi,
- Dayanıklı tüketim malları, binalarda enerji verimliliği ve yakıt tasarrufu sağlayan araçlara yönelik teşvikler,

- Sanayide yüksek verimli motorların kullanımının yaygınlaştırılması.

Hedef 17.7 ile ilişkili yürürlükteki mevzuatın, Hedef 17.6'da sayılan unsurlarla yakından ilgili olduğu görülmektedir. Türkiye'nin bu hedef doğrultusundaki mevzuat düzenlemeleri gelişmiş seviyededir. Mevzuat ile eşgüdümlü olarak çalışma ve projeler de yapılmaya başlanmış durumdadır. Bu çalışmaların ilgili kamu kuruluşlarını ve tüm özel sektörü kapsayacak şekilde uygulanması gerekmektedir. Enerji/kaynak verimliliği ve temiz teknolojiler alanında ülkemizde yapılan doğrudan yatırımların, bu teknolojilerin ithal edilmesi için yapılan kamu ve özel sektör harcamalarının ve enerji alanında yapılan Ar-Ge harcamalarının takip edilmesi de yararlı birer gösterge olacaktır. Küresel yenilenebilir harcamalarının ve enerji/kaynak verimliliğinin gelişimini takip etmek de ülkemizin gelişimini konumlandırmak açısından önem arz edecektir.

Hedef 17.8'in odak noktasında küresel ölçekte, ülkeler ve bölgeler arasındaki dijital eşitsizliklerin azaltılması yer almaktadır. Coğrafi uçurumlara ek olarak toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin azaltılması da hedeflenmektedir. 2000 yılında dünya nüfusunun %6'sının internet erişimi bulunurken 2015 yılında bu oran %43'e ulaşmıştır. Özellikle son 10 yılda gelişmekte olan ülkelerde daha çarpıcı olmak üzere hızlı bir gelişim yaşandığı görülmektedir. Türkiye'de tüm Kalkınma Planlarında, farklı formlarla da olsa teknolojik hizmetlerin kalitesine önem atfedilmektedir. Yürürlükteki mevzuat, başta COMSATS olmak üzere UN ECOSOC'un kolu olan Kalkınma İçin Bilim ve Teknoloji Komisyonunun geçirdiği önergelerle birlikte, Türkiye'nin az gelişmiş ülkelerin teknoloji ve bilgi sistemlerinin gelişimine katkıda bulunan programlarda rol alması açısından yeterlidir. Türkiye'de internet kullanımının 2004-2016 döneminde çok hızlı bir gelişim sergilediği görülmektedir. Hanelerde internet erişimi %7 seviyesinden %61'e çıkmıştır. Türkiye'de iletişim teknolojileri altyapısının güçlü olması ve internet yayılım oranının yüksekliği, bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkin kullanımı açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır. Özellikle iki alanda gelişim ihtiyacı bu bağlamda öne çıkmaktadır:

- Bilgi ve iletişim teknolojilerinin eğitime daha fazla entegre edilmesi ve eğitimin kalitesinin artırılmasına katkıda bulunmasının sağlanması,
- Sanayi üretiminde ileri teknolojilerin yakalanmasında bir kaldıraç olarak kullanılması.

Uluslararası Teknoloji Bankası'nın Türkiye'de kurulması, görece gelişkin altyapının kullanılarak EAGÜ'lere kapasite geliştirme konusunda destek olunması açısından isabetli görülmektedir. Bu bağlamda, Eylül 2017 itibarıyla Türkiye ile Birleşmiş Milletler arasında "Ev Sahibi Anlaşması" ve "Mali ve Aynı Katkı Anlaşması" imzalanmış ve TÜBİTAK tarafından Teknoloji Bankasının Emanet Fonuna 2017 yılı gönüllü katkısı olarak 2 Milyon Dolar aktarılmıştır. Bunları takiben, BM tarafınca İcra Direktörü atama süreci başlatılmış olup sürecin BM tarafınca 2018'in ilk aylarında tamamlanmış olması planlanmaktadır. Uluslararası Teknoloji Bankası'na İcra Direktörünün atanmasını takiben banka için bir çalışma takvimi ve insan kaynağı ihtiyacı planlaması yapılacaktır.

Kapasite Geliştirme

Hedef 17.9 kapsamında gelişmekte olan ülkelerdeki kapasitenin geliştirilmesi için uluslararası işbirliklerinin artırılması hedeflenmektedir. OECD Kalkınma Yardımı Komitesi (DAC) tarafından belirlenen gelişmekte olan ülkelere sağlanan RKY (Kuzey-Güney, Güney-Güney ve üçlü işbirliği dahil olmak üzere) 2015 yılında 156 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Üçlü işbirliği, BM tarafından "iki veya

daha fazla gelişmekte olan ülke arasında, gelişmiş bir ülke veya çok taraflı örgüt tarafından desteklenen, kalkınma işbirliği programları ve projelerini uygulamak için Güney ülkeler tarafından yönlendirilen ortaklıklar” olarak tanımlanmaktadır. Üçlü işbirliği sayesinde, Güney ülkelere kalkınma yardımı sağlayıcıları, çok taraflı ve gelişmiş ülkelerdeki ortakların finansal ve teknik destek, deneyim ve teknik bilgi birikiminden yararlanabilir. Bu bağlamda, Türkiye “Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği Altyapısının Geliştirilmesi Programı” dokümanında EAGÜ’ler için kapasite geliştirme faaliyetlerinin artırılmasına yer vererek bu konudaki rolünün detaylı bir biçimde tanımlanmaktadır. EAGÜ’lere yönelik Eğitim Alanında Bilgi ve Tecrübe Paylaşım Programı ve Nitelikli Uzman Personelin Yurtdışı Görevlendirmesinde Yaşanan Sorunlar Giderilmesi gibi eylem planları ile bu hedefin gerçekleşmesine yönelik somut adımlar atılmıştır.

Ticaret

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında dış ticaretin önemli rolü bulunmaktadır. Dolayısıyla, dünya ticaret sisteminin ayrımcılık içermeyen hakkaniyetli ve kuralı bir şekilde işleminin sağlanması sürdürülebilir kalkınma açısından önem taşımaktadır.

Hedef 17.10 kapsamında dünya çapında gümrük tarifelerinin ağırlıklı ortalamasının düşürülmesi hedeflenmektedir. Gümrük tarifelerinin seviyesi ticaretin ve pazarlara erişimin önemli belirleyicilerinden biridir. Gelişmekte olan ülkeler açısından değerlendirildiğinde, tarifeler iç pazarda ithal ürünlerin rekabetinden korunma ve ithalat vergileri yoluyla gelir sağlama amaçlı kullanılabilirken, diğer ülkeler tarafından ilgili ülkenin ihracat ürünlerine uygulanan vergiler bu ülke için engel oluşturabilmektedir. Tarifelerin ülkeler tarafından etkin şekilde uygulanabilmesi ülkenin uluslararası pazarlardaki gücüyle doğrudan ilişkili görülmektedir. Türkiye 1960’lı ve 70’li yıllarda uyguladığı ithal ikameci politikaların ardından 1980 sonrasında liberalleşme sürecine girmiştir. Türkiye DTÖ’ye 26/03/1995 tarihinden itibaren kurucu üye olarak dahil olmuştur. 1996 yılında AB ile Gümrük Birliği Anlaşması imzalanmış ve Türkiye ile AB arasında sanayi ürünleri ticaretinde gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirler kaldırılmış, Türkiye üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulamaya başlamıştır. Küresel ticarete tarifelerin DTÖ Anlaşması ile birlikte önemli ölçüde azaldığı görülmekle birlikte özellikle 2008 küresel krizinin ardından tarife dışı engellerin arttığı dikkat çekmektedir. Dünya ticaretindeki yavaşlama, bölgeler ve ülkeler arasında rekabet artışına yol açmıştır. Yeni bölgesel ticaret blokları oluşturma eğilimi de bu gelişmenin uzantısı olarak değerlendirilebilir. G-20’nin de önemli gündem maddelerinden biri durumunda olan “ticaretin kolaylaştırılması” başlığı altında artan korumacılık eğilimlerine karşı dünya ticaretinde serbestleşmenin devam etmesinin sağlanmasına yönelik önlemler ele alınmaktadır.

Hedef 17.11 kapsamında gelişmekte olan ülkelerin, özellikle en az gelişmiş ülkelerin dünya ihracatındaki payını artırmak amaçlanmaktadır. Küresel mal ticareti son 15 yılda 2,7 kat artarak 2015’te 16,4 trilyon Dolar seviyesine ulaşmıştır. 2015’te EAGÜ’lerin ihracatı 154 milyar Dolar olmuş ve küresel ihracat içindeki payı %0,94 seviyesinde gerçekleşmiştir. Son 15 yıllık dönemde EAGÜ’lerin küresel ihracattaki payı yaklaşık 1,6 kat artış göstermiştir. En az gelişmiş ülkelerin 2015 yılı ithalatı ise %1,5 payla 241 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. 2000-2015 döneminde EAGÜ’lerin küresel ithalat içindeki payı ihracatlarından hızlı artış göstererek iki kat artmıştır. 2001-2015 döneminde Türkiye’nin küresel mal ihracatındaki payı yaklaşık iki kat artış göstererek %0,5’ten %0,9’a çıkmıştır. Bu dönemde dünya ihracatı 2,7 kat artarken Türkiye’nin ihracatı 4,6 kat artarak 143,9 milyar Dolar’a ulaşmıştır.

Türkiye'nin ihracatının 2030 yılına kadar kayda değer miktarda artırılması hedefi sanayi üretimde teknolojik dönüşümün sağlanmasıyla yakından ilişkilidir.

Dünya ticaretinde orta-yüksek ve yüksek teknoloji ürün gruplarının payı artmaktadır. Türkiye'nin düşük teknoloji ürün gruplarında rekabet avantajının azaldığı da dikkate alındığında, otomotiv, elektrikli teçhizat, tekstil-giyim gibi görece rekabet avantajına sahip olduğu ürün gruplarındaki rekabet gücünü korurken, havacılık, ileri malzemeler, elektrikli ve otonom araçlar, dijital makineler gibi alanlarda üretim kapasitesini geliştirme ve dünya ticaretinde etkin olma ihtiyacı bulunmaktadır. Bu alanlarda teknoloji transferi ve uluslararası rekabet gücü için doğrudan uluslararası yatırım çekmek başta olmak üzere daha güçlü uluslararası işbirlikleri kurulması gerekli görülmektedir. Türkiye'nin sadece sanayi üretimde değil ekonominin bütününde teknolojik bir sıçrama yapması, EAGÜ'lere yönelik desteğini de artırıcı etki yapacaktır.

Hedef 17.12 EAGÜ'ler için uluslararası ticaret koşullarının iyileştirilerek bu ülkelerin pazarlara erişiminin kolaylaştırılmasını kapsamaktadır. UNCTAD tarafından yapılan çalışmalar gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı ortalama tarifelerin gelişmiş ve orta gelirli ülkelerin karşılaştığı tarifelere kıyasla daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum son 20 yıllık dönemde ikili ve bölgesel ticaret anlaşmalarının yaygınlaşması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bununla beraber 2008 sonrası yaşanan krize rağmen tüm ülkelerin karşılaştığı tarife düzeylerinde genel bir düşüş gözlenmektedir. Bu başlığın Türkiye açısından değerlendirilmesi SKA 17.10 ve SKA 17.11 için yapılan değerlendirmelerle büyük ölçüde örtüşmektedir. Yürürlükteki mevzuatta, özellikle en az gelişmiş ülkeler için gümrükten ve kotadan muaf, devamlılık arz eden bir piyasa erişimi sağlanmasını ve piyasa erişiminin kolaylaştırılmasına katkıda bulunulmasını ele alan yeterli düzeyde düzenleme bulunmamaktadır. Türkiye, EAGÜ'lere destek için öncelikle diğer alanlarda gelişme sağladıkça SKA 17.12 bağlamında da gelişim sağlayacaktır. Bununla birlikte, gelecek dönem RKY stratejilerinin 17.12'nin çerçevesi bağlamında kurgulanması, EAGÜ'lerin pazar erişimini kolaylaştıracaktır.

Türkiye-AB Ortaklık Konseyinin Gümrük Birliği'ni tesis eden 1/95 sayılı Kararı kapsamındaki yükümlülüklerine uygun olarak, AB'nin pek çok gelişme yolundaki ve en az gelişmiş ülkeye tek taraflı olarak uyguladığı Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS) tavizleri doğrultusunda İthalat Rejim Kararı'nda yapılan değişiklik vasıtasıyla Türkiye, aynı ülkelerden yapılan ithalatta 2001 yılından itibaren tek taraflı olarak tercihli vergi oranları uygulamaktadır. Aynı şekilde, 1/95 sayılı Kararın 16. maddesi doğrultusunda, AB mevzuatında yer alan menşe kurallarını da aynen uygulamakla yükümlüdür. Bu kapsamda 15/12/2014 tarih ve 2014/7064 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi Kapsamında Tercihli Rejimden Yararlanacak Eşyanın Menşeinin Tespitine İlişkin Karar ile EAGÜ'lere daha esnek menşe kuralları ile tavizden yararlanma imkanı verilmektedir.

Ayrıca, Türkiye halihazırda 25/08/2015 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere hizmet ticareti alanında EAGÜ'lere pazara girişin ötesine geçen tercihli muamele tanıdığını 03/09/2015 tarihinde DTÖ'ye bildirmiş olup, bildirimde üstlenilen taahhütler 2026 yılına kadar geçerli olacaktır. Aralık 2013'te gerçekleştirilen DTÖ Bali Bakanlar Konferansı sonrasında kabul edilen "Bali Paketi"nde "Kalkınma ve EAGÜ" başlığı altında mutabık kalınan hususlardan biri EAGÜ kaynaklı ihracata vergisiz-kotasız pazara giriş imkanı sağlanmasıdır. Alınan kararda EAGÜ'lerin ürünlerini daha kolay belirleyebilmeleri ve ithalatçı ülkeler tarafından tercihli muameleye maruz kalabilmelerini teminen basitleştirilmiş menşe kurallarının uygulanması ve EAGÜ'lerin daha zengin ülkelerin hizmetler pazarına tercihli girişine imkan

verecek bir hizmetler istisnası sağlanması yer almaktadır. Bu kapsamda, konuya ilişkin gelişme sağlanabilecek birçok alan olduğu değerlendirilmektedir.

Sistemik Konular

Hedef 17.13 kapsamında, küresel makroekonomik istikrarın ulusal ve uluslararası politikalar ile birlikte uyumlulaştırılması hedeflenmektedir. Küresel ölçekte bakıldığında, yüksek makroekonomik istikrarsızlık, ekonomik kalkınma ve sosyal refah için önemli bir risk unsuru olarak ön plana çıkmaktadır. Son on yılda, küresel düzeyde makroekonomik istikrarsızlığın önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Bu durumun, düzensiz finansal piyasa güçlerinin uluslararası düzeyde yaygınlaşması ve düzenlemeler, kamu yatırımları ve emek gelirlerinde sürekli bir artış gibi istikrar faktörlerinin zayıflaması sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Hedefin göstergesine ilişkin olarak, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Gösterelerine Yönelik Kurumlararası Uzman Grubu (Inter-Agency Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators (IAEG-SDG)), makroekonomik gösterge tablosu seçmiştir. Gösterge tablosunun gerçek bileşenleri belirtilmemiş olsa da, küresel likidite, gelir eşitsizliği, kamu yatırımları, egemen ve kurumsal borç ve küresel emtia fiyatlarını içerebileceği düşünülmektedir. Küresel makroekonomik istikrarın ulusal ve uluslararası politikalar ile birlikte uyumlulaştırılması amacı doğrultusunda Türkiye'nin öncelikli olarak ulusal makroekonomik istikrarına odaklandığı görülmekte olup, istikrarın uluslararası boyutta entegrasyonu için uluslararası platformların etkin kullanılması önem arz etmektedir.

Hedef 17.14 kapsamında, sürdürülebilir kalkınma doğrultusunda ülke politikalarının uluslararası uyumunun geliştirilmesi hedeflenmektedir. Kalkınma için politika uyumu (Policy Coherence for Development - PCD) kavramı, 1990'lı yıllarda artmakta olan küresel zorluklar ve kalkınma yardımının etkinliği ile ilgili artan endişeler bağlamında uluslararası söylemlerde ortaya çıkmıştır. Politika uyumunun sağlanması, karmaşık olmasının yanı sıra, aynı zamanda ölçülmesi de zor bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. PCD, Binyıl Kalkınma Hedefleri sürecinde, AB antlaşmalarında ve çeşitli OECD dokümanları ve uluslararası bildirimlerde yer alsa da, PCD üzerinde gerçek araştırma yatırımlarının kısıtlı kaldığı görülmektedir. Öte yandan, bugüne kadar uluslararası kabul görmüş bir politika uyum endeksinin geliştirilmesi konusunda çok az ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye 7. Kalkınma Planından bu yana sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin olarak belirlemiş olduğu politikalar ve bugüne kadar atılan somut adımlar ve hayata geçirilen projeler ile bu hedefteki ilerleyişini olumlu yönde sürdürmektedir. Son olarak, yürütülmekte olan "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Kapsamında Türkiye'nin Mevcut Durum Analizi" projesi ile SKA'ların 11. Kalkınma Planına dahil edilmesine yönelik kapsamlı çalışmalar devam etmektedir. Ayrıca, politika uyumu bağlamında, Planın üst belge yapısı, TBMM'de kabul edilmesi, kabul edildikten sonra bütçe ile ilişkilendirilmesi ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu önem arz etmektedir. Bu Kanunun amacı, kalkınma planları ve programlarda yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve malî saydamlığı sağlamak üzere, kamu mali yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm mali işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve mali kontrolü düzenlemektir.

Hedef 17.15 kapsamında, sürdürülebilir kalkınma kapsamında her ülkenin politik alanına saygı duyulması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, Addis Ababa Eylem Gündemi, uluslararası çerçevelerle desteklenen ulusal sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin, çalışmaların temelinde olacağını, ülkelerin sürdürülebilir kalkınma konusunda kendi stratejilerini geliştirmeleri gerektiğini ve bu bağlamda

ülkelerin sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun yok edilmesi konularındaki öz politik alanına ve liderliğine saygı duyulacağına kabul edildiğini belirtmektedir. Etkin Kalkınma İşbirliği (EDC) ilkelerini kabul edip uygulamak, katılımı teşvik etmek ve bilgi paylaşımını artırmak amacıyla, 2011 yılında Etkin Kalkınma İşbirliği İçin Küresel Ortaklığı (GPEDC) kurulmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin ulusal uygulamalarını destekleyebilecek bir küresel hesap verebilirlik çerçevesi talebine daha iyi yanıt vermek amacıyla, bir izleme çerçevesi oluşturulmuştur. Çerçeve, UNDP ve OECD tarafından ortaklaşa koordine edilmekte ve ilerleme hakkında kanıt sağlamayı ve EDC'nin uygulanmasına ilişkin fırsatları ve engelleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Küresel bağlamda gelişmekte olan bir hedef olan 17.15 kapsamında konunun küresel olarak yapılandırılması Türkiye için de uygulama aracı geliştirilmesi konusunda yol gösterici ve tetikleyici olacaktır. Uluslararası boyutta tanımlanacak yapı ve oluşturulacak göstergeler ile birlikte Türkiye, bu hedef kapsamında ulusal ve uluslararası politikalarını şekillendirecektir.

Hedef 17.16 kapsamında, küresel bazda sürdürülebilir kalkınma odaklı, çok paydaşlı ortaklıkların geliştirilerek iyileştirilmesi hedeflenmektedir. Küresel bağlamda, uluslararası ve/veya çok paydaşlı ortaklıklar konusunda, ortaklıkların operasyonelliği ve aktifliğinin, odak tartışma konularından biri olduğu gözlenmektedir. 2014 yılında gerçekleştirilen BM Dünya Kalkınma Zirvesi ortaklıkları arasında yapılan bir çalışma, 330 küresel ortaklık incelediğinde ortaklıkların önemli bir kısmının aktif faaliyet göstermediğini ortaya koymuştur. 10. Kalkınma Planı, Türkiye'nin kalkınmasının sürdürülebilir kılınabilmesi için, komşular ve yakın bölge ülkeleri başta olmak üzere, karşılıklı ekonomik ve ticari işbirliğinin güçlendirilmesi ve stratejik ortaklıkların kurulmasının üzerinde durmaktadır. Ancak ülke eylem ve stratejik planlarında, çok paydaşlı ortaklıkların geliştirilmesi konusunda özelleşen bir plan bulunmadığı gözlemlenmiştir. Çok paydaşlı ortaklıklara dahil olma ve bu ortaklıklardaki rolün geliştirilmesi hususunun, kurum bazında politika ve öncelikler çerçevesinde takip edildiği düşünülmektedir. Kendine ait özel bir eylem ya da strateji planı olmamakla birlikte, çok paydaşlı ortaklıklara dahil olma konusunun, Türkiye'nin kamu ve özel sektör politikaları arasında öncelikli yere sahip olduğu gözlenmektedir. Türkiye, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek birçok uluslararası ve uluslararası kuruluş önderliğindeki ortaklığa üye olarak katkıda bulunmakta, bu ortaklıklar kapsamında farklı toplantılara ev sahipliği yapabilmektedir. Kamunun bu konudaki katılımcı pozisyonuna ek olarak, özel sektör de hem ülke çapında hem uluslararası girişimler bazında çok paydaşlı ortaklıklara üyelik konusunda aktif katılım rolü çizmektedir.

Hedef 17.17 kapsamında, kamunun özel ve sivil toplum gibi farklı paydaş ortaklıkları aracılığı ile işbirliği ve gelişim fırsatlarının zenginleştirilmesi hedeflenmektedir. KÖİ özellikle enerji santrali, okul, otoyol ve demiryolu, hastane, telekomünikasyon, liman ve havaalanı gibi büyük ölçekli ve kamu faydasına yönelik kalkınma perspektifli altyapı yatırım projeleri kapsamında ele alındığı için, enerjiye erişim, sağlıklı ulaşım, ekonomik gelişim, sanayi ve toplumsal kalkınmaya dokunan bütün SKA'lar bağlamında merkezi bir noktaya sahiptir. Türkiye'de KÖİ modeli, kamu yatırımlarında geçtiğimiz dönemlerden beri uygulanmakta olan bir modeldir. 1986 yılında enerji projeleriyle birlikte KÖİ modelleri yatırımlarda kullanılmaya başlanmış olup, 2017 yılında Yap-İşlet, Yap-İşlet-Devret, Yap-Kiral ve İşletme Hakkı Devri modelleriyle 8 farklı sektörde toplam 217 projenin uygulama sözleşmesi imzalanmıştır. 3. Köprü, 3. İstanbul Havalimanı, Körfez geçişli İzmir-İzmit Otoyolu projesi gibi ulaştırma projeleri de KÖİ modeliyle gerçekleştirilmektedir. KÖİ modelleriyle geliştirilen yatırım projeleri, ülkenin hem ekonomik hem sosyal gelişimi açısından kritik öneme sahip projelerdir. Enerji projeleri ile enerji arzının güçlendirilmesi, hastaneler ile sağlık hizmetlerine erişimin artırılması, liman ve havaalanı projeleri ile de uluslararası ticaret, ülkesel ekonominin gelişmesi ve güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, Hedef

17.17'nin odaklandığı KÖ'ler, Türkiye'nin diğer SKA'lar bağlamındaki ilerleyişini de olumlu etkileyen bir model olduğu için diğer SKA'lar ile bütünleşik bir ilişki içerisinde ele alınmalıdır.

Hedef 17.19 kapsamında, gelişmişlik ölçümünün temel göstergesi olan GSYH'ye ek olarak, sürdürülebilir kalkınma süreçlerinin ölçümü için farklı göstergelerin ve bu konuda var olan kapasitenin geliştirilmesi hedeflenmektedir. SKA'lar kapsamında gelişimin sağlıklı ölçülmesi için bütün faaliyetlerin net etkilerinin anlaşılması önem taşımaktadır. Bu bağlamda, ekonomik getiriye ek olarak, bunu tamamlayan diğer gelişme göstergelerinin de geliştirilmesi önerilmektedir. Küresel ölçekte değerlendirildiğinde, sürdürülebilir kalkınmanın istatistiksel olarak nasıl ölçümlenebileceği konusunda zorluklar yaşandığı gözlenmektedir. Henüz dünya çapında kabul gören bir metodoloji geliştirilememiştir ve küresel bazda veri temini bir sorun oluşturmaya devam etmektedir. Küresel duruma paralel olarak, Türkiye'de de güncel olarak üretilmeyen SKA göstergelerinin belirlenmesi ve bu doğrultuda gelecek dönem çalışmalarının gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Türkiye'nin diğer SKA'lardaki gelişimini takip edebilmek için Hedef 17.19'da ilerleme sağlaması ayrıca önem taşımaktadır ve TÜİK'in SKA göstergeleri kapsamında gerçekleştirdiği çalışmalar bu alanda gelişme sağlanmasına önemli katkı sağlayacaktır.

Proje Envanteri

Projelerin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik uygulama araçları kapsamında teknoloji transferine yönelik hedeflerde yoğunlaştığı, diğer hedeflerde proje eksikliği bulunduğu saptanmaktadır. Bu hedeflerde proje geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Teknoloji Transferini Hızlandırma Fonu Projesi, teknoloji transferinin artırılmasına yönelik kapsamı ile incelenen dönemdeki etkisi yüksek projelerden biri durumundadır. Projede, iklim değişikliğiyle ilgili önlemlerin ulusal politikalara, stratejilere ve planlara entegre edilmesi ve iklim değişikliği konularında kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ön plana çıkmaktadır.

Teknoloji Transferini Hızlandırma Fonu Projesi	
SKA Hedefleri	17.6 - 17.7 - 17.8
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, AB Türkiye Delegasyonu ve Avrupa Komisyonu Bölgesel Politika Genel Müdürlüğü, TÜBİTAK
Proje Adı	Teknoloji Transferini Hızlandırma Fonu Projesi
Projenin Amacı	Proje, fikri mülkiyet temelli projeler, yeni kurulan girişimler (start-up), üniversiteler temelli bilgilerin ticarileştirilmesi amacıyla kurulan girişim şirketleri (spin-off) ve KOBİ'lere yatırım yapacak olan ve bağımsız fon yöneticileri tarafından kurulacak olan fon yapısını destekleyerek, üniversiteler ve araştırma merkezlerindeki Ar-Ge faaliyetlerinin ticarileştirilmesine yönelik gereken finansman açığı konusu üzerinde çalışmayı hedeflemektedir.
Projenin Bileşenleri	Projede; 12 NUTS II Bölgesinde yer alanlar da dahil olmak üzere Türkiye'deki Teknoloji Transfer Ofislerinin (TTO) teknik kapasitelerinin geliştirilmesi, TÜBİTAK'ın Ar-Ge ticarileştirme kapasitesinin geliştirilmesi ve TTH-Türkiye fonlarının uygun yatırım bulma süreçlerinin networking etkinlikleri ile desteklenmesi yer almaktadır.
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2015 - 2017
Çıktılar	Proje kapsamında, üniversiteler ve araştırma kurumlarının elindeki bilimsel araştırma geliştirme sonuçlarının ticarileştirilmesi için finansmanda sürdürülebilir fon oluşturma ve teknoloji transferi piyasasının gelişimini hızlandırıp bu alandaki özel sektör yatırımlarını teşvik etmek hedeflenmektedir.

Etki

Proje kapsamında yaklaşık 30,5 milyon Avroluk bir fon değerlendirilmiş, bunun yaklaşık 4,5 milyon Avro'su ulusal, 26 milyon Avrosu da AB katkısından oluşmuştur.

Kurumsal Çerçeve

SKA 17, SKA'ların hayata geçirilmesi sürecindeki uygulama araçlarına odaklanan bir SKA olarak, bütün SKA'larla birlikte ele alınması gereken bir amaçtır. Bununla birlikte SKA 17'nin kurumsal yapılanmasında mali konular ve resmi yardımlardan sorumlu kurumların yer alması kıymetli görülmektedir. Bu doğrultuda uzmanlar grubu toplantılarını ve Addis Abbaba süreci takip eden kurum olarak Hazine Müsteşarlığı SKA 17 için koordinatör kurum olarak öne çıkmaktadır. SKA 17 için hedef bazında sorumlu ve ilgili kurumlar aşağıdaki tabloda paylaşılmaktadır.

SKA17 Koordinatör: Hazine Müsteşarlığı		
Hedefler	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
17.1	Hazine Müsteşarlığı	Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
17.2	-	-
17.3	Hazine Müsteşarlığı	Kalkınma Bakanlığı TİKA Kalkınma Bankaları
17.4	Hazine Müsteşarlığı	Dışişleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı TİKA
17.5	Hazine Müsteşarlığı	Kalkınma Bakanlığı
17.6	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı TİKA
17.7	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı TİKA Kalkınma Bankaları
17.8	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı TİKA Kalkınma Bankaları
17.9	Kalkınma Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı TİKA
17.10	Ekonomi Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı
17.11	Kalkınma Bakanlığı	Ekonomi Bakanlığı TİKA
17.12	Ekonomi Bakanlığı	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı
17.13	Kalkınma Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı
17.14	Kalkınma Bakanlığı	TBMM
17.15	Kalkınma Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı
17.16	Kalkınma Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı
17.17	Kalkınma Bakanlığı	
17.18	-	-
17.19	Kalkınma Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı TÜİK TİKA

Sonuç

SKA 17, Türkiye için küresel ortaklıklar ve geliştirilen uygulama araçlarına uyarlanmanın yanı sıra kendi olanakları ve ihtiyaçları doğrultusunda deneyim aktarımı, politika, kurumsal çerçeve ve uygulama önerisi geliştirme zemini de sunmaktadır. Çok yönlü ve dinamik bir yapı içinde SKA 17, SKA'ların 11. Kalkınma Planı başta olmak üzere ulusal politikalara entegrasyonu açısından da önem taşımaktadır. SKA 17, bütün SKA'lara makro bir bakış ile bakarak, özellikle uluslararası bağlamda bir uygulama mekanizması geliştirmeyi hedefleyen bir amaçtır.

SKA 17 kapsamındaki hedeflerin; hem gelişmekte olan hem de en az gelişmiş ülkelere sağlanan yardımların artması ve kaynak olarak çeşitlendirilmesi, bu ülkelerin sürdürülebilir ekonomik gelişmelerine destek olmak için mali sistemlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması (vergi sistemleri ve sürdürülebilir borç yönetimi vb.) ve kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilmesi gibi farklı yaklaşımlarla kalkınmanın sürdürülebilir finansmanını sağlamaya odaklı bir çerçevede oluşturduğu gözlenmektedir. Addis Ababa Eylem Gündemi, sürdürülebilir kalkınma için finansman sağlanması ve uygun ortamın geliştirilmesi konusunda ülkelerin dünya çapında taahhütlerini belirledikleri oldukça önemli bir politika dokümanıdır. Sürdürülebilir kalkınmanın finansmanı hususunda Türkiye'nin de bir parçası olduğu Addis Ababa Eylem Gündemi, strateji ve eylem planlarının geliştirilmesi için temel politika belgesi olarak ele alınmalıdır.

SKA 17, bütün SKA'ların gerçekleşmesini destekleyecek uygulama araçlarını öneren, üstsel bir hedef olduğu için, bu hedefin göstergeleri de hem ülke hem küresel bazda zamana ve teknik veri mevcudiyetine dayalıdır. Türkiye'de özellikle 2000'li yıllardan beri gerçekleştirilmekte olan ve SKA 17 kapsamında değerlendirilebilecek enerji/kaynak verimliliği, yenilenebilir enerji yatırımlarının finansmanı gibi konularda geçmişe yönelik analizi sağlayacak bir veri tabanı bulunmamaktadır. Veri kaynaklarının geliştirilmesi, mevcutta toplanmayan verilerin derlenmesi için sistemler oluşturulması ve bunların sistematik olarak bir bilgi tabanında saklanması için çalışmaların gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Ayrıca, elektronik haberleşme, telekomünikasyon alanlarındaki düzenlemelerin dijital dünyanın, teknolojilerin ve pazar eğilimlerinin gerektirdiği dinamizmi yansıtacak şekilde esnek bir yapıya kavuşturulması, periyodik olarak gözden geçirilmesi ve güncellenmesi gerekmektedir. Elektronik haberleşme altyapısı kurulumunun kolaylaştırılmasına yönelik idareden ve yerel yönetimlerden izin ve ruhsat işlemlerine dair düzenlemeler ile bina içi elektronik haberleşme altyapısının kurulumunun zorunlu hale getirilmesine yönelik düzenlemelerin tamamlanması ihtiyacı bulunmaktadır. Ayrıca, telekom operatörleri ikame servisler (Google, Facebook, WhatsApp ve Skype vb.) nedeni ile yıkıcı bir rekabete maruz kalmaktadırlar ve bu değişimin yerel pazar oyuncularını mağdur etmeden, akıllı veri koruma çerçevesi oluşturularak ve inovatif içeriğe imkan verecek bir şekilde yönetilmesi önemlidir.

Bunlara ek olarak, SKA 17 hedeflerinin diğer SKA hedefleriyle ilişkisi ele alınmış, en yüksek etkileşimde olunan hedef ve SKA'lar saptanmıştır. Söz konusu belirlemeler ışığında, bu raporun 5. Bölümünde tüm hedeflerin birbiriyle etkileşimi karşılıklı incelenerek konsolide edilmiştir. Bu konsolidasyondan hareketle SKA 17'nin tüm SKA'lar üzerinde etkisi bulunmakta, SKA 2 (Açlığa Son), SKA 3 (Sağlık ve Refah), SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği), SKA 6 (Sağlıklı Suya Erişim), SKA 8 (İstihdam ve Ekonomik Büyüme), SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı), SKA 11 (Sürdürülebilir Şehir ve Topluluklar), SKA 13 (İklim Değişikliğiyle Mücadele) ve SKA 15 (Karada Yaşam) kapsamındaki hedeflerin tamamı SKA 17'den etkilenmektedir.

TASLAK

3.2. Sentezlenmiş Isı Haritası

Proje kapsamında SKA'lar özelinde yapılan değerlendirmeler ışığında ve hedefler bazında hazırlanan ısı haritaları, bütüncül bir değerlendirme ile SKA bazında "sentezlenmiş ısı haritası"na dönüştürülmüştür. Bir önceki SKA bazında yapılan özet değerlendirmelerden de yararlanılmıştır.

Gelişim düzeyi 5 aralık üzerinden değerlendirilmektedir. Hedeflerin üçte ikisinden fazlasında yeterlilik sağlanması durumunu ifade eden "ileri düzey" %80-100 aralığıyla, hedeflerin en az yarısında yeterlilik sağlanması durumunu ifade eden "orta-ileri düzey" %60-80 aralığıyla, hedeflerin yarıdan azında yeterlilik sağlanması durumunu ifade eden "orta düzey" %40-60 aralığıyla, hedeflerin büyük oranda yetersiz kaldığını ifade eden "orta-alt düzey" %20-40 aralığıyla, hedeflerde büyük oranda gelişim düzeyinin çok düşük olduğunu ifade eden "alt düzey" ise %0-20 aralığıyla ifade edilmektedir.

Sentezlenmiş Isı Haritası					
	Politika-Strateji	Mevzuat	Kurumsal Çerçeve	Proje Stoku	Gerçekleşme
SKA 1					
SKA 2					
SKA 3					
SKA 4					
SKA 5					
SKA 6					
SKA 7					
SKA 8					
SKA 9					
SKA 10					
SKA 11					
SKA 12					
SKA 13					
SKA 14					
SKA 15					
SKA 16					
SKA 17					

Renk					
Gelişim Düzeyi	0-20%	20-40%	40-60%	60-80%	80-100%

Söz konusu aralıklandırma ile bakıldığında politika-strateji bakımından SKA'ların yarıdan fazlasında orta-ileri düzeyin yakalandığı, kalanlarda da orta düzeyde olduğu görülmektedir. Mevzuatta daha iyi bir görünüm dikkat çekmekte, orta-ileri düzeydeki SKA sayısı 10'a ulaşmaktadır. Kamu kurumları düzeyinde sorumluluklar öngörülebilir olsa da henüz SKA'lar kapsamında ilişkilendirilmiş ve düzenli olarak yönetilen bir kurumsal yapı faaliyette olmadığı için kurumsal çerçeve, politika-strateji ve mevzuattan daha olumsuz bir görünüm sergilerken, proje stokunda hemen tüm SKA'larda orta düzeyde kalındığı, gerçekleşme üzerinden bakıldığında da yine orta düzeye yakınsayan bir tablo olduğu dikkat çekmektedir.

Bu yaklaşım kapsamında SKA'lar bazındaki sonuçların arka planı aşağıda özetlenmektedir:

SKA 1: SKA 1 (Yoksulluğa Son)'in 7 hedefinden 4'ü (Hedef 1.1., 1.2, 1.3 ve 1.4) için politika ve strateji üretiminin orta-ileri düzeyde olduğu saptanmıştır. Mutlak ve göreceli yoksulluğun azaltılması, dezavantajlı kesimlere yönelik politikalar, ekonomik ve sosyal içerilmenin artırılması başlıklarında incelenen dönemde önemli bir gelişim sağlanmış olması bu sonuçta etkilidir. 3 hedefte ise (Hedef 1.5, 1.a ve 1.b) politika ve strateji üretiminin orta düzeyde olduğu görülmektedir. Hedef 1.5, özellikle iklim değişikliği kapsamında yoksul ve kırılgan kesimlere yönelik ek politika üretimi ihtiyacı nedeniyle, Hedef 1.a ve Hedef 1.b ise Türkiye'nin yoksullukla mücadele deneyimini en az gelişmiş ülkelere aktarma konusunda politika geliştirmesi, küresel kalkınma işbirliği kapsamında ele alınması gerekli görüldüğü için bu şekilde değerlendirilmiştir. Mevzuat ve kurumsal çerçeve için de politika ve strateji görünümüyle aynı tablo geçerlidir. Proje stokunda, yoksullukla mücadelede ASPB ve Kalkınma Bakanlığı başta olmak üzere kamu tarafından yürütülen programlar ağırlık taşıdığı için özellikle STK'lar ve özel sektör tarafından yürütülen projelerin daha sınırlı kaldığı saptanmıştır. Bu nedenle gelişim düzeyi orta düzey olmaktadır. Özellikle "sosyal koruma" (Hedef 1.3) ve "yoksul ve kırılgan kesimlerin dayanıklılığının artırılması" (Hedef 1.5) odaklı projelerin eksikliği dikkat çekmektedir. Temel göstergelerdeki gelişim durumunu gösteren gerçekleşmede ise yine "orta-ileri" düzey söz konusudur. Bu başlıkta da Hedef 1.1'de mutlak yoksulluğun azaltılması kapsamında ileri düzey, sosyal korumada orta-ileri düzey geçerliken diğer hedeflerde orta düzey söz konusudur. Hedef 1.2, Hedef 1.4'te göreceli yoksulluğun azaltılması, istihdam yoluyla yoksulluğun giderilmesi gibi başlıklarda ilerleme sağlanması ihtiyacı bulunmaktadır.

SKA 2: SKA 2 (Açlığın Yok Edilmesi)'nin 8 hedefinin tamamı için politika ve strateji üretiminin orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Beslenmenin niteliği, tarımsal üretkenliğin artırılması, dayanıklı tarım uygulamalarının desteklenmesi, gen çeşitliliğinin korunması ve geliştirilmesi başlıklarında politika ve strateji üretimi, geliştirilmesi gereken alanlar olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca Hedef 2.b tarımsal sübvansiyonların azaltılması kapsamında Türkiye müzakere sürecindedir ve politikaları gelişim aşamasındadır. Gıda fiyatlarının kontrolüne yönelik Hedef 2.c'de Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi sorunların tespitine yönelik çalışılmakta, politika üretiminin önümüzdeki dönemde gündeme gelmesi beklenmektedir. Mevzuat ve kurumsal çerçeve için de politika ve strateji görünümüyle aynı tablo geçerlidir. Proje stokunun orta düzeyde kaldığı, tarımsal üretkenlik artışına yönelik projelerle, Hedef 2.b ve 2.c kapsamında projelerin eksikliği öne çıkmaktadır. Gerçekleşmelerde ise yine yetersiz beslenme, özellikle 5 yaş altı büyüme geriliğindeki bölgesel eşitsizlikler, işlenebilir tarım alanlarındaki azalma, tarımsal üretkenlikte yavaş gelişim gibi nedenlerle orta düzey tespit edilmektedir.

SKA 3: SKA 3 (Sağlık ve Refah)'ün 13 hedefinden 3'ü için politika ve strateji üretiminde ileri düzey, 5'i için orta-ileri düzey, kalan 5 hedef için de orta düzey tespit edilmiştir. Hedef 3.1, Hedef 3.2 ve Hedef 3.3'te politika ve strateji üretiminin yeterli olduğu görülmektedir. Orta düzeyde kalan hedefler ise trafik kazalarının önlenmesi, uyuşturucu madde ve alkol kullanımının azaltılması, üreme sağlığına yönelik bilgi ve farkındalığın artırılması gibi hedeflerdir. Mevzuat, kurumsal çerçeve ve proje stokunda da politika ve strateji üretimi paralelinde SKA'nın bütünü için orta-ileri düzey tespit edilmektedir. Gerçekleşmelerde ise bulaşıcı olmayan hastalıklar, ölümlü trafik kazaları, çevre sorunlarına bağlı hastalıklar hedeflerin göstergelerinden ötürü orta düzey söz konusudur.

SKA 4: SKA 4 (Kaliteli Eğitim), tüm başlıklarda orta düzey olarak değerlendirilmiştir. Temel eğitime erişimde okul öncesi eğitimin yaygınlaşması, eğitimin niteliği ve dezavantajlı kesimlerin kapsanması başlıklarında her başlıkta gelişim alanı bulunması bu sonuçta etkili olmuştur. Mesleki eğitimin geliştirilmesinde de özellikle küresel gelişmeler dikkate alınarak teknolojik dönüşüm paralelinde işgücü piyasasıyla uyumun sağlanması gerekmektedir, bu doğrultuda da politika üretiminden başlayarak gelişim ihtiyacı bulunmaktadır. Mesleki eğitimin ve teknik becerilerin geliştirilmesine ilişkin hedeflerde proje stoku, orta-alt düzey olarak değerlendirilmekte, proje stokunun geliştirilmesi ihtiyacı öne çıkmaktadır. Gerçekleşmelerde de yine bu başlıkta zayıflık görülmektedir.

SKA 5: SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği)'te mevzuatta orta-ileri düzeyin yakalandığı, diğer başlıklarda orta düzeyin geçerli olduğu görülmektedir. Anayasa, Medeni Kanun ve diğer yasalarda eşitlik konusundaki düzenlemeler mevzuatta daha ileri bir görünümü sağlarken özellikle kadınların ekonomik, siyasi ve sosyal yaşama katılımı konusunda uygulamaya yönelik politika geliştirmeye ihtiyaç bulunmaktadır. Kurumsal çerçevede de bu anlamda gelişim ihtiyacı saptanmaktadır.

SKA 6: SKA 6 (Sağlıklı Suya Erişim)'de politika ve strateji üretimi ile mevzuatın orta-ileri düzeyde olduğu, benzer şekilde proje stoku ve gerçekleştirme durumunun da aynı seviyede bulunduğu görülmektedir. Temiz su kanalizasyon hizmetlerine erişim, arıtma tesisleri ve atık su miktarındaki gelişmeler bu tabloyu desteklemektedir. Ancak özellikle entegre su yönetiminde tüm başlıklarda gelişim alanı bulunmakta, bu ihtiyaç kurumsal çerçevenin orta düzeyde kalmasına neden olmaktadır.

SKA 7: SKA 7 (Erişilebilir Temiz Enerji)'de politika ve strateji üretimi ile mevzuatta orta-ileri düzey saptanmaktadır. Tüm hedeflere yönelik olarak, enerji arzı, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği ile ilgili olarak temel dokümanlarda ileri bir politika çerçevesi geliştirilmiş, paralelinde uygun mevzuat da hazırlanmıştır. Kurumsal çerçeve, proje stoku ve gerçekleştirilmede orta-alt düzey saptanmaktadır. Bu durum ise özellikle yenilenebilir enerjinin toplam enerji üretimi içindeki payının artması, ithal kaynaklara bağımlılığın azaltılması, enerji verimliliği uygulamalarının geliştirilmesi gibi gelişim alanlarından kaynaklanmaktadır.

SKA 8: SKA 8 (Ekonomik Büyüme ve İstihdam)'de hemen tüm hedefler ve başlıklarda orta düzey söz konusudur. Sürdürülebilir büyümenin sağlanması, ekonomide çeşitlilik, katma değer, küçük ölçekli işletmelerin verimliliğinin artırılması, kadın ve gençlerin istihdamının teşviki başta olmak üzere istihdam olanaklarının artırılması, finansal genişlemeyle birlikte derinleşmenin sağlanması gibi hedeflerin hepsinde gelişim alanı bulunmaktadır.

SKA 9: SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı) ise mevzuat ve kurumsal çerçeve açısından orta-ileri düzey ile daha gelişkin bir çerçeve sunmakla birlikte, yine hedeflerin tümünde politika ve strateji, proje stoku ve ilerleme anlamında gelişim ihtiyacı bulunmaktadır. Altyapıyla ilgili hedeflerde ulaştırma modlarının

dengeinin sağlanması, sanayi ve yenilikçilikte ise teknolojik dönüşüme yönelik gelişim alanları söz konusudur.

SKA 10: SKA 10 (Eşitsizliklerin Azaltılması)'da politika-strateji üretimi, mevzuat ve kurumsal çerçevede hem yasal arka plan hem de kalkınma planları başta olmak üzere temel kamu dokümanlarındaki çerçeveye bağlı olarak orta-ileri düzey saptanmaktadır. Ancak proje stoku ve göstergelerde orta düzey söz konusudur.

SKA 11: SKA 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar)'de politika strateji ve mevzuatta orta-ileri düzey saptanmaktadır. Bununla birlikte kurumsal çerçeve ve proje stoku alanlarında orta düzey söz konusudur. Uygulamada olan stratejiler ve çalışmalar ile gerçekleştirme orta-ileri düzeyde gözlenmektedir.

SKA 12: SKA 12 (Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim)'de politika strateji, mevzuat, kurumsal çerçeve ve proje stoku alanlarında orta düzey saptanmaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirme de orta-alt seviyede gözlenmektedir.

SKA 13: SKA 13 (İklim Değişikliğiyle Mücadele)'te politika strateji, mevzuat ve proje stoku alanlarında orta düzeyde ilerleme saptanmaktadır. Son dönemde yapılan çalışmalar ile kurumsal çerçeve alanında orta-ileri düzey gözlenmektedir. Bunlara bağlı olarak gerçekleştirmelerde de orta düzey olduğu gözlenmektedir.

SKA 14: SKA 14 (Sudaki Yaşam)'te hemen hemen bütün hedeflerde politika strateji, mevzuat, kurumsal çerçeve ve proje stoku alanlarında orta düzey saptanmaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirmelerde de orta düzey gözlenmektedir ve gelişim ihtiyacı bulunmaktadır.

SKA 15: SKA 15 (Karadaki Yaşam)'te politika ve strateji üretimi, mevzuat yapılıması ve kurumsal çerçevenin orta-ileri düzeyde olduğu gözlenmektedir. Proje stoku ve gerçekleştirmelerde orta düzey saptanmaktadır.

SKA 16: SKA 16 (Sulh ve Adalet)'da politika ve strateji üretimi ile mevzuatta orta-ileri düzey saptanmaktadır. Hem temel kamu dokümanların hem de özellikle 2000-2016 döneminde uluslararası uyum kapsamında yapılan düzenlemelerin de yardımıyla sağlanan ilerlemeler bu saptamayı desteklemektedir. Ancak kurumsal çerçeve, proje stoku ve gerçekleştirmelerde orta düzey söz konusudur ve gelişim ihtiyacı bulunmaktadır.

SKA 17: SKA 17 (Uygulama Araçları)'de politika ve strateji üretimi, kurumsal çerçeve ve proje stoku alanlarında orta seviye gözlenmektedir. Mevzuat alanında orta ileri düzey gözlemlenirken genel değerlendirmeler ile gerçekleştirmeler de orta düzeyde gözlenmektedir.

3.3. Genel Değerlendirme

Yürütülen proje kapsamında hazırlanan çalışmalardan hareketle, SKA'lar kapsamında 169 hedefin 155'inin, yani önemli bir bölümünün Türkiye için geçerli olduğu görülmektedir.⁵⁰

Türkiye, ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi açısından orta-üst gelir grubunda bir ülkedir. Uluslararası uyum düzeyi de güçlü bir ülke konumundadır. Türkiye'nin hukuki ve kurumsal altyapısı, hem ülkenin köklü bir geçmişe sahip olmasının getirdiği birikimden, hem son 30 yılda uluslararası entegrasyon ve AB üyelik süreci kapsamında yürütülen yoğun reform çalışmalarından ötürü modern ve esnek bir yapıya sahiptir. Özellikle kurumsal kapasitenin gelişkinliği ve bunun önemli çıktılarında biri olan tüm paydaşları kapsayıcı bir politika üretme aracı olarak Kalkınma Planlarının varlığı, 1992 yılından itibaren Türkiye'nin "sürdürülebilir kalkınma" perspektifine uyum sağlamasını kolaylaştırmıştır. Bunun bir sonucu olarak BKH'ler de ilgili dönemin Kalkınma Planlarında yer almıştır. Bu yakın takip ve hızlı uyum neticesinde Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları üzerinden politika dokümanları, mevzuat ve kurumsal çerçeve incelendiğinde hedeflerin büyük bölümünün doğrudan ya da dolaylı bir şekilde kapsandığı görülmektedir. Ancak, Türkiye'nin öncelikleriyle uyumun artırılması, hedeflerin tam kapsanmasının ve izlemeye uygun bir şekilde içerilmesinin sağlanması ve kurumsal çerçevenin geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Hedeflerin bütüncül değerlendirmesinde küresel gündeme yeni giren ve güçlü bir uluslararası işbirliği gerektiren az sayıda konu haricinde Türkiye'nin bulunduğu noktanın küresel ortalamanın üzerinde olduğu, hatta hedeflerin bir bölümünde gelişmiş ülkelere yakınsandığı görülmektedir. Ancak gelişmiş ülkelerden farklı olarak Türkiye açısından SKA bazında 2030 hedefleri arasında daha az öncelikli değerlendirilebilir bir amaç bulunmamaktadır. Hedefler arasındaki ilişkinin değerlendirildiği 5. Bölümde daha detaylı ele alındığı üzere, diğer SKA'ları belirleme gücü yüksek olan, Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmişlik düzeyi nedeniyle bazı SKA'ların öne çıktığı da dikkat çekmektedir.

SKA 4 (Kaliteli Eğitim), SKA 8 (Ekonomik Büyüme ve İstihdam), SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik, Altyapı), diğer SKA'lardaki gelişimi orta ve orta-üstü şiddette etkileme gücüne sahip odak konular olarak öne çıkmaktadır. Kadınların işgücüne katılımını artırma, gençlerin işgücü piyasasına uygun nitelikte donatılması, bölgesel eşitsizliklerin azaltılması gibi başlıkların her birinde sözü edilen üç SKA'ya yönelik politika ve uygulamalar etkili görünmektedir. 2000-2016 dönemi politikaları, uygulamaları ve gerçekleştirmeleri değerlendirildiğinde yoksulluğun azaltılması, eşitsizliklerin giderilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, temel hizmetlere erişim gibi başlıklarda sosyal politikaların desteğiyle çok önemli bir mesafe kaydedildiği, ancak orta-uzun vadeli gelecekte sosyal gelişim açısından da eğitimin niteliği, üretken iş ve faaliyetlerin güçlendirilmesi, gençlerin ve kadınların işgücüne katılımının artırılması başlıklarının daha kritik önemi haiz oldukları saptanmaktadır.

SKA'ların bütünü değerlendirildiğinde politika-strateji, mevzuat ve kurumsal çerçeve açısından orta ve ortanın üzerinde bir düzey olduğu saptanmaktadır. 2030 hedeflerine ulaşılması için yapılması gerekenler dikkate alınarak yapılan bu değerlendirme ışığında, küresel ortalama baz alındığında, Türkiye'nin orta-ileri seviyeye tekabül ettiği kanaatine varılmıştır. Proje stoku ve göstergelere dayalı gerçekleştirmeler üzerinden bakıldığında ise Türkiye'nin yine 2030 hedeflerine ulaşma perspektifinden

⁵⁰ Geçersiz hedefler, Türkiye için aşılmış ya da Türkiye'de uygulama karşılığı olmayan konuları içermektedir. Türkiye için geçersiz hedefler listesi konsolide olarak Bölüm 3'te verilmektedir.

orta ve ortanın üstünde bir görünüm sergilediği dikkat çekmektedir. SKA'ların bir bölümünde hedeflerle daha fazla örtüşen proje geliştirmeye ve uygulamaları güçlendirmeye ihtiyaç olduğu saptanmaktadır.

TASLAK

4. Kurumsal Çerçeve Önerisi

4.1. Mevcut Durum Değerlendirmesi

Ülkemizde sürdürülebilir kalkınma gündemi, Kalkınma Bakanlığının koordinasyonunda takip edilmektedir. Gösterge üretimi, ülkenin SKA'lar bazında ilerlemesini takip etmek açısından kritik öneme sahip bir husustur. Bu bağlamda TÜİK, SKA göstergeleri perspektifinde ülkemizde veri temini ve konsolidasyonu konusunda merkezi role sahiptir. TÜİK'in Resmi İstatistik Programı, sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin izleme sisteminde önemli bir araçtır ve 2017-2021 Resmi İstatistik Programında gösterge üretiminden sorumlu kuruluşlar belirlenmiş durumdadır.

Bununla birlikte, içerdiği konular açısından SKA hedefleri bağlamında ilgili ve sorumlu farklı kurum/kurumlar bulunmaktadır. Hedefler bazında ilgili kurum listesi EK.1'de gösterilmektedir.

Her bir SKA'nın odak alanının bir veya birden çok kuruluşun faaliyet ve sorumluluk alanında yer aldığı gözlenmektedir. Bu kurumlar mevcut mevzuat çerçevesinde belirli görevleri yürütmekten sorumludur. Bu bakımdan Türkiye'de yukarıda açıklanan kurum yapılanmasının SKA gelişim çerçevesi için yeterli seviyede olduğu ifade edilebilir. Ancak SKA'lar açısından kurumlar arasında koordinasyonun artırılması ve sürekli hale getirilmesi gereklidir. Her bir SKA için kurumlar arası iletişim ve etkileşimi artırmayı sağlayacak bir yapı ihtiyacı bulunmaktadır.

2000-2016 yılları arasında yapılan kurumsal düzenlemeler ile yoksulluk konusunda çalışmalar gerçekleştiren kamu birimleri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı altında toplanmış ve böylece Bakanlığın koordinasyon rolü güçlendirilmiştir. Bu durum, yoksulluk, toplumsal cinsiyet eşitliği başta olmak üzere SKA'lar ekseninde birçok konunun kurumsal koordinasyonu için olumlu bir altyapı sağlamıştır. Geline nokta Türkiye, uluslararası karşılaştırmalarda 2000-2016 döneminde yoksulluğun azaltılması konusunda en yüksek ilerlemeyi gösteren ülkelerden biri olmuştur ve bu başarıda kurumlar arası güçlü koordinasyonun payı büyüktür.

Tarım ve gıda güvenliği konularında Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı temel sorumluluk taşıyan kurum olmakla birlikte gıda güvenliğinin sağlanmasında Sağlık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı da yetkilidir. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı; Ekonomi, Gümrük ve Ticaret, Kalkınma ve Maliye Bakanlıkları ile de konu özelinde farklı yapılanmalar aracılığı ile koordinasyon halinde bulunmaktadır. Ancak söz konusu bakanlığın özellikle iklim değişikliği bağlamında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı başta olmak üzere ilgili diğer kamu kuruluşlarıyla daha etkin bir koordinasyona ihtiyaç duyduğu tespit edilmektedir. Bu bağlamda TOBB, ticaret borsaları ve belediyelerin gerçekleştirdiği uygulamaların bütünleştirilmesi ve eşgüdüm içinde yürütülmesi ihtiyacı ön plana çıkmaktadır. Kalitatif analiz değerlendirmesi için gerçekleştirilen çalışmalarda, gıda güvenliği konusunda ilgili bakanlıklar ve yeri geldiğinde uluslararası kuruluşlar ile etkin iletişim ve ortak çalışmalara duyulan ihtiyacın altı çizilmektedir.

Sağlık alanında Sağlık Bakanlığının yeniden yapılanması sürecinde koruyucu ve temel sağlık hizmetlerini yürüten Türkiye Halk Sağlığı Kurumu başta olmak üzere, çeşitli birimlerin kurulmasıyla bu başlık için yeterli ve kapsayıcı bir kurumsal çerçeve sağlanmıştır. Bununla birlikte kamu kesimi, özel sektör ve STK'ları da kapsayacak şekilde ilgili kurum ve kuruluşlar arasında etkin koordinasyon ve işbirliği gelişim alanı bulunan bir konu olmaya devam etmektedir.

Eğitim alanında Milli Eğitim Bakanlığının eğitim ve öğretimin her kademesi için ulusal politika ve stratejileri geliştirmek, bu stratejileri ortaya çıkan yeni hizmet modellerine göre güncelleyerek geliştirmek, eğitim sistemini yeniliklere açık, dinamik, ekonomik ve toplumsal gelişimin gerekleriyle uyumlu biçimde güncel teknik ve modeller ışığında geliştirmek ve eğitime erişimi kolaylaştıran, her vatandaşın eğitim fırsat ve imkânlarından eşit derecede yararlanabilmesini teminat altına alan politikalar geliştirmek gibi sorumlulukları vardır. Bütün bu sorumluluklar için Bakanlıkta yeterli ve kapsayıcı bir kurumsal çerçeve sağlanmıştır. Bununla birlikte, eğitimle ilgili diğer kurum ve kuruluşlar arasında etkin koordinasyon, gelişim alanı bulunan bir konu olmaya devam etmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği konularından sorumlu kamu kurum ve kuruluşları çalışmalarını belirlenen programlar içinde gerçekleştirmektedir. Bunlarla birlikte toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması alanında çalışan STK'ların da koordinasyon sürecine dahil edilmesinin önemli olacağı görülmektedir. Kalitatif analiz derleme çalışması sırasında da toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politika, program ve projelerin kamu kesimi, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu bir üst yapılanmada koordine edilmesi ve bu yapılanmanın uluslararası kurum ve kuruluşlarla ilişkilerde de etkin hale getirilmesi doğrultusunda görüşler ileri sürülmüştür. Özellikle kamu dışındaki kuruluşların, BM kuruluşları ve SKA'lar kapsamındaki etkinliğinin artırılmasına dönük eylemlerin kamuyla koordinasyon içinde geliştirilmesi gereği ifade edilmektedir.

Bir hedefin birden fazla kurumun faaliyet alanına giriyor olması bazı durumlarda kurumsal yapılanmada riskler yaratabilmektedir. Örneğin enerji sektöründe benzer konular üzerinde çalışan birden fazla kurumun olması sebebiyle bu kurumlar arasında iletişim eksikliği oluşabilmekte, özellikle SKA'lar nezdinde koordinasyon sıkıntısı riski doğabilmektedir. Kültürel mirasın korunması hususu da kurumsal yönetim yapısı bakımından benzer sıkıntılar doğurmaktadır. Devlet bünyesinde kültürel mirasın korunması ve zenginleştirilmesi alanında farklı kurumlar tarafından birçok çalışma yürütülmektedir. Kurumların organizasyon yapısı bakımından ortaya çıkabilen görev paylaşımındaki aksaklıklar, SKA bağlamında hedefe ulaşmak için risk teşkil edebilmektedir.

4.2. Ülke Değerlendirmeleri

SKA'ları gerçekleştirmek için çeşitli ülkelerde yeni kurumsal yapılar oluşturulmuştur. Bu yapıların birçoğu ilgili ülkenin idari yapısı, mevcut kurumsal dinamikleri, kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında hakim olan yerleşik teamülleri dikkate alarak tasarlanmıştır. Bütün bu etmenler, kurumsal yapıların çerçeve ve niteliğinin farklılaşmasına yol açmıştır. Ancak kurumsal yapılar kurgulanması ilgili ülke hükümetlerinin sürdürülebilir kalkınma hedeflerini desteklemek için açık taahhüt verdiklerine yönelik bir karine teşkil etmektedir.

Dünya genelinde bu kapsamda ihdas edilen veya yeniden yapılandırılan bütün kurumlarla ilgili özet bilgiler sunmak bu raporun asli amacının dışındadır. Ancak Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma çalışmalarının etkin koordinasyonu ile ilgili tartışmalara teorik bir altlık oluşturması amacıyla, bazı iyi uygulama örneklerine aşağıda yer verilmektedir.

Almanya⁵¹

⁵¹ Report of the German Federal Government to the High Level Political Forum on Sustainable Development 2016

Almanya’da sürdürülebilirlik konusunun yönetimi hususunda Ulusal Sürdürülebilirlik Stratejisi, kılavuz görevi görmektedir. Ülkede sürdürülebilirlik konusu bir sürdürülebilirlik yönetim sistemi ile üç kapsamda yönetilmektedir.

- İlk olarak, ülke içindeki etkileri bağlamında, Yeni Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi SKA’ları içerecek şekilde yenilenmektedir. Her bir SKA için uygulanabilir bir eylem planı ortaya konulmaktadır.
- İkinci olarak 2030 Gündeminin küresel etkileşimi Yeni Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisinde ele alınmakta, konu ülkenin sınırları ötesindeki etkilerle birlikte değerlendirilmektedir. Almanya SKA’lar bağlamında uluslararası anlamda özellikle temiz enerji, enerji verimliliği, girişimciliğin desteklenmesi, sürdürülebilir üretim ve yaşam tarzlarının desteklenmesi ve yasal olmayan finansal akışların engellenmesi üzerine odaklanmaktadır.
- Üçüncü olarak, sürdürülebilir kalkınma için uluslararası işbirliği ve çok paydaşlı yaklaşıma odaklanılmaktadır. Almanya uluslararası işbirliği kapsamında resmi kalkınma yardımları ve uluslararası iklim finansmanındaki rolüyle yer almayı hedeflediğini belirtmektedir. Çok paydaşlı yaklaşım, sivil toplum ve özel sektör gibi farklı paydaşlarla iletişim ve etkileşim içinde olmayı esas almaktadır.

Almanya’da Devlet Başkanı tarafından yönetilen Sürdürülebilir Kalkınma Bakanlar Komitesi, sürdürülebilir kalkınma stratejisinin uygulanmasını yönlendiren kuruldur. Komite Alman hükümetine stratejik girdi sağlamak ve farklı kamu organlarının konu hakkında bilgi paylaşımına ve etkileşime girmesini sağlayan bir forum görevi görmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma Meclis Danışma Konseyi, meclise sürdürülebilir kalkınma stratejisi hakkında destek vermekte, taslak mevzuatın sürdürülebilirlik etki değerlendirme mekanizmalarını yürütmektedir.

Alman Sürdürülebilir Kalkınma Konseyi ise 2001 yılından beri hükümete hizmet veren bağımsız bir danışma kuruldur. Sürdürülebilir kalkınmanın ulusal ve uluslararası açılardan ekonomik, çevresel ve sosyal taraftaki unsurlarını temsil eden 15 üyeden oluşmaktadır.

Sivil toplumla diyalog, sürekli olarak yürütülen bir süreçtir. Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisinin güncellenmesi sürecinde vatandaşlara internet ve farklı oturumlar aracılığı ile görüşleri sorulmaktadır. Gelecek dönemde sivil toplumun ihtiyaç ve önerilerini daha geniş çerçevede değerlendirmeye almak için çalışmalar devam etmektedir.

Brezilya⁵²

Brezilya’da 2030 Gündemi için 2016 yılında kurulan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Ulusal Komisyonu federal, eyalet, bölge ve belediye yönetimleri ve sivil toplumdaki toplam 16 temsilci içermektedir.

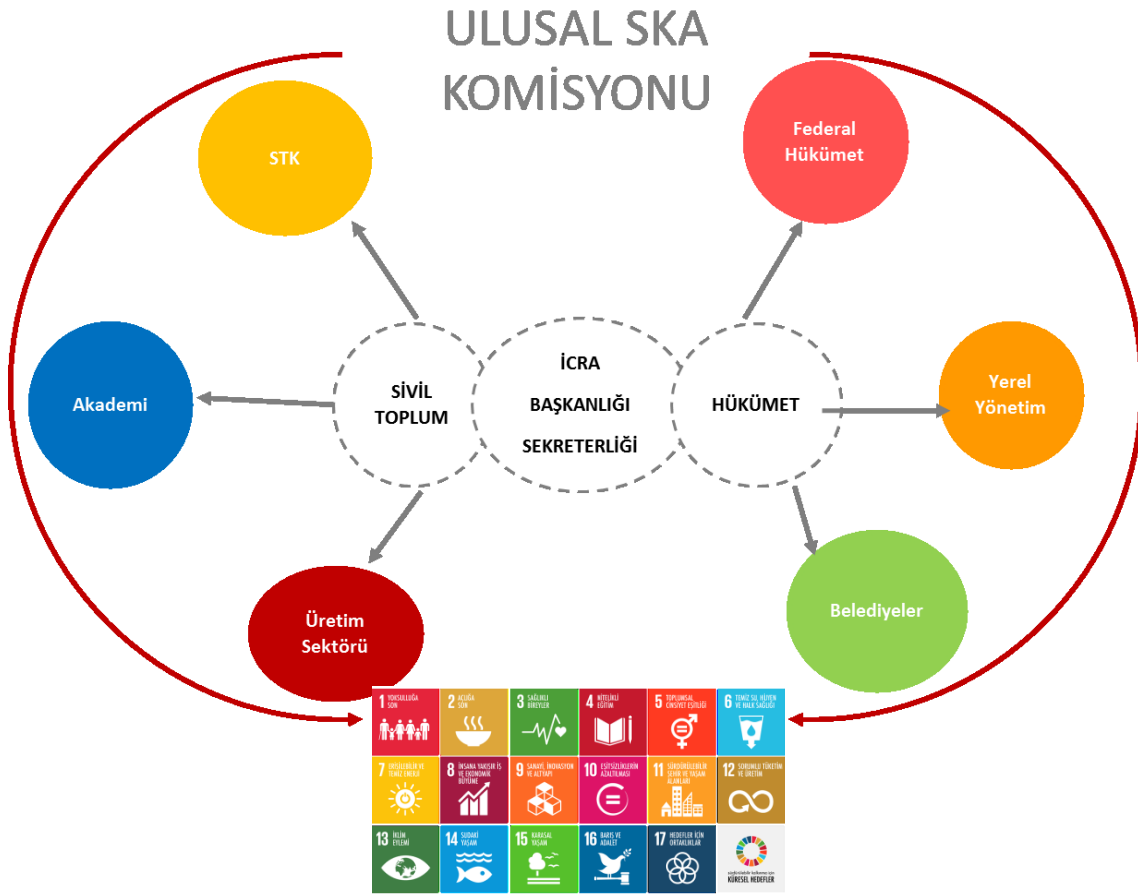
- Üretim sektörü: Ulusal Sanayi Konfederasyonu ve Ethos İş ve Sosyal Sorumluluk Enstitüsü tarafından temsil edilmektedir.
- Üçüncü sektör: Abrainç Çocukluk ve Ergenlik Hakları Vakfı, Brezilya Bilimsel Gelişim Topluluğu, Genel Çalışanlar Sendikası, Dünya Vizyonu, Ulusal Koruma Alanları Konseyi gibi kuruluşlar toplamda 2.294 adet kurumu temsil etmektedir.
- Akademi: Ulusal Yüksek Öğrenim Kurumları Direktörleri Birliği 67 kurumu temsil etmektedir.
- Belediyeler: Ulusal Belediyeler Konfederasyonu 4.972 belediyeyi temsil etmektedir.

⁵² Brazil Voluntary National Review on the Sustainable Development Goals, 2017

- Eyalet ve bölge yönetimleri: Brezilya Eyalet Çevre Kurumları Birliği, 27 eyalet çevre sekreteryası ve 21 eyalet çevre kurumunu temsil etmektedir.
- Federal hükümet: Başkanlık Ofisi, Başkan Yardımcısı Ofisi, Dışişleri Bakanlığı, Sosyal Kalkınma Bakanlığı, Planlama, Kalkınma ve Yönetim Bakanlığı ve Çevre Bakanlığı temsil edilmektedir. Ayrıca Brezilya Coğrafya ve İstatistik ve Uygulamalı Ekonomik Araştırma Enstitüsü de daimi teknik danışman olarak katılım sağlamaktadır.
- Tematik odalar aracılığıyla diğer sivil toplum kuruluşları ve hükümet organları da Komisyonda yer alabilmektedir.

Komisyondun görevleri arasında, 2030 Gündemi'nin uygulanması için eylem planının oluşturulması, strateji, araç ve programların önerilmesi, SKA gelişiminin takip edilerek raporlanması, SKA'lar alanında gelişim sağlanması için iyi uygulama örneklerinin takip edilmesi ve SKA'lar için ulusal, bölgesel ve yerel bazda entegrasyonun sağlanması bulunmaktadır. Sivil toplum yapıları da tematik odalar aracılığı ile Komisyon'un çalışmalarında yer alabilmektedir.

Brezilya Ulusal SKA Komisyon Yapısı

Finlandiya⁵³

⁵³ National Report on the Implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development Finland, 2016

Finlandiya'daki iki geniş tabanlı komite, Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Komisyonu ve Kalkınma Politikası Komitesi, Gündem 2030'un ulusal olarak uygulanması, değerlendirilmesi ve izlenmesinde kilit rol oynamaktadır.

Komisyon, üst düzey siyasi liderlik ve sivil toplum aktörlerini bir araya getiren melez bir yapı modeli ile oluşturulmuştur. Dünyanın konuyla ilgili çalışan ilk komisyonlarından biri ve 23 yıldır hizmet vermesiyle en uzun süredir aktif olan komisyondur. Komisyon başkanı Başbakan'dır, başkan yardımcıları da Tarım ve Çevre Bakanlarından oluşmaktadır. Komisyonda ayrıca:

- Meclis,
- Bütün bakanlıklar,
- Yerel yönetimler,
- Otonom yönetim bölgeleri,
- İş dünyası temsilcileri,
- Sendikalar,
- Kilise,
- Bilim ve araştırma topluluklarından temsilciler bulunmaktadır.

Komisyonun amacı, sürdürülebilir kalkınmayı politika yapma ve karar verme aşamalarına yerleştirmektir. Bu amaçla Komisyon, kalkınma alanında belirli temalar yaratarak hükümet programlarını bu konuda yönlendirmektedir.

2016 yılının başında Başbakanlık, Finlandiya'nın Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Komisyonunun sekreteryaya görevlerinin bir parçası olarak Gündem 2030'un ulusal uygulamasının koordine edilmesini ve ulusal sürdürülebilir kalkınma politikasının sorumluluğunu üstlenmiştir.

Kilit role sahip Bakanlıkların temsilcilerinden oluşan Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Ağı, Koordinasyon Sekreteryasının çalışmalarını desteklemekte ve yönlendirmektedir. Bu ağ yaklaşık yirmi yıldır çeşitli idari sektörler arasındaki sürdürülebilir kalkınmanın koordinasyonundan sorumludur. Ağ yılda yaklaşık on defa toplanmaktadır.

Diğer yandan, Ulusal Gösterge Ağı, Gündem 2030 kapsamındaki ulusal uygulama planının bir parçası olarak 2014'te onaylanan ulusal sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin göstergelerinin güncellenmesinden sorumludur. Aynı zamanda uluslararası kapsamda gerçekleştirilen SKA gösterge çalışmasında ulusal destek grubu olarak da görev almaktadır. İstatistik otoriteleri, Bakanlıklar ve çeşitli araştırma kurumlarının yanı sıra bir dizi başka organizasyonun, gösterge ağına ve ulusal göstergelerin güncellenmesine daha kapsamlı bir şekilde katılmaya davet edilmesi planlanmaktadır. Ayrıca, Finlandiya'nın gelişmekte olan ülkelerle olan Gündem 2030 ortaklığı ve işbirliği, kalkınma politikasına dayanılarak değerlendirilmektedir.

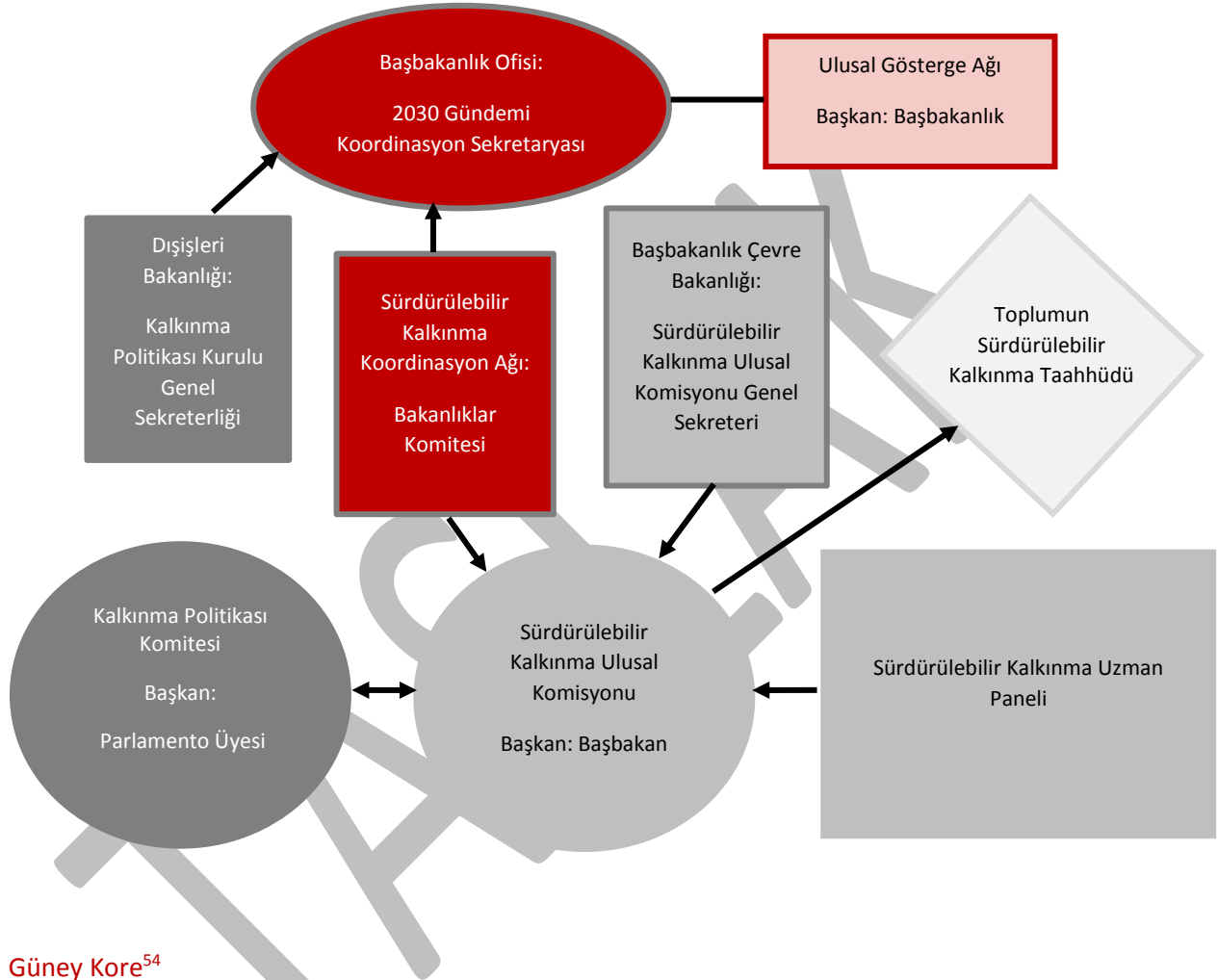
Kalkınma Politikası Komitesi, 2003 yılında Finlandiya kalkınma politikalarına danışma kurulu olma görevi ile kurulmuştur. Komite başkanlığı 3 Meclis üyesi tarafından yürütülmektedir. Komitede siyasi partiler, STK'lar, iş dünyası temsilcileri, araştırmacılar, tarım ve iş sendikası üyeleri bulunmaktadır. Buna ek olarak, Kalkınma Politikası Komitesi, özellikle SKA 17 ile ilgili olarak Finlandiya'nın kalkınma politikası taahhütlerinin uygulanmasını gözden geçirmektedir.

Meclis ve meclis üyeleri de, Gündem 2030'un ulusal ve küresel uygulamasında ve ilerlemesinin izlenmesinde kilit rol oynamaktadır. Gündem 2030'un ulusal olarak uygulanmasını koordine etmekle görevli Başbakanlık, Haziran 2016'da Gündem 2030'un ulusal olarak uygulanması ile ilgili olarak Meclis

Üyeleri için bir düzenleme getirmiştir. Meclis her iki komitede (Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Komisyonu ve Kalkınma Politikası Komitesi) yaygın olarak temsil edilmektedir.

Sürdürülebilir kalkınmanın iş dünyası tarafından benimsenmesi ve 2030 Gündemini gündemlerine almaları için özel bir “teşebbüsler ve sürdürülebilir kalkınma” çalışma grubu kurulmuştur. Bu çalışma grubu Finlandiya’nın 2030 Gündemi uygulama planına katkıda bulunmaktadır.

Finlandiya Sürdürülebilir Kalkınma Yönetişim Yapısı

Güney Kore⁵⁴

Güney Kore, sürdürülebilir kalkınma konusunun halihazırdaki kalkınma planına dahil edilmesi üzerine çalışmaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma Başkanlık Komisyonu (PCSD), Rio Zirvesi’nin akabinde Kore hükümeti tarafından kurulmuştur. Komisyon 2010 yılında Çevre Bakanlığı altında bir bakanlık komitesi haline gelmiştir. PCSD, kuruluşundan itibaren sürdürülebilir kalkınma için ulusal plan ve programların gelişmesi için danışma kurulu görevi görmektedir. Komisyon iki senede bir yapılan çalışmalarını değerlendirerek raporlamakta, bu değerlendirme raporunu Cumhurbaşkanına sunmaktadır.

⁵⁴ Year One Implementing the SDGs in the Republic of Korea, 2016 National Voluntary Review

Ülkede aynı zamanda yeşil büyümeyi sağlamak üzere görev yapan Yeşil Büyüme Komisyonu kurulmuştur. 2010 yılından beri faaliyette olan Komisyon, ekonomide yeşil büyüme üzerine odaklanmayı ve istihdamı teşvik etmektedir.

STK'larla işbirliği ve ortak etkileşim Kore Yerel Sürdürülebilirlik Birliği tarafından yürütülmektedir. Bu girişim, STK'ların ulusal seviyede politika yapımında yer almasını desteklemek üzere kurulmuştur.

Uluslararası Kalkınma İşbirliği Komitesi, SKA'ların uygulanması ve Kore hükümetinin resmi kalkınma yardımları politikalarının belirlenmesi için görev almaktadır. Bir bakıma sürdürülebilir kalkınmanın uluslararası işbirliği sürecinden sorumludur. Komite üyeleri Başbakan, ilgili Bakanlar (Dışişleri, Strateji ve Finans Bakanları dahil olmak üzere), farklı kamu kurumlarının yöneticileri ile akademisyenler ve araştırmacılar gibi kamu dışı grup temsilcilerinden oluşmaktadır.

İsveç⁵⁵

İsveç'te SKA'ların uygulanması ile ilgili konular Bakanlıklar tarafından ele alınmaktadır. Kamu Yönetimi Bakanlığı, 2030 Gündeminin koordinasyonundan sorumludur. Uluslararası Kalkınma İşbirliği ve İklim Bakanlığı ise İsveç'in uluslararası kalkınma konusundaki stratejisini yönetmektedir. Bu Bakanlıkların altında Ekonomi, Dışişleri, Çevre ve Enerji ile Girişim ve İnovasyon Bakanlıklarının olduğu bir 2030 Gündemi Danışma Grubu bulunmaktadır. Ayrıca bütün bakanlıkların katılımıyla oluşan Bakanlıklar Arası 2030 Gündemi Çalışma Grubu faaliyet göstermektedir. İsveç Meclisi'nde Finans Komitesi ve Dış İlişkiler Komitesi 2030 Gündemini daha üstsel bir çerçeve ile ele almaktadır.

İsveç Hükümeti, 2030 Gündeminin uygulama sürecini yönetmek üzere 2016 yılında bir Heyet kurmuştur. Heyet, toplumun farklı kesimlerinden derin deneyimi bulunan yedi üyeden oluşmaktadır. 2030 Gündemi Heyeti, 01/06/2017'de hazırladığı eylem planını ve 2030 hedefleri bazında İsveç'in güncel durumunu hükümete sunmuştur. Heyet, aynı zamanda 17 SKA'nın hayata geçirilmesi sürecinde paydaş diyalogunun sürdürülmesinden de sorumludur.

Sürdürülebilir kalkınma alanında bilim dünyası ve hükümeti bir araya getirmek için Temmuz 2015'te Sürdürülebilir Kalkınma Bilimsel Konseyi kurulmuştur. Konsey, farklı alanlardan uzman araştırmacıların bir araya geldiği bir platform olarak görev yürütmektedir.

Belediyeler ve yerel yönetimlerin de 2030 Gündeminin gerçekleşmesinde ve bu süreçte sivil toplum ve yerel iş dünyasıyla etkileşimde önemli bir rolleri olduğu kabul edilmektedir.

Malezya⁵⁶

Malezya'da SKA'ların yönetişimi Ulusal SKA Konseyi tarafından yürütülmektedir. Konseyin başkanlığını Başbakan üstlenmiştir. Konsey, İcra Komitesi tarafından desteklenmektedir. Ekonomik Planlama Dairesi, SKA'ların uygulaması konusunda merkezi icrayı yürüten hükümet organıdır. İcra Komitesi'nin başkanlığı Ekonomik Planlama Dairesi Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. İcra Komitesi'ne bağlı beş adet çalışma komitesi bulunmaktadır. Bu komiteler, SKA'lar için ilgili göstergeleri bulmak, program geliştirmek ve ilerlemeleri Konseye raporlamaktan sorumludur. Bu çalışma grupları, Ekonomik Planlama Dairesi bölüm başkanları tarafından yönetilmekte ve bakanlık/kamu kurumları, sivil toplum, özel sektör, akademi, BM kuruluşları ve gençlik girişimlerinden temsilcilerden oluşmaktadır. SKA'lar

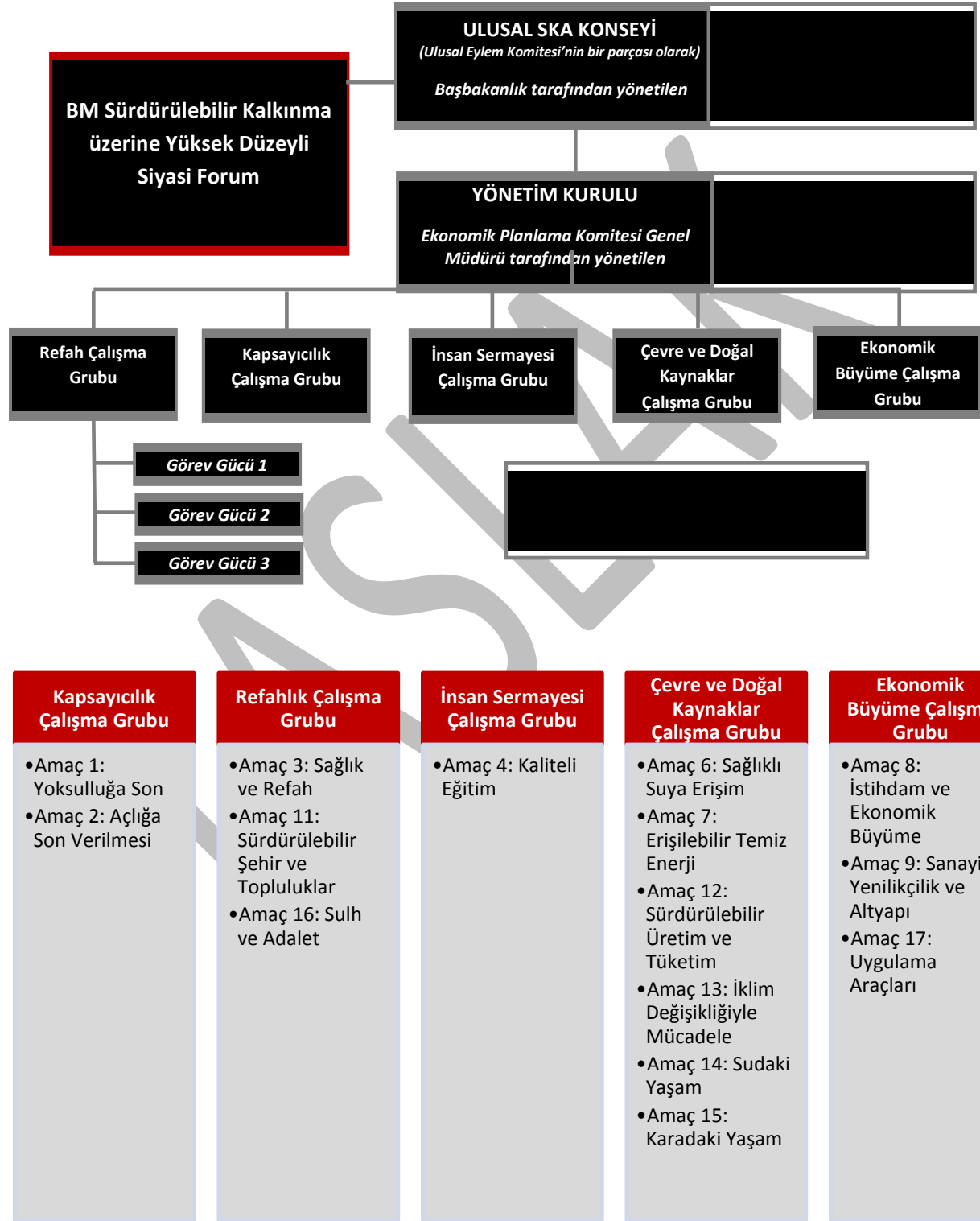
⁵⁵ Sweden and the 2030 Agenda: Report to the UN High Level Political Forum 2017 on Sustainable Development

⁵⁶ Malaysia Sustainable Development Goals Voluntary National Review 2017

çalışma komitelerinin konu alanına göre bölünmüş, her bir komite kendi konusuyla ilgili SKA'nın gelişiminden sorumlu olmuştur.

Malezya SKA Yönetişim Yapısı

Değerlendirme

Değerlendirilen ülkelerin Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve SKA koordinasyon yapıları incelendiğinde birtakım ortak temel noktaların ortaya çıktığı saptanmaktadır:

- Ülkeler, ulusal bağlamda SKA'ların başarıya ulaşması için konunun sahipliğinin ve güçlü liderliğin önemini altını çizmektedir. Bu doğrultuda Türkiye için kurgulanacak kurumsal yönetim yapısının SKA'ların sahipliğini üst düzeyde konumlaması önem taşımaktadır.
- Bakanlıklar arası görev ve sorumlulukların net olarak belirlenmesi, uygulamaların sağlıklı olarak hayata geçirilmesi için bir ön şart niteliği taşımaktadır. Bu doğrultuda ilgili bütün kurumların sorumluluklarının sürecin başında tanımlanması gerekmektedir.
- Özel sektör, SKA'ların hayata geçmesi için elzem bir paydaş olarak görülmektedir. Bu doğrultuda, özel sektörün kurgulanan kurumsal yapılarda temsil edildiği gözlenmektedir. Türkiye için kurgulanacak kurumsal yönetim yapısında özel sektörün makul oranda temsili dikkat edilmesi gereken bir husustur.
- SKA'ların ulusal ölçekte ele alınarak ülke için önem ve öncelik teşkil eden konu ve unsurlara göre kategorize edilmesi/seviyelendirilmesi faydalı olabilecektir.

Bu değerlendirmelerin ışığında Türkiye için kurgulanan kurumsal çerçeve önerisinin işlevsel, bütün paydaşları kapsayan, objektif, şeffaf işleyiş yapısına sahip, ölçülebilir bir yapıda olması gerektiği dikkate alınmıştır.

4.3. Türkiye İçin Kurumsal Yapı Önerisi

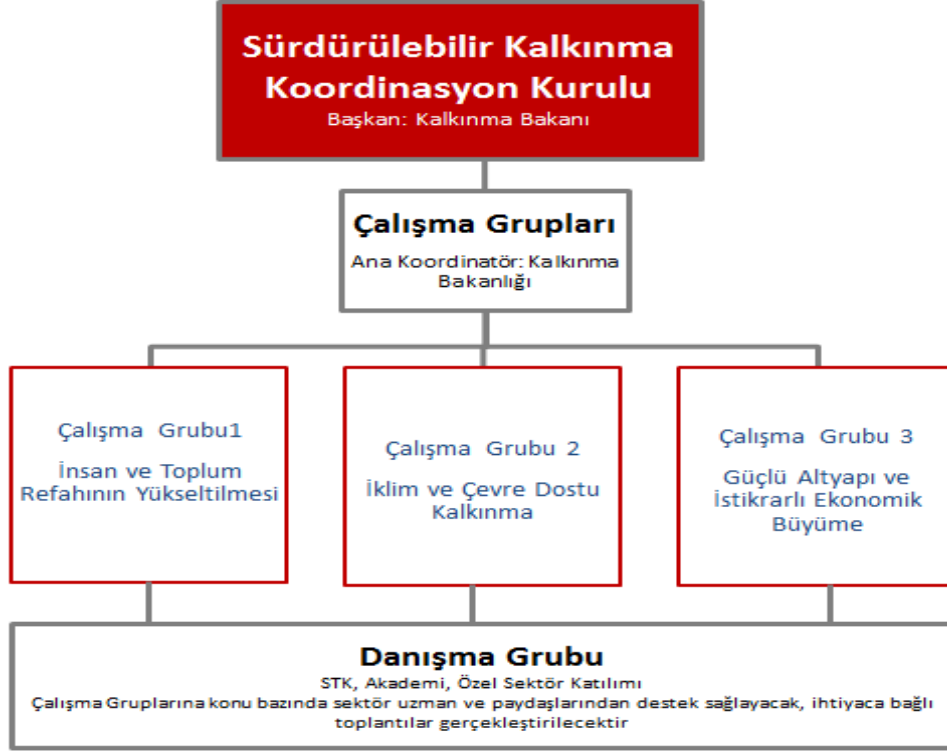
Türkiye SKA kurumsal yapı önerisi kurgulanırken, SKA odak noktaları perspektifinden ülkenin mevcut kurumsal durumu, güncel uygulamalar ve ihtiyaçlar değerlendirilmiştir. Uluslararası örnekler taranarak kurumsal yapı için uygulanmakta olan alternatif modeller incelenmiştir. Kurumların görev ve sorumluluklarını belirleyen güncel mevzuat SKA'ların yönetim yapılanmasında görev alacak kurumların tespit edilmesi için yol gösterici olmuştur. Kurgulanacak yapının ilgili kurumlar arasındaki koordinasyon ve etkileşimi temin eden ve sürekliliği sağlanabilen bir yapı olması önem arz etmektedir.

Bu bulguların ışığında:

- SKA'ların devlet yönetimi tarafından üst düzeyde sahiplenildiğini gösteren,
- Farklı yapılanma kademeleri ile
  - Teknik ve politika düzeyinde konunun takip edilmesine ve gözden geçirilmesine imkan veren,
  - Uluslararası raporlama döngüsü usul ve esasları ile uyumlu,
  - Makro politikaların SKA'lar ile uyumunu gözeten,
  - SKA hedeflerine ulaşılması için uygulamayı yönlendiren,
  - Katılımcılığı esas alan,

işlevsel bir yapının oluşturulması hedeflenmiştir.

Türkiye SKA Kurumsal Çerçeve Önerisi

A) Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu:

Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma ve SKA’lar bazında gelişimi makro perspektiften değerlendirecek, bu alandaki ilerlemeyi yönetecek, konuyla ilgili yol haritasını düzenleyecek yapıdır. Kalkınma Bakanı toplantılara başkanlık edecektir. Kalkınma Bakanlığı, konunun ülke genelinde koordinasyonundan sorumlu olduğu için, Kalkınma Bakanı, Kurul Başkanı olarak gelişmelerin yakından takip edilmesi görevini deruhte edecektir. Kalkınma Bakanlığı Kurulun sekretarya görevini de yürütecektir. SK Koordinasyon Kurulunda, aşağıdaki kurumlar üst düzeyde (müsteşar/başkan seviyesinde) temsil edilecektir:

- Adalet Bakanlığı
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
- Dışişleri Bakanlığı
- Ekonomi Bakanlığı
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
- Gençlik ve Spor Bakanlığı
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı

- İçişleri Bakanlığı
- Kalkınma Bakanlığı
- Kültür ve Turizm Bakanlığı
- Maliye Bakanlığı
- Milli Eğitim Bakanlığı
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı
- Sağlık Bakanlığı
- Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
- Hazine Müsteşarlığı
- AFAD
- TÜİK
- TİKA

Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu senede en az bir kez, HLPF toplantısından önceki 2 ay içinde toplanacaktır. Toplantının tarihi en az bir ay öncesinden Kurul üyesi kurum ve kuruluşlara bildirilecek, ilgili kurum ve kuruluşlar kendi sorumluluk alanlarıyla ilgili gelişmeleri Kurula sunacaktır. Koordinasyon Kurulu, ihtiyaç gördüğü takdirde ek toplantı düzenlemek ve toplantı aralığını sıklaştırmak konusunda karar alabilecektir.

Koordinasyon Kurulu, ülkenin SKA'lar bazındaki gelişimini Çalışma Gruplarından gelen raporlamalar ışığında takip edecek, iyileştirme gereken alanlarda bakanlıklar arası koordinasyonun güçlendirilmesini ve özellikle birbirini yatay kesen faaliyet alanlarında kurum ve kuruluşların işbirliği içinde hareket etmesini sağlayacaktır. Koordinasyon Kurulu, uluslararası gündemin gerektirdiği raporlamaları (BM Gönüllü Ulusal Gözden Geçirme Raporu gibi) da periyodik olarak iletacaktır.

B) Çalışma Grupları:

SKA odak noktaları ve ülkenin ihtiyaçlarına göre belirlenecek Çalışma Grupları, tanımlanmış amaçların yerine getirilmesi ve atılacak adımların takip edilmesi için çalışmalar yürütecektir.

Çalışma Grubunun başlıca görevleri şunlardır:

- Grubun görev alanına giren konularda SKA'ları takip etmek ve rapor vermek,
- Yapılan işlerin ilgili diğer SKA'lar ile eşgüdümünü sağlamak,
- Ulusal politikalarla SKA'ların uyumunu gözetmek.

İlk Çalışma Grupları, SKA analizleri çerçevesinde yapılan gruplamaya göre 3 başlık etrafında şekillendirilecektir. Bununla birlikte, çalışmaların başlamasından sonra ortaya çıkabilecek ihtiyaçlar doğrultusunda, Koordinasyon Kurulunun değerlendirme ve kararı çerçevesinde yeni Çalışma Gruplarının kurulması ve başlangıçta öngörülen 3 Çalışma Grubunun görev alanlarının değiştirilmesi söz konusu olabilecektir.

Çalışma Grupları faaliyetlerine, Koordinasyon Kurulunun ilk toplantısından sonra başlayacaktır. Çalışma Grubu Başkanlığı görevi, Kalkınma Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı tarafından yürütülecektir. Kalkınma Bakanlığı, Çalışma Grubunda yer alması gereken tüm ilgili kurum ve kuruluşlara bir resmi yazı göndererek temsilci isimlerinin bildirilmesi talebinde bulunacaktır. Temsilci isimlerinin bildirilmesini müteakip Çalışma Grubu fiilen çalışmalarına başlayacaktır.

Başlangıçta, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma gündeminde öncelikli olarak ele alınması gereken (i) Toplum ve İnsan Refahının Yükseltilmesi, (ii) İklim ve Çevre Dostu Kalkınma, (iii) Güçlü Altyapı ve İstikrarlı Ekonomik Büyüme başlıkları üzerine odaklanacak 3 adet Çalışma Grubu kurulması

öngörülmektedir. Bu başlıklar, SKA'ları çerçeveleyen başlıklar olduğu için, SKA'lar, ilgili oldukları Çalışma Gruplarının çalışma alanına dahil edilecektir. Böylece ilgili kurumların SKA'lar nezdinde sorumluluk ve görevleri de açık olarak tanımlanmış olacaktır. Çalışma grupları sürdürülebilir kalkınma amaçları bazında koordinatör ve hedef bazında sorumlu ve ilgili kurumlardan oluşacaktır.

Toplam 17 SKA'ya yönelik olarak tanımlanmış olan Koordinatör Kurumlar, ilk etapta toplam 3 olarak belirlenmiş Çalışma Gruplarında aktif ve etkin rol almaları beklenen kurumlardır. Bu kurumlar, ilgili SKA'da ilerlemelerin sağlanabilmesi için faaliyet yürütecek tüm diğer kurumların çalışmalarını takip etmekten sorumludur. SKA Koordinatör Kurumları, ilgili Kurumlar tarafından yapılan çalışmaları toplantılar aracılığıyla takip edecek ve her bir Çalışma Grubu toplantısını takiben Çalışma Grupları Ana Koordinatörüne raporlayacaktır. Ayrıca her bir Çalışma Grubu Toplantısına üst düzeyde katılım sağlayacaklardır. Koordinatör Kurumlar ayrıca, ana koordinatör olan Kalkınma Bakanlığı ile birlikte, sorumlu oldukları SKA'lardaki hedefleri, ilerleme ve gerçekleştirmeleri değerlendirerek proje ve çalışma geliştirilmesinden sorumlu olacaklardır.

Sorumlu Kurumlar, her bir SKA kapsamında tanımlanmış çeşitli sayıda hedefin yerine getirilmesinde kendisine rol ve sorumluluk yüklenmiş kurumlardır. Bir Sorumlu Kurum, SKA ana Koordinatör Kurumu ile aynı olabileceği gibi, geniş bir SKA'nın özelleşmiş bir alanında ve sadece ilgili hedef çerçevesinde faaliyet yürütecek şekilde Koordinatör Kurumdan farklı tanımlanmış da olabilir. Sorumlu Kurum, hedef kapsamında yapılan çalışmaları ilgili Kurumlar ile eşgüdüm içinde takip etmekten sorumludur. Ayrıca Sorumlu Kurumlar, ilgili Kurumlar ile iletişim kurarak hedefler bazında yapılan çalışmaları buldukları Çalışma Gruplarıyla paylaşacaklardır.

İlgili Kurumların ise, Çalışma Gruplarına üst düzey katılım sağlamaları ve ilgili SKA hedefleri doğrultusunda yaptıkları çalışmaları ve kaydettikleri gelişmeleri Çalışma Grubu ile paylaşmaları gerekmektedir.

Çalışma Grupları senede en az 3 kez toplanacaktır. İhtiyaç görülen durumda daha sık toplanma kararı Çalışma Grupları tarafından alınabilecektir.

Çalışma Grubunun, Danışman Grubu ile de yakın işbirliği içinde olması öngörülmektedir. Danışman Grubu içinde yer alan üniversite, sivil toplum kuruluşu (meslek birliği, meslek odası, sektör derneği/vakfı, araştırma kuruluşu ve/veya enstitüsü, vb.) ve özel sektör temsilcilerinin Çalışma Gruplarının toplantı ve çalışmalarına gözlemci olarak katılması mümkün olabilecektir. İlgili Danışman Grubundan temsilciler veya grubun tüm üyeleri, Çalışma Grupları tarafından ihtiyaç görüldüğü takdirde toplantılara davet edilebileceklerdir.

Kalkınma Bakanlığı ve TÜİK, tüm Çalışma Gruplarının doğal üyesi olacaktır. Çalışma Grubu üyeleri, Çalışma Grubu toplantılarında ilgili oldukları SKA'lar kapsamında yaptıkları çalışmaları, gelecek dönem planlarını, mevzuat hazırlıklarını, uygulama program ve projelerini, ilerleme durumlarını ve uygulamada karşılaşılan zorlukları paylaşacaklardır. Çalışma Grupları, aşağıdaki SKA'ların Koordinatör, Sorumlu ve ilgili kurumların temsilcilerinden oluşacaktır:

Çalışma Grubu 1: İnsan ve Toplum Refahının Yükseltilmesi

- SKA1: Yoksulluğa Son (Koordinatör: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı)
- SKA2: Açlığın Yok Edilmesi (Koordinatör: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı)
- SKA3: Sağlık ve Refah (Koordinatör: Sağlık Bakanlığı)
- SKA4: Kaliteli Eğitim (Koordinatör: Millî Eğitim Bakanlığı)
- SKA5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (Koordinatör: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı)
- SKA10: Eşitsizliklerin Azaltılması

- SKA16: Sulh ve Adalet (Koordinatör: Adalet Bakanlığı)

Çalışma Grubu 2: İklim ve Çevre Dostu Kalkınma

- SKA6: Sağlıklı Suya Erişim (Koordinatör: Orman ve Su İşleri Bakanlığı)
- SKA11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar (Koordinatör: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı)
- SKA12: Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim (Koordinatör: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı)
- SKA13: İklim Değişikliğiyle Mücadele (Koordinatör: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı)
- SKA14: Sudaki Yaşam (Koordinatör: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı)
- SKA15: Karadaki Yaşam (Koordinatör: Orman ve Su İşleri Bakanlığı)

Çalışma Grubu 3: Güçlü Altyapı ve İstikrarlı Ekonomik Büyüme

- SKA7: Erişilebilir Temiz Enerji (Koordinatör: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı)
- SKA8: İstihdam ve Ekonomik Büyüme (Koordinatör: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı)
- SKA9: Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı (Koordinatör: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı)
- SKA17: Uygulama Araçları (Koordinatör: Hazine Müsteşarlığı)

SKA'lar Bazında Çalışma Grupları ve Kurumlar		
Çalışma Grubu 1	Çalışma Grubu 2	Çalışma Grubu 3
AFAD	AB Bakanlığı	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
Adalet Bakanlığı	AFAD	BDDK
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
Başbakanlık	BİST	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	
Başbakanlık Teftiş Kurulu	Dışişleri Bakanlığı	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
BDDK	Doğal Afet Sigortaları Kurumu	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu	DSİ Genel Müdürlüğü	Dışişleri Bakanlığı
Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Ekonomi Bakanlığı	DSİ Genel Müdürlüğü
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu	Ekonomi Bakanlığı
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Ekonomi Bakanlığı (Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü)
Dışişleri Bakanlığı	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
Diyanet İşleri Başkanlığı	Hazine Müsteşarlığı	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
Ekonomi Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcılığı	İçişleri Bakanlığı (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü)	Hazine Müsteşarlığı
Emniyet Genel Müdürlüğü	İller Bankası A.Ş.	İçişleri Bakanlığı
Gençlik ve Spor Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü)
Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Kamu İhale Kurumu	İŞKUR
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	Kültür ve Turizm Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (Kooperatifçilik Gn. Md.lüğü)	Maliye Bakanlığı	Kalkınma Bankaları
Hazine Müsteşarlığı		KOSGEB
İçişleri Bakanlığı	Milli Eğitim Bakanlığı	Kültür ve Turizm Bakanlığı

İçişleri Bakanlığı (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü)	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Maliye Bakanlığı
İçişleri Bakanlığı (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü)	Orman ve Su İşleri Bakanlığı (Meteoroloji Genel Müdürlüğü)	Merkez Bankası
Kalkınma Bakanlığı	Rekabet Kurumu	Milli Eğitim Bakanlığı
Maliye Bakanlığı	Sağlık Bakanlığı	Orman ve Su İşleri Bakanlığı
MASAK	TİKA	Sağlık Bakanlığı
Milli Eğitim Bakanlığı	TOKİ Başkanlığı	SPK
Orman ve Su İşleri Bakanlığı	TÜBİTAK	TBMM
Sağlık Bakanlığı	TÜİK	TİKA
Sayıştay	Türkiye Su Enstitüsü	TMSF
Sosyal Güvenlik Kurumu	Türkiye Belediyeler Birliği	TOBB
TİKA	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı	TÜBİTAK
TÜBİTAK		TÜİK
TÜİK		
İŞKUR		Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (Karayolları Genel Müdürlüğü)		YÖK
Üniversiteler		
Yargıtay		
YÖK		

Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu, ana koordinatör olarak Kalkınma Bakanlığının, her bir Kurul toplantısında yapılan değerlendirme ve güncellemeler sonrasında, hedefler bazında bir değerlendirme matrisi hazırlaması ve ilerlemelerin durumunu gösteren bu matrisi bütün Sorumlu Kuruluşlara ortak bir yazı ile iletmesi hususunu değerlendirecektir.

C) Danışma Grubu:

Paydaşlarla iletişim ve deneyim paylaşımı, Çalışma Gruplarının faaliyetleri için önem taşımaktadır. Sivil toplum, özel sektör ve akademi ile etkin iletişim gerekli görüldüğü hallerde ilgili Çalışma Grubu tarafından oluşturulacak bir Danışma Grubu ile sağlanacaktır. Danışma Grubu toplantılarına davet edilecek sivil toplum, özel sektör ve akademik kurum temsilcileri ilgili Çalışma Grubunun kararı ile belirlenecektir. Çalışma Grubu üyeleri de Danışma Grubu toplantılarına katılabilecektir. Danışma Grubu toplantılarıyla ülkenin sürdürülebilir kalkınma gündeminin üçüncü taraflara iletilmesi, onların sürece dahil edilmesi, yol haritasının güçlendirilmesi ve zenginleştirilmesi hedeflenmektedir.

5. SKA'lar Arası İlişki Analizi

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının tamamı, bir bütünlüğü ifade etmektedir. Bu kapsamda hedefler arasında birbirini tamamlama, tek taraflı ya da karşılıklı etkileme-etkilenme ilişkisi mevcuttur. Bir hedef diğerinin ön koşulu olabilirken bazı hedefler de eşanlı ilerleme kaydedildiğinde belli bir başlık ya da alanda gelişim sağlanmasına olanak tanımaktadır. Bu nedenle hedefler arasındaki ilişkinin holistik (bütüncül) bir yaklaşımla ele alınması, daha hızlı bir gelişim sağlamak üzere önceliklendirme yapılabilmesi, kaynakların doğru bir şekilde tahsis edilmesi, etkin çalışan bir kurumsal çerçevenin oluşturulması gibi başlıklar önem taşımaktadır.

17 SKA düzeyinde de temaların kesişim alanları bulunmakta, farklı SKA'ların kapsamındaki bazı hedefler birbiriyle örtüşmektedir. Keza bazı SKA'ların diğer SKA'ları etkileme gücü de yüksek düzeyde olabilmektedir. SKA 4 (Nitelikli Eğitim), SKA 13 (İklim Değişikliğiyle Mücadele) bu bağlamda örnek olarak verilebilir. İlki, beşeri sermayenin geliştirilmesi, ikincisi doğal sermayenin korunması olarak özetlenebilecek hedefleri barındıran bu iki SKA'da sağlanan iyileşmelerin hemen istisnasız diğer SKA ve hedefler üzerinde etkisi bulunmaktadır.

Bu bölümde hedefler baz alınarak SKA'lar arasındaki ilişkiler, ilişkinin yönü, düzeyi gibi belirlemeler yapılarak gösterilmeye çalışılmıştır. Hedefler arasındaki ilişkilerde o hedefin Türkiye için geçerliliği, önemi dikkate alınmıştır. Böylelikle hedefler arası ilişkilerin Türkiye özelinde yorumlanmaya çalışıldığı söylenebilir.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları arasındaki ilişkileri belirlemek üzere aşağıdaki metodoloji izlenmiştir:

- Her bir SKA kapsamında yer alan hedeflerin, diğer SKA kapsamındaki hedeflerle ilişkisi, etkileme ya da etkilenme boyutu göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Her bir SKA raporunu hazırlayan, konunun uzmanı kişi ve ekipler, sorumlu oldukları SKA kapsamındaki hedefleri kalan hedeflerle ilişkilendirmiştir. Söz konusu ilişkilendirme sürecinde, Türkiye özgünlüğü dikkate alınmıştır. Ayrıca hedefler arasında ilişki olup olmadığına ek olarak ilişkinin yönü de tayin edilmiştir. Bu şekilde her bir hedef için kendi içinde bulunduğu SKA hedefleri ile zaten ilişkili olduğu varsayılarak diğer SKA'lar kapsamındaki tüm hedeflerle ilişkili olup olmadığı belirlenmiştir.
- İlişkinin yönü tayin edilirken ilgili hedefin ilişkili olduğu hedefi etkileme ya da söz konusu hedeften etkilenmesi dikkate alınmış, ilişki "etkilenme" ya da "etkileme" olarak tasnif edilmiştir. "Etkilenme", bir başka hedefin incelenen hedefi olumlu ya da olumsuz etkilemesini, "etkileme" ise incelenen hedefin bir başka hedef üzerindeki etkisini, belirleyiciliğini ifade etmektedir. SKA ara raporlarında ilgili SKA kapsamındaki tüm hedeflerin diğer hedeflerle ilişkisi, "etkilenme" ya da "etkileme" olarak ortaya konmuştur. Bazı hedefler diğer hedeflerden hem etkilenmekte hem de etkilemektedir. Bu duruma da gösterimlerde yer verilmiştir. Aşağıdaki değerlendirmelerde söz konusu durum "karşılıklı etkileşim" olarak betimlenmektedir.
- Ara raporlar için SKA hedefleri bazında ilişkiler saptanırken ilgili hedeflerin sorumlusu uzmanlar/ekipler birbirleriyle fikir alışverişinde bulunmuştur. Ancak tüm ara raporların tamamlanması ve ara rapor bazındaki tüm hedeflerin ilişkilerinin kurulmasının ardından tüm hedeflerin ilişkili oldukları hedefler bir tabloda konsolide edilmiş, aynı hedef için farklı değerlendirme ve yorum farklılıkları giderilmiştir. Tüm hedeflerin birbiriyle ilişkisini gösteren geniş matris Ek-2'de bulunan tabloda sunulmaktadır. Ayrıca, SKA bazında etkilenen ve

etkileyen hedef adetlerini etkilenme yönüyle birlikte gösteren özet tablo bu bölümün sonunda yer almaktadır.

- Aşağıdaki tabloda ise her bir SKA için etkilenen hedef sayısının toplam hedef sayısına oranı bazında etkilenme ve etkileme oranları gösterilmektedir. Tablonun ilk sütununda her bir SKA için ilk satırda SKA'nın diğer amaçlardan etkilenen hedef sayısının ortalama oranı görülmektedir. Örneğin, SKA 1 hedeflerinin ortalama %74'ü diğer amaçların hedeflerinden etkilenmektedir. İlk sütunun ikinci satırında ise SKA'nın etkilediği diğer amaçlara ait hedef adedinin ortalama oranı görülmektedir. Örneğin, SKA 1 hedefleri diğer SKA'lara ait hedeflerin ortalama %40'ını etkilemektedir. Tablonun ikinci ve üçüncü sütunlarında ise yüksek derecede etkilenme ve etkileme gösteren amaçların adedi gösterilmektedir. Örneğin, SKA 1 hedeflerinin %40'ından fazlası 15 amacın, %60'ından fazlası 12 amacın hedeflerinden etkilenmektedir. Diğer taraftan SKA 1 hedefleri 8 amacın hedeflerinin %40'ından fazlasını ve 5 amacın hedeflerinin %60'ından fazlasını etkilemektedir. Tablodaki rakamlar birebir büyüklükleri ifade etmekten ziyade endikatif bir fikir oluşturma amacını taşımaktadır. Tablo değerlendirilirken her bir amaç altındaki hedef sayısının da oranlarda etkili olduğu dikkate alınmalıdır. Hedef sayısı yüksek olan amaçlarda etkileme ve etkilenme oranları az sayıda hedefi olan amaçlardan daha düşük görülebilmektedir. Ayrıca, amaç içinde her bir hedef kavramsal olarak eşit ağırlık taşımayıp, bazı hedefler daha merkezi role sahip olabilmektedir.

	Etkileşim Hedef Oranı (Ortalama)	Etkileşim Hedef Oranı %40 ve Üstü Olan Amaç Adedi	Etkileşim Hedef Oranı %60 ve Üstü Olan Amaç Adedi
SKA 1 (7 Hedef)			
Etkilenme	74%	15	12
Etkileme	40%	8	5
SKA 2 (8 Hedef)			
Etkilenme	41%	8	5
Etkileme	35%	7	3
SKA 3 (13 Hedef)			
Etkilenme	38%	3	1
Etkileme	13%	2	0
SKA 4 (10 Hedef)			
Etkilenme	20%	3	2
Etkileme	39%	6	5
SKA 5 (9 Hedef)			
Etkilenme	57%	10	7
Etkileme	23%	5	2
SKA 6 (8 Hedef)			
Etkilenme	27%	4	2
Etkileme	27%	4	2
SKA 7 (5 Hedef)			
Etkilenme	53%	11	7
Etkileme	26%	4	2
SKA 8 (12 Hedef)			
Etkilenme	45%	9	4
Etkileme	52%	9	6

SKA 9 (8 Hedef)			
Etkilenme	36%	9	2
Etkileme	48%	12	4
SKA 10 (10 Hedef)			
Etkilenme	25%	4	0
Etkileme	25%	5	2
SKA 11 (10 Hedef)			
Etkilenme	34%	5	3
Etkileme	35%	8	3
SKA 12 (11 Hedef)			
Etkilenme	26%	3	2
Etkileme	36%	8	3
SKA 13 (5 Hedef)			
Etkilenme	55%	15	8
Etkileme	53%	10	8
SKA 14 (10 Hedef)			
Etkilenme	28%	4	3
Etkileme	21%	2	1
SKA 15 (12 Hedef)			
Etkilenme	34%	8	3
Etkileme	24%	4	2
SKA 16 (12 Hedef)			
Etkilenme	6%	1	1
Etkileme	43%	9	4
SKA 17 (19 Hedef)			
Etkilenme	8%	1	1
Etkileme	76%	12	12

- Yapılan konsolidasyon sonucunda Türkiye özgünlüğünde, SKA'lar baz alınarak aşağıdaki saptamalar öne çıkmaktadır:
  - SKA 1, SKA 3, SKA 5, SKA 10 kapsamındaki hedefler, diğer SKA hedefleri tarafından güçlü bir şekilde etkilenen hedefler olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu hedefler beşeri sermayenin ve doğal sermayenin değişik boyutlardan güçlendirilmesine yönelik hedefler olarak diğer hedefler üzerinde dolayimli etkiye sahip olmakla birlikte doğrudan etkiler söz konusu olduğunda eğitim (SKA 4), ekonomik büyüme, altyapı, sanayi (SKA 8 ve 9), iklim değişikliği (SKA 13) kapsamındaki hedefler bu hedefler üzerinde daha fazla belirleyici olmaktadır.
  - SKA 4, SKA 16 ve SKA 17, etkilenme düzeyi daha düşük, ancak etkileme düzeyi çok yüksek hedefleri barındırmaktadır. Diğer SKA hedeflerinin çok büyük bölümü SKA 4 hedeflerinden etkilenmektedir. SKA 16 ve 17 ise hukuki altyapı, kurumsal kapasitenin gelişimi, küresel kalkınma işbirliği gibi üst yapısal hedefleri içerdikleri için hemen tüm hedeflerle değişik düzeylerde ilişki içerisinde bulunmaktadır.

- o SKA 8, SKA 9, SKA 13 ise diğer tüm hedeflerle ilişkisi yüksek, etkileme gücü daha yüksek olmakla birlikte aynı zamanda karşılıklı etkileşimi yüksek SKA'lar olarak öne çıkmaktadır.
- o Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişlik düzeyiyle birlikte değerlendirildiğinde fiziksel, beşeri altyapının güçlendirilmesi ve hukuki-kurumsal üstyapının geliştirilmesi temalarını kapsayan SKA 4, SKA 8, SKA 9, SKA 13, SKA 16, SKA 17 öncelikli amaçlar olarak saptanmaktadır. Diğer tüm hedeflere doğrudan ya da dolaylı etkide bulunan bu amaçların, kapasite geliştirmeye yönelik bir biçimde hem kendi aralarında hem de diğer SKA'larla bağlantıları gözetilerek ele alınması yararlı görülmektedir.

SKA Bazında Hedefler Arası İlişki Değerlendirmesi

SKA 1 Yoksulluğa Son

Yukarıda yer alan özet tabloda görüldüğü gibi SKA 1 kapsamındaki hedefler, tüm SKA hedefleri içinde diğer kalkınma amaçlarından en yüksek oranda etkilenen hedeflerdir. SKA 1 hedeflerinin adet olarak ortalama %74'ü diğer SKA hedeflerinden etkilenmekte, SKA 1 hedeflerinin %60'undan fazlasını etkileyen SKA adedi 12'yi bulmaktadır. SKA 8 (İstihdam ve Ekonomik Büyüme), SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı) ve SKA 10 (Eşitsizliklerin Azaltılması), SKA 1 kapsamındaki hedeflerin tamamı üzerinde etkili olmakta, bu alanlarda geliştirilen politikaların SKA 1 üzerindeki etkilerinin dikkate alınması önem taşımaktadır. Diğer taraftan SKA 1 kapsamındaki hedeflerin SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği) ve SKA 13 (İklim Değişikliği ile Mücadele) hedeflerine güçlü etkisi bulunmakta, bu hedeflerle ve SKA 4 (Kaliteli Eğitim) ve SKA 8 hedefleriyle güçlü çift yönlü ilişkisi de bulunmaktadır. Diğer bir deyişle SKA 1 ile SKA 5, SKA 13, SKA 4 ve SKA 8 hedefleri önemli sayılabilecek karşılıklı etkileşimde bulunmakta, bu SKA'lar bağlamında politikaların koordine edilmesi özel önem taşımaktadır. Her bir SKA hedefinden etkilenen SKA 1 hedeflerinin ve SKA 1'in etkilediği diğer SKA hedeflerinin oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

Türkiye özelinde, mutlak yoksulluğun geçmiş 15 yılda geliştirilen sosyal politikalarla aşıldığı, dezavantajlı kesimlere yönelik ek politika gereksinimi dışında SKA 1 kapsamında ana odak noktasının göreceli yoksulluğun azaltılması olduğu görülmektedir. Bu kapsamda hedeflerin nicel etkileşiminin ötesinde özellikle SKA 1 ile SKA 8 ve SKA 9 arasındaki ilişkinin özel olarak altı çizilmeyi hak etmektedir.

	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17
	7 Hedef	8 Hedef	13 Hedef	10 Hedef	9 Hedef	8 Hedef	5 Hedef	12 Hedef	8 Hedef	10 Hedef	10 Hedef	11 Hedef	5 Hedef	10 Hedef	12 Hedef	12 Hedef	19 Hedef
SKA 1																	
Etkilenme		3<4	2<2	6<8	5<5	4<3	6<3	7<12	7<8	7<5	5<7	7<8	7<5	6<10	4<12	6<6	5<12
Etkileme		7>2	5>6	5>8	7>9	yok	2>3	4>8	2>4	5>4	1>3	3>2	7>5	yok	yok	yok	7>4

SKA 2 Açılığın Yok Edilmesi

Açılığın yok edilmesi hedefi diğer SKA hedeflerinden önemli ölçüde etkilenen hedefler arasında yer almakta, etkilenme özelliği diğer hedefleri etkileme özelliğinden daha fazla öne çıkmaktadır. En yüksek sayıda SKA 2 hedefi SKA 17'den (Uygulama Araçları) etkilenmektedir. SKA 17 kapsamında iç kaynakların, dış ticaretin, uluslararası işbirliklerinin geliştirilmesine yönelik hedefler SKA 2 hedefleri açısından özellikle önem taşımaktadır. SKA 13 (İklim Değişikliğiyle Mücadele), SKA 6 (Sağlıklı Suya Erişim), SKA 15 (Karada Yaşam) amaçları da SKA 2 (açılığın yok edilmesi) üzerinde önemli etkiye sahiptir ve bu alanlarda politikaların SKA 2 ile uyumu önem taşımaktadır. Gıdaya erişim, iyi tarım uygulamaları

gibi hedefleri de barındıran SKA 2 ile SKA 15 ve SKA 14 arasında hedef sayısının ötesinde nitel olarak çok güçlü bir bağlantı söz konusudur. Diğer taraftan SKA 8 (İstihdam ve Ekonomik Büyüme) ve SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı) SKA 13 ile birlikte SKA 2'ye hem etki etmekte, hem de etkilenmektedir. Dolayısıyla söz konusu SKA'lara yönelik politikaların birlikte ele alınması, özellikle SKA 8 ve SKA 9 kapsamındaki politikaların SKA 2 hedeflerini gözetmesi önem taşımaktadır. Ayrıca SKA 2, SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği) üzerinde de önemli etkiye sahip olduğundan politikaların toplumsal cinsiyet eşitliği boyutunu içermesi gerekmektedir. Her bir SKA hedefinden etkilenen SKA 2 hedeflerinin ve SKA 2'nin etkilediği diğer SKA hedeflerinin oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

Türkiye açısından SKA 2 kapsamında gıdaya erişimin yetersizliğinden ziyade beslenmenin niteliği öne çıkmaktadır. Bazı bölgeler ve dezavantajlı kesimler açısından yetersiz beslenme sorunu da gündemde olmakla birlikte aşırı beslenme, gıda güvenliği gibi konular da ağırlık taşımaktadır. Bu bağlamda tarım alanlarının yeterliliği ve verimliliği, iyi tarım uygulamaları bağlamında SKA 15, SKA 14 ve SKA 13 ile ilişkiler bağlantılı hedef sayısından bağımsız olarak önem taşırken SKA 16 ve SKA 17 de hukuki düzenlemeler ve kurumsal yapı açısından öne çıkmaktadır.

	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17
	7 Hedef	8 Hedef	13 Hedef	10 Hedef	9 Hedef	8 Hedef	5 Hedef	12 Hedef	8 Hedef	10 Hedef	10 Hedef	11 Hedef	5 Hedef	10 Hedef	12 Hedef	12 Hedef	19 Hedef
SKA 2																	
Etkilenme	2 < 7		yok	4 < 4	yok	5 < 7	3 < 1	4 < 8	4 < 3	2 < 3	yok	5 < 3	7 < 5	3 < 6	5 < 8	1 < 3	8 < 16
Etkileme	4 > 3		5 > 5	yok	4 > 7	yok	2 > 2	7 > 8	4 > 4	2 > 2	yok	6 > 2	7 > 5	1 > 2	6 > 8	yok	4 > 4

SKA 3 Sağlık ve Refah

SKA 3'ün diğer hedeflerle ilişkisi ağırlıklı olarak etkilenme yönündedir; SKA 3 hedeflerinin ortalama %38'i diğer SKA hedeflerinden etkilenirken, SKA 3 hedefleri diğer SKA hedeflerinin %13'ünü etkilemektedir. Beşeri sermaye açısından temel bir konu olan sağlığı kapsayan SKA 3'ün etkileme düzeyinin düşük görünmesinde Türkiye'nin sağlık ve ekonomideki gelişmişlik düzeyinde sağlığın diğer SKA'lar üzerindeki etkisinin doğrudan değil dolaylı olmasının yanı sıra, SKA 3'ün çok sayıda hedefe bölünerek formüle edilmiş olmasının da etkisi bulunmaktadır. SKA 3 üzerinde güçlü etkisi olan başlıca SKA'lar, SKA 17 (Uygulama Araçları), SKA 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar), SKA 4 (Kaliteli Eğitim) ve SKA 1 (Yoksulluğa Son) olarak görünmektedir. Her bir SKA hedefinden etkilenen SKA 3 hedeflerinin ve SKA 3'ün etkilediği diğer SKA hedeflerinin oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır. Ayrıca sağlığın finansmanı, istihdam, meslek hastalıkları, bulaşıcı olmayan hastalıklar, trafik kazalarıyla ilgili hedeflerde Türkiye'de sorunların yoğunlaştığı alanlarda SKA 8 ve SKA 9 ilişkileri de önem taşımaktadır.

	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17
	7 Hedef	8 Hedef	13 Hedef	10 Hedef	9 Hedef	8 Hedef	5 Hedef	12 Hedef	8 Hedef	10 Hedef	10 Hedef	11 Hedef	5 Hedef	10 Hedef	12 Hedef	12 Hedef	19 Hedef
SKA 3																	
Etkilenme	6 < 5	5 < 4		6 < 5	5 < 6	5 < 4	2 < 1	5 < 4	5 < 5	3 < 2	7 < 4	2 < 7	5 < 5	5 < 5	2 < 5	3 < 3	13 < 1
Etkileme	2 > 2	yok		2 > 4	5 > 5	yok	yok	1 > 1	yok	1 > 3	1 > 1	yok	4 > 1	yok	yok	1 < 1	yok

SKA 4 Kaliteli Eğitim

SKA 4'ün diğer SKA hedeflerini etkileme özelliği ağır basmaktadır. Çeşitli boyutlarıyla eğitim diğer SKA'ların hemen hemen tümünde hedefler üzerinde etkili olmaktadır ve eğitimin önemi bu kapsamda yapılan yuvarlak masa toplantılarında da en sık gündeme gelen konular arasında yer almıştır. SKA 4 özellikle SKA 1 (Yoksulluğa Son), SKA 2 (Açlığın Yok Edilmesi), SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği), SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı), SKA 10 (Eşitsizliklerin Azaltılması) ve SKA 13 (İklim Değişikliğiyle

Mücadele) üzerinde kuvvetli etkide bulunmaktadır. Eğitimle ilgili plan ve politikaların etkilenen SKA'lar dikkate alınarak yapılması ve ilgili SKA'larda eğitim boyutunun programlara entegre edilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan SKA 1 ve SKA 3 (Sağlık ve Refah) ile SKA 4 arasında çift yönlü ilişki bulunmakta, dolayısıyla yoksullukla mücadele ve sağlık politikaları ile eğitim politikalarının koordinasyonu özel önem taşımaktadır. Diğer taraftan SKA 8 (İstihdam ve Ekonomik Büyüme) SKA 4 hedefleri üzerinde en güçlü etkiye sahip SKA olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda özellikle gelişen ekonominin getirdiği olanakların ve taleplerin eğitim üzerindeki etkileri dikkate alınmalıdır. Her bir SKA hedefinden etkilenen SKA 4 hedeflerinin ve SKA 4'ün etkilediği diğer SKA hedeflerinin oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

Türkiye'nin yenilikçi ve teknoloji düzeyi yüksek bir ekonomik dönüşüm yaşama ihtiyacı açısından SKA 4 özel önem taşımaktadır. Özellikle eğitimde bölgesel, cinsiyet temelli eşitsizliklerin giderilmesi ve işgücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda eğitim içeriğinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi konuları bu bağlamda kritik görünmektedir. Bu nedenle özellikle, eğitimin finansmanı ve işgücü piyasasının ihtiyaçlarıyla uyumun sağlanması bağlamında SKA 8'den etkilenme, sanayide dönüşüm için gerekli eğitim desteğinin sağlanması anlamında da SKA 9'u etkileme boyutları ayrıca not edilmelidir.

	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17
	7 Hedef	8 Hedef	13 Hedef	10 Hedef	9 Hedef	8 Hedef	5 Hedef	12 Hedef	8 Hedef	10 Hedef	10 Hedef	11 Hedef	5 Hedef	10 Hedef	12 Hedef	12 Hedef	19 Hedef
SKA 4																	
Etkilenme	8 < 5	yok	4 < 2		yok	yok	yok	9 < 6	yok	2 < 2	2 < 4	1 < 1	1 < 1	yok	yok	4 < 5	1 < 3
Etkileme	8 > 6	4 > 5	6 > 5		9 > 9	2 > 2	2 > 1	9 > 3	10 > 5	6 > 5	yok	1 > 3	6 > 3	2 > 2	1 > 3	2 > 2	1 > 1

SKA 5 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

SKA 5 diğer SKA hedeflerinden en çok etkilenen SKA'lar arasında yer almaktadır; SKA 5 hedeflerinin %57'si diğer SKA hedeflerinden etkilenmektedir. SKA 5 hedefleri üzerinde en güçlü etkiye sahip SKA'lar SKA 1 (Yoksulluğa Son), SKA 2 (Açlığa Son), SKA 3 (Sağlık ve Refah), SKA 4 (Kaliteli Eğitim), SKA 8 (İstihdam ve Ekonomik Büyüme), SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı), SKA 10 (Eşitsizliklerin Azaltılması), SKA 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar), SKA 16 (Sulh ve Adalet) ve SKA 17 (Uygulama Araçları)'dir. Dolayısıyla, söz konusu SKA'lar öncelikli olmak üzere hemen hemen tüm SKA'ların toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında ele alınması, cinsiyete duyarlı bütçeleme kavramı gibi bütünlüklü yaklaşımlara önem verilmesi gerekli görülmektedir. Diğer taraftan, SKA 5 SKA 1, SKA 8 ve SKA 9 hedeflerini önemli ölçüde etkilemekte, bu bağlamda kadın istihdamına yönelik politikalar ön plana çıkmaktadır. Her bir SKA hedefinden etkilenen SKA 5 hedeflerinin ve SKA 5'in etkilediği diğer SKA hedeflerinin oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

Türkiye özelinde SKA 5 için SKA 4, SKA 8 ve SKA 9'dan etkilenme boyutu öncelikli olarak saptanmaktadır. Keza SKA 16 ve SKA 17 de hukuki ve kurumsal düzenlemeler açısından özel önem arz etmektedir.

	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17
	7 Hedef	8 Hedef	13 Hedef	10 Hedef	9 Hedef	8 Hedef	5 Hedef	12 Hedef	8 Hedef	10 Hedef	10 Hedef	11 Hedef	5 Hedef	10 Hedef	12 Hedef	12 Hedef	19 Hedef
SKA 5																	
Etkilenme	9 < 7	7 < 4	5 < 5	9 < 9		2 < 3	2 < 1	9 < 9	4 < 6	9 < 7	5 < 2	yok	1 > 1	1 < 1	1 < 1	8 < 8	9 < 9
Etkileme	5 > 5	yok	6 > 5	yok		yok	yok	8 > 7	4 > 6	6 > 4	1 > 1	1 > 3	5 > 2	yok	yok	yok	yok

SKA 6 Sağlıklı Suya Erişim

Teknik yönü ağır basan SKA 6 diğer hedeflerle ağırlıklı olarak tekil ilişki içinde bulunmakta, SKA 17 (Uygulama Araçları) ve SKA 9 (Sanayi, Altyapı ve Yenilikçilik) hedeflerinden kuvvetli olarak etkilenirken, SKA 1 (Yoksulluğa Son), SKA 2 (Açlığa Son), SKA 7 (Erişilebilir Temiz Enerji) hedefleri üzerinde önemli etki yapmaktadır. SKA 6 ile teknik etkileşimi ağır basan SKA 9 ve SKA 7 hedeflerindeki sosyal boyutların dikkate alınması ve sosyal boyutu güçlü olan SKA 1 ve SKA 2 üzerindeki etkilerin gözetilmesi önem taşımaktadır.

	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17
	7 Hedef	8 Hedef	13 Hedef	10 Hedef	9 Hedef	8 Hedef	5 Hedef	12 Hedef	8 Hedef	10 Hedef	10 Hedef	11 Hedef	5 Hedef	10 Hedef	12 Hedef	12 Hedef	19 Hedef
SKA 6																	
Etkilenme	yok	yok	yok	2 < 2	yok		2 < 3	3 < 2	4 < 3	yok	2 < 2	4 < 1	6 < 2	yok	yok	3 < 3	8 < 2
Etkileme	3 > 4	7 > 5	4 > 5	yok	3 > 2		5 > 4	5 > 3	1 > 2	2 > 1	4 > 3	4 > 2	8 > 2	4 > 1	2 > 2	yok	yok

SKA 7 Erişilebilir Temiz Enerji

SKA 7'nin diğer SKA hedefleriyle ilişkisinde etkilenme etkilemeye kıyasla daha ağırlıklı görünmektedir; SKA 7, diğer SKA hedeflerinin ortalama %53'ünden etkilenirken, diğer SKA hedeflerinin ortalama %26'sını etkilemektedir. SKA 7 üzerinde etkili olan başlıca SKA hedefleri, SKA 1 (Yoksulluğa Son), SKA 6 (Sağlıklı Suya Erişim), SKA 13 (İklim Değişikliği ile Mücadele), SKA 8 (İstihdam ve Ekonomik Büyüme), SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı), SKA 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar), SKA 12 (Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim) ve SKA 16 (Sulh ve Adalet)'dir. SKA 7'nin etkilediği başlıca SKA hedefleri ise SKA 1, SKA 9 ve SKA 13'tür. SKA 7 bağlamında diğer SKA başlıklarında kaynaklara erişim, kaynakların dağılımı ve verimli kullanımı ön plana çıkan başlıca temadır. SKA 7'ye ilişkin aksiyon ve politikalarda teknik konularla birlikte diğer SKA hedeflerinde yer alan sosyal boyutun gözetilmesi önem taşımaktadır. Her bir SKA hedefinden etkilenen SKA 7 hedeflerinin ve SKA 7'nin etkilediği diğer SKA hedeflerinin oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

Türkiye özelinde enerji kaynaklarında ithalata bağımlılığın azaltılması ve enerji arz güvenliği öne çıkan konulardır. Bu bağlamda SKA 8, SKA 9 ve SKA 11 enerji tüketimini etkileyen, belirleyen hedefleri barındıran SKA'lar olarak öne çıkmaktadır.

	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17
	7 Hedef	8 Hedef	13 Hedef	10 Hedef	9 Hedef	8 Hedef	5 Hedef	12 Hedef	8 Hedef	10 Hedef	10 Hedef	11 Hedef	5 Hedef	10 Hedef	12 Hedef	12 Hedef	19 Hedef
SKA 7																	
Etkilenme	3 < 2	2 < 2	yok	1 < 2	yok	4 < 5		5 < 5	5 < 8	2 < 3	4 < 6	4 < 9	5 < 5	yok	2 < 2	4 < 4	1 < 11
Etkileme	3 > 6	1 > 3	1 > 2	yok	1 > 2	3 > 2		5 > 4	3 > 4	1 > 1	2 > 3	yok	5 > 3	3 > 2	2 > 3	yok	yok

SKA 8 İstihdam ve Ekonomik Büyüme

SKA 8'in diğer SKA hedefleriyle çift yönlü etkileşimi güçlüdür; diğer SKA hedeflerinden hem etkilenmekte hem de diğer SKA hedeflerini etkilemektedir. SKA 8 hedeflerinin ortalama %45'i diğer SKA hedeflerinden etkilenirken, SKA 8 hedefleri diğer SKA hedeflerinin ortalama %52'sini etkilemektedir. SKA 1 (Yoksulluğa Son), SKA 2 (Açlığa Son), SKA 4 (Kaliteli Eğitim), SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği), SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı), SKA 12 (Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim) ve SKA 17 (Uygulama Araçları) arasında güçlü çift yönlü etkileşim bulunmakta, bu alanlardaki politika ve programların SKA 8 ile eşgüdüm sağlaması özel önem taşımaktadır. Her bir SKA hedefinden etkilenen SKA 8 hedeflerinin ve SKA 8'in etkilediği diğer SKA hedeflerinin oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

Türkiye özelinde ekonomide yenilikçilik ve teknolojik uygulamalara dayalı bir dönüşümün sağlanması, beşeri sermayenin geliştirilmesi bağlamında SKA 8'i etkileyen başlıca amaçlar olarak SKA 4, SKA 9 ve SKA 17 öne çıkmaktadır.

	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17
	7 Hedef	8 Hedef	13 Hedef	10 Hedef	9 Hedef	8 Hedef	5 Hedef	12 Hedef	8 Hedef	10 Hedef	10 Hedef	11 Hedef	5 Hedef	10 Hedef	12 Hedef	12 Hedef	19 Hedef
SKA 8																	
Etkilenme	8 < 4	8 < 7	1 < 1	6 < 9	7 < 8	3 < 5	4 < 5		10 < 7	5 < 6	5 < 8	6 < 8	3 < 4	3 < 5	2 < 12	3 < 5	12 < 19
Etkileme	12 > 7	8 > 4	4 > 5	3 > 9	9 > 9	2 > 3	5 > 5		5 > 5	6 > 3	2 > 5	5 > 8	8 > 3	yok	yok	yok	3 > 15

SKA 9 Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı

SKA 9'un diğer SKA hedeflerini etkileme oranını etkilenme oranına kıyasla yüksektir. SKA 9 hedeflerinin %36'sı diğer SKA hedeflerinden etkilenirken, SKA 9 hedefleri diğer SKA hedeflerinin %48'ini etkilemektedir. SKA 9'dan güçlü şekilde etkilenen başlıca SKA hedefleri SKA 1 (Yoksulluğa Son), SKA 2 (Açlığa Son), SKA 7 (Erişilebilir ve Temiz Enerji) ve SKA 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar) kapsamındaki hedeflerdir. SKA 9, SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği), SKA 4 (Kaliteli Eğitim) ve SKA 17 (Uygulama Araçları) kapsamındaki hedeflerden yoğun olarak etkilenmekte, SKA 8 (İstihdam ve Ekonomik Büyüme) ile de güçlü çift yönlü ilişkisi bulunmaktadır. SKA 9 kapsamındaki hedeflere yönelik politikaların SKA 8 kapsamındaki ekonomik ve sosyal hedeflerle uyumlu olması, yoksullukla mücadele ve toplumsal cinsiyet eşitliği boyutunu içermesi önem taşımaktadır. Her bir SKA hedefinden etkilenen SKA 9 hedeflerinin ve SKA 9'un etkilediği diğer SKA hedeflerinin oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

SKA 9, Türkiye özelinde başta SKA 8 olmak üzere diğer tüm hedefleri etkileme gücü, nitel olarak en yüksek amaçlardan biri durumundadır. Aynı zamanda SKA 4, SKA 8, SKA 17'den de güçlü bir biçimde etkilenmektedir.

	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17
	7 Hedef	8 Hedef	13 Hedef	10 Hedef	9 Hedef	8 Hedef	5 Hedef	12 Hedef	8 Hedef	10 Hedef	10 Hedef	11 Hedef	5 Hedef	10 Hedef	12 Hedef	12 Hedef	19 Hedef
SKA 9																	
Etkilenme	4 < 2	4 < 4	yok	5 < 10	6 < 4	2 < 1	4 < 3	5 < 5		1 < 2	4 < 7	4 < 8	3 < 4	2 < 2	3 < 5	3 < 5	8 < 17
Etkileme	8 > 7	3 > 4	5 > 5	yok	6 > 4	3 > 4	8 > 5	7 > 10		7 > 5	2 > 8	6 > 6	6 > 2	4 > 4	3 > 5	yok	yok

SKA 10 Eşitsizliklerin Azaltılması

SKA 10'un diğer SKA hedeflerinden ortalama etkilenme ve etkileme düzeyi nispeten düşük (%25 civarı) olmakla birlikte güçlü ilişki içinde olduğu tekil SKA'lar bulunmaktadır. Eşitsizliklerin azaltılması amacı üzerinde en yüksek etkiye sahip hedefler SKA 4 (Kaliteli Eğitim) ve SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı) kapsamındaki hedeflerdir. SKA 10 hedeflerinin yüksek düzeyde etkilediği başlıca SKA hedefleri ise SKA 1 (Yoksulluğa Son) ve SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği) kapsamındaki hedeflerdir. Her bir SKA hedefinden etkilenen SKA 10 hedeflerinin ve SKA 10'un etkilediği diğer SKA hedeflerinin oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

Türkiye özelinde SKA 10'un, göreceli yoksulluğun azaltılması, dezavantajlı kesimlerin ekonomik ve sosyal yaşama katılımının güçlendirilmesi hedeflerinin öne çıktığı SKA 1 ile birlikte ele alınması, ana odak noktalarının örtüştüğü görülmektedir. Bu bağlamda da özellikle SKA 8 ve SKA 9'dan etkilenme düzeyi yüksektir.

	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17
	7 Hedef	8 Hedef	13 Hedef	10 Hedef	9 Hedef	8 Hedef	5 Hedef	12 Hedef	8 Hedef	10 Hedef	10 Hedef	11 Hedef	5 Hedef	10 Hedef	12 Hedef	12 Hedef	19 Hedef
SKA 10																	
Etkilenme	4 < 5	2 < 2	3 < 1	5 < 6	4 < 6	1 < 2	1 < 1	3 < 6	5 < 7		1 < 2	3 < 2	1 < 2	2 < 2	2 < 1	2 < 3	3 < 11
Etkileme	5 > 7	3 > 2	2 > 3	2 > 2	7 > 9	yok	3 > 2	6 > 5	2 > 1		1 > 1	3 > 2	6 > 2	yok	yok	yok	yok

SKA 11 Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar

Kentlerde yaşayan nüfus oranındaki hızlı artışla birlikte SKA 11 kapsamındaki hedefler giderek önem kazanmaktadır. SKA 13 (İklim Değişikliği ile Mücadele), SKA 11 ile güçlü karşılıklı etkileşimi olan başlıca SKA olarak öne çıkmaktadır. İklim değişikliği ile mücadele sürdürülebilir şehirler için önemli bir odak noktası olarak ortaya çıkmakta, aynı zamanda şehirlerde sürdürülebilir yapılanmaya ulaşmak iklim değişikliğinin önlenmesinin temel koşullarından birine dönüşmektedir. SKA 11 hedefleri ağırlıklı olarak SKA 8 (Ekonomik Büyüme ve İstihdam), SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı) ve SKA 17 (Uygulama Araçları) kapsamındaki hedeflerden etkilenmekte, bu alanlardaki politikaların şehirlerde sürdürülebilirlik boyutunu dikkate alması giderek önem kazanmaktadır. SKA 11 kapsamındaki hedeflerin etkilediği başlıca SKA hedefleri ise SKA 1 (Yoksulluğa Son), SKA 3 (Sağlık ve Refah), SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği) ve SKA 7 (Erişilebilir Temiz Enerji) kapsamında yer almaktadır. Bu bağlamda sürdürülebilir şehirlerle ilgili hedeflere yönelik politika ve programların kaynakların sürdürülebilir kullanımı ile birlikte yoksulluk, sağlık ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik sosyal boyutu da içermesi önem taşımaktadır. Her bir SKA hedefinden etkilenen SKA 11 hedeflerinin ve SKA 11'in etkilediği diğer SKA hedeflerinin oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

Türkiye özelinde özellikle büyük şehirlerdeki yoğunlaşma dikkate alındığında, SKA 8, SKA 9, SKA 2 ve SKA 15 kapsamındaki tarım, sanayi ve hizmetlerin coğrafi dağılımına yönelik politikalar ile yine SKA 9 kapsamındaki ulaştırma politikaları en kuvvetli ilişkilerin olduğu amaçlar olarak öne çıkmaktadır.

	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17
	7 Hedef	8 Hedef	13 Hedef	10 Hedef	9 Hedef	8 Hedef	5 Hedef	12 Hedef	8 Hedef	10 Hedef	10 Hedef	11 Hedef	5 Hedef	10 Hedef	12 Hedef	12 Hedef	19 Hedef
SKA 11																	
Etkilenme	3 < 1	yok	1 < 1	yok	1 < 1	3 < 4	3 < 2	5 < 2	8 < 2	1 < 1		2 < 2	9 < 5	2 < 3	3 < 5	4 < 7	10 < 1
Etkileme	7 > 5	yok	4 > 7	4 > 2	2 > 5	2 > 2	6 > 4	8 > 5	7 > 4	2 > 1		1 > 2	8 > 3	2 > 3	3 > 5	yok	yok

SKA 12 Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim

SKA 12 kapsamındaki hedeflerin diğer SKA hedefleriyle ilişkisinde etkileme yönü etkilenmeye kıyasla daha ağırlıklı görünmektedir. SKA 12 hedeflerini doğrudan güçlü bir şekilde etkileyen başlıca hedefler SKA 13 (İklim Değişikliğiyle Mücadele) kapsamında yer almaktadır. SKA 8 (Ekonomik Büyüme ve İstihdam) ve SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı) kapsamındaki hedeflerle SKA 12 hedefleri arasında ise hem etkilenme, hem de etkilemeyi içeren güçlü çift yönlü ilişki bulunmaktadır. Diğer taraftan SKA 12 kapsamındaki hedefler SKA 1 (Yoksulluğa Mücadele), SKA 2 (Açlığa Son), SKA 7 (Erişilebilir Temiz Enerji) ve SKA 6 (Sağlıklı Suya Erişim) hedeflerine güçlü etki etmektedir. Kaynak ve enerji verimliliği ile birlikte atık yönetimi SKA 12 kapsamında diğer SKA hedefleriyle ilişkilenen önemli temalar olarak ön plana çıkmaktadır. Her bir SKA hedefinden etkilenen SKA 12 hedeflerinin ve SKA 12'nin etkilediği diğer SKA hedeflerinin oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

Türkiye özelinde SKA 8, SKA 9 ve SKA 11, SKA 12'yi en güçlü etkileyen hedefleri barındıran amaçlar olarak öncelik taşıırken, SKA 6 ve SKA 7 de 12'den en doğrudan ve en fazla etkilenen hedefleri kapsamaktadır.

	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17
	7 Hedef	8 Hedef	13 Hedef	10 Hedef	9 Hedef	8 Hedef	5 Hedef	12 Hedef	8 Hedef	10 Hedef	10 Hedef	11 Hedef	5 Hedef	10 Hedef	12 Hedef	12 Hedef	19 Hedef
SKA 12																	
Etkilenme	2 < 3	2 < 6	yok	3 < 1	3 < 1	2 < 4	yok	8 < 5	6 < 6	2 < 3	2 < 1		10 < 3	1 < 2	1 < 1	3 < 4	4 < 5
Etkileme	8 > 7	3 > 5	7 > 2	1 > 1	yok	1 > 4	9 > 4	8 > 6	8 > 4	2 > 3	2 > 2		3 > 2	6 > 3	5 > 5	yok	yok

SKA 13 İklim Değişikliğiyle Mücadele

SKA 13'ün SKA hedeflerinin hemen tümüyle güçlü çift yönlü etkilenme ve etkileme ilişkisi bulunmaktadır; SKA 13 hedeflerinin diğer SKA hedeflerinden ortalama etkilenme oranı %55, etkileme oranı ise %53 düzeyindedir. SKA 13'ü yüksek derecede (%40 ve üstü) etkileyen SKA adedi 15, yüksek derecede etkilenen SKA adedi 10'dur, sekizer adet SKA ise SKA 13'ü çok yüksek derecede (%60 ve üstü) etkilemekte veya etkilenmektedir. SKA 13'le çok yüksek derecede çift yönlü etkileşimi olan SKA hedefleri SKA 1 (Yoksulluğa Son), SKA 2 (Açlığa Son), SKA 7 (Erişilebilir Temiz Enerji) ve SKA 15 (Karada Yaşam) kapsamında yer almaktadır. Ayrıca SKA 13, SKA 4 (Kaliteli Eğitim) ve SKA 17 (Uygulama Araçları) kapsamındaki hedeflerden çok yüksek derecede etkilenmekte ve SKA 12 (Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim) kapsamındaki hedefleri çok yüksek derecede etkilenmektedir. Dolayısıyla iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik politikaların çok geniş yelpazede yer alan SKA politika ve programlarına entegre edilmesi gerekmektedir. Her bir SKA hedefinden etkilenen SKA 13 hedeflerinin ve SKA 13'ün etkilediği diğer SKA hedeflerinin oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17
	7 Hedef	8 Hedef	13 Hedef	10 Hedef	9 Hedef	8 Hedef	5 Hedef	12 Hedef	8 Hedef	10 Hedef	10 Hedef	11 Hedef	5 Hedef	10 Hedef	12 Hedef	12 Hedef	19 Hedef
SKA 13																	
Etkilenme	5 < 7	5 < 7	1 < 4	3 < 6	2 < 5	2 < 8	3 < 5	3 < 8	2 < 6	2 < 6	3 < 8	2 < 3		2 < 3	3 < 7	2 < 3	4 < 5
Etkileme	5 < 7	5 > 7	5 > 5	1 > 1	1 > 1	2 > 6	5 > 5	4 > 3	4 > 3	2 > 1	5 > 9	3 > 10		2 > 5	4 > 9	yok	yok

SKA 14 Sudaki Yaşam

SKA 14 üzerinde önemli etkisi olan başlıca hedefler içinde SKA 13 (İklim Değişikliğiyle Mücadele), SKA 16 (Sulh ve Adalet) ve SKA 17 (Uygulama Araçları) yer almakta, SKA 1 (Yoksulluğa Son) kapsamındaki hedefler ise SKA 14 hedeflerinden yüksek derecede etkilenmektedir. Dolayısıyla SKA 14 kapsamındaki politika ve programlarda teknik konuların yanı sıra sosyal boyutun gözetilmesi önem taşımaktadır. Her bir SKA hedefinden etkilenen SKA 14 hedeflerinin ve SKA 14'ün etkilediği diğer SKA hedeflerinin oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17
	7 Hedef	8 Hedef	13 Hedef	10 Hedef	9 Hedef	8 Hedef	5 Hedef	12 Hedef	8 Hedef	10 Hedef	10 Hedef	11 Hedef	5 Hedef	10 Hedef	12 Hedef	12 Hedef	19 Hedef
SKA 14																	
Etkilenme	yok	2 < 1	yok	2 < 2	yok	1 < 4	2 < 3	yok	4 < 4	yok	3 < 2	3 < 6	5 < 2		2 < 8	7 < 3	7 < 6
Etkileme	10 > 6	6 > 3	5 > 5	yok	1 > 1	yok	yok	5 > 3	2 > 2	2 > 2	3 > 2	2 > 1	3 > 2		2 > 7	yok	yok

SKA 15 Karadaki Yaşam

SKA 15 kapsamındaki hedeflerle güçlü ilişkisi olan diğer SKA hedefleri içinde SKA 13 (İklim Değişikliğiyle Mücadele) ve SKA 2 (Açlığa Son) öne çıkmaktadır. SKA 15'in bu iki SKA ile güçlü çift yönlü ilişkisi bulunmakta, yani bu SKA'lar kapsamındaki hedefler SKA 15 hedeflerini hem etkilemekte, hem de onardan etkilenmektedir. SKA 15 kapsamında tarım, ormancılık, ekosistemlerin ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik politikalar hem iklim değişikliği, hem de açlığa yönelik politika ve programlarla birlikte düşünülmelidir. Ayrıca SKA 15, SKA 14 (Sudaki Yaşam), SKA 16 (Sulh ve Adalet) ve SKA 17 (Uygulama Araçları) kapsamındaki hedeflerden yüksek oranda etkilenmekte ve SKA 1 (Yoksulluğa Son)

hedefleri üzerinde güçlü etkisi bulunmaktadır. Her bir SKA hedefinden etkilenen SKA 15 hedeflerinin ve SKA 15'in etkilediği diğer SKA hedeflerinin oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17
	7 Hedef	8 Hedef	13 Hedef	10 Hedef	9 Hedef	8 Hedef	5 Hedef	12 Hedef	8 Hedef	10 Hedef	10 Hedef	11 Hedef	5 Hedef	10 Hedef	12 Hedef	12 Hedef	19 Hedef
SKA 15																	
Etkilenme	yok	8 < 6	yok	3 < 1	yok	2 < 2	3 < 2	yok	5 < 3	yok	5 < 3	5 < 5	9 < 4	7 < 2	X	7 < 3	12 < 6
Etkileme	12 > 4	8 > 5	5 > 2	yok	1 > 1	yok	2 > 2	12 > 2	5 > 3	1 > 2	5 > 3	1 > 1	7 > 3	8 > 2		yok	yok

SKA 16 Sulh ve Adalet

SKA 16 tüm SKA'ları etkilemekte, bu etki özellikle SKA 1 (Yoksulluğa Son), SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği), SKA 7 (Erişilebilir Temiz Enerji), SKA 14 (Sudaki Yaşam) ve SKA 15 (Karada Yaşam) kapsamındaki hedeflerin yüksek oranında görülmektedir. SKA 15 hedeflerinin ve SKA 16'nın etkilediği diğer SKA hedeflerinin oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır. Söz konusu SKA'lar kapsamında hukuki boyut hedeflerin gerçekleşmesinde önemli rol oynamaktadır. Her bir SKA hedefinden etkilenen SKA 16 hedeflerinin ve SKA 16'nın etkilediği diğer SKA hedeflerinin oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17
	7 Hedef	8 Hedef	13 Hedef	10 Hedef	9 Hedef	8 Hedef	5 Hedef	12 Hedef	8 Hedef	10 Hedef	10 Hedef	11 Hedef	5 Hedef	10 Hedef	12 Hedef	12 Hedef	19 Hedef
SKA 16																	
Etkilenme	yok	yok	1 < 1	2 < 2	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	X	9 < 5
Etkileme	6 > 6	3 > 1	3 > 3	5 > 4	8 > 8	3 > 3	4 > 4	5 > 3	5 > 3	3 > 2	7 > 4	4 > 3	3 > 2	3 > 7	3 > 7		yok

SKA 17 Uygulama Araçları

SKA 17'nin tüm SKA'lar üzerinde etkisi bulunmakta, SKA 2 (Açlığa Son), SKA 3 (Sağlık ve Refah), SKA 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği), SKA 6 (Sağlıklı Suya Erişim), SKA 8 (İstihdam ve Ekonomik Büyüme), SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı), SKA 11 (Sürdürülebilir Şehir ve Topluluklar), SKA 13 (İklim Değişikliğiyle Mücadele) ve SKA 15 (Karada Yaşam) kapsamındaki hedeflerin tamamı SKA 17'den etkilenmektedir. Her bir SKA hedefinden etkilenen SKA 17 hedeflerinin ve SKA 17'nin etkilediği diğer SKA hedeflerinin oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17
	7 Hedef	8 Hedef	13 Hedef	10 Hedef	9 Hedef	8 Hedef	5 Hedef	12 Hedef	8 Hedef	10 Hedef	10 Hedef	11 Hedef	5 Hedef	10 Hedef	12 Hedef	12 Hedef	19 Hedef
SKA 17																	
Etkilenme	4 < 7	4 < 4	yok	1 < 1	yok	yok	yok	15 < 3	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	X
Etkileme	12 > 5	16 > 8	1 > 13	3 > 1	9 > 9	2 > 8	11 > 1	19 > 12	17 > 8	11 > 3	1 > 10	4 > 5	4 > 5	7 > 6	6 > 12	5 > 9	

	SKA 1 7 Hedef	SKA 2 8 Hedef	SKA 3 13 Hedef	SKA 4 10 Hedef	SKA 5 9 Hedef	SKA 6 8 Hedef	SKA 7 5 Hedef	SKA 8 12 Hedef	SKA 9 8 Hedef	SKA 10 10 Hedef	SKA 11 10 Hedef	SKA 12 11 Hedef	SKA 13 5 Hedef	SKA 14 10 Hedef	SKA 15 12 Hedef	SKA 16 12 Hedef	SKA 17 19 Hedef
SKA 1																	
Etkilenme	~~X~~	3 < 4	2 < 2	6 < 8	5 < 5	4 < 3	6 < 3	7 < 12	7 < 8	7 < 5	5 < 7	7 < 8	7 < 5	6 < 10	4 < 12	6 < 6	5 < 12
Etkileme		7 > 2	5 > 6	5 > 8	7 > 9	yok	2 > 3	4 > 8	2 > 4	5 > 4	1 > 3	3 > 2	7 > 5	yok	yok	yok	7 > 4
SKA 2																	
Etkilenme	2 < 7	~~X~~	yok	4 < 4	yok	5 < 7	3 < 1	4 < 8	4 < 3	2 < 3	yok	5 < 3	7 < 5	3 < 6	5 < 8	1 < 3	8 < 16
Etkileme	4 > 3		5 > 5	4 > 7	4 > 7	yok	yok	7 > 8	4 > 4	2 > 2	yok	6 > 2	7 > 5	1 > 2	6 > 8	yok	4 > 4
SKA 3																	
Etkilenme	6 < 5	5 < 4	~~X~~	6 < 5	5 < 6	5 < 4	2 < 1	5 < 4	5 < 5	3 < 2	7 < 4	2 < 7	5 < 5	5 < 5	2 < 5	3 < 3	13 < 1
Etkileme	2 > 2	yok		2 > 4	5 > 5	yok	yok	1 > 1	yok	1 > 3	1 > 1	yok	4 > 1	yok	yok	1 < 1	yok
SKA 4																	
Etkilenme	8 < 5	yok	4 < 2	~~X~~	yok	yok	yok	9 < 6	yok	2 < 2	2 < 4	1 < 1	1 < 1	yok	yok	4 < 5	1 < 3
Etkileme	8 > 6	4 > 5	6 > 5		9 > 9	2 > 2	2 > 1	9 > 3	10 > 5	6 > 5	yok	1 > 3	6 > 3	2 > 2	1 > 3	2 > 2	1 > 1
SKA 5																	
Etkilenme	9 < 7	7 < 4	5 < 5	9 < 9	~~X~~	2 < 3	2 < 1	9 < 9	4 < 6	9 < 7	5 < 2	yok	1 > 1	1 < 1	1 < 1	8 < 8	9 < 9
Etkileme	5 > 5	yok	6 > 5	yok		yok	yok	8 > 7	4 > 6	6 > 4	1 > 1	1 > 3	5 > 2	yok	yok	yok	yok
SKA 6																	
Etkilenme	yok	yok	yok	2 < 2	yok	~~X~~	2 < 3	3 < 2	4 < 3	yok	2 < 2	4 < 1	6 < 2	yok	yok	3 < 3	8 < 2
Etkileme	3 > 4	7 > 5	4 > 5	yok	3 > 2		5 > 4	5 > 3	1 > 2	2 > 1	4 > 3	4 > 2	8 > 2	4 > 1	2 > 2	yok	yok
SKA 7																	
Etkilenme	3 < 2	2 < 2	yok	1 < 2	yok	4 < 5	~~X~~	5 < 5	5 < 8	2 < 3	4 < 6	4 < 9	5 < 5	yok	2 < 2	4 < 4	1 < 11
Etkileme	3 > 6	1 > 3	1 > 2	yok	1 > 2	3 > 2		5 > 4	3 > 4	1 > 1	2 > 3	yok	5 > 3	3 > 2	2 > 3	yok	yok
SKA 8																	
Etkilenme	8 < 4	8 < 7	1 < 1	6 < 9	7 < 8	3 < 5	4 < 5	~~X~~	10 < 7	5 < 6	5 < 8	6 < 8	3 < 4	3 < 5	2 < 12	3 < 5	12 < 19
Etkileme	12 > 7	8 > 4	4 > 5	3 > 9	9 > 9	2 > 3	5 > 5		5 > 5	6 > 3	2 > 5	5 > 8	8 > 3	yok	yok	yok	3 > 15
SKA 9																	
Etkilenme	4 < 2	4 < 4	yok	5 < 10	6 < 4	2 < 1	4 < 3	5 < 5	~~X~~	1 < 2	4 < 7	4 < 8	3 < 4	2 < 2	3 < 5	3 < 5	8 < 17
Etkileme	8 > 7	3 > 4	5 > 5	yok	6 > 4	3 > 4	8 > 5	7 > 10		7 > 5	2 > 8	6 > 6	6 > 2	4 > 4	3 > 5	yok	yok
SKA 10																	
Etkilenme	4 < 5	2 < 2	3 < 1	5 < 6	4 < 6	1 < 2	1 < 1	3 < 6	5 < 7	~~X~~	1 < 2	3 < 2	1 < 2	2 < 2	2 < 1	2 < 3	3 < 11
Etkileme	5 > 7	3 > 2	2 > 3	2 > 2	7 > 9	yok	3 > 2	6 > 5	2 > 1		1 > 1	3 > 2	6 > 2	yok	yok	yok	yok
SKA 11																	
Etkilenme	3 < 1	yok	1 < 1	yok	1 < 1	3 < 4	3 < 2	5 < 2	8 < 2	1 < 1	~~X~~	2 < 2	9 < 5	2 < 3	3 < 5	4 < 7	10 < 1
Etkileme	7 > 5	yok	4 > 7	4 > 2	2 > 5	2 > 2	6 > 4	8 > 5	7 > 4	2 > 1		1 > 2	8 > 3	2 > 3	3 > 5	yok	yok
SKA 12																	
Etkilenme	2 < 3	2 < 6	yok	3 < 1	3 < 1	2 < 4	yok	8 < 5	6 < 6	2 < 3	2 < 1	~~X~~	10 < 3	1 < 2	1 < 1	3 < 4	4 < 5
Etkileme	8 > 7	3 > 5	7 > 2	1 > 1	yok	1 > 4	9 > 4	8 > 6	8 > 4	2 > 3	2 > 2		3 > 2	6 > 3	5 > 5	yok	yok
SKA 13																	
Etkilenme	5 < 7	5 < 7	1 < 4	3 < 6	2 < 5	2 < 8	3 < 5	3 < 8	2 < 6	2 < 6	3 < 8	2 < 3	~~X~~	2 < 3	3 < 7	2 < 3	4 < 5
Etkileme	5 < 7	5 > 7	5 > 5	1 > 1	1 > 1	2 > 6	5 > 5	4 > 3	4 > 3	2 > 1	5 > 9	3 > 10		2 > 5	4 > 9	yok	yok
SKA 14																	
Etkilenme	yok	2 < 1	yok	2 < 2	yok	1 < 4	2 < 3	yok	4 < 4	yok	3 < 2	3 < 6	5 < 2	~~X~~	2 < 8	7 < 3	7 < 6
Etkileme	10 > 6	6 > 3	5 > 5	yok	1 > 1	yok	yok	5 > 3	2 > 2	2 > 2	3 > 2	2 > 1	3 > 2		2 > 7	yok	yok
SKA 15																	
Etkilenme	yok	8 < 6	yok	3 < 1	yok	2 < 2	3 < 2	yok	5 < 3	yok	5 < 3	5 < 5	9 < 4	7 < 2	~~X~~	7 < 3	12 < 6
Etkileme	12 > 4	8 > 5	5 > 2	yok	1 > 1	yok	2 > 2	12 > 2	5 > 3	1 > 2	5 > 3	1 > 1	7 > 3	8 > 2		yok	yok
SKA 16																	
Etkilenme	yok	yok	1 < 1	2 < 2	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	~~X~~	9 < 5
Etkileme	6 > 6	3 > 1	3 > 3	5 > 4	8 > 8	3 > 3	4 > 4	5 > 3	5 > 3	3 > 2	7 > 4	4 > 3	3 > 2	3 > 7	3 > 7		yok
SKA 17																	
Etkilenme	4 < 7	4 < 4	yok	1 < 1	yok	yok	yok	15 < 3	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	~~X~~
Etkileme	12 > 5	16 > 8	1 > 13	3 > 1	9 > 9	2 > 8	11 > 1	19 > 12	17 > 8	11 > 3	1 > 10	4 > 5	4 > 5	7 > 6	6 > 12	5 > 9	

6. Sonuç

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, küresel ölçekte temel göstergeler bağlamında belli bir kalkınma ve refah seviyesine ulaşılmasını hedeflemektedir. Bunlar, en az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler dahil bütün ülke ve toplumlara yönelik hedefler sunan kapsayıcı amaçlardır.

Türkiye, orta-üst gelir grubunda gelişmekte olan ülkeler statüsündedir. Kalkınma planlaması, ülkemizde beş yıllık Kalkınma Planları aracılığı ile metodolojik ve uzun vadeli bir yaklaşım ile yapılandırılmaktadır. 1963 yılında hazırlanan ilk Plandan itibaren kalkınma yaklaşımı ekonomik, sosyal ve çevre boyutuyla birlikte bütünlüklü bir biçimde ele alınmıştır. Sürdürülebilir kalkınma olgusu, 6. Kalkınma Planından itibaren resmi belgelerde yer almaktadır. Sürdürülebilir kalkınma nosyonu ile bugüne kadar yapılmış olan çalışmalar, Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları doğrultusunda ilerlemesini de sağlamıştır. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde özellikle politika, strateji, mevzuat başlıklarında Türkiye küresel ortalamaların üzerinde yer almaktadır. Gelişmişlik düzeyi göz önüne alındığında Türkiye uygulama ve ilerleme boyutunda da bazı başlıklarda küresel ortalamadan daha iyi bir görünüm sergilerken, bazı başlıklarda küresel ortalamalar mertebesinde.

2030 hedefleri göz önüne alındığında, Türkiye için hedeflerine tamamen ulaşılmış ya da daha az öncelikli değerlendirilebilecek bir SKA bulunmamaktadır. Bu kapsamda ara raporlar ve ana raporun önceki bölümlerinden yararlanarak her bir SKA bazındaki bulgular aşağıda özetlenmektedir:

SKA 1: Türkiye özelinde, mutlak yoksulluğun geçmiş 15 yılda geliştirilen sosyal politikalarla aşıldığı, dezavantajlı kesimlere yönelik ek politika ihtiyacı dışında SKA 1 kapsamında ana odak noktasının görece yoksulluğun azaltılması olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yoksulluğun ortadan kaldırılmasının istihdam, ekonomik büyüme ve yenilikçilik bağlamında ele alınması öne çıkmaktadır.

SKA 2: Gıda güvenliği ve açlığın yok edilmesi kapsamında Türkiye'de gıdaya erişimin yetersizliğinden ziyade beslenmenin niteliği öne çıkmaktadır. Bazı bölgeler ve dezavantajlı kesimler açısından yetersiz beslenme sorunu gündemde olmakla birlikte aşırı beslenme, gıda güvenliği gibi konular da ağırlık taşımaktadır. Bu bağlamda tarım alanlarının yeterliliği ve verimliliği, iyi tarım uygulamalarının geliştirilmesi, İklim Değişikliğiyle Mücadele, Karadaki Yaşam ve Sudaki Yaşam SKA'larıyla ilişki içinde ele alınmalıdır. Ayrıca SKA 16 ve 17 perspektifinde bu alanda yapılacak hukuki düzenlemeler ve kurumsal yapı da konu bağlamında bütünlük olarak ele alınmalıdır.

SKA 3: Sağlık ve Refah başlığında Türkiye dünya ortalamasının üstünde seyretmektedir. Bununla birlikte Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar, Kaliteli Eğitim, Yoksulluğa Son ve Uygulama Araçları, ülkemizde sağlık ve refah konusuyla ortak etkileşen konular olmaktadır. Bu Hedef kapsamında birçok gösterge açısından oldukça iyi durumda olan Türkiye'nin; sağlık personelinin kapasitesini güçlendirmesi, cinsel sağlık/üreme sağlığı ve tütünle mücadele alanlarındaki iyileştirmeleri sürdürmesi, yeni gelişen riskler çerçevesinde çevre sağlığına yeni bir perspektifle öncelik vermesi ve trafik kazalarını azaltacak önlemleri sıkılaştırması gerekmektedir.

SKA 4: Kaliteli Eğitim başlığı, Türkiye'nin yenilikçi ve yüksek teknolojiye ekonomik dönüşüm ihtiyacına bağlı olarak özel önem ihtiva etmektedir. Eğitimde her türlü bölgesel ve cinsiyet temelli eşitsizliğin giderilmesi ve ekonomik dönüşümü destekleyecek eğitim olanaklarının sağlanması SKA 4 bağlamında Türkiye'de önem kazanan unsurlardır. Bu bağlamda SKA 4, sanayi, istihdam ve yenilikçilik başlıklarıyla birlikte ele alınması gereken bir amaçtır. Eğitimde fiziki altyapının geliştirilmesi, eğitim müfredatının

dijital dönüşüme uygun hale getirilmesi ve nitelikli istihdam perspektifine göre güçlendirilmesi Türkiye’de bu başlık kapsamında öne çıkan diğer ihtiyaçlardır.

SKA 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, farklı SKA’larda ele alınan ve Türkiye için önem taşıyan bir konudur. Ülkemiz özelinde toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili olarak Kaliteli Eğitim, İstihdam ve Ekonomik Büyüme ve Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı SKA’larının, SKA 5 ile etkileşim boyutunun saptanması gerekli görülmektedir. Tespit edilecek etkilenme seviyesine uygun olarak düzenlenecek mevzuat ve uygulama araçları, SKA 16 ve 17’deki çalışmaları doğrudan etkileyecektir. Siyasi temsil, ekonomik etkinlik, işgücüne katılım, mesleki-teknik eğitim ve teknoloji kullanımı alanlarında kadın-erkek eşitsizliğinin giderilmesi bu alanda öne çıkan başlıklardır.

SKA 6: Sağlıklı Suya Erişim, Türkiye için hem sosyal hem ekonomik etkileri olabilecek bir amaçtır. Gelişen iklim koşulları kapsamında ele alındığında SKA 6’nın Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı ve Erişilebilir Temiz Enerji başlıkları üzerinde teknik etkileri, Yoksulluğa Son ve Açlığa Son Verilmesi amaçları üzerinde de önemli sosyal etkileri olabileceği görülmektedir. Bu alanda geliştirilmeye en çok ihtiyaç duyulan konunun entegre su kaynakları yönetimi olduğu saptanmaktadır.

SKA 7: Temiz Enerjiye Erişim başlığında öne çıkan unsurun enerji arz güvenliği olduğu gözlenmektedir. Türkiye özelinde enerji kaynaklarında ithalata bağımlılığın azaltılması ve enerji arz güvenliği SKA 7 kapsamında önem arz etmektedir. Bu doğrultuda enerjinin sanayi, istihdam, yenilikçilik ve sürdürülebilir şehirler başlıkları ile etkileşimi bütünlük olarak ele alınmalıdır. Yerli kaynak olması bakımından yenilenebilir enerji, arz ihtiyacını düşürmesi bakımından da enerji verimliliği arz güvenliğiyle birlikte mütalaa edilebilecek konulardır.

SKA 8: İstihdam ve Ekonomik Büyüme, kalkınmayı doğrudan etkileyen bir başlık olarak Türkiye’de bütün SKA’larla birlikte ele alınması gereken bir başlıktır. Türkiye özelinde ekonomide yenilikçilik ve teknolojik uygulamalara dayalı bir dönüşümün sağlanması, beşeri sermayenin geliştirilmesi bağlamında SKA 8’i etkileyen başlıca amaçlar olarak SKA 4, SKA 9 ve SKA 17 öne çıkmaktadır.

SKA 9: SKA 8’e benzer olarak Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı amacı da başta SKA 8 olmak üzere bütün amaçları etkilemektedir. Özellikle üretken faaliyetlerin desteklenmesi, geliştirilmesi ve bu kapsamda istihdamın artırılması, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve refahın sağlanması açısından özel önem taşımaktadır. Bu doğrultuda yüksek katma değer sağlayan sektörlerde uluslararası rekabet gücünü artırmaya yönelik politika ve uygulamalar, Türkiye’nin kalkınma gündeminin odak başlıklarından biri durumundadır.

SKA 10: Eşitsizliklerin Azaltılması, toplum refahının sağlanması ve sürdürülebilir kalkınmanın güçlenmesi için Türkiye açısından önem arz eden başlıklardan biridir. Türkiye özelinde SKA 10’un, görece yoksulluğun azaltılması, dezavantajlı kesimlerin ekonomik ve sosyal yaşama katılımının güçlendirilmesi hedeflerinin öne çıktığı SKA 1 ile ana odak noktalarının örtüştüğü, dolayısıyla birlikte ele alınması gerektiği görülmektedir. Bu bağlamda da özellikle SKA 8 ve SKA 9’dan etkilenme düzeyi yüksektir.

SKA 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar başlığı, kentlerde yaşayan nüfus oranındaki hızlı artışla birlikte giderek daha fazla önem kazanmaktadır. İklim değişikliği ile mücadele sürdürülebilir şehirler için önemli bir odak noktası olarak ortaya çıkmakta, aynı zamanda şehirlerde sürdürülebilir yapılanmaya ulaşmak iklim değişikliğinin önlenmesinin temel koşullarından birine dönüşmektedir. Türkiye özelinde özellikle büyük şehirlerdeki yoğunlaşma dikkate alındığında, sürdürülebilir şehirler

başlığı SKA 8, SKA 9, SKA 2 ve SKA 15 kapsamındaki tarım, sanayi ve hizmetlerin coğrafi dağılımına yönelik politikalar ile yine SKA 9 kapsamındaki ulaştırma politikaları en kuvvetli ilişkilerin olduğu SKA'lar olarak öne çıkmaktadır.

SKA 12: Kaynak verimliliği açısından önemli olan Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim, Türkiye'de sürdürülebilir ekonomik büyümenin yakalanması için etkili amaçlardan birisidir. Türkiye özelinde SKA 8, SKA 9 ve SKA 11, SKA 12'yi en güçlü etkileyen hedefleri barındıran amaçlar olarak öncelik taşıırken, SKA 6 ve SKA 7 de SKA 12'den en doğrudan ve en fazla etkilenen hedefleri kapsamaktadır.

SKA 13: İklim Değişikliğiyle Mücadele, Türkiye için gelecek dönemde en önemli başlıklardan biri olacaktır. Bu bağlamda SKA 13, tüm SKA'lar ile güçlü etkileşimde olan bir başlıktır. Dolayısıyla, iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik politikaların çok geniş yelpazede yer alan SKA politika ve programlarına entegre edilmesi gerekli görülmektedir.

SKA 14: Sudaki Yaşam, Türkiye'de iklim değişikliğinin etkileriyle birlikte gelecek yıllarda daha fazla gündeme gelecek olan bir başlık olarak gözlenmektedir. Bu bağlamda SKA 14 Türkiye için, İklim Değişikliğiyle Mücadele, Uygulama Araçları, Yoksulluğa Son ve Sulh ve Adalet Amaçları ile bütünleşik olarak ele alınması gereken bir başlık olmaktadır. Bu başlıkta su kaynaklarının etkin kullanımı ve yönetimi öncelikli bir ihtiyaç olarak öne çıkmaktadır.

SKA 15: Karadaki Yaşam, ülkemizde iklim değişikliği ve gıda güvenliği ile birlikte değerlendirilen bir konudur. SKA 15'in SKA 13 ve SKA 2 ile ilişkisi ve etkileşimi değerlendirilmeli, SKA 15 kapsamında tarım, ormancılık, ekosistemlerin ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik politikalar hem iklim değişikliği, hem de açlığa yönelik politika ve programlarla birlikte düşünülmelidir. Birçok ilerlemenin gözlemlendiği bu başlıkta, şehirleşme ve iklim değişikliğinin olumsuz etkileri nedeniyle artan olumsuz baskıların hafifletilmesi önem arz etmektedir.

SKA 16: Sulh ve Adalet, bütün Amaçları etkileyen, özellikle temel refahı hedefleyen Yoksulluğun Sona Erdirilmesi, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Temiz Enerjiye Erişim gibi başlıklar ile etkileşim içinde olmaktadır. Bu konuları kapsayan SKA'ların hukuki boyutla ilgili hedeflerinin gerçekleşmesinde SKA 16 önemli rol oynamaktadır. Diğer SKA'ları yakından etkileyen kurumsal, hukuki ve siyasi yapıya ilişkin konuları içeren SKA 16, gelişime açık niteliği itibarıyla iyileşme ihtiyacının daima süreceği bir başlıktır.

SKA 17: SKA'lar için Uygulama Araçlarının çerçevesini çizen SKA 17'nin, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bütün SKA'lar üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bu doğrultuda ayrı bir SKA olarak ele alınmaması, ülkenin diğer ihtiyaçlarıyla birlikte değerlendirilerek geliştirilmesi önemli görülmektedir.

Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları bağlamında mevcut durumu değerlendirildiğinde, ülkemizin SKA'lar genelinde ortalamanın üzerinde bir noktada olduğu gözlenmektedir. Ancak SKA bazında yapılan değerlendirmelerde, bazı SKA'larda politika, strateji, uygulama alanında gelişme alanı bulunduğu, bu doğrultuda proje geliştirme ihtiyacı olduğu tespit edilmektedir. SKA bazlı durum analizi, politika-strateji, mevzuat, kurumsal çerçeve, proje stoku ve konu bazlı gelişme başlıkları üzerinde sonuç değerlendirmesi yapılmaktadır. Söz konusu değerlendirmede SKA'ların yarısından fazlası için politika-strateji bakımından orta-ileri düzeyin yakalandığı, kalan SKA'lar için de orta düzeyde bulunduğu görülmektedir. Türkiye, politika-strateji üretimi konusunda gelişmiş pozisyonadadır. Söz konusu politika ve stratejiler, bazı SKA'lar için gelişmiş ve yeterli bir çerçeve sağlamaktadır. Politika ve strateji açısından zayıf yetersiz bulunan hedef sayısı ihmal edilebilir düzeydedir. Bununla birlikte, özellikle konu olarak

Türkiye için görece daha yeni olan birtakım SKA'larda özelleşmiş ek politika ihtiyacı bulunduğu saptanmaktadır. Örneğin SKA 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar'a yönelik, sürdürülebilir şehirleşme ve altyapı ile ilgili farklı politika ve strateji belgeleri bulunmaktadır. KENTGES, kentsel gelişme üzerine birebir odaklanan bir strateji belgesidir. Ancak, şehirler ile ilgili politika ve stratejiler SKA 11 hedefleri bağlamında değerlendirildiğinde, afet yönetimi süreçlerine iklim değişikliği kaynaklı afet riskleriyle mücadele konusunun birebir eklemlenmediği gözlenmektedir. Aynı zamanda toplumsal eşitliğin sağlanmasına yönelik kadın, çocuk ve marjinalize edilmiş toplulukların ulaşım ve kamusal alanlara erişimi konusuna özelleşmiş politika dokümanı bulunmadığı öne çıkmaktadır.

Mevzuat başlığında SKA'lar genelinde olumlu bir görünüm izlenmektedir. SKA'lara yönelik mevzuat uygulamalarının orta-ileri düzeyde olduğu SKA sayısı 10'a ulaşmaktadır. Örneğin SKA 3: Sağlık ve Refah başlığı altında ele alınacak, sağlık ile ilgili birçok detaylı mevzuat bulunmaktadır. Değerlendirme dönemi boyunca yönetmelik değişiklikleri ile ayrıca ek düzenlemeler getirildiği gözlenmektedir. SKA konuları hakkında temel konuları kapsayan mevzuat yapılanması gerçekleşmiş olmakla birlikte, hedefler özelinde bazı konularda özelleşmiş mevzuat düzenlemelerinin geliştirilebileceği saptanmaktadır. Örneğin eğitim konusu farklı kanun ve yönetmeliklerle yönetilmekte olan bir konudur. Ancak SKA 4 hedefleri kapsamında engelli çocuklar ve mülteciler gibi kırılgan kesimler başta olmak üzere tüm çocukların eğitim sistemine entegre edilmesi için kullanılan kaynaştırma uygulamalarının yasal düzenlemeler ile uyumunun güçlendirilmesinde gelişme alanı bulunduğu anlaşılmaktadır.

Kurumsal çerçeve alanındaki gelişim, politika-strateji ve mevzuattan daha geride bir görünüm sergilemektedir. SKA'ların genelinde, halihazırda kurumsal yönetim yapıları bulunmakla birlikte, bu yapıların SKA'lara yönelik hedeflerin gerçekleşmesini destekleyecek şekilde kurgulanması gerekmektedir. SKA'lara yönelik kurumsal yapıların aynı zamanda SKA'lar arasında eş zamanlı etkileşimi de destekleyecek bir yapı özelliğine sahip olması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Örneğin toplumsal cinsiyet eşitliği hem SKA 5'in temel odak noktası, hem diğer SKA'ların hedeflerinde değinilen bir konudur. SKA 5, diğer SKA'lar için geliştirilen politikalarda ve projelerde dikkate alınması gereken bir konu olmasından ötürü koordinasyon ihtiyacının en yüksek olduğu SKA'lardan birisidir.

Proje stoku da SKA'lar genelinde gelişme alanı bulunan bir başlık olarak göze çarpmaktadır. Var olan proje stoklarında hemen hemen tüm SKA'lar için gelişme alanı bulunduğu saptanmaktadır. Mevcut durumda yürütülmekte olan projelerin SKA hedefleri özelinde değerlendirilmesi, bu projelerin kapsamadığı hedeflere yönelik yeni projeler geliştirilmesinin bütün SKA'lar için uygulanabilir bir seçenek olduğunu ortaya koymaktadır.

Yukarıdaki durum değerlendirmelerinin ışığında, hedefler bazında gerçekleşmenin orta düzeyde seyrettiği görülmektedir.

Türkiye'nin SKA'lar kapsamında mevcut durumunun değerlendirilmesiyle tespit edilen bulgular ışığında çeşitli politika önerileri geliştirilmiştir. Bu politika önerilerine aşağıda yer verilmektedir:

- 11. Kalkınma Planına yönelik olarak ara raporlardaki bulgulardan da yararlanarak 169 hedeften, geçerli olduğu saptanan 155 hedefin daha önce hangi ölçüde ele alındığının saptanması, değerlendirilmesi ve yeni planda SKA'lar baz alınarak ilgili temaların altında hedeflere ilişkin daha belirgin bir biçimde politika geliştirilmesi önerilmektedir. Benzer şekilde Yıllık Programlarda gerçekleştirmeler değerlendirilirken hedeflere ve göstergelere de yer verilmesi tavsiye edilmektedir.

- SKA'lar kapsamında ilerleme ve geliştirilen stratejilerin başarıya ulaşmasını takip edebilmek için veriye erişim ve gösterge üretilmesi önem taşımaktadır. Bu doğrultuda SKA göstergelerinin üretilmesi kapsamında yapılacak çalışmaların geliştirilmesi önerilmektedir. TÜİK'in başlatmış olduğu çalışmalar, Türkiye'nin hem ulusal ilerlemesini takip edebilmesi hem de uluslararası örneklerle kıyaslayarak kendi durumunu değerlendirebilmesi açısından faydalı olacaktır. Bazı göstergelere ilişkin verilerin TÜİK dışındaki kamu kurumları tarafından üretildiği ve göstergelerden daha zengin bir veri setinin bulunduğu ifade edilmektedir. Bu veri setlerinden de yararlanarak göstergelerin üretilmesi için kurumlar arası koordinasyonun hızlı ve etkin bir şekilde sağlanması önem taşımaktadır.
- Sürdürülebilir kalkınmanın SKA'lar doğrultusunda sağlanması, bu alanda geliştirilecek yeni modeller, projeler ve çalışmalar ile mümkün olabilecektir. Bu çalışmaların hayata geçirilebilmesi için finansmanın geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda sürdürülebilir kalkınma finansmanına yönelik yeni kaynakların ilgili program ve projelere yönlendirilmesi gerekmektedir. Kaynak çeşitliliğine gidilmesi kaynak güvenliğini sağlayacak bir adım olacaktır. Bu kaynakların teminindeki güvenli ve sürdürülebilir yapı, SKA'ların Türkiye'de hayata geçirilmesinde en belirleyici kriterlerden biri olacaktır. Ayrıca Türkiye'nin Yeşil İklim Fonu gibi uluslararası finans mekanizmalarına erişimi için gerekli girişimlerin takip edilmesi tavsiye edilmektedir. Mevcut durumda gerçekleştirilen finansal sonuç raporlama süreçlerine sürdürülebilir kalkınma kriterlerinin eklenmesi, bu doğrultuda SKA bağlamında yapılan faaliyetlerin etki ve sonuçlarının da raporlanması önem taşımaktadır.
- Özel sektör, sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere ülke ölçeğinde tüm paydaşları sürece dahil etmek, uluslararası işbirliklerine yönelik daha belirgin bir kurumsal yapı oluşturmak ve kamu kurumları ile koordinasyonu daha tanımlı ve etkin hale getirmek üzere üst bir kurumsal çerçeve önerilmektedir. Kalkınma Bakanlığının başkanlık edeceği bir Ulusal Koordinasyon Kurulu yapısı ile konunun ulusal bazda yönetilmesi önemli görülmektedir. Bu yapı, Çalışma Grupları tarafından sunulacak periyodik raporlamalar ile ulusal SKA ilerleme raporunu hazırlayarak uluslararası koordinasyonu sağlayacaktır. Kurulun, SKA'lar ve temalar bazında Çalışma Grupları aracılığı ile aktif çalışmalar gerçekleştirmesi öngörülmektedir. Çalışma Gruplarının ise ihtiyaca bağlı olarak kamu sektörü, özel sektör, akademi ve STK temsilcileriyle görüş alışverişinde bulunabilecekleri bir yetkiyle donatılmaları, bu yapının etkinliği ve etkililiğini artıracak bir faktör olacaktır.
- Uluslararası kalkınma işbirliği bağlamında Türkiye'nin hareket alanını çift yönlü geliştirmesi gerekli görülmektedir. En az gelişmiş ülkelere yönelik resmi kalkınma yardımlarının, kurumsal kapasite geliştirme ile bilgi ve deneyim aktarımı alanlarına odaklanması, Türkiye'nin dış politika vizyonuyla da uyumlu bir nitelik arz edecektir. Özellikle yoksullukla mücadele, sanayi ve teknoloji politikaları, eğitim, sağlık gibi başlıklarda daha sistematik deneyim aktarımı mümkün görülmektedir. İlişkinin diğer yönünde ise Türkiye'nin özellikle iklim değişikliğiyle mücadele, temiz ve erişilebilir enerji, su, sürdürülebilir şehirler gibi başlıklarda gelişmiş ülkelerle yeni işbirliği alanları bulunduğu, küresel gelecek senaryoları ve Türkiye'nin sahip olduğu avantajlar dikkate alınarak bu işbirliklerinin şekillendirilebileceği düşünülmektedir. Her iki boyutta da özel sektörün uluslararası ticari, ekonomik deneyimi de sürece dahil edilmelidir.
- Türkiye önümüzdeki dönemde, orta gelişmişlik düzeyinden yüksek gelişmişlik düzeyine geçiş sürecinde ekonomik büyümenin hızıyla birlikte niteliğini de artıracak şekilde Sanayi 4.0 ve teknolojik gelişim alanlarında dönüşüm sağlamayı hedeflemektedir. Bu kapsamda sanayi ve yenilikçilik başlıklarında verimliliğe yönelik olarak her düzeyde eğitimin ve ulusal ve uluslararası işbirliklerinin geliştirilmesi önerilmektedir.

- Toplumsal farkındalığı artırma ve tüm paydaşları kapsama amacıyla üç kanalın etkin olarak kullanılması gerekli görülmektedir:
  - Eğitim kurumları: SKA'ların müfredata dahil edilmesi, okullarda farkındalık artırmaya yönelik etkinlikler düzenlenmesi, proje, yarışma vb. organizasyonların yapılması hem mümkün hem de yararlı addedilmektedir.
  - Yerel yönetimler: Belediyeler, kent konseyleri gibi oluşumların dahil edildiği aktif bir ağın oluşturulması SKA'ların ülke genelinde uygulanması, farkındalık artırımı ve bilgi paylaşımı için önem arz edecektir.
  - Araştırma kurumları: SKA'ların uygulanmasına yönelik önceliklerin belirlenmesi ve uygulamaların etkilerini değerlendiren araştırmalar yapılması kritik öneme sahiptir.

Özetle, 11. Kalkınma Planında SKA'ları kapsayan bir yaklaşım geliştirilmesi, strateji belgelerinde yer bulan bazı politikaların SKA'lar ile eşleştirilerek ve SKA'lar özelindeki ulusal önceliklendirmeler dikkate alınarak Planda bu konulara yer verilmesi önerilmektedir.

TASLAK

7. Ekler

Ek - 1 Hedefler Bazında İlgili Kurumlar Listesi

SKA1 Koordinatör: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
1.1 2030'a kadar, halihazırda günlük 1,25 \$'dan daha az gelire yaşayanlar olarak tanımlanan aşırı yoksulluğun herkes için her yerde ortadan kaldırılması	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	-
1.2 2030'a kadar ulusal tanımlara göre tüm boyutlarıyla yoksulluk içinde yaşayan her yaşta erkek, kadın ve çocuk oranının en az yarıya indirilmesi	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı
1.3 Ulusal şartlara uygun sosyal koruma sistemlerinin ve önlemlerinin herkes için uygulanması ve 2030'a kadar yoksul ve kırılgan kesimin önemli ölçüde kapsanmasının sağlanması	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Milli Eğitim Bakanlığı
1.4 2030'a kadar, başta yoksul ve kırılgan durumdakiler olmak üzere bütün erkek ve kadınların ekonomik kaynaklara ulaşma, temel hizmetlere erişim, toprak ve diğer mülk türlerine sahip olma ve hükmetme, miras, doğal kaynaklar, uygun yeni teknolojiler ve mikrofinansı da kapsayan finansal hizmetler gibi konularda eşit haklara sahip olmalarının sağlanması	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcılığı Maliye Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı Sağlık Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İŞKUR
1.5 2030'a kadar, yoksul ve kırılgan durumda olanların dayanıklılık kazanmalarının sağlanması ve iklimle ilgili aşırı olaylara ve diğer ekonomik, sosyal ve çevresel şoklara ve afetlere maruz kalmalarının ve bunlara karşı kırılganlıklarının azaltılması	AFAD	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İŞKUR
1.a Özellikle en az gelişmiş ülkeler olmak üzere, gelişmekte olan ülkeler için yeterli ve öngörülebilir araçlar geliştirmek ve yoksulluğun tüm yönleriyle bitirilmesine yönelik politika ve programlar uygulayabilmek için, geliştirilmiş kalkınma işbirliği de dâhil olmak üzere farklı kaynaklardan gelen imkanların önemli ölçüde harekete geçirilmesinin sağlanması	TİKA	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Maliye Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı
1.b Yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik yatırımların hızlandırılması için, yoksul odaklı ve toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı kalkınma stratejilerine dayalı ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde sağlam politika çerçevelerinin oluşturulması	TİKA	Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İçişleri Bakanlığı İŞKUR

SKA2 Koordinatör: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
2.1 2030'a kadar, açlığın bitirilmesi ve özellikle yoksullar ve bebekler de dahil kırılgan durumda olan kişiler başta olmak üzere herkesin yıl boyunca güvenli, besleyici ve yeterli gıdaya erişiminin sağlanması	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Maliye Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı
2.2 Beş yaş altındaki çocukların aşırı zayıflıkları ve büyümesini engelleyen nedenlere ilişkin uluslararası düzeyde kabul edilmiş 2025 yılı hedeflerinin gerçekleşmesi de dahil olmak üzere 2030'a kadar, her türlü yetersiz beslenme şekillerinin bitirilmesi ve gençlik çağındaki kızların, hamile ve emziren kadınların ve yaşlıların beslenme ihtiyaçlarının ele alınması	Sağlık Bakanlığı	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Merkez Bankası
2.3 2030'a kadar küçük ölçekli gıda üreticilerinin, özellikle kadınların, yerlilerin, çiftçilerin, çobanların ve balıkçıların; araziye, girdilere ve diğer üretken kaynaklara, bilgiye, mali hizmetlere, pazara ve katma değer fırsatları ile tarım dışı istihdam olanaklarına eşit ve güvenli erişim yoluyla gelirlerinin ve tarımsal üretkenliğinin ikiye katlanması	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Maliye Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü) Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı
2.4 2030'a kadar, sürdürülebilir gıda üretim sistemlerinin sağlanması ile verimliliği ve üretimi artıran, ekosistemlerin korunmasına yardımcı olan, iklim değişikliği, aşırı hava koşulları, kuraklık, sel ve diğer afetlere uyum kapasitesini güçlendiren ve arazi ve toprak kalitesini artıran bir şekilde iyileştiren dayanıklı tarım uygulamalarının gerçekleştirilmesi	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Maliye Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı TÜBİTAK
2.5 2020'ye kadar ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde sağlıklı yönetilmiş ve çeşitlendirilmiş tohum ve bitki bankalarını da içerecek şekilde, tohumların, kültür bitkilerinin, çiftlik ve evcil hayvanların ve onların yabani türlerinin genetik çeşitliliğinin korunması ve uluslararası kabul edildiği şekilde genetik kaynakların ve ilgili geleneksel birikimin kullanımından elde edilen faydalara erişimin ve bu faydaların adil ve hakkaniyetli paylaşılmasının desteklenmesi	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı TÜBİTAK Üniversiteler
2.a Başta en az gelişmiş ülkeler olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretim kapasitesinin artırılması için, geliştirilmiş uluslararası işbirliğini de içerecek şekilde, kırsal altyapı, tarımsal araştırma ve yayın hizmetleri, teknoloji geliştirme ile bitki ve hayvan gen bankalarına yatırımın artırılması	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı İçişleri Bakanlığı TİKA TÜBİTAK Üniversiteler
2.b Doha Kalkınma Gündemi direktifi ile uyumlu olacak şekilde, her türlü tarımsal ihracat sübvansiyonlarının ve eşdeğer etkili tüm ihracat tedbirlerinin paralel olarak kaldırılmasını da içerecek	Ekonomi Bakanlığı	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı

şekilde, dünya tarım piyasalarındaki ticari kısıtlamalar ve aksaklıkların düzeltilmesi ve önlenmesi		
2.c Gıda emtia piyasaları ve türevlerinin düzgün işlemesi için tedbir alınması ve gıda fiyatlarının aşırı dalgalanmasının sınırlandırılmasına yardımcı olmak üzere gıda rezervlerini de içerecek şekilde piyasa bilgilerine zamanında erişimin kolaylaştırılması	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Ekonomi Bakanlığı Maliye Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı

SKA3 Koordinatör: Sağlık Bakanlığı	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
3.1 2030'a kadar, küresel anne ölüm oranının 100.000 canlı doğumda 70'in altına düşürülmesi	Sağlık Bakanlığı	-
3.2 2030'a kadar, tüm ülkelerde yenidoğan ölüm oranının 1.000 canlı doğumda en azından 12'ye, 5 yaş altı çocuk ölüm oranının da 1.000 canlı doğumda en azından 25'e düşürülmesi amacıyla, yenidoğan ve 5 yaş altı çocukların önlenebilir ölümlerinin sonlandırılması	Sağlık Bakanlığı	-
3.3 2030'a kadar, AIDS, tüberküloz, sıtma ve ihmal edilen tropik hastalık salgınlarının bitirilmesi ve hepatit, su kaynaklı hastalıklar ve diğer bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmesi	Sağlık Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
3.4 2030'a kadar, koruma ve tedavi yoluyla bulaşıcı olmayan hastalıklardan kaynaklanan erken ölümlerinin üçte bir oranında azaltılması ve akıl sağlığı ile esenliğin desteklenmesi	Sağlık Bakanlığı	Üniversiteler
3.5 Uyuşturucu madde ve alkolün zararlı kullanımı dahil olmak üzere madde bağımlılığının engellenmesi ve tedavisinin güçlendirilmesi	Sağlık Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Gençlik ve Spor Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı TAPDK Üniversiteler Sivil Toplum Kuruluşları
3.6 2020'ye kadar, karayollarındaki trafik kazalarından kaynaklanan ölüm ve yaralanmaların dünya çapında yarıya indirilmesi	Emniyet Genel Müdürlüğü	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (Karayolları Genel Müdürlüğü)
3.7 2030'a kadar, cinsel sağlık ve aile planlamasını da kapsayan üreme sağlığı hizmetlerine ve bu konuda bilgi ve eğitime evrensel erişimin sağlanması ve üreme sağlığının ulusal stratejilere ve programlara entegre edilmesi	Sağlık Bakanlığı	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
3.8 Finansal riskten korumayı, kaliteli temel sağlık bakım hizmetlerine erişimi ve herkesin güvenli, etkili, kaliteli ve uygun fiyatlı zaruri ilaç ve aşılarla erişimini de kapsayan genel sağlık sigortasının oluşturulması	Sosyal Güvenlik Kurumu	Sağlık Bakanlığı
3.9 2030'a kadar tehlikeli kimyasallardan ve hava, su ve toprak kirliliği ve kontaminasyonundan	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Sağlık Bakanlığı

kaynaklanan ölüm ve hastalıkların kayda değer miktarda azaltılması		Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
3.a. Dünya Sağlık Örgütü Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi'nin tüm ülkelerde, uygun görüldüğü şekilde uygulanmasının güçlendirilmesi	Sağlık Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı TAPDK
3.b Özellikle gelişmekte olan ülkeleri etkileyen bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklar için ilaç ve aşıların araştırılmasının ve geliştirilmesinin desteklenmesi, halk sağlığının korunması ve özellikle herkesin ilaçlara erişiminin sağlanması amacıyla gelişmekte olan ülkelerin Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşmasının tüm şartlarını kullanabilmesini onaylayan Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) ve Kamu Sağlığına İlişkin Doha Deklarasyonuna uyumlu olacak şekilde satın alınabilir zaruri ilaç ve aşıların erişiminin kolaylaştırılması	Sağlık Bakanlığı	Sağlık Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Sosyal Güvenlik Kurumu TÜBİTAK
3.c Özellikle en az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan küçük ada devletleri olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde sağlık finansmanının ve sağlık işgücünün işe alınmasının, geliştirilmesinin, eğitimi ile idamesinin kayda değer miktarda artırılması	Sağlık Bakanlığı	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Sosyal Güvenlik Kurumu
3.d Başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm ülkelerin ulusal ve küresel sağlık risklerine karşı erken uyarı, riski azaltma ve risk yönetimi kapasitelerinin güçlendirilmesi	Sağlık Bakanlığı	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

SKA4 Koordinatör: Milli Eğitim Bakanlığı	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
4.1 2030'a kadar tüm kız ve erkek çocuklarının, yerinde ve etkili eğitim çıktılarını üreten ücretsiz, eşit ve kaliteli ilk ve ortaöğretimi bitirmelerinin sağlanması	Milli Eğitim Bakanlığı	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
4.2 2030'a kadar tüm kız ve erkek çocuklarının, ilköğretime hazır hale getirilmesi için, nitelikli erken çocukluk gelişimi bakım ve hizmetleri ile okul öncesi eğitimine erişiminin sağlanması	Milli Eğitim Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
4.3 2030'a kadar tüm kadın ve erkeklerin karşılanabilir kaliteli teknik ve mesleki eğitim ile üniversite dahil yükseköğretime eşit erişiminin sağlanması	Milli Eğitim Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı YÖK
4.4 2030'a kadar istihdam, insana yakışır işler ve girişimcilik için teknik ve mesleki beceriler de dahil olmak üzere gerekli yeteneklere sahip genç ve yetişkin sayısının büyük oranda artırılması	Milli Eğitim Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı Gençlik ve Spor Bakanlığı İŞKUR
4.5 2030'a kadar eğitimdeki cinsiyet eşitsizliklerine son verilmesi ve engelliler, yerliler ve savunmasız çocuklar da dahil olmak üzere tüm kırılgan kesimlerin her seviyede öğretime ve mesleki eğitime eşit erişiminin sağlanması	Milli Eğitim Bakanlığı	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

4.6 2030'a kadar gençlerin tamamının ve kadın ve erkek yetişkinlerin çoğunun okur-yazar olması ve sayısal beceriler kazanmasının sağlanması	Milli Eğitim Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
4.7 2030'a kadar sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir yaşam tarzları için eğitim, insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, barışçıl olma ve şiddete başvurmama kültürünün geliştirilmesi, dünya vatandaşlığı ve kültürel çeşitliliğin ve kültürün sürdürülebilir kalkınmaya katkısının değerinin bilinmesi ile tüm öğrenciler tarafından sürdürülebilir kalkınmanın ilerletilmesi için gereken bilgi ve becerinin kazanımının sağlanması	Milli Eğitim Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Gençlik ve Spor Bakanlığı
4.a Çocuğa, engelliye ve cinsiyete duyarlı eğitim tesislerinin inşa edilmesi ile geliştirilmesi ve herkes için güvenli, şiddet içermeyen, kapsayıcı ve etkili öğrenme ortamının sağlanması	Milli Eğitim Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
4.b 2020'ye kadar gelişmiş ve diğer gelişmekte olan ülkelerdeki mesleki eğitim, bilgi ve iletişim teknolojileri, teknik, mühendislik ve bilimsel programları kapsayan yüksek öğrenim programları için en az gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan küçük ada devletleri ve Afrika ülkeleri başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelere kayıt olanağı sunan burs sayısının dünya çapında önemli miktarda artırılması	Milli Eğitim Bakanlığı	Maliye Bakanlığı YÖK
4.c 2030'a kadar, en az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan küçük ada devletleri başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelere, öğretmen eğitimine yönelik uluslararası işbirliğini içerecek şekilde nitelikli öğretmen arzının önemli miktarda artırılması	Milli Eğitim Bakanlığı	Maliye Bakanlığı

SKA5 Koordinatör: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
5.1 Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığın her yerde bitirilmesi	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Adalet Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı Sağlık Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
5.2 Kamu alanları ve özel alanlarda, tüm kadınlara ve kız çocuklarına yönelik, kadın ticareti, cinsel ve her türlü istismarı da kapsayan şiddetin her türünün yok edilmesi	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Adalet Bakanlığı İçişleri Bakanlığı
5.3 Çocuk evliliği, erken yaşta ve zorla evlendirilme ile kadın sünneti gibi tüm zararlı uygulamaların yok edilmesi	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Adalet Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı
5.4 Ulusal şartlara uygun şekilde kamu hizmetlerinin, altyapının ve sosyal koruma politikalarının sağlanması ile hanehalkı ve aile içerisinde sorumlulukların	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı

paylaşımının teşvik edilmesi yollarıyla ücretsiz bakım ve ev işlerinin tanınması ve değer atfedilmesi.		
5.5 Kadınların siyasi, ekonomik ve sosyal hayatta, karar alma süreçlerinin her seviyesinde tam ve etkili katılımı ile liderlik edebilmeleri için eşit fırsatlar sağlanması	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Adalet Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
5.6 Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı, Pekin Eylem Platformu ve bunların gözden geçirme konferanslarının sonuç dokümanları çerçevesinde mutabık kalınan şekilde cinsel ve üreme sağlığına ve üreme haklarına evrensel erişimin sağlanması	Sağlık Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
5.a Kadınların ulusal yasalarla uyumlu olacak şekilde toprak ve diğer mülk türlerine sahip olma ve hükmetme, mali hizmetler, miras ve doğal kaynaklara erişimlerinin sağlanmasını da kapsayacak şekilde ekonomik kaynaklar konusunda eşit haklara sahip olmaları için reformlar yapılması	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Adalet Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
5.b Kadınların güçlendirilmesini destekleyen teknolojilerin, özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının artırılması	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
5.c Toplumsal cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi ile kadınların ve kız çocuklarının her seviyede güçlendirilmesi için sağlam politikalar ile uygulanabilir mevzuatların kabul edilmesi ve güçlendirilmesi	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Adalet Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

SKA6 Koordinatör: Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
6.1 2030'a kadar herkes için güvenilir ve satın alınabilir içmesuyuna evrensel ve adil biçimde erişimin elde edilmesi	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü İller Bankası A.Ş. Türkiye Belediyeler Birliği
6.2 2030'a kadar herkes için yeterli ve adil kanalizasyon hizmetleri ile sıhhi koşullara erişimin sağlanması ve kadınların, kız çocuklarının ve kırılgan durumda olan kişilerin ihtiyaçlarına özel ilgi göstererek kamuya açık alanlarda dışkılamanın sona erdirilmesi	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı İller Bankası A.Ş. Türkiye Belediyeler Birliği
6.3 2030'a kadar, kirliliği azaltarak, çöp dökümünü engelleyerek, zararlı kimyasalların ve maddelerin suya karışımını en aza indirgeyerek, artırılmamış atık su oranını yarıya indirerek, geri dönüşümü ve güvenli tekrar kullanımı dünya çapında büyük ölçüde artırarak su kalitesinin yükseltilmesi	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Orman ve Su İşleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü İller Bankası A.Ş.
6.4 2030'a kadar tüm sektörlerde su kullanım verimliliğinin büyük ölçüde artırılması, su kıtlığı sorununu çözmek için sürdürülebilir tatlısu tedarikinin sağlanması ve su kıtlığından mağdur insan sayısının önemli ölçüde azaltılması	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü Su Yönetimi Genel Müdürlüğü İller Bankası A.Ş.

6.5 2030'a kadar uygun olduğu takdirde sınırötesi işbirliği dahil olmak üzere her düzeyde entegre su kaynakları yönetiminin uygulanması	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü Su Yönetimi Genel Müdürlüğü Türkiye Su Enstitüsü
6.6 2020'ye kadar dağlar, ormanlar, sulak alanlar, nehirler, akiferler ve göller dahil olmak üzere suyla ilgili ekosistemlerin korunması ve eski haline getirilmesi	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü
6.a 2030'a kadar, gelişmekte olan ülkelerde su toplama, tuzdan arındırma, su verimliliği, atıksu arıtma, geri dönüşüm ve tekrar kullanım teknolojilerini de içerecek şekilde su ve atıksu ile ilgili eylemler ve programlar konusunda uluslararası işbirliğinin ve kapasite artırma desteğinin genişletilmesi	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı AB Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı Türkiye Su Enstitüsü İller Bankası A.Ş.
6.b Su ve atıksu yönetiminin iyileştirilmesi için yerel katılımın desteklenmesi ve güçlendirilmesi	İçişleri Bakanlığı	Sağlık Bakanlığı Türkiye Belediyeler Birliği

SKA7 Koordinatör: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
7.1 2030'a kadar satın alınabilir, güvenilir ve çağdaş enerji hizmetlerine evrensel erişimin sağlanması	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
7.2 2030'a kadar yenilenebilir enerjinin küresel enerji kaynakları içindeki payının önemli ölçüde artırılması	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Ekonomi Bakanlığı (Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü) Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı DSİ Genel Müdürlüğü Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
7.3 2030'a kadar enerji verimliliğindeki küresel iyileşme hızının iki katına çıkarılması	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
7.a 2030'a kadar yenilenebilir enerji, enerji verimliliği ve gelişmiş ve daha temiz fosil yakıt teknolojilerini de içerecek şekilde temiz enerji araştırmaları ve teknolojilerine erişimi kolaylaştırmak için uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve enerji altyapısı ve temiz enerji teknolojileri yatırımlarının desteklenmesi	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu TÜBİTAK
7.b 2030'a kadar tüm gelişmekte olan ülkelerde, özellikle en az gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan küçük ada devletlerinde ve karayla çevrili gelişmekte olan ülkelerde, herkese çağdaş ve sürdürülebilir enerji	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı TİKA

hizmetleri sağlamak için altyapının yaygınlaştırılması ve teknolojinin iyileştirilmesi		
--	--	--

SKA8 Koordinatör: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
8.1 Ulusal koşullara uygun olarak kişi başına düşen ekonomik büyümenin sürdürülmesi; özellikle en az gelişmiş ülkelerde Gayri Safi Yurtiçi Hasılda yıllık asgari yüzde 7 oranında büyümenin sağlanması	Kalkınma Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı Merkez Bankası BDDK
8.2 Yüksek katma değerli ve emek-yoğun sektörlere odaklanarak; faaliyet çeşitlendirme, teknoloji geliştirme ve yenilikçilik yollarıyla ekonomik verimliliğin daha yüksek seviyelere ulaştırılması	Kalkınma Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı KOSGEB TÜBİTAK
8.3 Üretken faaliyetleri, insana yakışır iş üretimini, girişimciliği, yaratıcılığı ve yenilikçiliği destekleyen kalkınma odaklı politikaların teşvik edilmesi ile finansal hizmetlere erişim yolunu da kapsayacak şekilde mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelerin kayıt altına alınması ve büyümesinin özendirilmesi	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Ekonomi Bakanlığı Maliye Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı SPK BDDK KOSGEB
8.4 2030'a kadar, tüketim ve üretimdeki küresel kaynak verimliliğinin artan biçimde iyileştirilmesi ve gelişmiş ülkelerin önderliğinde, Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim Modellerine Yönelik 10 Yıllık Çerçeve Programıyla uyumlu olacak şekilde, ekonomik büyümenin çevresel bozunmadan ayrıştırılması için çaba gösterilmesi	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Ekonomi Bakanlığı Maliye Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı SPK BDDK
8.5 2030'a kadar gençler ve engelliler dahil tüm erkek ve kadınların tam ve üretken istihdama, insana yakışır işlere erişmesi ve eşit işe eşit ücretin sağlanması	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İŞKUR
8.6 2020'ye kadar istihdamda veya eğitimde yer almayan gençlerin oranının önemli ölçüde azaltılması	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	Milli Eğitim Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İŞKUR
8.7 Zorla çalıştırmanın yok edilmesi, modern köleliğin ve insan kaçakçılığının bitirilmesi ve çocukların asker olarak kullanılması dâhil olmak üzere çocuk işçiliğinin en kötü türlerinin yasaklanması ile ortadan kaldırılmasının sağlanması için acil ve etkili tedbirlerin alınması ve 2025'e kadar her türlü çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı
8.8 Çalışanların haklarının korunması ve başta kadın göçmenler olmak üzere göçmen işçiler ve güvencesiz	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü) Dışişleri Bakanlığı

işlerde çalışan insanlar dâhil bütün çalışanlar için güvenli ve emniyetli çalışma ortamlarının geliştirilmesi		Kalkınma Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kültür ve Turizm Bakanlığı İŞKUR
8.9 2030'a kadar istihdam yaratan ve yerel kültür ve ürünleri teşvik eden sürdürülebilir turizmin desteklenmesi için politikaların planlanması ve uygulanması	Kültür ve Turizm Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı
8.10 Herkesin bankacılık, sigorta ve mali hizmetlere erişiminin teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması için ulusal finansal kurumların kapasitelerinin güçlendirilmesi	Maliye Bakanlığı	Hazine Müsteşarlığı BDDK TMSF
8.a Özellikle en az gelişmiş ülkeler olmak üzere gelişmekte olan ülkeler için, En Az Gelişmiş Ülkelere Ticaretle Bağlantılı Teknik Destek İçin Entegre Edilmiş Çerçeve Dayanışma Fonu'nu da içerecek şekilde ticaret yardımı desteklerinin artırılması	Ekonomi Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı
8.b 2020'ye kadar genç istihdamı için küresel bir stratejinin geliştirilmesi ve uygulamaya konması ve Uluslararası Çalışma Örgütü Küresel İş Pakti'nin uygulanması	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı İŞKUR

SKA9 Koordinatör: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
9.1 Herkes için karşılanabilir ve hakkaniyetli erişimi esas alan ekonomik kalkınma ve insan esenliğini desteklemek için bölgesel ve sınır ötesi altyapıyı da içeren kaliteli, güvenilir, sürdürülebilir ve dayanıklı altyapıların geliştirilmesi	Kalkınma Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı Maliye Bakanlığı Sağlık Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı
9.2 Kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmenin desteklenmesi ve 2030'a kadar sanayinin istihdam ve gayri safi yurt içi hasıla payının ulusal koşullarla uyumlu olarak belirgin oranda artırılması ve en az gelişmiş ülkelerde bu payın iki katına çıkarılması	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı TOBB
9.3 Küçük ölçekli sanayi işletmeleri ve diğer işletmelerin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, uygun koşullu krediyi de kapsayan finansal hizmetlere erişimlerinin ve değer zincirleri ile piyasalara entegrasyonlarının artırılması	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı KOSGEB TOBB

9.4 2030'a kadar tüm ülkelerin kendi göreceli kabiliyetleri çerçevesinde kaynak kullanım verimliliğinin artırılması, temiz ve çevreye duyarlı teknoloji ve endüstriyel süreçlerin daha fazla kullanılmasıyla altyapının iyileştirilmesi ve sanayinin sürdürülebilir hale getirilmesi için yenileştirilmesi	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
9.5 Gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere tüm ülkelerde, 2030'a kadar yenilikçiliğin desteklenmesi ve 1 milyon kişi başına düşen araştırma-geliştirme alanında çalışan kişi sayısının ve kamu ve özel sektör araştırma-geliştirme harcamalarının önemli ölçüde artırılmasıyla bilimsel araştırmaların geliştirilmesi ve sanayi sektörlerinin teknolojik yetkinliklerinin yükseltilmesi	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı TÜBİTAK YÖK KOSGEB
9.a Afrika ülkelerine, en az gelişmiş ülkelere, karayla çevrili gelişmekte olan ülkelere ve gelişmekte olan küçük ada devletlerine geliştirilmiş mali, teknolojik ve teknik destek sağlanması yoluyla sürdürülebilir ve dayanıklı altyapı geliştirmenin kolaylaştırılması	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı TİKA TÜBİTAK
9.b Sanayi çeşitliliği ve ticari mallara katma değer artırımı için elverişli bir politika ortamının sağlanmasıyla gelişmekte olan ülkelerde yurt içi teknoloji gelişiminin, araştırma ve yenilikçiliğin desteklenmesi	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı TİKA TÜBİTAK
9.c Bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimin kayda değer oranda artırılması ve 2020 yılına kadar en az gelişmiş ülkelerde evrensel ve karşılanabilir internet hizmetlerine erişimin sağlanması için çaba gösterilmesi	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı	Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu

SKA10	İlgili Kurum
10.1 2030'a kadar nüfusun en alt yüzde 40'lık kesiminin gelirinin ulusal ortalamadan daha yüksek bir oranda, devamlı olarak artmasının ve sürdürülmesinin sağlanması	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı Maliye Bakanlığı Sağlık Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
10.2 2030'a kadar yaş, cinsiyet, engellilik, ırk, etnik köken, din, ekonomik ya da başka bir durumuna bakılmaksızın herkesin sosyal, ekonomik ve siyasi olarak kapsanmasının sağlanması ve güçlendirilmesi	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Maliye Bakanlığı Sağlık Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı
10.3 Ayrımcılığa yol açan yasaların, politikaların ve uygulamaların bitirilmesi ve bu bağlamda uygun yasaların, politikaların ve eylemlerin yaygınlaştırılması yollarını da içerecek şekilde fırsat eşitliğinin temin edilmesi ve sonuçların eşitsizliğinin azaltılması	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Maliye Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı

10.4 Özellikle mali, ücret ve sosyal koruma politikaları olmak üzere politikaların benimsenmesi ve zaman içerisinde daha fazla eşitliğin sağlanması	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı Maliye Bakanlığı
10.5 Küresel mali piyasaların ve kurumların mevzuatının ve izlenmesinin geliştirilmesi ve bu tür düzenlemelerin uygulamasının güçlendirilmesi	Ekonomi Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı BDDK
10.6 Daha etkili, güvenilir, hesap verebilir ve meşru kurumların var olması için küresel uluslararası ekonomi ve finans kurumlarındaki karar verme süreçlerinde gelişmekte olan ülkelerin daha güçlü temsilinin sağlanması ve söz hakkının temin edilmesi	Ekonomi Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı
10.7 Planlı ve iyi yönetilen göç politikalarının uygulanmasıyla insanların muntazam, güvenli, düzenli ve sorumlu bir biçimde göç etmesi ve yer değiştirmelerinin kolaylaştırılması	İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
10.a Dünya Ticaret Örgütü anlaşmalarına uygun olarak, özellikle en az gelişmiş ülkeler olmak üzere, gelişmekte olan ülkeler için özel ve farklılaştırılmış muamele ilkesinin uygulanması	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
10.b Özellikle en az gelişmiş ülkeler, Afrika ülkeleri, gelişmekte olan küçük ada devletleri ve karayla çevrili gelişmekte olan ülkeler olmak üzere ihtiyacın en fazla olduğu ülkelere, ulusal plan ve programlarına uyumlu olacak şekilde, doğrudan yabancı yatırımları da kapsayan nakit akışlarının ve resmi kalkınma yardımlarının teşvik edilmesi	TİKA Kalkınma Bakanlığı
10.c 2030'a kadar göçmen işçi döviz havale işlem bedellerinin yüzde 3'ün altına düşürülmesi ve bedeli yüzde 5'ten yüksek olan işçi döviz havale yöntemlerinin sona erdirilmesi	- -

SKA11 Koordinatör: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
11.1 2030'a kadar, herkesin yeterli, güvenli ve ekonomik olarak karşılanabilir konuta ve temel hizmetlere erişiminin sağlanması ve gecekonduların iyileştirilmesi.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü) TOKİ Başkanlığı İller Bankası A.Ş.
11.2 2030'a kadar herkes için, özellikle kırılgan durumda olan insanların, kadınların, çocukların, engellilerin ve yaşlıların ihtiyaçlarına özel önem gösterilerek, yol güvenliğinin artırılması, başta toplu taşıma sisteminin geliştirilmesiyle herkesin güvenli, ekonomik olarak karşılanabilir, erişilebilir ve sürdürülebilir ulaşım sistemlerine erişiminin sağlanması	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı İçişleri Bakanlığı (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü) Türkiye Belediyeler Birliği
11.3 2030'a kadar tüm ülkelerde katılımcı, bütünsel ve sürdürülebilir yerleşmelerin planlanması ve yönetimi için kapasite geliştirilmesi ile kapsayıcı ve sürdürülebilir kentleşmenin geliştirilmesi	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı İller Bankası A.Ş.

11.4 Dünyanın kültürel ve doğal mirasını korumaya ve sahip çıkmaya yönelik çabaların artırılması.	Kültür ve Turizm Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı
11.5 2030'a kadar, yoksulları ve kırılgan durumdaki insanları korumaya odaklanarak, su kaynaklı afetler de dahil olmak üzere afetlerden kaynaklanan ölümlerin ve etkilenen insan sayısının kayda değer miktarda azaltılması ve ekonomik kayıpların küresel GSYH içerisindeki göreceli payının büyük oranda düşürülmesi	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Orman ve Su İşleri Bakanlığı AFAD İçişleri Bakanlığı Türkiye Belediyeler Birliği
11.6 2030'a kadar, belediye atıkları ve diğer atıkların yönetimi ile hava kalitesine de özel önem gösterilerek şehirlerde kişi başına düşen olumsuz çevresel etkilerin azaltılması	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	İçişleri Bakanlığı Türkiye Belediyeler Birliği
11.7. 2030'a kadar, özellikle kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler için güvenli, kapsayıcı ve ulaşılabilir, yeşil ve kamusal alanlara genel erişimin sağlanması.	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İçişleri Bakanlığı İller Bankası A.Ş. Türkiye Belediyeler Birliği
11.a Ulusal ve bölgesel gelişme planlamasının güçlendirilmesi yoluyla kentsel, kırsal alanlar ve kent çeperi arasındaki ekonomik, sosyal ve çevresel olumlu ilişkilerin desteklenmesi.	Kalkınma Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
11.b 2020'ye kadar, kapsayıcılığı, kaynak verimliliğini, iklim değişikliğine uyumu, iklim değişikliğinin azaltılmasını ve afetlere karşı dayanıklılığı dikkate alan; Sendai Afet Riski Azaltımı Çerçeve Belgesi 2015-2030 ve her düzeyde bütüncül afet risk yönetimiyle uyumlu olan; bütüncül politika ve planları benimseyen ve uygulayan kent ve yerleşimlerin sayısının önemli ölçüde artırılması	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	AFAD
11.c Yerel malzemeler kullanılarak, sürdürülebilir ve dayanıklı binaların inşası için, en az gelişmiş ülkelerin finansal ve teknik yardımlar aracılığıyla da desteklenmesi	Dışişleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı TİKA

SKA12 Koordinatör: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
12.1 Gelişmiş ülkelerin önderliğinde, gelişmekte olan ülkelerin gelişme seviyesi ve kapasiteleri göz önünde bulundurularak, tüm ülkelerin çabasıyla sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarına yönelik 10 Yıllık Çerçeve Programının uygulanması	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Tüm Bakanlıklar
12.2 2030'a kadar doğal kaynakların sürdürülebilir yönetiminin ve etkin kullanımının sağlanması	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Orman ve Su İşleri Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
12.3 2030'a kadar kişi başına düşen küresel gıda israfının perakende satış ve tüketici seviyesinde yarıya düşürülmesi ve hasat sonrası kayıplar da dâhil olmak üzere, üretim ve tedarik zinciri faaliyetleri sürecinde gıda kayıplarının azaltılması	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı

12.4 2020'ye kadar, kabul edilmiş uluslararası çerçevelerle uyumlu olacak şekilde kimyasalların ve tüm atıkların yaşam döngüsü boyunca çevreye duyarlı yönetiminin sağlanması ve bu atıkların insan sağlığına ve çevreye olan zararlı etkilerinin en aza indirilebilmesi için havaya, suya ve toprağa salınımının önemli miktarda azaltılması	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Sağlık Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
12.5 2030'a kadar, atık oluşumunun önleme, azaltma, geri kazanım ve tekrar kullanım yollarıyla önemli ölçüde azaltılması	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Sağlık Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Türkiye Belediyeler Birliği
12.6 Şirketlerin, özellikle büyük ve milletlerüstü olanlarının, sürdürülebilir uygulamaları benimsemelerinin ve sürdürülebilirlik bilgilerini raporlama döngülerine entegre etmelerinin özendirilmesi	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Kültür ve Turizm Bakanlığı Rekabet Kurumu BİST
12.7 Ulusal politikalar ve önceliklerle uyumlu olacak şekilde sürdürülebilir kamu alımlarının desteklenmesi	Kamu İhale Kurumu	Tüm Bakanlıklar
12.8 2030'a kadar, her yerde herkesin sürdürülebilir kalkınma ve doğayla uyumlu yaşam tarzları hakkında gerekli bilgilere ve farkındalığa sahip olmasının sağlanması	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Milli Eğitim Bakanlığı
12.a Gelişmekte olan ülkelerin daha sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarına yönelmeleri için bilimsel ve teknolojik kapasitelerini güçlendirmek üzere desteklenmesi	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı
12.b İstihdam yaratan, yerel kültür ve ürünleri teşvik eden sürdürülebilir turizmin sürdürülebilir kalkınma etkilerini izleyebilmek için araçların geliştirilmesi ve uygulanması	Kültür ve Turizm Bakanlığı	Maliye Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
12.c Gelişmekte olan ülkelerin özel koşulları ve ihtiyaçlarını tam olarak göz önüne alarak ve yoksul ve etkilenen toplulukları koruyan bir yaklaşım göstererek bu ülkeler üzerinde olabilecek tüm olumsuz etkileri en aza indirerek, vergilendirmenin yeniden yapılandırılması ve çevresel etkileri olan zararlı sübvansiyonların mevcut olduğu durumda kademeli olarak bitirilmesi dahil olmak üzere, ulusal koşullara uygun olarak, piyasa aksaklıklarının kaldırılmasıyla savurgan tüketimi teşvik eden verimsiz fosil yakıt sübvansiyonlarının rasyonelleştirilmesi	Maliye Bakanlığı	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu

SKA13 Koordinatör: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
13.1 Tüm ülkelerde iklim değişikliğiyle ilgili tehlikeler ile doğal afetlere karşı dayanıklılık ve uyum kapasitesinin güçlendirilmesi	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Orman ve Su İşleri Bakanlığı (Meteoroloji Genel Müdürlüğü) Kalkınma Bakanlığı

		Su Yönetimi Genel Müdürlüğü Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü AFAD Doğal Afet Sigortaları Kurumu
13.2 İklim değişikliğine yönelik önlemlerin ulusal politikalara, stratejilere ve planlama süreçlerine dahil edilmesi	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Orman ve Su İşleri Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
13.3 İklim değişikliğinin önlenmesi ve etkilerinin azaltılması ile iklim değişikliğine uyum ve erken uyarı konularında eğitim, farkındalık oluşturma ile bireysel ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Milli Eğitim Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı
13.a Anlamlı azaltım eylemleri ve uygulamada şeffaflık bağlamında gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarının karşılanması ve Yeşil İklim Fonu'nun sermaye oluşumunun bir an önce tamamlanmasıyla işler hale getirilmesi amacıyla 2020 yılı itibarıyla tüm kaynaklardan yıllık 100 milyar ABD Doları'nın ortaklaşa harekete geçirilmesi amacıyla yönelik BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi altında gelişmiş ülkelerce verilen taahhüdün yerine getirilmesi	-	-
13.b En az gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan küçük ada devletlerinde kadınlar, gençler ile yerel ve marjinal topluluklara odaklanılarak iklim değişikliğine yönelik planlama ve yönetim için kapasite artıracak mekanizmaların teşvik edilmesi	-	-

SKA14 Koordinatör: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
14.1 2025'e kadar her türlü deniz kirliliğinin, deniz atıkları ve besin maddesi kirliliğini de içerecek şekilde özellikle kara kökenli faaliyetlerden kaynaklanan kirliliğin, önlenmesi ve kayda değer miktarda azaltılması	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Orman ve Su İşleri Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
14.2 2020'ye kadar, deniz ve kıyı ekosistemlerinin belirgin olumsuz etkilerinin önlenmesi için, dayanıklılıklarının artırılmasını içerecek şekilde sürdürülebilir şekilde yönetilmesi ve korunması, ve sağlıklı ve üretken okyanusları elde etmek amacıyla bu ekosistemlerin iyileştirilmesi için harekete geçilmesi	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Orman ve Su İşleri Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı TÜBİTAK
14.3 Okyanus asitleşmesinin etkilerinin, her seviyede bilimsel işbirliğinin geliştirilmesi yolunu da içerecek şekilde, ele alınması ve en aza indirilmesi	-	-
14.4 2020'ye kadar balık stoklarını mümkün olan en kısa zamanda eski durumuna getirmek ya da en azından biyolojik karakteristiklerine göre maksimum sürdürülebilir ürünü verecek seviyelere ulaştırmak için	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı İçişleri Bakanlığı

balık hasadının etkin bir biçimde düzenlenmesi; aşırı avlanma, yasa dışı, kayıt dışı ve kural dışı balıkçılık ve doğaya zararlı balıkçılık uygulamalarının sona erdirilmesi ve bilime dayalı yönetim planlarının uygulanması		Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
14.5 2020'ye kadar kıyı ve deniz alanlarının en az yüzde 10'unun, ulusal ve uluslararası yasalarla uyumlu bir şekilde ve mevcut en iyi bilimsel bilgi temelinde korunması	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Orman ve Su İşleri Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı
14.6 2020'ye kadar, gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelere yönelik uygun ve etkin özel ve lehte muamelelerin, Dünya Ticaret Örgütü balıkçılık teşvikleri müzakerelerinin bütünlük bir parçası olması gerektiği kabulüyle, aşırı kapasiteye, aşırı avlanmaya yol açan sübvansiyonların yasaklanması; yasa dışı, kayıt dışı ve kural dışı balıkçılığa (YKK) neden olan sübvansiyon türlerinin kaldırılması, benzeri yeni sübvansiyonlardan kaçınılması	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı Maliye Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı
14.7 2030'a kadar, Gelişmekte olan Küçük Ada Devletlerinin ve En Az Gelişmiş Ülkelerin, balıkçılık, su ürünleri yetiştiriciliği ve turizmin sürdürülebilir yönetimi dahil, su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımından sağladığı ekonomik faydanın artırılması	-	-
14.a Okyanus sağlığının iyileştirilmesi ve gelişmekte olan ülkelerin, özellikle Küçük Ada Devletleri ve En Az Gelişmiş Ülkelerin kalkınmasına deniz biyolojik çeşitliliğinin katkısının artırılması amacıyla, Deniz Teknolojisi Transferine İlişkin Hükümetler arası Oşinografi Komisyonu Kriterleri ve Rehberleri doğrultusunda, bilimsel bilginin artırılması, araştırma kapasitesinin geliştirilmesi ve deniz teknolojilerinin transfer edilmesi	-	-
14.b Küçük ölçekli olta balıkçılarının deniz kaynaklarına ve pazara erişiminin sağlanması	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı
14.c "İstedığımız Gelecek" belgesinin 158. paragrafında da belirtildiği üzere, okyanuslar ile kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunda yasal çerçeveyi belirleyen BMDHS'de yansıtıldığı şekilde okyanuslar ile kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımının geliştirilmesi	-	-

SKA15 Koordinatör: Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
15.1 2020 yılı itibarıyla, uluslararası anlaşmalar altındaki yükümlülükler doğrultusunda, başta ormanlar, sulak alanlar, dağlar ve kurak alanlar olmak üzere karasal ve iç tatlısu ekosistemlerinin ve bunların hizmetlerinin korunumu, onarımı ve sürdürülebilir kullanımının sağlanması	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
15.2 2020 yılı itibarıyla, her türlü ormanın sürdürülebilir yönetiminin uygulanmasının teşvik edilmesi, bozulmuş ormanların rehabilite edilmesi ve ağaçlandırma ve ormanlaştırmanın küresel olarak ciddi miktarda artırılması	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı

15.3 2030 yılı itibarıyla, çölleşmeyle mücadele edilmesi, çölleşmeden, kuraklıktan ve sellerden etkilenen yerleri de içermek üzere bozulmuş arazi ve toprakların yenilenmesi ve arazi bozulmundan kurtulmuş bir dünyaya ulaşmak için çaba gösterilmesi	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
15.4 2030 yılı itibarıyla, sürdürülebilir kalkınma için elzem faydalarını sağlama kapasitesini geliştirmek için dağ ekosistemlerinin biyolojik çeşitliliğini de içerecek şekilde korunmasının sağlanması	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
15.5 Doğal habitatların bozunmasının azaltılması amacıyla acil ve kaydadeğer tedbirlerin alınması, biyolojik çeşitlilik kaybının durdurulması ve 2020 yılı itibarıyla tehdit altındaki türlerin korunması ve nesillerinin tükenmesinin engellenmesi	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
15.6 Uluslararası anlaşmaya varıldığı üzere, genetik kaynakların kullanımından ortaya çıkan faydaların adil ve hakkaniyetli paylaşımının ve genetik kaynaklara uygun erişimin desteklenmesi	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
15.7 Korunan bitki ve hayvan türlerinin kaçak avlanılmasının ve kaçakçılığının sona erdirilmesi için acil tedbirlerin alınması ve yasadışı yollardan elde edilen yaban hayatı ürünlerine olan arz ve talebin irdelenmesi	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
15.8 2020 yılı itibarıyla, kara ve su ekosistemlerindeki istilacı yabancı türlerin etkilerinin azaltılması için tedbirlerin alınması ve öncelikli türlerin kontrol altına alınması veya imha edilmesi	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
15.9 2020 yılı itibarıyla, ekosistem ve biyolojik çeşitlilik değerlerinin ulusal ve yerel planlamaya, kalkınma süreçlerine ve yoksulluk azaltma stratejilerine ve hesaplarına dâhil edilmesi	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı TÜİK
15.a Biyolojik çeşitlilik ve ekosistemlerin korunması ve sürdürülebilir kullanılması için her türlü kaynaktan gelen mali kaynakların kaydadeğer miktarda artırılması ve seferber edilmesi	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
15.b Sürdürülebilir orman yönetiminin finansmanı için her düzeyden gelen kaynakların seferber edilmesi ve gelişmekte olan ülkelere, sürdürülebilir orman yönetiminin, koruma ve ormanlaştırmayı da içerecek şekilde, geliştirilmesi için yeterli teşviklerin sağlanması	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
15.c Sürdürülebilir geçim olanaklarını elde etmeye çalışabilmeleri için yerel halkların kapasitelerinin artırılmasını da içerecek şekilde, korunan türlerin kaçak avlanılmasının ve kaçakçılığıyla mücadele etmeye yönelik çabalara olan küresel desteğin artırılması	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

SKA16 Koordinatör: Adalet Bakanlığı	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
16.1 Her yerde her türlü şiddetin ve şiddet sebepli ölüm oranlarının kaydadeğer miktarda azaltılması	İçişleri Bakanlığı	Adalet Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

16.2 Çocuklara karşı her türlü tacizin, istismarın, kaçırılmanın ve her türlü şiddetin ve işkencenin bitirilmesi	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Adalet Bakanlığı İçişleri Bakanlığı
16.3 Ulusal ve uluslararası düzeylerde hukukun üstünlüğünün yaygınlaştırılması ve herkes için adalete eşit erişimin sağlanması	Adalet Bakanlığı	
16.4 2030'a kadar yasadışı finansal akışların kaydadeğer miktarda azaltılması, çalınmış mülklerin kurtarılması ve iade edilmesinin sağlanması ve her türlü organize suçla mücadele edilmesi	İçişleri Bakanlığı (Emniyet Genel Müdürlüğü)	MASAK
16.5 Her türlü yolsuzluk ve rüşvetin ciddi miktarda azaltılması	İçişleri Bakanlığı (Emniyet Genel Müdürlüğü)	Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu Başbakanlık Teftiş Kurulu Sayıştay Yargıtay Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kamu Denetçiliği Kurumu Türkiye Barolar Birliği
16.6 Her düzeyde, etkili, hesap verebilir ve şeffaf kurumların geliştirilmesi	Başbakanlık	Maliye Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Sayıştay YÖK
16.7 Her düzeyde, hassas, kapsayıcı, katılımcı ve temsil yetki karar almanın temin edilmesi	Başbakanlık	Maliye Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Sayıştay YÖK
16.8 Küresel yönetim kurumlarında gelişmekte olan ülkelerin katılımının genişletilmesi ve kuvvetlendirilmesi	Dışişleri Bakanlığı	
16.9 2030'a kadar, herkese, doğum kayıtları da dahil olmak üzere yasal kimliklerin sağlanması	-	-
16.10 Ulusal yasalar ve uluslararası anlaşmalar doğrultusunda kamunun bilgiye erişiminin sağlanması ve özgürlüklerin korunması	Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (Haberleşme Genel Müdürlüğü)	Kalkınma Bakanlığı Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu TÜİK
16.a Terör ve suçla mücadele etmek ve şiddeti engellemek için, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, her düzeyde kapasite artırma amacıyla, uluslararası işbirliği yolunu da içerecek şekilde, ilgili ulusal kurumların kuvvetlendirilmesi	İçişleri Bakanlığı	Adalet Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı
16.b Sürdürülebilir kalkınma için ayrımcı olmayan yasa ve politikaların yaygınlaştırılması ve uygulanmasının sağlanması	-	-

SKA17 Koordinatör: Hazine Müsteşarlığı	Sorumlu Kurum/Kuruluş	İlgili Kurum
17.1 Vergi ve diğer gelir hasılatını toplamada yurt içi kapasiteyi geliştirmek için, gelişmekte olan ülkelere uluslararası destek yolunu da içerecek şekilde, yurtiçi kaynak akışkanlığının güçlendirilmesi	Hazine Müsteşarlığı	Kalkınma Bakanlığı Maliye Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı
17.2 Gelişmiş ülkelerin çoğunun gelişmekte olan ülkelere yapacağı Resmi Kalkınma Yardımı (RKY) için	-	-

ayrılan gayri safi milli hasıla (GSMH) payını 0,7'ye ve En Az Gelişmiş Ülkelere yapacağı Resmi Kalkınma Yardımı (RKY) için ayrılan gayri safi milli hasıla (GSMH) payını da yüzde 0,15 ila 0,20'ye ulaştırma taahhütleri dâhil, Gelişmiş ülkelerin resmi kalkınma yardımına ilişkin taahhütlerini tam olarak gerçekleştirilmesi; RKY sağlayıcılarının, En Az Gelişmiş Ülkelere yönelik en az yüzde 0,20 RKY/GSMH hedefi koymayı değerlendirmeleri için teşvik edilmesi		
17.3 Gelişmekte olan ülkeler için çeşitli kaynaklardan ilave finansal kaynakların seferber edilmesi	Hazine Müsteşarlığı	Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı TİKA Kalkınma Bankaları
17.4 Gelişmekte olan ülkelere, borç finansmanı, borç hafifletme ve borçların yeniden yapılandırılmasını güçlendirmeyi hedefleyen eşgüdümlü politikalardan uygun olanı aracılığıyla, uzun vadeli borç sürdürülebilirliğini sağlamaları için yardım edilmesi ve borç yükünü azaltmak için ağır borç yükü altındaki yoksul ülkelerin dış borçlarının üzerine gidilmesi	Hazine Müsteşarlığı	Dışişleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı TİKA
17.5 En Az Gelişmiş Ülkeler (EAGÜ) için yatırım teşvik sistemlerinin kabul edilmesi ve uygulanması	Hazine Müsteşarlığı	Kalkınma Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı
17.6 Bilim, teknoloji ve inovasyona erişim üzerine Kuzey-Güney, Güney-Güney ve üç taraflı bölgesel ve uluslararası işbirliğinin artırılması ve özellikle BM seviyesinde olmak üzere mevcut mekanizmalar arasında daha iyi koordinasyonun sağlanması ile küresel teknoloji kolaylaştırma mekanizması aracılığıyla karşılıklı anlaşılabilir koşullarda bilgi paylaşımının geliştirilmesi	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı TİKA
17.7 Çevreye duyarlı teknolojilerin, karşılıklı anlaşmayla ayrıcalıklı ve öncelikli koşulları da içerecek şekilde, avantajlı şartlarla gelişmekte olan ülkelere geliştirilmesinin, bu ülkelere transferinin, yayılmasının ve yaygınlaştırılmasının desteklenmesi	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı TİKA Kalkınma Bankaları
17.8 2017'ye kadar, EAGÜ'ler için Teknoloji Bankası ile bilim, teknoloji ve yenilikçilik mekanizmasının tamamen operasyonel hale getirilmesi ve bilgi ve iletişim teknolojileri başta olmak üzere kolaylaştırıcı teknolojilerin kullanımının artırılması	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı TİKA Kalkınma Bankaları
17.9 Gelişmekte olan ülkelere SKH'lerin tamamının uygulanması için ulusal planları desteklemek üzere, Kuzey-Güney, Güney-Güney ve üç taraflı işbirliği de dahil, etkili ve hedef odaklı kapasite geliştirme uygulaması için uluslararası desteğin artırılması	Kalkınma Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı TİKA
17.10 Doha Kalkınma Gündemi altında yürütülen müzakerelerin sonuçlandırılmasını da kapsayacak şekilde DTÖ çatısı altında evrensel, kurallara dayalı, ayrımcı olmayan ve eşitlikçi bir çoktarafli ticaret sistemine geçilmesi	Ekonomi Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı
17.11 Gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarının, 2020'ye kadar özellikle EAGÜ'lerin küresel ihracattaki payını iki katına çıkarma anlayışıyla, önemli miktarda artırılması	Kalkınma Bakanlığı	Ekonomi Bakanlığı TİKA
17.12 Dünya Ticaret Örgütü kararlarına uygun olarak, tüm EAGÜ'ler için gümrükten ve kotadan muaf piyasa	Ekonomi Bakanlığı	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı

erişimi uygulamasının, süreklilik arz edecek şekilde ve EAGÜ'lerden ithal edilen ürünlere uygulanabilir ayrıcalıklı menşei kurallarının şeffaf ve basit olmasının sağlanması da dâhil olmak üzere, vaktinde gerçekleştirilmesi ve piyasa erişiminin kolaylaştırılmasına katkıda bulunulması		
17.13 Politika işbirliği ve tutarlılığını da içerecek şekilde küresel makroekonomik istikrarın geliştirilmesi	Kalkınma Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı
17.14 Sürdürülebilir kalkınma için politika tutarlılığının geliştirilmesi	Kalkınma Bakanlığı	TBMM
17.15 Her ülkenin, yoksulluğu ortadan kaldırma ve sürdürülebilir kalkınma politikaları tesis etme ve uygulamadaki politika alanına ve liderliğine saygı duyulması	Kalkınma Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı
17.16 SKH'lere ulaşılmasını tüm ülkelerde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde desteklemek üzere, bilgiyi, uzmanlığı, teknolojiyi ve finansal kaynakları paylaşan ve seferber eden çok paydaşlı ortaklıklar tarafından tamamlanan Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Ortaklıkların artırılması	Kalkınma Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı
17.17 Ortaklıkların deneyim ve kaynak sağlama stratejileri üzerine bina edilen etkili kamu, kamu-özel ve sivil toplum ortaklıklarının teşvik edilmesi ve desteklenmesi	Kalkınma Bakanlığı	
17.18 2020'ye kadar, gelir, cinsiyet, yaş, ırk, etnik köken, göçmen statüsü, engellilik, coğrafi konum ve ulusal bağlamda geçerli diğer özelliklere göre ayrıştırılmış yüksek kaliteli, zamanlı ve güvenilir verilere ulaşılabilirliğin büyük ölçüde artırılması için en az gelişmiş ülkeleri ve gelişmekte olan küçük ada devletlerini içeren gelişmekte olan ülkelere yönelik kapasite geliştirme desteğinin artırılması	-	-
17.19 2030'a kadar, GSYH'yı tamamlayan sürdürülebilir kalkınma ilerlemesi için önlem geliştirilmesine yönelik mevcut girişimlerin artırılması ve gelişmekte olan ülkelerde istatistiki kapasite geliştirilmesinin desteklenmesi	Kalkınma Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı TÜİK TİKA

Ek - 2 SKA'lar Arası İlişki Matrisi

	SKA 1 7 Hedef	SKA 2 8 Hedef	SKA 3 13 Hedef	SKA 4 10 Hedef	SKA 5 9 Hedef	SKA 6 8 Hedef	SKA 7 5 Hedef	SKA 8 12 Hedef	SKA 9 8 Hedef	SKA 10 10 Hedef	SKA 11 10 Hedef	SKA 12 11 Hedef	SKA 13 5 Hedef	SKA 14 10 Hedef	SKA 15 12 Hedef	SKA 16 12 Hedef	SKA 17 19 Hedef
SKA 1																	
Etkilenme		3 < 4	2 < 2	6 < 8	5 < 5	4 < 3	6 < 3	7 < 12	7 < 8	7 < 5	5 < 7	7 < 8	7 < 5	6 < 10	4 < 12	6 < 6	5 < 12
Etkileme		7 > 2	5 > 6	5 > 8	7 > 9	yok	2 > 3	4 > 8	2 > 4	5 > 4	1 > 3	3 > 2	7 > 5	yok	yok	yok	7 > 4
SKA 2																	
Etkilenme	2 < 7		yok	4 < 4	yok	5 < 7	3 < 1	4 < 8	4 < 3	2 < 3	yok	5 < 3	7 < 5	3 < 6	5 < 8	1 < 3	8 < 16
Etkileme	4 > 3		5 > 5	yok	4 > 7	yok	2 > 2	7 > 8	4 > 4	2 > 2	yok	6 > 2	7 > 5	1 > 2	6 > 8	yok	4 > 4
SKA 3																	
Etkilenme	6 < 5	5 < 4		6 < 5	5 < 6	5 < 4	2 < 1	5 < 4	5 < 5	3 < 2	7 < 4	2 < 7	5 < 5	5 < 5	2 < 5	3 < 3	13 < 1
Etkileme	2 > 2	yok		2 > 4	5 > 5	yok	yok	1 > 1	yok	1 > 3	1 > 1	yok	4 > 1	yok	yok	1 < 1	yok
SKA 4																	
Etkilenme	8 < 5	yok	4 < 2		yok	yok	yok	9 < 6	yok	2 < 2	2 < 4	1 < 1	1 < 1	yok	yok	4 < 5	1 < 3
Etkileme	8 > 6	4 > 5	6 > 5		9 > 9	2 > 2	2 > 1	9 > 3	10 > 5	6 > 5	yok	1 > 3	6 > 3	2 > 2	1 > 3	2 > 2	1 > 1
SKA 5																	
Etkilenme	9 < 7	7 < 4	5 < 5	9 < 9		2 < 3	2 < 1	9 < 9	4 < 6	9 < 7	5 < 2	yok	1 > 1	1 < 1	1 < 1	8 < 8	9 < 9
Etkileme	5 > 5	yok	6 > 5	yok		yok	yok	8 > 7	4 > 6	6 > 4	1 > 1	1 > 3	5 > 2	yok	yok	yok	yok
SKA 6																	
Etkilenme	yok	yok	yok	2 < 2	yok		2 < 3	3 < 2	4 < 3	yok	2 < 2	4 < 1	6 < 2	yok	yok	3 < 3	8 < 2
Etkileme	3 > 4	7 > 5	4 > 5	yok	3 > 2		5 > 4	5 > 3	1 > 2	2 > 1	4 > 3	4 > 2	8 > 2	4 > 1	2 > 2	yok	yok
SKA 7																	
Etkilenme	3 < 2	2 < 2	yok	1 < 2	yok	4 < 5		5 < 5	5 < 8	2 < 3	4 < 6	4 < 9	5 < 5	yok	2 < 2	4 < 4	1 < 11
Etkileme	3 > 6	1 > 3	1 > 2	yok	1 > 2	3 > 2		5 > 4	3 > 4	1 > 1	2 > 3	yok	5 > 3	3 > 2	2 > 3	yok	yok
SKA 8																	
Etkilenme	8 < 4	8 < 7	1 < 1	6 < 9	7 < 8	3 < 5	4 < 5		10 < 7	5 < 6	5 < 8	6 < 8	3 < 4	3 < 5	2 < 12	3 < 5	12 < 19
Etkileme	12 > 7	8 > 4	4 > 5	3 > 9	9 > 9	2 > 3	5 > 5		5 > 5	6 > 3	2 > 5	5 > 8	8 > 3	yok	yok	yok	3 > 15
SKA 9																	
Etkilenme	4 < 2	4 < 4	yok	5 < 10	6 < 4	2 < 1	4 < 3	5 < 5		1 < 2	4 < 7	4 < 8	3 < 4	2 < 2	3 < 5	3 < 5	8 < 17
Etkileme	8 > 7	3 > 4	5 > 5	yok	6 > 4	3 > 4	8 > 5	7 > 10		7 > 5	2 > 8	6 > 6	6 > 2	4 > 4	3 > 5	yok	yok
SKA 10																	
Etkilenme	4 < 5	2 < 2	3 < 1	5 < 6	4 < 6	1 < 2	1 < 1	3 < 6	5 < 7		1 < 2	3 < 2	1 < 2	2 < 2	2 < 1	2 < 3	3 < 11
Etkileme	5 > 7	3 > 2	2 > 3	2 > 2	7 > 9	yok	3 > 2	6 > 5	2 > 1		1 > 1	3 > 2	6 > 2	yok	yok	yok	yok
SKA 11																	
Etkilenme	3 < 1	yok	1 < 1	yok	1 < 1	3 < 4	3 < 2	5 < 2	8 < 2	1 < 1		2 < 2	9 < 5	2 < 3	3 < 5	4 < 7	10 < 1
Etkileme	7 > 5	yok	4 > 7	4 > 2	2 > 5	2 > 2	6 > 4	8 > 5	7 > 4	2 > 1		1 > 2	8 > 3	2 > 3	3 > 5	yok	yok
SKA 12																	
Etkilenme	2 < 3	2 < 6	yok	3 < 1	3 < 1	2 < 4	yok	8 < 5	6 < 6	2 < 3	2 < 1		10 < 3	1 < 2	1 < 1	3 < 4	4 < 5
Etkileme	8 > 7	3 > 5	7 > 2	1 > 1	yok	1 > 4	9 > 4	8 > 6	8 > 4	2 > 3	2 > 2		3 > 2	6 > 3	5 > 5	yok	yok
SKA 13																	
Etkilenme	5 < 7	5 < 7	1 < 4	3 < 6	2 < 5	2 < 8	3 < 5	3 < 8	2 < 6	2 < 6	3 < 8	2 < 3		2 < 3	3 < 7	2 < 3	4 < 5
Etkileme	5 < 7	5 > 7	5 > 5	1 > 1	1 > 1	2 > 6	5 > 5	4 > 3	4 > 3	2 > 1	5 > 9	3 > 10		2 > 5	4 > 9	yok	yok
SKA 14																	
Etkilenme	yok	2 < 1	yok	2 < 2	yok	1 < 4	2 < 3	yok	4 < 4	yok	3 < 2	3 < 6	5 < 2		2 < 8	7 < 3	7 < 6
Etkileme	10 > 6	6 > 3	5 > 5	yok	1 > 1	yok	yok	5 > 3	2 > 2	2 > 2	3 > 2	2 > 1	3 > 2		2 > 7	yok	yok
SKA 15																	
Etkilenme	yok	8 < 6	yok	3 < 1	yok	2 < 2	3 < 2	yok	5 < 3	yok	5 < 3	5 < 5	9 < 4	7 < 2		7 < 3	12 < 6
Etkileme	12 > 4	8 > 5	5 > 2	yok	1 > 1	yok	2 > 2	12 > 2	5 > 3	1 > 2	5 > 3	1 > 1	7 > 3	8 > 2		yok	yok
SKA 16																	
Etkilenme	yok	yok	1 < 1	2 < 2	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok		9 < 5
Etkileme	6 > 6	3 > 1	3 > 3	5 > 4	8 > 8	3 > 3	4 > 4	5 > 3	5 > 3	3 > 2	7 > 4	4 > 3	3 > 2	3 > 7	3 > 7		yok
SKA 17																	
Etkilenme	4 < 7	4 < 4	yok	1 < 1	yok	yok	yok	15 < 3	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	
Etkileme	12 > 5	16 > 8	1 > 13	3 > 1	9 > 9	2 > 8	11 > 1	19 > 12	17 > 8	11 > 3	1 > 10	4 > 5	4 > 5	7 > 6	6 > 12	5 > 9	

	SKA 1 7 Hedef	SKA 2 8 Hedef	SKA 3 13 Hedef	SKA 4 10 Hedef	SKA 5 9 Hedef	SKA 6 8 Hedef	SKA 7 5 Hedef	SKA 8 12 Hedef	SKA 9 8 Hedef	SKA 10 10 Hedef	SKA 11 10 Hedef	SKA 12 11 Hedef	SKA 13 5 Hedef	SKA 14 10 Hedef	SKA 15 12 Hedef	SKA 16 12 Hedef	SKA 17 19 Hedef	Ortalama	%40 ve Üstü Adet	%60ve Üstü Adet		Etkilenen Hedef Oranı	%40 ve Üstü Adet	%60ve Üstü Adet
SKA 1																					SKA 1			
Etkilenme		43%	29%	86%	71%	57%	86%	100%	100%	100%	71%	71%	71%	86%	57%	86%	71%	74%	15	12	Etkilenme	74%	15	12
Etkilenme		25%	46%	80%	100%	0%	60%	67%	50%	40%	30%	18%	100%	0%	0%	0%	21%	40%	8	5	Etkilenme	40%	8	5
SKA 2																					SKA 2			
Etkilenme	25%		0%	50%	0%	63%	38%	50%	50%	25%	0%	63%	88%	38%	63%	13%	100%	41%	8	5	Etkilenme	41%	8	5
Etkilenme	43%		38%	0%	78%	0%	40%	67%	50%	20%	0%	18%	100%	20%	67%	0%	21%	35%	7	3	Etkilenme	35%	7	3
SKA 3																					SKA 3			
Etkilenme	46%	38%		46%	38%	38%	15%	38%	38%	23%	54%	15%	38%	38%	15%	23%	100%	38%	3	1	Etkilenme	38%	3	1
Etkilenme	29%	0%		40%	56%	0%	0%	8%	0%	30%	10%	0%	20%	0%	0%	8%	0%	13%	2	0	Etkilenme	13%	2	0
SKA 4																					SKA 4			
Etkilenme	80%	0%	40%		0%	0%	0%	90%	0%	20%	20%	10%	10%	0%	0%	40%	10%	20%	3	2	Etkilenme	20%	3	2
Etkilenme	86%	63%	38%		100%	25%	20%	25%	63%	50%	0%	27%	60%	20%	25%	17%	5%	39%	6	5	Etkilenme	39%	6	5
SKA 5																					SKA 5			
Etkilenme	100%	78%	56%	100%		22%	22%	100%	50%	100%	56%	0%	11%	11%	11%	89%	100%	57%	10	7	Etkilenme	57%	10	7
Etkilenme	71%	0%	38%	0%		0%	0%	58%	75%	40%	10%	27%	40%	0%	0%	0%	0%	23%	5	2	Etkilenme	23%	5	2
SKA 6																					SKA 6			
Etkilenme	0%	0%	0%	25%	0%		25%	38%	50%	0%	25%	50%	75%	0%	0%	38%	100%	27%	4	2	Etkilenme	27%	4	2
Etkilenme	57%	63%	38%	0%	22%		80%	25%	25%	10%	30%	18%	40%	5%	17%	0%	0%	27%	4	2	Etkilenme	27%	4	2
SKA 7																					SKA 7			
Etkilenme	60%	40%	0%	20%	0%	80%		100%	100%	40%	80%	80%	100%	0%	40%	80%	20%	53%	11	7	Etkilenme	53%	11	7
Etkilenme	86%	38%	15%	0%	20%	25%		33%	50%	10%	30%	0%	60%	20%	25%	0%	0%	26%	4	2	Etkilenme	26%	4	2
SKA 8																					SKA 8			
Etkilenme	67%	67%	8%	50%	58%	25%	33%		83%	42%	42%	50%	25%	25%	17%	25%	100%	45%	9	4	Etkilenme	45%	9	4
Etkilenme	100%	50%	38%	90%	100%	38%	63%		63%	30%	50%	73%	60%	0%	0%	79%	52%	52%	9	6	Etkilenme	52%	9	6
SKA 9																					SKA 9			
Etkilenme	40%	40%	0%	50%	60%	20%	40%		10%	40%	40%	30%	20%	30%	30%	80%		36%	9	2	Etkilenme	36%	9	2
Etkilenme	100%	50%	38%	0%	44%	50%	100%	83%		50%	80%	55%	40%	40%	42%	0%	0%	48%	12	4	Etkilenme	48%	12	4
SKA 10																					SKA 10			
Etkilenme	40%	20%	30%	50%	40%	10%	10%	30%	50%		10%	30%	10%	20%	20%	20%	10%	25%	4	0	Etkilenme	25%	4	0
Etkilenme	71%	25%	23%	20%	100%	0%	40%	42%	13%		10%	18%	40%	0%	0%	0%	0%	25%	5	2	Etkilenme	25%	5	2
SKA 11																					SKA 11			
Etkilenme	30%	0%	10%	0%	10%	30%	30%	50%	80%	10%		20%	90%	20%	20%	40%	100%	34%	5	3	Etkilenme	34%	5	3
Etkilenme	71%	0%	54%	20%	56%	25%	80%	42%	50%	20%		18%	60%	30%	42%	0%	0%	35%	8	3	Etkilenme	35%	8	3
SKA 12																					SKA 12			
Etkilenme	18%	18%	0%	27%	27%	18%	0%	73%	55%	18%	18%		91%	9%	9%	18%	18%	26%	3	2	Etkilenme	26%	3	2
Etkilenme	100%	63%	15%	10%	0%	50%	80%	50%	50%	30%	20%		40%	30%	42%	0%	0%	36%	8	3	Etkilenme	36%	8	3
SKA 13																					SKA 13			
Etkilenme	100%	100%	20%	60%	40%	40%	60%	60%	40%	40%	60%	40%		40%	60%	40%	80%	55%	15	8	Etkilenme	55%	15	8
Etkilenme	100%	88%	83%	10%	11%	75%	100%	25%	38%	10%	90%	91%		50%	75%	0%	0%	53%	10	8	Etkilenme	53%	10	8
SKA 14																					SKA 14			
Etkilenme	0%	25%	0%	25%	0%	13%	25%	0%	50%	0%	38%	38%	63%		25%	70%	70%	28%	4	3	Etkilenme	28%	4	3
Etkilenme	86%	38%	38%	0%	11%	0%	0%	25%	25%	20%	20%	9%	40%		17%	0%	0%	21%	2	1	Etkilenme	21%	2	1
SKA 15																					SKA 15			
Etkilenme	0%	67%	0%	25%	0%	17%	25%	0%	42%	0%	42%	42%	75%	58%		58%	100%	34%	8	3	Etkilenme	34%	8	3
Etkilenme	57%	63%	15%	0%	11%	0%	40%	17%	38%	20%	30%	9%	60%	20%	40%	0%	0%	24%	4	2	Etkilenme	24%	4	2
SKA 16																					SKA 16			
Etkilenme	0%	0%	8%	17%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%		75%	6%	1	1	Etkilenme	6%	1	1
Etkilenme	86%	13%	23%	40%	89%	38%	80%	25%	38%	20%	40%	27%	40%	70%	58%		0	43%	9	4	Etkilenme	43%	9	4
SKA 17																					SKA 17			
Etkilenme	21%	21%	0%	5%	0%	0%	0%	79%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%			8%	1	1	Etkilenme	8%	1	1
Etkilenme	71%	100%	100%	10%	100%	100%	20%	100%	100%	30%	100%	45%	100%	60%	100%	75%		76%	12	12	Etkilenme	76%	12	12

8. Kaynakça

- Azerbaijan - 2030: From the Millenium Development Goals Towards the Sustainable Development Goals, 2017
- Brazil Voluntary National Review on the Sustainable Development Goals, 2017
- Dünya Bankası SKA Atlas İstatistikleri
- Egypt National Review Report for Input to the 2016 HLPF, 2016
- First Voluntary National Review on Implementation of the Sustainable Development Goals Georgia, 2016
- Initial Steps Towards the Implementation of the 2030 Agenda Voluntary National Review Norway, 2016
- Malaysia Sustainable Development Goals Voluntary National Review, 2017
- National Report on the Implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development Finland, 2016
- OECD İstatistikleri
- Report of the German Federal Government to the High Level Political Forum on Sustainable Development 2016
- Report on the Implementation by France of the Sustainable Development Goals on the occasion of France's national voluntary review of the UN High Level Political Forum on Sustainable Development 2016
- Review on the Implementation of the 2030 Agenda in Estonia
- Sweden and the 2030 Agenda: Report to the UN High Level Political Forum 2017 on Sustainable Development
- Switzerland's Initial Steps Towards the Implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development
- TÜİK İstatistikleri
- UN ECOSOC Executive Summaries of Voluntary National Reviews 2016
- Year One Implementing the SDGs in the Republic of Korea, 2016 National Voluntary Review